

T A R T A L O M

▶ 3	CSOÓRI SÁNDOR	
	Mennyi játék és mennyi förtelem, Fúj, fúj a szél	(versek)
▶ 5	TÓTH ERZSÉBET	
	Havasi pincs	(vers)
▶ 6	BANNER ZOLTÁN	
	Verscsokor Csoóri Sándor születésnapjára	(versek)
▶ 9	GÖRÖMBEI ANDRÁS	
	A jövő szökevénye	(tanulmány)
▶ 13	SOLTÉSZ MÁRTON	
	„Ne énmiattam óbégassatok” (Lk 23, 27–30)	
	Csoóri Sándor lírája a rendszerváltozástól napjainkig	(tanulmány)
▶ 21	EKLER ANDREA	
	„Ha nem cselekszünk, elfelejtünk élni.”	
	Csoóri Sándor rendszerváltozás utáni esszéiről	(tanulmány)

▶ 25	BECSY ANDRÁS	
	Százsoros ecloga. – (Radnóti Miklós évfordulóján)	(vers)
▶ 28	CSEHY ZOLTÁN	
	Puccini. Gianni Schicci, Puccini. Bor és sajt, Puccini. A hering, Puccini.	
	A természetes e.	(versek)
▶ 31	VÖRÖS ISTVÁN	
	A kétesben, A hatalom félelmei, Virágos átok, Falusi repülés	(versek)
▶ 33	GRENDÉL LAJOS	
	Négy hét az élet	(regényrészlet)
▶ 37	SOPOTNIK ZOLTÁN	
	Migrén, Nehéz név, Ragadós	(versek)
▶ 40	BAJTAI ANDRÁS	
	A Gyereknapi-ciklusból – Szeretkezés (1), A bizonyítványosztás	(versek)
▶ 42	MOGYORÓSI LÁSZLÓ	
	Iwiw-elégia, Pólya, La commedia finita, Vonatkocsi-út az éjszakában	(versek)
▶ 45	CZAPÁRY VERONIKA	
	Anyá	(elbeszélés)
▶ 48	ACZÉL GÉZA	
	Verstemető	(vers)
▶ 49	HODOSSY GYULA	
	A napfény áthatol..., Tavaszi levél ajtóval, ablakkal	(versek)
▶ 51	SZABÓ LÁSZLÓ	
	Tiszavirág, A méh, A lány	(versek)
▶ 53	LÖVEI ZSOLT	
	Fűben, fában...	(elbeszélés)

▶ 60	TÓTH KRISZTINA	
	Felejtő, Munkadal	(versek)
▶ 62	SZEPESI DÓRA	
	Amikor felcsillannak az összefüggések – Beszélgetés Tóth Krisztinával	(beszélgetés)
▶ 66	TARJÁN TAMÁS	
	Dzsidó – Tóth Krisztina: Hazaviszlek, jó?	(kritika)

▶ 69	BESZÉDES ISTVÁN	
	Lábuk rövid, Patrióta, Katarakta, Régi hegyek	(versek)
▶ 71	TOLNAI OTTÓ	
	A kisinyovi rózsza	(vers)
▶ 75	DRAGO JANČAR	
	Amit átéltünk és amiről álmodtunk	(esszé)
	MŰHELY	
▶ 77	ORCSIK ROLAND	
	Kalandozás a szerb, horvát, szlovén irodalomban	(tanulmány)
▶ 85	FEKETE J. JÓZSEF	
	A tízéves zEtna portál és kiadó és Beszédes István	(tanulmány)
▶ 89	TOLDI ÉVA	
	Párbeszéd, átköltés, kultusz – Fenyvesi Ottó: Halott vajdaságokat olvasva	(tanulmány)

▶ 93	IBOS ÉVA	
	Gigantikus torzó – A száz éve született Kohán György (1910–1966) festészete	(tanulmány)
▶ 96	GYARMATI GABRIELLA	
	A vonal mentén haladva – Gondolatok Kohán György grafikai hagyatékáról	(tanulmány)
▶ 98	SZILÁGYI ANDRÁS	
	Fényfestő realizmus – Jakuba János festészetéről	(tanulmány)
	SZÍNHÁZ	
▶ 101	HANTI KRISZTINA	
	Móricz-maraton.	
	Tasnádi István, Forgách András és Pozsgai Zsolt egyfelvonásosai Nyíregyházán	(kritika)
▶ 104	ZALÁN TIBOR	
	Dobó Katáról. Ivo Andric: Aska és a farkas Békéscsabán	
	Blog (www.barkaonline.hu)	(kritika)
	FIGYELŐ	
▶ 109	DARVASI FERENC	
	Déja vu – Krasznahorkai László: Az utolsó farkas	(kritika)
▶ 112	HOVÁNYI MÁRTON	
	„Elromlani milyen” – Telep-antológia	(kritika)
▶ 114	MOLNÁR ILLÉS	
	„Az elváló ígékötő magányossága” – Bajtai András: Betűember	(kritika)
▶ 117	CHOVÁN ISTVÁN	
	A megtartás módzatai – Ekler Andrea: „A közöny az ördög karosszéke”	(kritika)
▶ 119	SZAKOLCZAY LAJOS	
	Külső és belső fény – Csáji Attila: Billenő idő	(kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

CSÓÓRI SÁNDOR ◀

Csóóri Sándor

Menyi játék és mennyi fértelen!

Csonka seonett

Menyi játék és mennyi fértelen!
Itt toll-labola áll, amott bonas arnák
Rongos autók bört tanjónak a kurnák.
Nekik a fenező is feneferem.

S mindegy, hogy kétkönap vagy langes sinnap
Lank szíve helyén sírva kéklik.
Nem mint föl többi istenek az égig.
A porol keret minket s az is büntet.

Hérszölkeményt ha ma imáit, barátok
a férfianál írj, ki buccorogva
megy el vizelni minden völd börtök,

hár jól tudja, hogy több élete sem lesz
A halter köte o, önmagával is játszik,
s nembe sir, míg bevirik a forsa.

Fúj, fúj a szél

Fúj, fúj a szél, végig az utcán.
Fúj, fúj a szél, végig a városon.
Fölhajigálja még a vigasztalan szemetet is
a nyitva felejtett csillagokba.

Szép, új világ! Föld körüli útra indul
a rongy, a selyem, a madzag, a kalap
s a nyári szerelmek titkos levéltára
ajtóstól, mindenestől.

Fúj, fúj a szél, s tánc közben azt üvölti:
„Nézzetek rám, ilyenkor élek én,
zene vagyok, himnusz és suhanó szív,
amely boldogan hagyja el a testet.”

Kinek üzen? Nekem, a ballagónak?
Nekem, aki a Földet többször is megkerülte
és körömmel kaparta meg a Holdat,
vérzik-e még, vagy örökre halott?

Fúj, fúj a szél, s van, akit fölkap,
s viszi magával, mint sas a csibét;
sikoltásából ismerem föl a hajdani lányt,
aki meztelenül mosta haját egy vízesés alatt.

Köszönöm, szél, te gyakran csodát művelsz
velem: cserében minden hajszálam a tied.
Még a temetőt is elfújod tőlem messzire,
ameddig el se látok, hiába süt a Nap.

TÓTH ERZSÉBET ◀

Havasi pincs

Csoóri Sándornak

„Az új év első napjaiban magyar és szlovák madarászok népes csapata kereste fel a somoskői várat, ahol egy, Magyarországon sohasem látott madárfajnak, a havasi pintynek az egyede jelent meg. A madár ugyan az országhatár túloldalán lévő várban tanyázik, gyakran berepül a magyar oldalra is.”

(Újsághír)

Melyik ér többet? Négy deka havasi pinty vagy fél mázsa turul? Alkalmas-e a havasi pinty robbanótöltet szállítására? Ő maga a robbanótöltet? Van-e leszállási engedélye? Pontosan arra a faágra? Tartózkodási engedélye? Állampolgársága? Anyanyelve? Milyen nyelven fog fűtyörészni?

Imádkozni?

Bizonyítani tudja, hogy magyarországi rokonai el tudják tartani? Nem a mi madaraink elől fogja kibontogatni az erdei magokat, levadászni a szúnyogokat? A madarászok szerint bizonytalan a származása, valójában inkább a verebekkel tart rokonságot, bár a hóhatár közelében honos. Mindazonáltal hófehér szárnya és sárga csőre jellegzetesen a másság bizonyítéka. Nincs már elég másságunk?

Mi a fontosabb? Huszonötezer google-találat vagy három szívbejegyzés? Amiről legtöbbet írtál? Amiről legtöbbet hallgattál? Mi volt a szebb? A filozófia vagy a népdal? Albert Camus vagy az orosz katona, akit biciklizni tanítottál? Mi fájt jobban? A szerelem? Az árulás? Megvan-e még Édesanyád kendője? A kaukázusi kövek? A Hószakadás forgatókönyve? Nagy László tekintete? Van-e még csoda a költészetten kívül?

Mi volt a nehezebb? Meghódítani a várost, vagy nézni pusztulását? Szemedbe hulló vakolatdarabok, évszázados gyönyörűségek a porban, meggyalázva? Föl kell építeni a falvakat, legfontosabb nemzetbiztonsági tényezőinket újra. A föld, a víz, a levegő. Az ember. Erre jönnek a hiénák. Jönnek előre, jönnek holtra. Jönnek a jövőre. A kertben érő paradicsomra, hullámozó rozsöldekre. Drága kis ligetek, patakok, gyíkok, katicabogarak. Többet tudtok, mint a hadseregek. „nagyobbnak képzeltelek a hó alól, behavazott istenem, szalma-csontvázú hazám.”

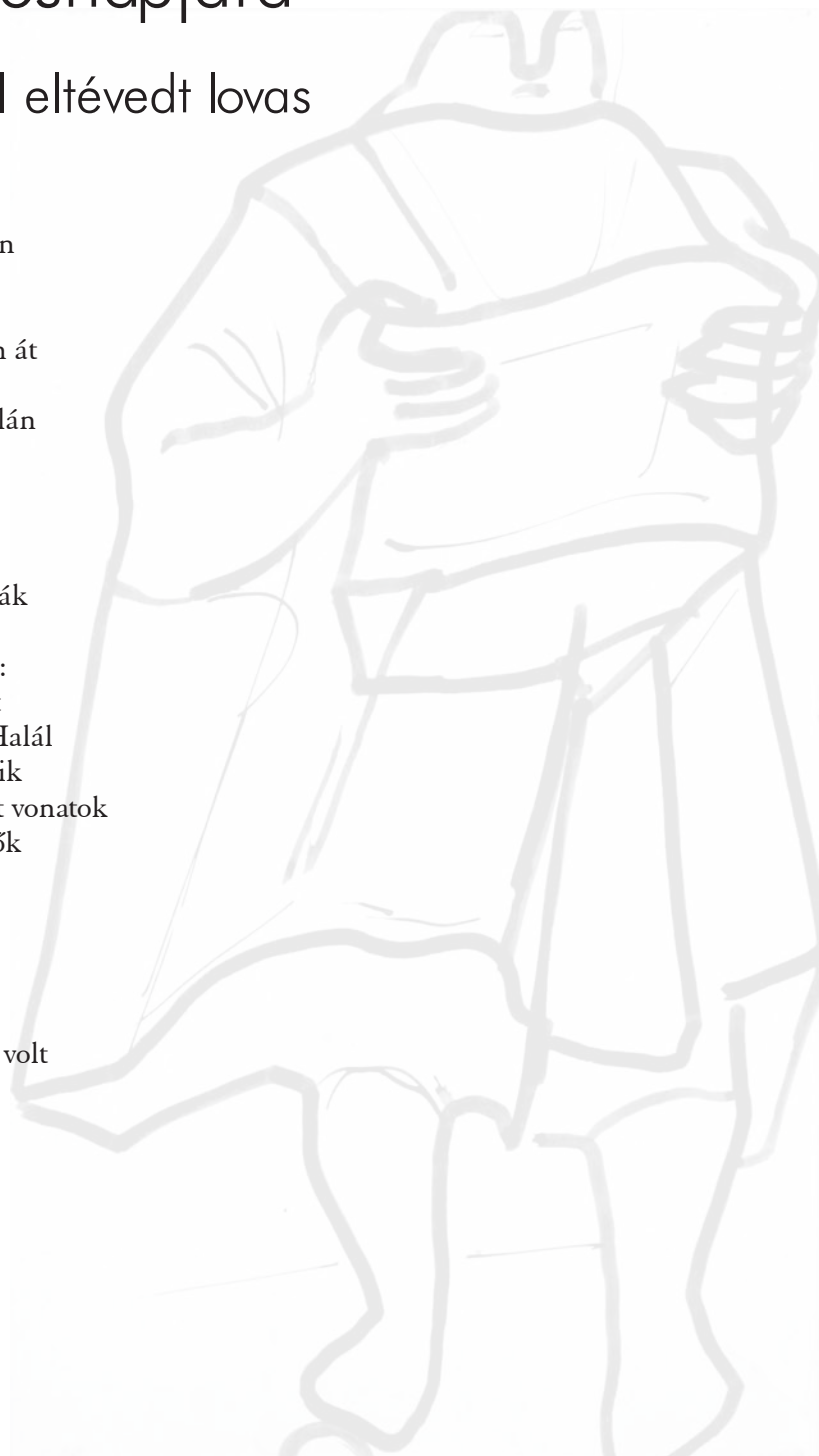
Verscsokor Csoóri Sándor születésnapjára

az újból eltévedt lovas

ahogy jöttem
Szatmáron
a Szilágyságon
Kalotaszegen
a Mezőségen
Székelyföldön át
a határ
mindkét oldalán
feltámadtak
a felkelők
a Mesterek
és a halálba
küldött katonák

az igazi határ:
a magyar Élet
és a magyar Halál
között húzódik
nem járnak át vonatok
buszok repülők
nem jár
más
csak a
lelkiismeret

valaha térkép volt
a magasban
a Hon
verslábakon
feszült a híd
Bodrogon
Dunán

Tiszán
Szamoson

Nap Hold
csillagok
a Hadak útján
ködöt nyakaló
vakok
serege
támolyog

a látni vágyó
a Napba néz
és nem takarja el a szemét
amíg a káprázatban
el nem ég:
a nemzet lelke
vakítón
visszatér!

Hit(t)el

a költészet
kiűzetett
szavainkba
hálni jár
a képzelet

levegőtlen
a Föld a Lét
fuldoklik benn
bennünk a remény

ablakot nyitni
oly nehéz
mert ablakunk
belepte rég
a jég

a költészet
a lehelet
a Hit(t)el
szerkesztett
ablaküveged

ha költő vagy

ha költő vagy –
 költő a világ
 a falak a táj
 az óra a falon
 a szenvedés és a hit
 ha költő vagy –
 költőnek születik
 a lányod a fiad
 és költőfeleség
 viseli hogy élsz
 ha költő vagy –
 költő a tél
 a nyári emlék
 az ing a Nap
 ha költő vagy –
 minden újra új
 a Nap alatt
 mert csak Neked
 hisznek a szavak
 ha költő vagy –
 költő az út amin haladsz
 a szék amire ülsz
 a Jó és az Igaz
 ha költő vagy –
 és körben minden ég
 csak te tudhatod
 mennyi és mi
 a veszteség
 ha költő vagy –
 Isten készen talál
 s Ő dönt Felőled
 nem a Halál

GÖRÖMBEI ANDRÁS ◀

A jövő szökevénye

1.

Csoóri Sándor több mint fél évszázad óta ad folyamatosan megkerülhetetlen kihívásokat a magyar szellemi életnek.

Költőként összetéveszthetetlenül egyéni színnel viszi tovább költészetünknek azt a fő vonulatát, melyet elődei és kortársai Balassi Bálinttól Nagy Lászlóig megteremtettek.

Egyéni karakterű saját műfajává tette a szociográfiát, kisregényt, útinaplót, filmet, leginkább pedig az esszét.

Életműve sokágú és nyitott.

Pályakezdő költőként nem a „Lobogónk Petőfi” jelszó vezette Petőfihez, hanem az a meggyőződés, hogy az új világot olyan közérthetően, olyan nyílt szókimondással és tárgyilagossággal kell bemutatni, mint ahogy Petőfi tette a maga korában

Első kötete megjelenése után már költészetének teljes újrakezdése volt a törekvése.

Második kötete nem a folytonosság, hanem a szakítás jegyei mutatta.

Az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején egyszerre sok irányban tájékozódott és kísérletezett. Egyszerre fogadta be a népköltészet és a szürrealizmus ösztönzéseit.

Harmadik kötete a létezés elemeire erőteljes történeti távlatot nyit. Láthatóság képei múltat és jelent szembe-
 besítenek, látványt tágitanak látomássá.

Lírai énje a világban való teljes részvétel szándékával törekszik a lét titkainak a megragadására.

A fiatal Csoóri Sándor kötetéről kötetre tagadóan reagál korábbi önmagára, új ars poeticát hirdet.

Évtizedes alkotói küzdelemben kialakítja a látomásos-metaforikus líra sajátos, csak rá jellemző változatát.

Költészete a hetvenes években vált igazán jelentőssé. Költői világában hit és a tapasztalás, eszmény és valóság ütközik.

A rapszodikus és elégikus hangnem egyszerre jellemzi.

A valóság konkrét tárgyi elemeinek megidézésére és a lélek belső valóságának láttatására egyszerre bizonyult alkalmasnak a látomásos költői kép, melyben a közvetlenség találkozik az egyetemes távlatokkal.

A *Második születésem* című kötetétől kezdve új értelemben jelenik meg a közéleti igény költészetében: megküzdöttebben, mélyebben, tudatosabban.

A lírai hős magatartásának alapvonásává lett a létezés veszedelmeivel való szembenézés.

A közösség, a nemzet sorsa Dózsa-koronaként nehezedik Csoóri Sándorra. A korai szép vers, az *Anyám fekete rózsá* hetvenes évekbeli párverse, az *Anyám szavai* is mutatja a változást: ugyanazt a motívumot mélyíti el lélektanilag és gondolatilag.

A költő én történelmi érzékenysége és nemzeti felelősségtudata mozgósítja szellemi szövetségeseit.

A nemzet értékeinek és történelmének tékozlása láttán Berzsenyi szerepében mond fölhaborodott vétót a *Berzsenyi elégiája*.

A Csoóri-vers jellegzetes közérzetvers. Sokszor szinte rejtett a kompozíciója, a szürrealizmuson is iskolázott költő látszólag váratlanul halmozza egymás mellé a távoli képzeteket, szavakat, de éppen a rejtett vonatkozások teszik sűrűvé, érzelmileg telítetté a verset. A Csoóri-vers a lét sűrű pillanatait ragadja meg a maguk titokszerű teljességében.

A hetvenes évek végén a „fennköltlen züllő országgal” szembeni küzdelemben bontakozott ki nagyarányúan és esszéírói pályája.

A *Hó emléke* az egyik legszebb példája a számvetést végző közérzetversnek. A szerelem, a politika, a szépség úgy szólal meg a versben, hogy a lírai én számára már kihívást is jelent. A küzdő ember eltökélt keménysége és tisztaságvágya egyszerre kap itt kifejezést.

Aztán a lélek csendjében fogant versek középpontjában egy évtizeden keresztül szeretett asszonyának betegsége és halála miatti létsérülése áll.

A szerelemben megélt teljességet keresi Csoóri költői énje az élet minden területén.

Költészete a lét rejtett tartományainak az érzékeltetésére képes, metaforikus gazdagságával azt sugallja, hogy az ember teljesebb létre hivatott, mint amilyet a mi időnkben megélni tud.

A kilencvenes években a csalódás-élmény határozza meg a költői én érzés- és motívumvilágát.

A lírai öntanúsítás lényeges változást mutat. Verseinek egyik nagy csoportját a közéleti feszültségek, a rossz közérzet, rossz viták, rossz pörök, a nagyfokú hiányérzet, a lefokozottság érzés, az őt ért támadások miatti keserűség és indulat jellemzi. Az ironikus, szarkasztikus elemek előtérbe kerülnek.

A közéleti szennyeződésekkel szemben a kert polgáraként talál menedéket a természet szépségeiben.

A természet és a szerelem élményei ellentpontot képeznek a rettenetesnek érzett és elviselhetetlennek ítélt társadalmi közeggel szemben.

Az öregedés, megkopás élményével számot vető verseknek is az a jellegadó vonása Csoóri Sándor költészetében, hogy a tények illúziótlan regisztrálása ellenére mindig megszólal bennük a legyőzhetetlen életakarát.

A korábbi, politikailag ellenséges világgal szembeni küzdelmei után most a szabad világ próbatételeit kell kiállnia.

Sohasem reked meg a panasznál, mindig magaslatok felé tör, mindig kiutat, jobb lehetőséget, nagyobb távlatokat keres.

A nyelvi megértésnek, a lét megértésének valóban új lehetőségeit nyitotta meg a folklórt és a modernséget egy új egyetemesség eszme révén összekapcsoló költészetével.

Képzetkincsében együtt van az archaikum és a modernség sok-sok eleme.

A számadás igényével szemléli a világot. Azért nevez meg mindent, hogy ismerőssé, otthonossá tegye.

A veresség Csoóri Sándor költészetében sohasem jelenti az emberi sorsot jóra fordító eszmék és szándékok föladását.

Költészete a magyar gyermekirodalomnak is egyik legértékesebb fejezete. Népköltészeti kutatásaival egyidőben írta gyermekverseinek első darabjait, melyek a népköltészet és a modernség szintézisével a gyermekköltészet új lehetőségét teremtették meg.

Weöres Sándor inkább a népköltészeti hagyomány egyetemes, személytelen változatát művelte. Csoóri Sándor költészetében viszont annak a személyes és egyetemes elemeket ötvöző vonulata jut érvényre.

A közvetlen személyesség Csoóri Sándor gyermekverseinek jellegzetes közösségteremtő vonása.

2.

Riportok, levelek, jegyzetek, monológok, párbeszédok, vallomások révén megteremti az önéletrajzi és novellisztikus elemekben, metaforikus képekben bővelkedő személyes vallomásként egyetemes érvényű felismerésekben részesítő Csoóri-esszét.

Filmnovelláival és dramaturgiai munkájával társszerzőként segíti létrehozni a hatvanas-hetvenes években megújuló magyar filmművészet egyik fő változatát, a tárgyilagos bemutatást és költői látásmódot egyesítő sorsmetaforát, történelem-metaforát.

Egyik vezető egyénisége a hatvanas évek elején kibontakozó szociográfiai új hullámnak.

Tudósítás a toronyból című könyvében a dokumentumszerű tényvilágot költői látásmóddal szemléli, az egyedinek az egyetemes vonatkozásaira is rámutat.

A *Tudósítás a toronyból* egyfajta világértelmezési modell is. A tényeket a lélekben zajló folyamatok szerint értelmezi. Törekvése az, hogy kibeszélje, megvilágítsa, s ezáltal feloldja az emberekben lévő sérelmeket, görcsöket. Személyes ügyeként éli át a falu nagy átalakulását.

Az *Iszapcsó* című oknyomozó kisregénye arra a kérdésre keres választ, hogy miért lett öngyilkos egy huszonhárom esztendőös parasztlány? A meghallgatott vélemények sokszor ellentmondanak egymásnak. A mozaikokból mégis összeáll a sorskép.

Csoóri Sándor műfaji kísérletezéseinek egyik fontos része a filmírás és dramaturgi munka. A hatvanas-hetvenes években a Kósa–Csoóri–Sára triász a hagyományos filmtabló és a modern filmparabola jelezte irányok mellett olyan filmeket alkotott, amelyek minden ízükben valóságosak, életszerűek, mégis általános érvényűek. A létokumentumok egyúttal a nemes emberi minőség, a szabad egyéni és nemzeti lét igényét fogalmazták. A sorsa, körülményei ellenére kibontakozni, szabaddá válni akaró emberről hoztak hírt.

3.

Esszéi a klasszikus magyar esszé színvonalán szólnak a legkülönbébb történelmi, műfaji, világszemléleti kérdésekről és a magyar nemzeti sorsproblémákról. Majd a rendszerváltozás szellemi előkészítése, illetve felemáságának bírálata válik az esszéíró legfontosabb témájává, az állandóan cselekvő szellemi történelmi jelenlét alakítja ki új esszéformáit, a naplószerű reflexiókat és a „forgácsokat” is.

Szemléletes tárgyszerűsége világszemléleti gazdagság tükré is: Gyimestől New Yorkig, Zámolytól Kubáig, a szobájába téved egértől a japán szobrokig, a népdaltól Ginsbergig, a fejfáktól Picassóig, a diólevéltől a tengerig minden megjelenik benne. Olyan tárgyi gazdagság ez, amely jellegbeli teljességet sugall. Nem egy kicsiny világszelethez adja hozzá személyességét, hanem a világ egészéhez.

Küldetése: megszüntetni a távolságot a fölismert igazságok és a kimondható igazságok között.

Esszéírói munkássága a létbeli otthonosság megteremtésének nagy kísérlete is. Esszéi mindig cselekvésre ösztönöznek.

A nemzeti tudat, nemzeti önismeret legfontosabb területeit helyezik új megvilágításba azok az esszéi és tanulmányai, melyekben történelmi tudatunk megtisztításáért, a népi kultúra értékeinek elismeréséért és az ország határain kívül rekedt magyarság emberi és nemzeti jogaiért emel szót.

A modern költészet tapasztalata felől fedezi fel a népi kultúra korszerű értékeit. Világképi modellje a bartóki minta. Hogy mi minden fér bele szerves részként ebbe a modellbe, arról ad számot világának sűrített és élményszerű alakulástörténete, a *Tenger és diólevél*.

A népművészet új értelmezésével a népiség és európaiság szintézisének igényét fogalmazta meg.

Elek Tibor, Csoóri Sándor és Görömbei András 2005-ben Békéscsabán a megyei könyvtárban.

„Ne énmiattam óbégassatok” (Lk 23, 27–30)

Csoóri Sándor lírája a rendszerváltozástól napjainkig

A rendszerváltozás óta összesen tízkötetnyi verse jelent meg Csoóri Sándornak, nemzetünk nyolcvanadik esztendejébe lépő költő, író, esszéista, forgatókönyvszerző és közügyekben hajszolódó szellemi hősének. A tíz kiadott könyv közül azonban csak öt, a *Hattyúkkal, ágyútűzben*, a *Ha volna életem*, a *Csendes tériszony*, a *Futás a ködben*, illetve a *Harangok zúgnak bennem* tartalmaz új verseket, a másik öt: *Esztergomi töredék*, *Virágvasárnap*, *Senkid, barátod*, *Csoóri Sándor válogatott versei* és *Ünnep a hegyen* – mind tematikus válogatás.¹ Jelen dolgozatomban ezt a közel húszévnnyi alkotómunkát, lelki-szellemi termést kívánom vizsgálni előképeivel és visszhangjaival együtt – egyetlen pillanatképben.

*

Az említett előképek egyikéről, az 1990-es *Esztergomi töredék*ről már Görömbei András monográfiája² is megjegyzi, hogy nemcsak verseket tartalmaz, de különféle olvasó-kincseket, „filléres emlékeket” gereblyéz össze a már akkor is több mint három évtizedes művészi pályáról. A színes dokumentum-, fénykép- és dedikáció-gyűjtemény valóban nem szigorú értelemben vett verseskötet, de mint ilyen, hasznos és érdekes adalékokkal szolgál(hat) az olvasó számára költőnk pályakezdéséről, szellemi és esztétikai háttéréről, úgy is, mint az alkotások fogantató léthelyzetéről – a költő emberi és politikai küzdelmeiről – valló töredékek, vagy a kor kulturális és társadalmi problémáinak krétarajzaként. Mielőtt tehát az öt nagy önálló gondolatfüzér újraolvasásába fognánk, röviden áttekintjük e leletcsomagot.

A kötet mindhárom nagy egysége a címadó vers, a hazavágyó-otthont találó *Esztergomi töredék* egy-egy részletével indul, s mindjárt az első szövegek között találjuk azt a levelet, melyben a költő azzal a kéréssel fordul Esztergom Város Tanácsához, hogy juttasson számára „tartós használatra” 300-400 négyszögöl területet. Idézek a levélből: „évek óta keresek magamnak olyan – munkára alkalmas – zugot az országban, amely még hamisítatlan természeti környezetben húzódik meg: hamisítatlan fák, füvek, dombok között, a hétvégi Magyarország zsúfolt és szedett-vedett díszzeitől távol. Esztergomi barátaim leleménye és figyelmessége segített abban, hogy a városhoz tartozó, döbönküti dűlőben rátalálhassak egy ilyen nagytávlatú, de mégis bensőséges helyre.”³ Végül ez a részletgazdag, nyelviségében és gondolatosságában is a költői levél, az *episztola* műfaját közelítő szöveg indítja útjára az esztergomi művésztelket és az ott szerveződő értelmiségi közösséget. A Hanák Péter-i eszményi „kertműhelyről” és társaságáról egy vendégség alkalmával Agócs Sándor így emlékezett meg mély érzelmekkel

¹ *Esztergomi töredék*, szerk. NAGYFALUSI Tibor, Esztergom, Komárom–Esztergom Megyei Tanács, 1990. *Virágvasárnap: A 60 éves költő 60 verse*, Bp., Magyar Bibliofil Társaság, 1990. *Senkid, barátod: A szerző válogatása életművéből*, Ungvár, Trikolour és Intermix Kiadó, 1993. *Hattyúkkal, ágyútűzben*, Bp., Kortárs Kiadó, 1994. *Ha volna életem*, Bp., Kortárs Kiadó, 1996. *Csoóri Sándor válogatott versei*, szerk. CSOÓRI Sándor, Bp., Unikornis Kiadó, 1998. *Csendes Tériszony*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 2001. *Ünnep a hegyen: Vallomások a szülőföldről*, szerk. KÁLIZ SAJTOS József, Székesfehérvár, Vörösmarty Társaság kiadása, 2005. *Futás a ködben*, Bp., Nap Kiadó, 2005. *Harangok zúgnak bennem*, Bp., Nap Kiadó, 2009.

² GÖRÖMBEI András, *Csoóri Sándor*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2003.

³ CSOÓRI, *Esztergomi töredékek*... I. m., 17.

A magyar nemzet szellemi egységének megteremtéséért, a magyarság összetartozás-tudatának újraébresztéséért való küzdelemben Illyés Gyula legfontosabb társa, sok esetben ösztönzője, majd legkövetkezetesebb, legbátrabb és legnagyobb hatású folytatója Csoóri Sándor.

Egyre radikálisabban vetette föl a hetvenes-nyolcvanas években a kisebbségi magyarság megoldatlan gondjait.

A nyugati magyar emigráció egyik legfontosabb küldetésének is a kisebbségi magyarság nemzetközi nyilvánosság előtti érdekképviseletét tartotta.

Az 1989-es rendszerváltozás után Csoóri Sándornak a kisebbségi magyarság védelmében végzett munkájában központi helyre került a kisebbségi autonómiák szükségessége.

Történelmünket és jelenkorunkat elemző írásaiban a jelenségek, események értelmezése mindenkor arra irányul, hogy a nemzetnek pontos ismeretei legyenek önmagáról, mert különben kiszolgáltatott lesz minden külső veszedelemmel szemben, s önmagát is félrevezeti, becsapja, föladja. Önismeret, pontos helyzettudat nélkül cselekvésképtelen az egyén és a nemzet egyaránt. Ez a gond vezeti Csoórit a nemzet tisztázatlan ügyeinek számbavételére.

A *magyar apokalipszis* című esszéjében a második magyar hadsereg doni katasztrófája egyben a tájékozatlanság, a bizalmatlanság és a történelmünkől következő nemzeti kisebbségi érzés „magyar apokalipszisa”.

Az 1956-os forradalom néhány napja Csoóri Sándor értelmezésében a magyarság eszményi pillanata volt, amelyben az ország népe nemzetként viselkedett, egyértelműen kifejezte a szabadság és az európai életforma iránti igényét. Az 1989 utáni időszakban ennek az eszményi lehetőségnek az eltékozlása fáj neki leginkább.

A rendszerváltás folyamatában Csoóri Sándor legfőbb törekvése a nemzet egységének a megteremtése.

Ehelyett azonban a magyar történelem apokalipszisének a folytatódását is kénytelen számba venni.

A magyarság elmulasztotta a nemzeti összehangolódás történelmi esélyét.

Esszéi sokféle módon bizonyítják, hogy egy országot nemcsak gazdaságilag kell kormányozni, hanem szellemileg, erkölcsileg is. Ennek az erkölcsi kormányzásnak pedig a kultúra, a műveltség lehetne a leghatékonyabb eszköze.

Meggyőződése, hogy „az igazi irodalom mindig ellenállás, mindig összeesküvés a kor botrányai, bűnei, kicsinyessége ellen”.

Ez a személyes részvétel a világ dolgaiban Csoóri Sándor esszéinek is fontos, hitelesítő vonása.

A látélet, a bajok megmutatása végveszélyre figyelmeztet, létérdekű történelmi cselekvésre szólít.

Ugyanezt cselekszi a magyar kultúra számára legfontosabb nagy alakjainak folyamatos idézésével és értelmezésével, az Adyról, Kosztolányiról, Babitsról, Bartók Béláról, József Attiláról, Illyés Guláról, Németh Lászlóról, Nagy Lászlóról és sok másról szóló eredeti szempontú elemzésével.

A nyolcvanéves Csoóri Sándor az ő méltó társuk. Életműve nemzeti kultúránk eszméltető és romolhatatlan értéke.

Emberjár asztalnál (évszám nélkül; tus, papír; 150x214 mm; jelzés nélkül; Corvin János Múzeum Koltán Képtára; leltári száma: 8062)

megrakott szabadversében: „visszük / a késő éjjeli szelíd zsongást, a / megtisztított emberi szókat, míg / a hoszszan reánk mosolygó fákhöz / észrevétlen lopózik vissza a csönd.”⁴

A levelekből és ünnepi beszédekből kirajzolódik a költő bensőséges, mondhatni lessingi viszonya a festészettel, illetőleg festő barátaival: Prunkl Jánossal, Kollár Györggyel és Végvári Jánossal. Itt említhetjük *A festészet védelmében*, illetve a *Mi az, hogy esztergomi festőiskola?* című írásait. Érdekes megfigyelni továbbá, hogy Csoóri a művésztsárok kiállításaira írt megnyitóbeszédeit milyen nagyszerű felületekkel kezdi, majd látványos líraisággal és főhajtó szerénységgel folytatja. Hadd idézzem egy korai beszédét: „vannak festők – barátaim, illetve kortársaim –, akiknek nemcsak a munkáit s gondolatait ismerem, de még csuklójuk mozgását is festés közben. Ismerem a szívükre szakadó havazások, rozsdasodók eljövetelét és elmúlását; a másnaposság szégyenével megvert angyal átvonulását a műtermeken, a szájában egy közönséges késsel – egy szóval: a művek megszületésének a környeztetrajzát. Nem a titkokat, csupán a részleteket.”⁵

A gyűjtemény harmadik fejezetében versek (*Rossz előjelek, Nyári este, Miféle búcsú-próba ez*) és költészeti-bölcseleti írások, cikkek, karcolatok (*Természet és líra, A világ érzéki metaforája*) foglalnak helyet. S jóllehet a költemények, esszék és kisebb írások nem a jelen munka szempontjából fontos időszakból származnak, mégis – amellet, hogy előkészítik az új korszak líráját, s nyilván át is örökítenek belé a korábbi szellemi gondból –, valamiféle összegzését nyújtják költőnk korai – Görömbei András szavaival „nyíltan és következetesen harcoló”⁶ – ellenzéki költészetének és költészettelfogásának.

*

Ugyanitt szólnék a további négy válogatásról is, melyek közös jellemzője, hogy a rendszerváltozás előtti lét élménykincsét próbálják átadni – az életmű legdominánsabb alkotásait válogatva össze. A szintén 1990-es *Virágvasárnap* című kötet – mint alcíme is jelzi – a költő hatvanadik születésnapja alkalmából jelent meg, s a vidék korai, „döngölpadlós” nagyverseitől (*Anyám fekete rózsá*) az értelmiségi lét szorongásait és küzdelmeit legjobban kifejező szövegekig (*Vadfiú hajjal*) csupa klasszikusok kerültek bele a jelképes hatvanba. Így azonban a gyűjtemény a töménység, a telítettség érzetét keltheti az olvasóban, miközben ritka az a magyar költő, akinek Csoórihoz hasonlóan ennyire szellős, ennyire laza költészete volna. Nem zuhogtak jégesőként az egy ciklust alkotó versek; Nyilasy Balázs nyolc tematikus kategóriájába⁷ úgy kell utólag – fáradságos munkával – beleválogatni a hasonló témájú, stílusú, hangütésű költeményeket. Laza átfedésekkel, vissza-visszatérésekkel, erőteljes sűrűsödések nélkül tematizál a költő, régi motívumokat újra-újragondol, cikázik, szaladgál; költészete is elnémul időnként, ahogyan értelmiségi pályája is korszakokra szakadt: leghosszabb egybefüggő poétai fázisa három év volt – jegyzi meg *A világ érzéki metaforájában*.

A 2005-ös *Ünnep a hegyen* a hetvenöt esztendő költő előtt tiszteleg, s a művész szülőföldjéről szóló vallomárait gyűjti egy csokorba. Már a felütés – a *Falusi délutánban* jajgató pléhkrisztus – részeltet minket Csoóri különös, Simon Istvánt, s az ő gyümölcstől örömet idéző vallásos természet- és vidékszeretetéből, illetve az ezzel párhuzamos természetes, vidéki vallásosságából. A vers végén azonban hatalmas hiátust találunk, mely nyilvánvalóan az imádság implicit locusáé: „kit megdobtak kővel, dobjon vissza kenyérral”; s a faluvégi feszületet kővel megdobó „nyers kölyök” tettére a falu imája majd így felel: „mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma”.

Megrendítő a *Falusi árnyképek* riadt apaképe – az ablakon bebámuló háború lovával, s e hatás szolgálatában áll a hosszú, erőteljes rímelésű sorok négyes fogata is: „apám riadtan alszik ott bent, apám dadogó álma fáj. / Egy lófej néz az ablakán be, zablája vasból vert sugár. / Ez a ló, ez hurcolta meg a háborúban, / patkója helyén éles gránát, nyakán babéros koszorú van.”

A régi szerelmek közül is megidéz egyet a gyűjtemény. A *Sárga madárva vadászok* könyörgő, hívogatásba vegyülő temporalitás-tapasztalatában értelem és érzelem viaskodik, ölelkezik. A „kronotoposz”⁸ azonban felbillen: tér és idő elszakadását a sorseseményben már a vers is képtelen megakadályozni. Noha a *hol* és a *miikor* Csoóri számára nyilvánvalóan a *falu* („maradj a falumban”) és a *most*; csakhogy már nincs „most”, helyére beállt a szorongás és a kompenzáció: „múltamból pótolom holnapi veszteségem”. Költőnk szerelmi ontológiájában te-

hát a „ne ülj vonatra, maradj ott a falumban” vágyteli kívánsága mellett már a „naponkint fogy időm, mit veled tölthetek” szilaj keserősége is megjelenik.

Végül még egyetlen költeményt emelnék ki a gyűjteményből. Az *Egy templom falára* utolsó sorában a költő pontosan és érzéketesen foglalja össze, mi több, értelmezi is a vidéki szívű városi értelmiségi küzdelmes művészetének titkát – a népi irodalom nagy metaforáját alkotva meg: „földet szánt az ének ekéje”.

1993-ban és 1998-ban még két, a költő által válogatott gyűjteményes kötet jelent meg, előbbi *Senkid, barátod*, a másik *Válogatott versek* címen. Utóbbi több szempontból is érdekes, egyrészt azért, mert a *Ha volna életem* kötet versei révén már a rendszerváltozás utáni időszak terméséből is közöl néhány költeményt, másrészt tartalmazza Csoóri Sándor saját kezűleg írt lírai hangvételű életrajzát (*Önéletrajz harminchét sorban*) és Szakolczay Lajos esszéjét költőnk lobogó hitéről, érték-féltéséről, hűségéről és kitárulkozásáról (*Egy költészet holdudvara*).

*

Görömbei András monográfiájának *Költői hangváltás a kilencvenes években* című fejezetében a fölerősödő időélményt – az általam használt *kronotoposz* értelmében *tér* és *idő* már-már rohamszerűvé váló távolodását –, a közösségi tudatot – mint a szerelem és a természet képzetkőreit is átható és felülíró tényezőt (*Egyedül én beszéltem*) – emeli ki az (addig megjelent) három új verseket tartalmazó kötet kapcsán. Az egyéni *létidejét* a nemzeti közösség *terétől* elválasztani képtelen költő rendszerváltozás utáni művészetének problémája tehát éppen e kettő szétcsúszásában lesz tetten érhető, továbbá az ehhez tartozó fátum szomorú és elégikus belátásában, hogy tudniillik „az élet kiteljesítése sem egyéni, sem nemzeti-közösségi vonatkozásban nem sikerülhet”.⁹ Összességében Csoóri költői hangváltását abban látom, hogy a tapasztalati valóság okozta szorongások hátterében lírájának mély, elégikus zengése alakul ki, s ezzel párhuzamosan még erőteljesebb és tisztább lesz ragaszkodása művészetének programadó és örök (elsősorban morális), princípiumaihoz.

Míg a korai kötetekből és a kilencvenes évek válogatásaiból a falunak és vidéknek mindig patinás, kedves és színes képét kapjuk, addig az 1994-es *Hattyúkkal, ágyútűzben*¹⁰ egyes darabjai ezt a folyamatot már megszakítják. Emellett egyre jobban érvényre jut egy kritikus-reflexív megközelítésmód, történelmünk igazságtalanságainak határozott megszólaltatása, a romló emberi minőség és a demokrácia szabadságába vetett hit megdőlésének dacos felpanaszlása, s egy ehhez társuló, meglehetősen disztópikus jövőkép.

A *Lassú májusi eső* már előfutára a későbbi nagy szintetizáló-létösszegző utazásoknak, a jelentől vissza az ifjúsáig, majd a szerelmi „féltékenységek villámaintól” Budapestig, s a felnőttkortól megint a jelenbe – a „csak úgy magának” csepegő esőhöz, a csak úgy magának körmölő költőhöz. A termékenységtől és megannyi erotikus feszültségtől telített május-szöveg „g-pontja” az „akácfürtök szemérmének rejtkehelye”, mely „karcsú, elsőáldozó leányok” reminiscenciáiban jelenik meg, míg az antonimikus „emlékek” képzetköre a csontokon és a holtak homlokán kopogó esőcseppek metaforájaként. Nyilván nemcsak a hat visszatérő sor teszi, hogy ilyen zárt ez a költemény, hiszen ezek végtére is a költő magányba vonulásának, természetbe menekülésének számvető sorai.

Az *Özvegy nők táncoltak* hangulata és érzésvilága mögött kézenfekvő Sinka István *Anyám balladát táncol* című versét sejteni, s az ötlet nem is egészen légből kapott, tekintve, hogy már Szakolczay Lajos is rámutatott kettejük szellemi közösségére: „Sinka balladait, s vele együtt az annak is alapot adó magyar népköltészet sötét izzású, gyakran szürreális képekben jelentkező fájdalmát [Csoóri] a halállal csaknem minden szavában kacérkodó García Lorca tájaira vitte.”¹¹ A sorok is rituális táncrendbe állítva *járlák*. Járlák, mint gyászmenetet szokás, járlák keseredetten, dühödten, kipirult arccal; valami megszüntethetetlen negatív vitalitással, melynek hátterében veszteségek hosszú és véres sora húzódik meg, miként azt a záró sorokban a hasba lőtt férfi nyögése már előre jelzi: „Nyögött alattuk az olajos padló szaggatottan, / nyögött, mintha gazos árokban / egy hasba lőtt férfi nyögne” Mi ez, ha nem a század rémképe, háborúk, vérontó diktatúrák korának „sátántangója”?

Végezetül a *Zörög az újság* költője ahelyett, hogy az őt támadó, mocskoló korral szembeni distanciára építené saját állásait, a tiszta lélek nyíltságával nevet szemébe gúnyolóinak – a „fizetett, nagy köpködőknek”, a „megiramodó képzeletű macskajancsiknak”; háborús retorikájukkal saját pozitív értékrendjét, *A természet és lírában* kifejtett rousseau-i zöldbe-vágyását, panteizmusát állítva szembe; s itt nem pusztán a valóságos esztergomi kertre enged gondolnunk, de sokkal tovább is: önmagunk megőrzésének édenkertjére. Mocskoló jótévői éltetik, készítetik többre, szebbre, jobbra amúgy is nyughatatlan személyiségét, ők „bízattják”, hogy mindent megtegyen a maga tökéletesedésére és védelmére, s ezzel tulajdonképpen – ha áttételesen is – de a költő üdvözüléshez vezetik el:

⁹ GÖRÖMBEI, Csoóri Sándor... I. m., 225.

¹⁰ A kötet recepciójáról lásd: VASY Géza, *Tüллépní e mai kocsmán*, Magyar Napló, 1996, 4. sz.; MÁRKUS Béla, *Az elveszett világ fojtó érzékisége*, Kortárs, 1995, 2. sz.

¹¹ SZAKOLCZY Lajos, *Egy költészet holdudvara* = CSOÓRI Sándor *Válogatott versei*, Bp., Unikornis Kiadó, 1998, 219.

⁴ AGÓCS Sándor, *Ünnep a faházban* = *Uo.*, 65.

⁵ *Uo.*, 28.

⁶ GÖRÖMBEI, Csoóri Sándor... I. m., 224.

⁷ 1. haza, 2. paraszti lét, 3. háború, 4. szerelem, 5. utazás, 6. közösség, 7. gyermekkori emlékek, 8. természet. NYILASY Balázs, *A visszavétel stációi: Az újabb magyar költészet vizsgálatához* = NY. B., „A szó társadalmi lelke”, Bp., Cserépfalvi Kiadó, 1996, 100–102.

⁸ Mihail Bahtyin fogalmát itt metaforikusan annak a térnek és időnek az egységére alkalmazom, amelyet a költészet megjelenít.

„ne tudjátok meg soha, mocskoló jótevőim, / micsoda édenkertbe járok még ma is éjszakázni, / megmenteni töletek magam s nézni alulról / hosszan az átvilágított jegenyék csúcsát.”

*

A *Hattyúkkal ágyútűzben Lélek és víz* című verse már kimondja: „elmaradtak a rímek mellőlem”; s e gondolatlatl át is térnek az 1996-ban megjelent *Ha volna életem*¹² kötet *Bátortalan óda a rímekhez* című költeményére, melynek már központi kérdése lesz a „felelgető harangkondulások” hiánya. „Mi lett veletek, konduló szavak? / Harangtestetek széttört, meghasadt?” (*Bátortalan óda a rímekhez*) – vetődik fel Csoóri Sándorban a nyolcvanas évektől egyre hangsúlyosabbá váló poétikai váltásnak, a rímelés elsoványodásának miéértje. A *Lélek és víz* tanúsága szerint valami düh, valami belső indulat feszültsége és széttartása vezet ezekhez az artikulációs formájukat vesztett szabad versekhez; ezt a dühöt pedig a jelen gyűjtemény csak tovább fejtegeti és árnyalja.

A négy ciklus közül az első a háború képeivel indít. *A barbár* című költemény Radnóti gondolatvilágát idéző sorai szigorú önvizsgálatot folytatnak. „Talán az voltam én is – barbár!” – szól a megállapítás, mely látszen mondia ki: a fékevesztett és indokolatlan indulat vademberré formálja (vissza) a civilizáció emberét. Ezért is olyan kifejező Radnóti képalkotása a *Töredék*ben, amikor önnön végzetén „vértől és mocsoktól részegen” vigyorgó tömegként festi le a mindenkori háborús nemzetet. Nem *elállatiasodott* az ilyen embertömeg, hiszen az állat semmit sem birtokol az ember gonoszságából és természetellenes hatalomvágyából; az ember *elaljasult*, saját létezésének aljára süllyedt: „már önként, kéjjel ölt” – mondja helyesen a vértanú költő. Erre rímelnek Csoóri sorai is: „törtettem, mint aki vért akar inni / napkelte előtt: nyúlvert, fácánvért / vagy csak bezúzni annyi bíbickoponyát, / amennyit tud.” Ám amikor a költő egy pillanatra képes meghallani az állatok imáját, e megdöbbentő léttapasztalat máris sorsközösségükbe vonja őt: „ekkor hallottam a szaladó kutyát / a torkomban először fölugatni.”

A háború ráadásul sosem ér véget, még annak sem, aki ember tudott maradni az embertelenségben. A *Haragos óra* soraiban – Pilinszky éhségéhez, s francia foglyának víziójához, vagy Simon István buchenwaldi undorához hasonlóan – visszatérnek a harcok rémei: „éjjelente rekedt nótaszót hallok / a kaszárnnyák felől és a temetők-ből. / Ezt szoktam volna meg? Ezt a másvilági / kocsma-operettet / a magam hangja / és a te hangod helyett?”

Az *alkonyatban valaki* és az *Augusztusi elégia* képei közt feltűnik egy másik domináns toposz is, mégpedig az apa alakja. Az édesapával kapcsolatos emlékek víziókban – órákhoz és napszakokhoz kötött képekben – merülnek fel: „az alkonyatban valaki / gerendát visz a vállán. / Mintha az apám volna” (*Az alkonyatban valaki*); „a zámolyi temetőben / most itatja apám vasderes lovát. / Konduló vödre fölfele fordított harang.” (*Augusztusi elégia*) Úgy tűnik tehát, Csoóri dühének tüztét sokszor javíthatatlan boldogtalansága, azt pedig mély történelmi tudata (nemzeti-közösségi, illetve családi- és magánmitológiája) táplálja; az a tudatos és tematikus emlékezet, mely Nietzsche szerint éppen a boldogságot függeszti fel¹³. Az ember élete végére azonban – miként erről Szabó Magdától Illés Sándorig nemrégiben oly sok kortárs művészünk elmélkedett – a szinkronitás, a „történetietlen” jelenben élés nietzschei ideálja nemcsak nehéz, de szükségtelen is, hiszen már ez a borongó, megszentelő emlékezet – egy teljes és egész életpálya ígérete – tűnik a legtöbbnek, ami még megkapható.

A *Túlél halálaimmal* szóném tovább ugyanezt a gondolatot. Szabó Magda vélekedése, mely szerint „minden halál az életünkben egy kis halál, mely az igazira készít fel” (*Für Elise*), e költeményben ismét dühödt fölháborodásban, a halottakkal való feleselésben nyer kozmikus lírai megfogalmazást. „A húsom kell nektek? / Az életem? / A bőröm alatt kóválygó égitestek? / Vagy kizökkenthető csontvázam, mely éjszakánként / ott ólálkodik már a Farkasréten?” – hangzik a pilinszkys kérdés. Azonban hiába minden indulat, a költő nem rohanhat végzete felé, „mert az ember nem egyszerre hal meg, hanem apró részletekben. Apródonként. Már ifjúkorában elkezd, csak akkor nem akar róla tudomást venni.”¹⁴ – miként szívszorító kisprózájában Illés Sándor megfogalmazta.

E kötet majd minden versét valami módon már a számvetés gondolata tölti fel létpoétikai feszültséggel. Ennek a primer ontológiai küszködésnek – jelenbe vetített múltelemzéseknek és a jövőtől való ösztönös félelemnek – ékes példája az *Írnám a levelet*. Könnyben ázik, s teljes bizonytalanságban reszket a – korábban rendszeresen, és később is többször felbukkanó – krisztikus énkép; a levél címzettjének szeméből lesve a választ: „van-e még hozzám tegnapi szemed, / hogy ezt a boldog megváltót is meglásd bennem”.

A költő életéveinek egymást kergető számai közt („Elmultam hatvan, hatvanöt. / Amúgy elmultam százhusz is.”) már csak a *csoda* segíthet – legalábbis ezt mutatja az *Elmultam hatvan* és a *Hát mégis él valaki?* példája.

12 A kötet recepciójáról lásd: VASÁDI Péter, *Egy „nagy csizmás, vásott, megváltó költő...”*, Életünk, 1996, 10. sz.; BAKONYI István, *Ez hát az én országom?*, Árgus, 1997, 2. sz.; CS. NAGY Ibolya, *Énkép, bársonnyal, ciánnal*, Kortárs, 1997, 6. sz.; CSÜRÖS Miklós, *Adyt idéző báli terem*, Magyar Napló, 1997, 3. sz.

13 Vö. Friedrich NIETZSCHE, *A történelem hasznáról és káráról* = F. N., *Korszerűtlen elmélkedések*, Bp., Atlantisz Kiadó, 2004, 93–177.

14 ILLÉS Sándor, *A haldokló élet*, Magyar Nemzet Hétvégi Magazin, 2004. május 30.

Noha a test megvénült, de a Csoóri alkatában megbúvó művész és esztéta, a mindig újra s szépre vágó szellem semmit sem öregszik: kirobbanó ifjúi hévvel ma is új lányok kezére, szavára, szemének fényére vár: „ha gyorsan vénülök is, ha fejevesztem, / (...) / még mindig új szavakra várok és új szemekre”. (*Hát mégis él valaki?*) Ám amikor a szorongás vagy a ’vagy az ifjúságra’ már elviselhetetlenné duzzadt, akkor „fölhajtott kabátgallérral / rohanok végig a Duna-parton, / mint aki egy szélről kirobbanó hófürgetegben / várja visszatérni / száműzött, fiatal életét.” (*Elmultam hatvan*) A földolgozhatatlanra törő örült rohanás, s a hit ’akármiben, ami segíthet’ – már Nyilasy Balázs babonás „na bumm”-jára emlékeztet¹⁵, melyet elég kimondani, hogy kioldódjon a lelki görcs. Mindhárom vers középpontjában tehát a csoda, a misztikum – valami metafizikus kiütkezés szándéka áll: „hát mégis él valaki, aki itt csodát akar?” (*Hát mégis él valaki?*)

A csonka szonettekben (*A szemfényvesztő, Valami nehéz illat, A holttér hőse*) ismét felbukkannak a rímek (egy kis időre); megkondulnak hát újra a „harangok”, akár a feltámadás után. A *Reggel a kertben* – számba véve mindazt, ami ’régen nem számít már’ – először vizsgálja meg azt is, ami számít, amit sikerült elérni: „ez a túlvilág itt, / ez, ez a kert, mosolyom titkos műve, // honnét egy hangya indul el a végtelenbe”. Így az *Esztergomi töredék* kertje, a természet, a fű, a hangya – az Isteni, s nem az emberi lesz a maradandó; nem a barátok, ahogy azt az *Üzenet egykori barátainknak* soraiból megtudjuk, nem a szemfényvesztők; inkább az „akácfa, bodza, zsörtölődő dongó / s a domb árnyéka nyitott könyvemen.”

A kötet negyedik ciklusa, az *Isten lépked*, megint visszavisz a „kínok erdejébe”. Sík Sándor *Örökösök* című kései nagyversének pozitív, mély hitben gyökerező búcsú-soraival szemben¹⁶ a *Karácsony előtti hagyakozásban* Csoóri letargikusan forgatja ki üres zsebeit: „mit hagyjak rátok? Mindenem oda! / Karácsony jön, a jászol is üres”. De a hiány alakzata csak a versszak végére nő igazán elviselhetetlen lelki-szellemi deficité: „már pásztor se / király se leszek többé. / Országom is csupán egyetlen test lesz.” A közösség(é)ért élő – Szakolczay szavaival – „égő” jó pásztor karácsony éjjelre nyáj nélkül marad; az életét országa sorsára tevő költő királysága, miként az emberiségért születő Krisztusé – egyedül saját *teste* marad. Lassanként el is vész ez a *másik* – ez az *Isteni* attribútum: „ha voltam is egykor betlehemi ígéret kolomposa, / már csak begörccsölt öklömet / lógatom a föld fele”.

Az *Álmatlanság* rímes szenvedésével és a *Ha volna életemmel* zárul a kis kötet. A címadó verszet sorai – „ha volna életem, most várnék / ráérosen itt a hegyen” – egyben felvetik a kérdést, hogy ha ez itt nem az élet, akkor vajon mi is ez, amiben mind benne vagyunk; s hol volt, hol lesz – egyszer vagy újra, először vagy ismét – igaz(i) életünk? Ám itt véget ér a könyv, s úgy tűnik, e kérdés továbbra is vándorolni fog az emberiség költészeteiben – egyiktől a másikig.

*

A következő kötet, a *Csendes tériszony*¹⁷ közel öt évig várat magára, s végül 2001-ben jelenik meg. A benne foglalt szövegek szinte mindegyikében az *emlékező attitűd* válik dominánssá, s így – a *halál* és a *hit* képzetkörével kibővülve – járják lassú körtancukat a gyűjtemény értelmi terében.

A *Valami eltűnt* kiválóan teljesíti az introitus feladatát, hiszen szemantikájában is azt a mély létfilozófiai és pszichológiai rejtélyt munkálja ki, amellyel „az utolsó szó felé vezető úton” (Kondor Péter) minden humánus szembe találja magát: „valami eltűnt előlem örökre”, „de sehol semmi”. Mi lehet hát az, ami eltűnt? Ekkor veszik át a szót a *Csendes tériszony* további költeményei, hogy elmondják, megfejtsek, kifejtsek – mi is az, ami megmaradt, s találgassák azt is, mi tűnhetett el...

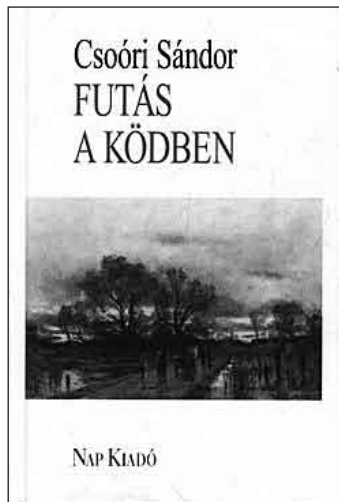
A *Lőnyerítést* vizsgálva könnyen megmondható, hogy mi maradt változatlan, hiszen e szöveg egész gondolat-erdeit örökíti át Csoóri korábbi lírájának. A népi irodalom metaforáját például, melyet korábban így fogalmazott meg: „földet szánt az ének ekéje”, most már egy ősbib, természetibb irodalomképpé duzzasztja: „ló nyerít föl hozzám. / A hangja érdes, lebegtetett verssor.” Tematikusan is szépen kapcsolódik ide az „állati miatyánk” toposza, melynek előképét *A barbárban* láthattuk. Csoóri saját líranyelvét ily módon az állatok és emberek nyelvének sajátos *lingua francájában* jelöli meg, kései poézisét musztángként állítva elének.

Folytatódik tovább a korábbi kötetekben megkezdett párbeszéd a holtakkal, noha már nem heves viták, inkább kedélyes fecsegések formájában. A *Szél fűj, homok repül* első versszakában krisztusi magányát panaszolja nekik, s az emberek érdektelenségét megváltójuk sorsa iránt: „édesmindegy nekik, mi lett belőlem mára: / roncs paprikajancsi-e / vagy a halál bejegyzett vállalkozója”. Azonban – tekintve „megzsarolt paraszt-ivadék” voltát

15 NYILASY Balázs, *Valamit a varázsszavakról* = Ny. B., *Rés és kaland*, Bp., Magvető Kiadó, 1985, 41.

16 „Dús örökséget nem adhat apátok: / Csak ami voltam, azt hagyom reátok, / De hogyha (Isten adja!) megfogom, / Boldog lesz tőle késő unokátok.” Sík Sándor, *Örökösök* = S. S., *Kettős Végtelen*, Bp., Ecclesia Kiadó, 2006, 95–96.

17 A kötet recepciójához lásd: KONDOR Péter, *Úton a végső szóhoz, és az Isten felé hajított dió*, Székelyföld, 2003, 11. sz.; VASY Géza, *Dinamizmus és önelemzés*, Új Könyvpiac, 2002; NÉMETH István Péter, *Költői tériszony*, Új Ember, 2002, 37. sz.; NAGY Gábor, *„Az elsüllyedt mennyországok túlélője”*, 2002, 2. sz.

– a költő tehetetlen. „Lehettem volna...” – kezdi hevesen, de végül belátja: az ő öröksége a föld, a kő, a tűz, s a megrokkolás eltorzult, osztrovszkiji vágya. A születés sorsszerűsége Csoóri számára sem nyújtott belépőjegyet a „könnyed himpellérek”, „pimasz csengőkészítők”, s „remény-postások” világába, ehelyett inkább a magyar költő – bizonyos értelemben hagyományosnak tekinthető – *áldozódási*¹⁸ paradigmájába kapcsolta be.

E fokozatosan heroikus szerepvállalást már a költő jelen kötetében körvonala-lazódó transzfigurációs¹⁹ verseinek vizsgálatához kötném, hiszen ugyanerre a szálra fűzhetők fel istenes vitái (*Templomi csönd, Lásd már be végre*) és megváltó-képzetei is. E színváltozás-versekben Csoóri nagyjából két, radikálisan különböző útírányt jelöl ki. Az egyik szerint ő kapaszkodik fel Isten mellé, a világalkotó képzelet révén társulva hozzá a teremtésben is – ez látszik érvényre jutni a *Ki tudtam élni* soraiban: „ki tudtam élni magamért és másért, / embert teremteni másnapos kínban”. A *Lásd már be végre* teológiájában pedig a másik, ennek épp ellenkezője érvényesül, hiszen Istent rántja le magához a Földre: „lásd már be végre, Uram, bűnös vagy te is”. Végül a *Templomi csöndben* fonódik össze a két

irány; a szenvedésben, mint legközösebb lényegben jelölve ki az Isten és a költő viszonyát – sorsközösségüket, illetve felcserélhetőségüket: „ne kívánd többé, / hogy hozzád imádkozzam itt a hosszú padosorok között. / Életem túsza vagyok magam is, akárcsak te. / Legjobb talán, ha magunkhoz fohászkodunk.”

Mi maradt? – teszi fel újra és újra a létösszegző, szintetizáló líra a számvető kérdést. A válasz: maradt a mocskolók hada, hiszen a *Zörög az újság* hangvételében íródott *Zavaros óra* újabb támadásokról tudósít: „hallgatom, hogy ócsárolnak megint / a kiszőrösödött állú senkipisták”. És maradt a szerelem is – a testi romlás mellett is romlatlan lelkiség, a rút valóságban is virágzó fantázia által: „ó, te szépséges banyácska, / őszén is szemedbe lóg a hajad. / (...) / Elnézlek ferdén, fél szemmel / a tűnt idők után, / s kissé neheztelek rád, / hogy már nem az angyalok dombján ülsz...”

*

Újabb négy évet kell várnunk a *Futás a ködben*²⁰ „hagyományörző és újító”, „formabontó és -teremtő” (Alföldy Jenő) verseire. Titkolt reménykedéssel várjuk a költő feltámadását, félünk, hogy örökre elhallgat; s amint kiderül, ugyanezek foglalkoztatják őt is. Csoóri már a *Nagypénteki aggodalom* biblikus keretbe befoglalja az egész kötet liturgiáját: sebeket, ecetet, szivacsot és feltámadást...

Tekintve az *Azt hittem* tátozó, levegő után kapkodó látomásos léthelyzetét – Vasy Géza helytállóan nevezi „lezárhatlan számvetésnek” költőnk végtelennek tetsző Golgota-járását, s ezen belül e négy év érett és szenvedélyes líráját. „Azt hittem, kicsit megállhatok...” – írja a költő – „de napra nap jött, / hétre hét / és mindig elém állt valaki”. Nem pusztán önmagával, de halottaival sem zárul le a számvetés: „a tükörből legelőször / Éva lépett ki váratlanul”. Folytatódik tehát e két világ határán folytatott misztikus diskurzus, bár heve ismét csillapodott; a régi pörök, majd a későbbi kedélyes-ironikus csevegések helyére csöndes dünnögések állnak: „honnan jöhetett ez a darázs / sírodra novemberben? / Elsötétedő szemmel figyelem, / ahogy őszirózsáid körül donog.” (*Halottaknap* darázs)

A *Különös novemberi este*ben már feltűnik a betegség, egészen pontosan a szívbjai témaköre, mely majd a *Harangok zúgnak bennem* verseiben bontakozik ki igazán. Tematikusan és hangütésében is ide tartozik a *Sajog, szorong a szívem*, mely jelképrendszerében is azt sugallja – a volt-háborúk zajától messze a költő már utolsó, s legnagyobb harcára készül: „sajog, szorong megint a szívem, / s nem segít rajta senki. / (...) / Fehér, vasalt ing feszül rajtam, / hősi egyenruha.” De e kötetben sem találunk semmi nyomot gyáva, elégikus megadásra, mely ellen Csoóri már korábban is hevesen tiltakozott („nem féltem soha semmitől, csak a / gyáva halál lohasztó cselvetéseitől” *Nem féltem soha semmitől*)²¹. Sőt, a költő még várja, ha ironikusan is, de hívja az életet: „most jöhetne, most, most az élet / pompájával és pünkösdeivel, / halott barátaim zajongó csapatával, / akár egy duhaj körmenet.” (*Most jöhetne*)

18 Nyilasy Balázstól kölcsönzöm e költői terminust.

19 Jézus színváltozása (Mk 9, 2-7; Mt 17, 1-9; Lk 9, 28-36; 2Pt 1, 16-18).

20 A kötet recepciójához lásd: ALFÖLDY Jenő, *Lelki realitás és közös ihlet*, Kortárs, 2005, II. sz.; VASY Géza, *Lezárhatatlan számvetés*, Új Könyvpiac, 2005; FAZEKAS Ibolya, *Csoóri Sándor: Futás a ködben*, Szépirodalmi Figyelő, 2006, 2. sz.

21 A *Csöndes tériszonyban*.

Szaporodnak a halott barátoknak és az „alvó nőknek” (*Kinek hódolhatnék még?*) ajánlott költemények: Sinka Istvánnak (*A homloköd kőtábla*), Balogh Ferencnek (*Elképzelem, hogy táncolok*) és Évának (*Diófáidra nehéz hó esik*); az *Öreg kutya* soraiban pedig már a hűséges jószágtól való búcsún is eltűnődik a költő. A szobán átrobogó lángható vonat expresszív képe jól érzékelteti az emlékek fájdalmait, eltöréseik pusztító, égető erejét (*Vonat robog át a szobán*).

A kor falára rótt hat rövidke bagatell (*Írások a falra*) mellett Csoóri még két reprezentatív képet rögzít környezetének állapotáról. A *Hétköznap Ürömnön* a gyermek és a vénember szemével közelít rá a világra: „a lány pityereg tovább, s a szomszéd veri / a szőnyeget, mint ördög a feleségét.” A *Megint lehajtott fejjel járnak* az „aktív”, a „hasznos” felnőttek nézőpontja, a kép azonban ugyanaz: egyszerre süt a nap és esik az eső – egyik sem tud felülkerekedni. A rendszerváltás utáni magyar valóságra – a pityergő gyerekek, lehajtott fejű felnőttek és hallgató öregek világára – egyaránt találó az ’ördög veri a feleségét’ metaforája.

Végül saját küldetését sem feledkezik el tisztázni, kijelölni a költő: „tanulj meg inkább emlékezni a fájdalomra, / (...) / és himnuszt írni a porba, akár egy rémalak.”

*

A 2009-es *Harangok zúgnak bennem*²² című kötet nyitánya a krisztusi nyilatkozat, a ’Magatokat sirassátok!’ (Lk, 23, 27–30.) – immáron költői intéssé alakult ars poetica – köré rendeződik: „ne énmiattam óbégassatok annyit, / megviselt, fakó barátaim, / s ti, kedves nők se” (*Egy-egy szélroham jelöltje*). E kezdés szóról-szóra megegyezik a *Csöndes tériszonyban* található *Az én ostoba hiszekégyem* kezdő soraival; s ez a megismétlés (retorikailag is, mint az *adiectio* alakzata) jól mutatja e gondolat hangsúlyosságát a Csoóri-életműben. A biblikus szálon elindulva máris kapcsolódhatunk az *Ami maradt* című szakrális léttartalmakat összegző költeményhez: „ami maradt, az már az örökélet: / hamvazószerdák, nagycsüörtökök. / Nem várok többé új föltámadásra, / sodródó égre, amely mennydörög.” Megejtő továbbá a mózesi zárandoklat a szerelemért a *Nézd, Uram, ő az, akit szerettek* Nagy László-i – ’szerelmet vivő’ – gondolatvilágával. A fakrisztusok templomillata mellett azonban töretlen egy ősi magyar, illetve barbár misztikum borzongató hagyományának kontinuitása is. Ez tetőzik a *Furulya-csonk a szánkon* sorait idéző *Jártam előttetek* reminiscenciáiban; az értelmező ajkára Kányádi (*Bot és furulya*), Nagy László, Illyés, Németh László, Tornai, Ratkó és Fejes sorai tolulnak rendetlen rendben: „a széthajigált furulyák / mindig megszólaltak, amerre mentünk.”

Csoóri saját nemzedékével folytatott párbeszédében már elegyedik a búcsúzás és a bűntudat, a haláltól való szorongás és a sorsközösség tudata, vágya, egy fogalmi közösség (lelki) biztonságának keresésével. Ezzel egy sajátos, a költő-testvérekhez való azonosulás rendező elve látszik érvényesülni: „húsvét siet a hegy mögül” (*Közeleg húsvét*) – írja Kányádi soraira: „valaki jár a fák hegyén” (Kányádi: *Valaki jár a fák hegyén*). Odébb a bűntudatról ír a *Nemzedéki dünnögés*ben: „bizonyára bűnösök vagyunk valahányan, / hisz ártatlanul is tanúi voltunk / e bűnös kornak.” Sáros szívvel áll meg Kiss Ferenc sírja mellett (*Sáros a szívünk*), a nemrég elhunyt Lászlóffy Aladárhoz pedig két szeretettel teli, de mégis keserű szájízű verset címez (*Csak az a gomb, csak az a gomb; Sose volt a világban akkora csönd*).

A *Csöndes tériszonyból* ismerős Istenes párbeszédék köszönnek vissza a *Napot ígértél* soraiban: „napot ígértél nekem, Istenem! / Meleg tengert és forró homokot, / amelyben ropogósra sül meg a remény / és halálaimból is föltámadhatok. // Mi lett a lázas ígéretből? Semmi!”. Romló egészségét – a már korábban is jelzett szívpanaszokat és alvászavarokat – eközben krisztikus példamutatással és alázattal viseli: „egyre gyakrabban / játszogató velem a halál. / Mellekre sziklákat ejt / s néha egy marék földet. / Szívem ilyenkor félreüt / és sokáig csönd lesz körülötte.” (*Egyre gyakrabban*). Helyzet- és önmeghatározása így szól: „háttal állok már minden ragyogásnak, / minden mosolynak, / minden bűnnek. / Legbelül csupa múlt vagyok.” (*Háttal állok*)

Az olvasás sodrában egyre tragikusabbá rajzolódó kép talán legdominánsabb motívuma, az állandó visszatérés vágyában ázó ’Haza’ sem deríti fel a költőt, nem adhat fiatalító, éltető impulzusokat. A *Járok föl-alá a házbán* kétségbeesett kérdése: „mi lesz veled, országom, hazám?”, illetve a 2006 – az utcai harcokat idéző képei – az

22 A kötet recepciójához lásd: VÉGHÉLYI Balázs, *Akiben a harang szól*, Napút, 2009, 4. sz.; PÓSA Zoltán, *Szimfónia életről, halálról: Csoóri Sándor legújabb versei az összegzés igényével*, Magyar Nemzet, 2009. október 8.

egész életen át jelenlévő szorongás szinkron és diakron „élményét” közvetítik. Radnóti kései nagyversének kínban szület, ziháló szavait idézi meg a *Hogy megvan-e még* helyenként már önironikus utolsó strófája: „hogyan megvan-e még a boldogtalan / bűnök hazája? Hogy megvan-e még?” – „...s van visszatérni otthon; ha volna még!” (Radnóti: *Erőltetett menet*)

Ha *minden így marad* – ígéri a vers címe, akkor lassan a szülőhely „harangjai is csak alusznak némán / a jó levegőn”. Nem kevésbé félelmes a lezuhant harang képe, melyet a kutyák is levezelnek, s mely a *harang-metafora* értelmében szomorú láttelepe a semmibe vett, a magára hagyott és megalázott (költői) szellemnek: „minden éjjel nagyobbra nő / benne a csönd, / nagyobbra nő benne a szégyen” (*A lezuhant harang*). A *Harangok zúgnak bennem* soraiból különös belső zavar olvasható ki: „kinek vagy kiknek bocsáthatnék én meg? / És ki az, aki megbocsáthatna nekem? / Harangok zúgnak bennem össze-vissza / s robog felém az ősz ördögszekeren.”

Egyetlen pozitív terepként a természet örök alternatívája maradt; Csoóri régi kert- és természet-imádata mutatkozik meg a *Ne vígy engem, Tavasz, a kísértésbe* imádságosságában, akár a kötet egyetlen békés harangkondulásában: „de néha, amikor a Nagykevény mögül / megkondul egy-egy sóvárgó harang, / szemünk láttára / székesegyházak bújnak elő a földből, / foszforeszkáló szarvaikkal, / mint titáni csigák” (*És a világé leszünk újra*).

*

Csoóri Sándor rendszerváltozás utáni lírájának itt kiterített térképe egyben korunk különös láttelepe is, tekintve, hogy olyan modern kori bölcsész-polihisztorral van dolgunk, aki a kortárs magyar kultúrának szinte minden (had)színterén maradandót alkotott. Ugyanakkor olyan személyiséggel, aki őszinteségről, emberségről és az emberiségbe vetett hitéről lemondani sosem tudott. A lírájában megjelenített egyéni csalódások közül egyikben sem keresett vagy talált felmentést; amit önmagának expressis verbis kijelölt – arról semmilyen körülmények közt le nem mondott. A támadások, köpködések és hazugságok egész viharában is változatlan maradt a cél, s az itt vizsgált versek megváltó-attitűdje is ugyanaz maradt mind a mai napig. Mi mást jelenthet egy költőnél a hűség, ha nem azt: (versei által) adott szavához következetesen ragaszkodik. Így nézve költőnk húszévnnyi tevékenységére: közösségért végzett művészi, teoretikusi és politikai tevékenységére, ez a líra – mely pedig mindezek leképeződése –, egy nemzeti közösség milyenségéről, hovatartozásáról és útkereséséről, valamint egy egész (nagy) nemzedék élet-halálharcáról tanúskodik.

Belegondolni is szédítő továbbá, mennyi fája, virága, madara és bokra őrződött meg Csoóri költészetében a magyar természetnek, mennyi formája a küzdésnek – az életért, az emlékekkel, s a *homo moralis*nak önmagával. Valamint azt is érdemes látni, milyen nagy becsben maradtak a ’gyermekkori emlékek’, az ’átélt háború’, a ’régiparaszti világ’, a ’haza és hazatérés’, az ’utazás’, a ’szerelem’, a ’közösségi lét élménye’, s a ’természet’ – mint az egész *oeuvre*-t átlényegítő képzetkörök.

Az itt vizsgált 1990 utáni költemények mindegyike lényegében hordja a személyességet, melyet később annyian kárhoztattak, vagy írtak negatívumként a költő számlájára. Minderre azonban – s ezzel zárnám fejtegetéseimet – így felel önéletrajza végén: „a sokféle műfaj kezdettől fogva egy gond irányába sodor. Az elszemélytelenedés nagy háborújában mindenáron megőrizni a személyiség, a lírai én jelenlétét a világban. Mert hiába történnének akár csodák is a földön, ha ezek a csodák már nem érdekelnének minket. Hiába jönne el ablakomig a tenger, ha én, a vendéglátó, már semmit se tudnék magamról.”²³

23 Csoóri Sándor, *Önéletrajz, harminchét sorban* = Csoóri Sándor *Válogatott versei... I. m.*, 218.

„Ha nem cselekszünk, elfelejtünk élni.”

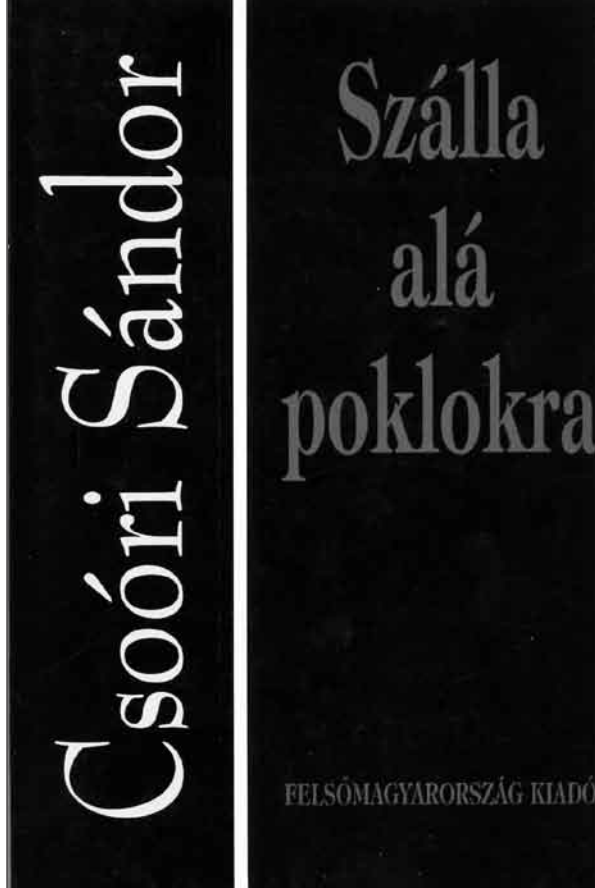
Csoóri Sándor rendszerváltozás utáni esszéiről

„nem féltetni kell anyanyelvünket, hanem sokkal jobban kell szeretni. Akkor és most, akkor és ott. Mindenkor. (...) Mert csak a szeretet védelmezheti meg és teremtheti újjá az isteni rendelés szerint ajándékkal kapott anyanyelvet. A miénket is.” – írja Nagy Gáspár (*Nem féltetni kell, hanem sokkal jobban szeretni*. Vigilia, 2001. 7). Bizonyos, hogy Csoóri Sándor szereti nyelvét, kultúráját, nemzetét, s tiszteli másét és az egyetemet. Eddigi életműve, közéleti tevékenysége erre utal. Így az utóbbi húsz év esszéi is, melyek a rendszerváltozás ellenére sem „csitultak”, megőrizték a főként Illyéshez, Németh Lászlóhoz hasonló nemzeti felelősségtudatot. A Szokolczay Lajossal folytatott beszélgetésben közéleti és írói tevékenységének összefüggéseiről szólva, szinte ars poétikaként úgy fogalmaz, Illyéstől, Németh Lászlótól, Cs. Szabó Lászlótól, Máraitól „ez ragadt rá”. André Malraux-t említi még, s az *Ellenemlékiratok* kapcsán egy tervet: „Állandóan az járt a fejemben, hogy nekem sem a saját önéletrajzomat kellene megírni, hanem a korszakét – máig. Ahogy Malraux is a világét írta meg.” (Csoóri Sándor – Szokolczay Lajos: *Nekünk ilyen sors adatott*. Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Bp., 2006. 66.). Esszéi közül többre tekinthetünk akár egy-egy korszakról szóló leírás részleteiként is. A rendszerváltozást követően sem szakíthatott aktív ellenzéki szerepével. A Magyarok Világszövetsége körüli viszályok, a rendszerváltozás ellentmondásossága elkeserítették, számos írásában keresi a változás teljes véghezviteléhez vezető utakat, lehetőségeket. A magyar történelem két kivételes pillanata, 1848 és 1956 példáit idézve a nemzeti összefogás hiányát és szükségességét hangsúlyozza. Azt, hogy az el-lenségeskedés, az ellentétek helyett a közös nemzeti érdekre kellene koncentrálni. Erre is utal három, a Magyarok Világszövetségével, abban saját szerepével kapcsolatos esszéjében is (*Új Világszövetség?; A kőtáblák ereje; Győztünk!!! Győztünk?!!!*). Összegzés ez, önvizsgálat, kritika és reakció, lehetőségek, távlatok keresése. A *Hegedős ének*ben a kultúra, hagyomány meghamisítása, a torzítások ellen emel szót. Említ persze minden alkalommal pozitív példákat is, a Duna Televíziót, a hagyomány magas színvonalú továbbélését a kortárs néptánc vagy népzene területén. Kodály és Bartók életműve éppoly példaadó számára, mint az irodalomban a már említettek. Bosszantja a szűkebb és tágabb környezetünket veszélyeztető felszínes, felelőtlen politizálás. Nemzeti, írói felelősségtudata erősödött a rendszerváltozás ellentmondásosságai, a morális káosz miatt. Több helyütt hangsúlyozza, a politikában minden a hatalomról szól, elsikkadtak a közösséget, nemzetet meghatározó értékek. A politikai, gazdasági kérdések mellett elvesznek a kultúra kérdései, veszélyeztetetté válik a kultúra léte, mely nélkül az önismeret, az identitás, a célok, törekvések meghatározása is lehetetlen vagy torzul. A felelősség azonban már nem áthárítható, mint a rendszerváltozás előtt, egy közösségnek szembe kell néznie önmagával, helyzetével, lehetőségeivel,

Csoóri Sándor ELVESZETT UTAK

NAP KIADÓ

cselekednie kell, hogy a változás beteljesülhessen. Ezt a cselekvő értelmiségi létet valósítja meg, lenyűgöző lendülettel, energiával. Ahogy Görömbei András fogalmaz: „Az olvasót nemcsak a tények felismerésében, tudatosításában részesíti, hanem társul hívja azok megváltoztatásához is.” (G. A.: *Az utolsó remény jegyében*. Bárka, 2004/3. 118.) Csoóri Sándor nem köntörfalaz, mint a *Megkésztet levél egy fiatal pályatársam karácsonyfája alá* című esszéjében, melyből egy olyan nemzeti sors történet bontakozik ki, melynek irányítása kicsúszott az adott nemzet kezéből: „A demokrácia pancsolt italaitól megrészegülve, már arról is népszavazással kell döntenünk, hogy melyik magyar lélegezhet szabadon, s melyiknek kell a lélegzést ideiglenesen fölfüggesztenie? Ezt a léthelyzetet nevezzük politikai életnek? Hol az értelmiség, amely ezt eltűri? A diktatúrával szembe mert és szembe is tudott szállni, a butasággal már képtelen?” A széthullott irodalmat egy mennyezetről lezuhant csillárhoz hasonlítja, mely darabokban sem titkait, sem sokszínűségét, sem gazdagságát nem tudja megmutatni – ami a legrosszabb, hitelesen az olvasók nagyobb része felé sem –, ezzel is hozzájárulva a kultúra kitaszíthatóságához, az ember egyre erőteljesebb talajvesztéséhez. (*Mennyezetről lezuhant csillár*. In *Elvesztett utak*. Nap Kiadó, Bp.) A *Határsértés, súlyos gondolkodással* a trianoni drámát idézi fel, számvetés a

magyarság sorsát meghatározó igazságtalansággal, a mellébeszélés helyett, mindenki érdekében az őszinteség szükségességét kiemelve. A kisebbségi autonómia igényét, elengedhetetlenségét történelmi példákkal támasztja alá. Mit olvashatunk? Prognózist, stratégiát, történelmi, irodalmi kalauzt, visszaemlékezést? A *Szálla alá poklokra*, 1997; a *Forgácsok a földön*, 2001; az *Elvesztett utak*, 2003; a *Tizenhét kő a parton*, 2007, valamint az eddig gyűjteményes kötetben nem közölt esszéikben világosan összefoglalják egyéni és közösségi sors, mint egy számvetésben, egyesül bennük múlt, jelen és jövő. Miként az esszéiben meghatározó jelentőségű hagyomány fogalmában is. Csoóri Sándor rendszerváltozás utáni esszéi szorosan kapcsolódnak a korábbi kötetekben közöltekhöz, különösen a *Visszanéztem félutamról* (2004) hatvanas-hetvenes évek esszéit újraközlő gyűjtemény írásaihoz, melyek közvetlen előzményei akár az utóbbi évek esszéinek is. Személyes példái eddigi utolsó esszékötetében is hová máshová nyúlnának vissza, mint Zámolyhoz, szülőfalujához. Hitelesíti és járhatóvá teszi az utat az olvasó világa és egy letűnőben lévő, pislákoló gyertyához hasonlítható világ között. Írásai a személyesség mellett nem veszítik el objektivitásukat, azt az alkotói pozíciót, amelyből jól láthatóvá tehető, „hogyan nemzeti életünkben hol romlott el minden, s hol veszett el a magyar a magyarban.” (*A hagyomány rejtett oldala*). Többször is felidéz a kulcsfontosságú felismerését, mely szerint a népi kultúra jelentőségét az európai „magas kultúra” távlatából értette meg igazán. Érzéketlen példája a modern művészetek és az ősművészet összekapcsolása annak megértésére, hogy a kultúra az ember alapvető létszüksége, amely kiemeli az állati sorból. Csoóri esszéi felkiáltójelek, az értékek elveszítettségére, s az utánuk maradó ürre hívják fel a figyelmet. Egy folytonos kulturális elszegényedésre a kulturális kontinuitás szükségességére, mely valamennyi nemzet és ember számára emberi voltának, identitásának megőrzése szempontjából elengedhetetlen. Csoóri Németh Lászlóhoz hasonlóan az értelmiség hivatásának cselekvő gyakorlatát vallja. A kultúra számos területéről idéz példákat, melyek közül rendkívül izgalmas és érzéketlen az 1966-os, *Szántottam gyöpöt* című írásában a „Mi a népköltészet?” kérdés megközelítése. A „milyen a népköltészet” kérdés végül számára azonossá válik a mi az élet, a történelem, a költészet, a halál, azaz mi az ember egzisztenciális, ontológiai távlatú kérdésével. Az *Egykor elindula tizenkét kőművesben* a népballadáról írva Goethe megállapításából indul ki, a balladát sötét ágak közé rakott fészeknek, nem őstojásnak tartva, ahonnan a madár elindul és ahová visszatér. Mint írja: „A műveltség első fokon önismeretet jelent.” Keserű ironiával fogalmazza meg véleményét, mely szerint a szellemi, lelki, politikai járványokkal szemben is védőoltással kellene védekezni. A hagyomány, az értékek veszélyeztetettsége, a globalizáció, az amerikanizáció fenyegető volta mellett felhívja a figyelmet az ezt részben okozó információáramlás lecsupaszító, leegyszerűsítő látszatigazságairól, s a felszínesség, sznobizmus szellemet és lelket gyilkoló hatásáról.

Hasonlóan szigorúan, kritikusan gondolkodik az irodalom, alkotás, befogadás kérdéseiről is. „tanuljanak a fiatalok ebben a végzetes országban verset írni és bírálatot is.” (*Védőoltás?*) Számára minden kapcsolatban áll az irodalommal, a nyelvvel. Az irodalmat a világ értelmezését segítő nélkülözhetetlen kulturális értéknek tartja. Ezért drámai számára az írók szerepvesztése. Szemléletének tágasságát, gazdagságát mutatja saját kánonának heterogén volta. Ady és Kosztolányi, vagy Babits és Németh László gyakran „találkozik” íásaiban. Új megvilágításba helyezi Kosztolányi magyarság-felfogását, nyelvfilozófiáját, Ady és Kosztolányi kapcsolatát. Csodálja az Ady szította tüzet, s Kosztolányi műveltségisményét, nyelvi erejét: „Azt hiszem, Kosztolányi volt az a magyar író, aki a műveltséget először tette igazán vonzóvá irodalmunkban. (...) Kosztolányi még úgy ült le írni, hogy az irodalom nagy természeti erővel mozgósítja a nyelvet, edzésben tartja, és a nyelv pedig egy közösség legfontosabb öröksége lehet.” Maga is e műveltségismény, nyelvismény áhítatával ajándékozta meg olvasóit. Hisz az irodalom személyiségformáló, közösség alakító szerepében. „Egyre gyakrabban gondolok arra, hogy valamikor az egyházat kellett Luthernek és a követőinek megreformálniuk, hogy a hit megmaradjon, most viszont magát az életet kell megreformálnunk. S ehhez legnagyobb szükségünk az irodalomra lesz, a költészetre, a nyelvre, amelyet nem a természet alkotott, hanem maga az ember.” (Csoóri Sándor – Szakolczay Lajos: *Nekünk ilyen sors adatott*, 75.) Alkotótól és befogadótól felkészültséget, szellemi, lelki készenlétet vár. A műveltség restaurációját, a nyelv visszahódítását. „Naplót írni és imádkozni csakis komoly eltökéltséggel érdemes.” – írja, s megállapítása nemcsak az említettekre érvényes. *Ember és költészet* című esszéjében az irodalom szerepvesztéséről, az irodalmi élet sekélyességéről ír, kisebb magyar irodalomtörténetet vázol fel a létinformációval telített irodalomról, Balasit, Adyt, Zrínyit, Batsányit, Kölcseyt, Vörösmartyt, Németh Lászlót és másokat idézve, szembeállítva korunk ellentmondásaival, a hatástalan könyváraddal, s a „tanult emberek” korszakának zavaros, kisszerű szellemiségeivel. „Régen a többlet a fényűzés irányába röptette az életet, ma a megsemmisülés irányába röpti.” Megejtő líraisággal fejt fel József Attila költészetének példáján „hogyan a vers mindig az én-ből indul ki és mindig az én-re kérdez rá, mint a megismerendő valóság alanyára, amelyben együtt van minden tény, adat, tudás és sejtelen.” Az utóbbi évek esszéirodalmának egyik legjelentősebb darabja a *Lehet-e holt-tengeri a költészet?* Drámai esszé ez a napjainkban is pusztító „szellemi pestisről”, a magasba törő épületekről és a mélybe hanyatló kultúráról. Tornai József hatvanas évekből nyugat-élményét idézi, melyet csak az azóta bekövetkezett és a jövőben fenyegető helyzet előhangjának tart: „Nyugat-Európa egy negatív előjelű kopernikuszi fordulaton esik át: tüntetően és mindenfajta szégyenérzet nélkül veti le magáról egykori metafizikáját, cseréli ki lelkét, szellemét. Szórakozik, utazik, áramvonalas életformáját ügyesen idomítja hozzá a civilizációs előnyökhöz, a pénz, a piac, a politika testiségéhez, s mással nem is igen törődik.” Lehengerlő példák sorát (Rilke, Trakl, Gottfried Benn, Baudelaire, T. S. Eliot, Whitman, József Attila, Kosztolányi, Babits, Illyés, Radnóti, Sinka, Weöres) idézi arról, hogy nem a „haladás”, a szabadság, az egyén kiteljesedésével szemben érvel, hanem az elidegenedett ember civilizációs betegségei ellen, melyek a látszatszabadság burkában megfojtják az emberben az embert, az ember spirituális létezését. A folyamat eredménye az irodalom egzisztenciális kudarca, az írók és művek súlytalansági állapota. Paul Celan gondolatát ajánlja lámpásnak: „Csak igaz kezek írnak igaz verset. Nem ismerek alapvető különbséget a kézfogás és a vers között...”

Az esszékből kibontakozó személyes irodalomtörténet, kultúrtörténet olyan kánon értékeit fedi fel, mely nélkül „semmiféle szellemet nem lehet tovább adni, se megújítani”, s mely nélkül „fölbomlik a közösség is, és ahol fölbomlik, ott hamarabb lőnek, hamarabb lopnak, hamarabb gyalázzák meg a becsületet.” A kánonok, irodalmi tendenciák mellett *A költői képek dicsérete* személyes, önreflexív vallomás a költészetről, a költői megismerés eszközeiről, a képteremtésről, a metaforáról, az általános jelenségek személyes, s a személyes élmények egyetemes vonatkozásairól, vagyis újra az ember, az emberiség lényegi megnyilatkozásairól.

CSOÓRI SÁNDOR Tizenhét kő a parton

NAP KIADÓ

Személyes vallomás a Máraihoz fűződő ambivalens viszonyának felfejtése. A különbözőségek tisztelete és a hasonlóságok köldökszinór-jellege válik hangsúlyossá, nem csupán kettejük, hanem a magyar naplóirodalom vonatkozásában is (*Naplók – háttérben Máraival*). Ez az esszé is példa arra, hogy Csoóri Sándor legutóbbi esszéinek mélysége, ereje ugyanolyan jelenvalósággal képes hatni, mint a hatvanas-hetvenes években írottak. Kazinczy, Széchenyi, Füst Milán vagy Márai naplóiról gondolkodva „eltüntette közülünk az időt”. Ez a működő, megvalósult kulturális hagyomány, a felelődt szellemtörténet, ahogy Kazinczy feljegyzése az Aradi Tizenhármakról egy értelmezési tartományba kerül az 1956-os forradalommal, Nagy Imréekkel.

A *Forgácsok a földön* második fejezete, *Az egyetlen mondat* a háborúk, falurombolás, nyelvi fenyegetettség, tudat- és lélekvesztés felől közelíti meg a nemzeti, emberi értékek féltésének, óvásának egzisztenciális igényét. Újra bővül a hagyomány, kulturális, történelmi emlékezet jelentéstartama, s a kiút ebből az irányból is a felelős gondolkodás és a cselekvés. Felhívja a figyelmet a korunkra különösen jellemző „kettős élet” jelenségére. Saját írói, politikai tevékenységét tekintve kíméletlen önkritikával vall erről: „hogya más az életünk, mint amik vagyunk; mást cselekszünk, mint amit szeretnénk; s mindabból, amit összegzésül leltározhatnánk föl az életünkben, a végén egészen más marad meg, mint amire mi nyíltan vagy a magunk csendjében gondolni szoktunk.”. Nemcsak önmagát, de alkotótársait is számon kéri a politikai és irodalmi helytállással, mulasztással kapcsolatban, elsőként között vállalva a jóhiszeműség miatt bekövetkező, előre ki nem számítható „mulasztást”. Felhívja a figyelmet a létünket meghatározó problémák médiáknak való kiszolgáltatására, kiszolgáltatottságára. Németh Lászlót, Tamási Áront, Sütő Andrást említi ellenpéldaként. Az értelmiségi önvád és féltésből, felelős gondolkodásból eredő számonkérés későbbi esszéiben is meghatározó, de már a változtatás biztos tudatával. Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér kettősségével remekül érzékelteti az írás és a cselekvés elválaszthatatlanságát, szükségszerű egymásra utaltságát. Nem a végzettségűséget, hanem a kiállást, a „*Ha lehetetlen, csináljuk meg!*” lendületét, energiáját, tartását, szembenézését emeli ki. A köldöknézés, megfutamodás, megadás, önbecsapás helyett a megmaradás egyetlen lehetőségét. Mint írja: „Aki ma Magyarországon megújított életről szaval, egész bizonyos, hogy álmában beszél, miközben lop, csal és hazudik.” (*Fölbredhet-e az író?*) Ez a vallomásos esszé a rendszerváltozás vizsgálatának, drámai megalkuvásának tükrö. Jelentős kordokumentum, a tényleges továbblépéshez szükséges nemzeti, egyéni önvizsgálat. A hatalmi politika leleplező jellemrajza. Megrendítő vallomás egy több nemzedéket meghatározó csalódásról: „a demokráciát mi azzal a létformával tévesztettük össze, amilyennek lennie kellene. A végső csalódást – nemcsak számára – a 2004. december 5-i népszavazás eredménye jelentette. „A szegény és a nemzeti abszurditás” napja (*Nem, az nem lehet*). A hiteles mondatot hiányolja egy korábbi esszéjében: „Azt hiszem, amíg mentőv-mondatokat kell keresgelnünk megmaradásunk érdekében, nemigen dicsekedhetünk azzal, hogy mi már tudunk a vízen is járni” (*Az egyetlen mondat*), majd 2009 januárjában a hazugság, csalás nyelvromlás, nyelvvesztésen keresztül történő egzisztenciális felszámolódáshoz, pusztuláshoz vezető útjának drámájával szembesíti olvasóit. Ha a minőség nem kaphat szót, csak a mennyiség, a nyelv elveszti erejét és tisztaságát, a mindenkor jelen pedig a lehetséges jövőt (*Újra magyarul tanulni*. Hitel, 2009. 1). Jánosi Zoltán is utal Stephan Courtois felismerésére (*A kommunizmus bűnei*), minden hatalmi rendszer a közvélemény szándékai szerinti befolyásolására a nyelvi manipuláció eszközét használja (*Csoóri Sándor kőtáblái*. Új Forrás, 2005. 2). Így vész el, üresedik ki a nyelv, ezért kell újra magyarul tanulni. Ezért nem tagíthat Csoóri Sándor húsz évvel a rendszerváltozást követően sem a kultúra, irodalom, történelem, politika, magyar és egyetemes tradíciók témáitól, az írói szerepvállalás hagyományától.

Csoóri Sándor esszéit olvasva a *Mennyből jövők most hozzátok* személyes élménye, s az élmény egyetemessé válásának vágya hatja át az olvasót: „Nyaranta többször megesett velünk, hogy istentisztelet közben berepült egy fecske a templomba, s ettől az egy fecskétől átlénygült minden. Még a világ teremtése is eszembe jutott.”. A felelős, átgondolt cselekvés szükséges és halaszthatatlan. Az esszék szembesítő ereje nemcsak a diagnózisban és a lehetséges utak végiggondolásában rejlik. Áthatja „A kultúra sokféleségének az ismerete és az egyetemesség mámor.”.

Százszoros ecloga (Radnóti Miklós évfordulóján)

1.
Szája, ha mozdul, rándul a széle, megannyi izom munkája, mikor vicsorog, foga villan elő, buborékba gyűlik a nyála, akár a veszett kóbor kutya, melyt a kín, színlelni szelidet, báránnyá idomít, mert marnia kell, vagy mint akinek cafatokban a nyelve, épp epilepszia tépi, habot hány, kék-nyavalyás, Ő is most így hajol egyre felém, arcomba liheg, s én ismerem Őt, koponyájának jellegzetes ívét, táskáját jellegzetesen mély, róka-szemének, nagy füleit, keselyűorrát, jellegzetes árkát szája körül... (jellegzetes, ezt mondják, legalábbis most ez a szó, mi tenyészik, s fojt le, akár a folyondár), így közelít Ő, állunk össze is ér, lehel, érzem, pára-falat húz, elsáncolja magát, s mire minden felszárad, csak a tág tölcser-tér tátja a száját, elmúlik, nincs már, páromnak hagyja hiányát, és a helyére helyette belépek, nélküle ikrek így maradok, mi leszek mindvégig már egyedül, s ha mozdul a szája, a szélén nyálam buggyan elő, az izmai munkájától villan két agyaram, ha mar, cafatokban mézes nyelvem, kék-nyavalyás, benem lihegünk, hörgők robbannak szét a tüdőben.

2.
Megcsal a rét, a rigók szava már Őt csalja ki csak, s a hegy teli zajjal zsákszámmal hordja elé a Tavaszt, s hogy lépte ne fájjon, előtte sűrögnek az útkaparók, mert karján már, ami kell, kosarában a bor, s a kenyér, de meghánytat, ha eszem, kinevet, ha a tócsa vizéből kortyolok, elgáncsol, ha a sárból járni felállok, bár ceruzám priccsemmel újra faragja, mikor már rácsos szerkezetű hegye lapjaimon kitörött, de örökkel veszi el lámpám, s araszolgat a bütykös

kéz hernyóként sort sor alá tapogatva papírom
köd-neszezésével, s mire reggel a láger elindul,
rám nehezül, s rongyként rogyok össze, kimossa a lelkem,
s én el is engedném már azt, de magára kötöz, majd
megmarkolja karom, felrángat, halni sem enged.

3.
Drága anyácska, te tudtad-e: én maradok, s nem a másik,
mint a sakál, amikor zsákmányt, dögöt érez, üvöltött
így rád húsom, volt-e időd megnézni az arcom,
egy renegát, röntgenfelvétel a rossz daganatról,
akkor tudtad-e, kép a falon, te drága anyácska?

4.
Van levelem, most már idetartozom én is, az innen-
ső partról fürkészem a túloldalt, az enyéim,
intnek a hátrahagyottak még, de hiába, hiszen már
van, ki vigyáz rám, pásttorom édes, dús legelőre
hajtja a nyáját, óv, s én bégetek is, ha muszáj, bár
még mint néger a búrok közt, úgy lüktet a szívem,
s még őrzőnk, a kuvasz, farkast szimatolva felém is
sandít néha, nekem már nincs itt félnivalóm, mert
van levelem, bizonyítványom, hordom füzetemmel,
mely vízum lesz vissza tehozzád, Fanni, s a rozsdás
dróttövisekkel körbekerített csősz Magyarország
bomlani kezdő, sárga, viasz-fényű tetemére,
melybe a körmöm mélyeszttem még, mert te is ott vagy,
élsz, mint néhány percig a gyermek a holt anya méhe
mélyében, kit az ösztöne hajt túlélni a testet,
mely már várta, ruhácskát vett, rendezte szobáját,
s mégis egy éjjel, tán csengettyűszóra, magára
hagyta, s most a világra igyekvő rémületében
rugdos, akarja a fájdalmas levegőt, Budapesten
így tapogatja világtalanul már kártya-világát
az, ki ma mozdul; kéjes mágia kúszik a csúzos,
korcs bérházak közt, rontás lappang a kabátban,
s terjed a bőrön, az érfalakat nyüvi, rángnak a görcstől
már a nyirokmirigyek, s téveszt, pontatlan a szív is,
csak hamisan dobban, mert más a nyomása a vérnek,
melynek mérgétől sápadtan öt éve vacog már
mind, akinek szeme még sértetlen, nem fedi hályog,
s látja az éjjeli égen a Medvét, nyújtani mancsát,
mellyel a kóbor költők kútja vizét meri egyre,
hogyan térképpé tett tájunk öntözze, miközben
megmosdat vele engem is, és míg bolha-hadam, s a
rüh fedezékbe vonul, minden gyöngy-csepp amulettként
csillan, bennük az arcodnak kamaszos mosolyával

súgod, hogy nincs semmi, mitől itt tartani kéne,
tartani fogsz, felemelsz, ha a sárba rogyok, s ihatóvá
szűröd a megposhadt pocsolyát, ha belőle a torkom
kortyol, a réti növény számomra növeszti virágát,
termését, gyökerét a gyomornak, s útkaparóként
marja a szél a követ majd, hogy sose fájjon a léptem,
s rendben vannak nálad dolgaim otthon, a képen
is bólint fentről az az asszony, tudja, ez így jó,
gyémánt-csengettyűszó voltam, az arcomat őrzí,
és a hiányát hátrahagyó másiknak a gondja
mostantól nem enyém, én én maradok, s a helyére
lépsz be helyettem, nem vándorlok többet a többes
elsőben már kék-nyavalyásként rongy-egyedül, s míg
alszom, te priccsemmel pokrócomra ügyelsz, ne
bántson a barna kobold, nyirkos kérgem le ne rántsa,
és ki ne fossza zsebem: füzetem, s a keresztlevelem, csak
ez, mi maradt, s vízumként ez visz vissza tehozzád
majd, súgod kamaszos mosolyoddal, vársz haza, s érzed,
pásztorod édes, dús legelőre hajtja a nyáját,
és levelem nekem is van már, odatartozom én is.

5.
Két transzportra felezték bennünket, sikerült az
első rajba bejutnom, mondják, hogy csak az árok
várja a másodikat, de nekem Bor jó jeleket küld,
intnek a túlsó partiak is: már készül a télre
Fanni, s a csősz Magyarország, és szakaszom, ha menetkész,
ők kelnek majd föl, ne kiáltsak...

Puccini. Gianni Schicchi

Ágyhoz van kötve,
és látod a kötelét, ahogy erén át beviszi a testbe
a drámát, cseppenként adagolja,
s ha monoton is, csak oly mértékben az,
amekkora komikus kirekesztettséged.
Persze, a végén nevetni fogsz, és ez így természetes.

Jönnek a rokonok, és feldúlják a halálát,
üreges nihilizmusában kotorásznak,
szinte a prosztatáját tapogatják,
vagy intimebb helyet, ha lehet még intimebb hely,
vénasszonyok, Alzheimeresek, kedélybetegek,
aggregények, liliomtiprók, törpepöcsű arisztokraták
és bögyös matrónák,
akik még színházba járnak manapság,
akik még felkéredzkednek a színpadra,
hogyan megtalálják egy anarchista végrendeletét,
hogyan megmutassák ebbéli tehetségüket.

Szerelmesek is lesznek,
az egész trükk alatt a balkonon
etetik a galambokat: így maradnak
morálisan tiszták,
mint Firenze, a darab hőse.
Nem kell turkálniuk
a létezésben: gumikesztyűvel emelik ki
az aranyrögöt, tálcan teszik eléjük,
és nem is sejtik, honnan, olyan ostobák.

Hatalmas ágy lesz a színpad,
a kisszerűség kipárnázott tere.
Sok alku, átverés, álhaldoklás,
a vér vaksága és befejezhetetlensége.
És édes, édes lesz a keserű.
Fura léteзések, meleg áramlások hűvös széle.
És a rajtuk úszó, hosszan vonótlan hegedű.

Puccini. Bor és sajt

„Tegnap könnyelmű voltam: pénzért mentem az operába.”

Sajt és fél liter bor:
egy hete ez a húsmentes vacsora,
menthetetlenül olaszos,
mint egy megíratlan Verdi-operában,
vagy sokkal inkább a megíratlan enyémben.
A Bohéméletet gyakorlom,
bár még zsigerileg nem is tudok róla:
még fogalmam sincs
a vérhabról, mely a sajtfelhő szájon
tör majd elő, a borról, mely
visszavezet az eredendő, könnyes jószágba,
az intellektuális sajtmozsalékról,
mely kellemesen eltelíti gyomrot.
Ó, a függönyök, a színpad,
és a velejéig olasz Egyiptom,
a piramis-nők és a nő-piramisok,
a kérlelhetetlen homok mintha
hirtelen ismeretlen lyukakba
folyna el, és a bőrző dallamokon
milyen sokáig egyensúlyoznak a papok!
Nincs több mentőcsónak, csak áradás,
nincs több e, ő, ó, a, csak á, a, á.

Puccini. A hering

„Bohémjeink az egész drámában egyebet sem tesznek, mint jól esznek, és még jobbat isznak, itt úgy lehetne őket bemutatni a közönségnek, amint négyen esznek egy heringet és közben száz étel ízét fedezik fel benne.” (Ilica levele Ricordinak)

Száz étel íze egy heringben?
Töltött pulykától a citromos langusztáig,
eperhabtól a nápolyi pizzáig,
paradicsomlétől
a páрмаi sonkáig?
Még tán egy enyhe gyomorrontás
is jut abba a kurva
nagy ficánkolásba, kedves Ilica!

Ahogy a döglött hal
húsa halad a gyomor felé
és beépül a testbe,
– a dallamív mi mást követhetne? –,
úgy válik egyre esélytelenebbé
a tragédia létezése.

Ebből sok jó nem sül ki,
ami mégis kijön,
azt ildomos mellőzni.

Egy hering felzabált teste
hogy hizlal kövérré négy jellemet,
ha a telítődés fogyás, s a fogyás
telítődés, ha a jellem jellemtelenség,
s főként, ha a
hering (már bocsánat) nem is hering?

Puccini. A természetes e.

„Igazad volt! A Szent Péter-templom nagyharangjának repedt, bizonytalan, zavaros hangja a természetes e-nek felel meg!”

Ó, a természetes e!
A sárból emel föl.
Vethető-e vegetatív nyugalom magasabbra?
A gyűrött türkiz csomagolópapíron
túlra? (Vö. Oscar Wilde: A readingi fegyház balladája)
A sötétséggel vattázott erdőn túlra,
mely még Danténál is bontott zászlókban végződik?
(Vö. Vexilla regis prodeunt)
A kosztól fél milliméterrel magasabb
oltár mögé?
A mögöttes irigység mögé?
A Tosca Te Deumában pergő
kakas ellejtett násztáncán
belülre?
Az évszakok kérlelhetetlen természetességgel
viszik, hurcolják magukkal, (Vö. Eliot kegyetlen áprilisával)
de a természetes e újra, újra, újra eljön,
és szóra bírja, beszélteti a mogorva
tornyot.

A kétesben

LÉLEK

Világ, világ, árnyékvilág,
de unom már az éjszakát.
Szemedben egy csillag csillog,
szívemen egy billog billeg.

TEST

Én a lelked sötét felét
beragyogom, eget föled
nyitok, mint egy színes ernyőt,
hogya szeretsz, minden eldőlt.

LÉLEK

Minden eldőlt, mert már látok,
ahogy holdas éjszakákon,
annyi jövőt a múltadban,
örökké élélnék abban.

TEST

Hogya szeretsz, együtt élünk,
mint egy bagoly tépte szérűn,
szívünk színes túlsó felén,
a kétesben, majd te meg én.

A hatalom félelmei

A tények azok makacs dolgok,
de folyton ővelük zavartok,
egyed fogok és félrehajtok,
ha rábeszélék, szinte kattog,
mert rábeszéllek, ha akartok
egy ténynél is fontosabb dolgot,
figyeljete rám, s meghatódtok.
Minden úgy van, mint bennem fortyog.
A világot, akár egy rajzot,
átformálom, ne legyen boldog,
és ne köthessen, ha én oldok.
Hiszen tőlem függnek a dolgok.
Vagy nem? Vagy nem? Ti mit gondoltok?

Virágos átok

Tűnj a szemem elől, ferde lélek!
Fölapróznak ferde élek,
délutáni napsütések.
Tűnj a fülem elől, hamis lélek!
Ezentúl már sose hallak.
Árnyékkodra lecseréllek.
Egy virággal eltakarlak.
Tűnj az orrom elől, bűzös lélek!
A sorsodról nem beszélek,
te eltűnsz, de én még élek.
Tűnj a kezem közül, apró lélek!
Egy virággal eltakarlak,
semmivé válsz, de én hagylak
zsugorodni. Mint egy ablak,
kitárulsz, és zsupsz, kidoblak.

Falusi repülés

Bánatos tehénnek
hangja feszül neki
az éjszakának.

Az autózaj ének,
folyton ezt kérdezi:
Mi ez a bánat?

Térdemig felérnek
a földnek rémei,
és éghez vágnak.

Forgó csillagképek
közele hirdeti,
nincsen bocsánat.

Forró csillagképek
felizzó élei
szárnyamba vágnak.

Ha fönt körülnézek,
a Föld vad fényei
hipnotizálnak.

Elalvó tehénnek
hangja fekszik neki
az éjszakának.

GRENDEL LAJOS ◀

Négy hét az élet

(regényrészlet)

Elszámolás kezdődne? Vagy inkább felszámolás? Vagy leszámolás? Sanyi tett néhány tétova lépést az udvaron, mintha valami dolga lenne a kertben, például lekaszálni a gatz, bele is döglene, tíz percig sem bírná megtartani a kaszát. A kert szélén megtorpant, s az jutott eszébe, hogy az élete is épp ilyen rendetlen volt, mint ez a dzsungel itt, a szeme előtt. Miféle leszámolás kezdődhetne? Amivel leszámolhatna, azzal ő már régen leszámolt. Elszámolni? Kinek és mivel? Ami pedig a felszámolást illeti, hát az már folyamatban van egy ideje. Majdhogynem nevezhetnékje támadt, hogy mennyire dologtalanul maradt a világban, mintha minden dolgot elvégzett volna már, holott soha semmi dolgot nem végzett el rendesen, mindent befejezetlenül hagyott, s ha majd meghal, akkor egy befejezetlen élet fog véget érni. Amit keresett, hiába kereste, mert, úgy látszik, sosem tudta egészen pontosan tisztázni magában, hogy mit is keres valójában, talán egy autentikusabb életet, azt meg, úgy látszik, rossz helyen kereste. Meg hát milyen az autentikus élet? Ezen is legföljebb csak nevetni lehet. Nagy szavak. Minél nagyobbak, annál tartalmatlanabbak. És tarthatatlanabbak. Rendet rakni? Most már minek? A múltban nem lehet rendet rakni, mert a múltat nem lehet átrendezni, az nem egy szoba vagy iroda, ahonnan kidobhatja a régi bútorokat, ha nem tetszenek. A jelenben pedig nincs semmi, amit rendbe lehetne rakni. Nincs *dolog*.

Legyünk hát szerényebbek, gondolta, maradjunk annyiban, hogy számlálás. Így, igekötők nélkül. Az igekötőket elnyelte valami cethal. Hatvanon túl már csak egy igekötő maradt, amellyel a cethal még nem bírta: a *vissza*. Legyen hát visszaszámlálás, ahhoz nem kell különösebb intellektuális erőfeszítés, az megy magától, az akaratától függetlenül, amíg a cethal azt is el nem nyeli. Visszaszámlálás, de nem úgy, mint a katonáéknál az utolsó három hónapban, hogy minden nap végén lenyírt egy centimétert a százötvenből. Itt most nem tudhatni, hogy hány centiméter az élet. Akkor, ott, a laktanya bűdös hálótermében, vagy a buzerplaccon, vagy éppen őrzőházban fagyoskodva, akkor sem volt *dolog*, az utolsó hetekben már végképp, csak vedelték az olcsó almabort és nyírták a centimétereket, s a türelmetlenségük nőttön nőtt, s minél türelmetlenebbül várták a szabadulásuk napját, annál kínzóbb lassúsággal múlt az idő. De az akkori dologtalanság mégis mennyire más volt, mint ez a mostani! Tele voltak várakozással, mely az utolsó napokban az elviselhetőség végső határáig fokozta a türelmetlenségüket, s annak szólt, hogy ha majd levetik az undok, gyűlölt, zöld egyenruhájukat és egyszer s mindenkorra elhagyják a laktanya kapuját, akkor újra *dolgu* lesz a világban, az óra, amely a bevonulásuk napján megállt, újra ketyegni kezd, a folyón fölenged a fagy, s ők boldogan hagyják, hogy sodorja őket az árama. Sanyi a szabadság mámorában fürdött, a Katival való szakítás gyötrelmeit a mundérban eltöltött első év végére kiheverte, nem volt senkije, de nem is hiányzott neki egy tartósabb kapcsolat, csak azt nem sejtette, hogy nemcsak Kati *után* van, hanem Kati *előtt* is, hogy nemsokára majd újra egymásra találhatnak, s most már nem lesz menekülés. Kati hangját hallotta, nagy messzeségből:

– Olyan határtalanul boldog vagyok!

Ilyet soha többé nem hallott tőle, s ez az ujjongás akkor sem az ő szálnalmas személyének szólt, hanem egy kinyalt jampecnak, akit Pestről fűjt a városukba valami rossz szél rokoni látogatásra és vakációzni. Ez a ficsúr egy szombat esti buli alkalmával akaszzkodott Kati nyakába, de az is lehet, hogy fordítva történt a dolog, hogy Kati volt a kezdeményező. Lett aztán belőle amolyan egynyári szerelem, nem egészen sekélyes, de nem is elég mély. Sanyi pedig verte a fejét a falba, mert ő vitte el Katit a buliba, de már nem ő kísérte haza, későn jött rá, hogy ez a nagyszájú és üresfejű pesti szépfű a dumájával és a jópofáskodásával öt perc alatt képes elcsavarni pisis vidéki lánykák fejét. Katit a fiú *pestisége* ejtette rabul, ez ellen pedig Sanyinak nem volt orvossága. Meg volt sértődve. Szellemi fölényben érezte magát a pesti fiúval szemben, Katit pedig, persze csak magában, álnoksággal és jellemtelenséggel vádolta. De nem mamlasz volt, hanem gőgös. Titokban elvárta Katitól, hogy csodálja őt és rajongjon érte, s mindennap kifejezését is adja csodálatának és rajongásának. Közben pedig egészen más nőkről

képzelt. Bujákról, romlottakról, sarki kurvákról. Amikor a pesti fiú és Kati összebújtak, csak a vak nem látta, hogy összebújásukban benne vibrál a testi öröm minden ígérete. Rosszskedve nyara tehát így telt el: semmittevés-sel, horgászással, maró féltékenységgel, bezárkózva gőgjének és sértődöttségének elefántcsonttornyába. Ez volt az első szakításuk. A további negyven évben még többször is szakítottak, de a lelke mélyén Kati is tudta, hogy ez még nem a végleges szakítás. Kapcsolatuk első korszakában, ha Sanyi néha szóba hozta, hogy összeházashatnának, Kati mindig pánikba esett. Korai még, mondta, és különben sincs meggyőződve róla, hogy illenének egymáshoz. Neki volt igaza.

Amikor Vilma néni meghalt, Sanyi szerette volna, hogy Klementina néhány hónapra hozzájuk költözzön, de Kati nem lelkesedett az ötletért, ott az unokahúga, törődjön vele, mihez kezdenék egy félíg vak asszonnyal, mondta, s volt a nézésében, a hideg, kék tekintetében valami, még a szavainál is kérlelhetetlenebb elutasítás; elég nekünk a saját két gyerekünk, nem kell ide még egy harmadik. És Sanyi tudta, minden további erőlködés hiábavaló, megint meg fog hátrálni. És ekkor történt valami, amit soha nem fog elfelejteni, amit elfelejteni nem lehet, mert annál, amit a beszélgetésüket kihallgató Krisztina akkor mondott, egy arculcsapás sem lehetett volna durvább.

– Klementina öreg és bűdös.

S ezt itt, ezen a helyen, ahonnan sok évvel ezelőtt a hűséges és ártalmatlan Klementinát egyik napról a másikra kiszupolták, úgy hallotta, olyan hangosan és tisztán, mintha csak az imént hangzott volna el, mintha Krisztina később, Klementina temetésén nem bánta volna meg, mintha nem tudná, hogy Krisztina alapijában véve nem rossz lélek, csak hangulatember, szeszélyes kis boszorkány, mint az anyja volt. És se ő, se az anyja nem szerették a titkolódzást.

Márpedig Vilma néniék házában akadt titkolnivaló, talán nem is kevés. De a legfőbb titkot, Klementináét, már régen megfejtette mindenki, az első pillanattól fogva nem volt titok, mégis titokként kellett kezelni, arról nemhogy nem illett, *nem volt szabad* beszélni Vilma néniék házában, de még otthon is csak suttogva vagy félszavakban, ahogy persze Dani titkáról sem itt, mert az szégyellnivaló volt, noha inkább mégiscsak a természet balesete. Lélekben ezt Sanyi már régen tudomásul vette, csak éppen megemészteni nem bírta, ahogy, Krisztinával ellentétben, Kati sem, csak majd a halálos ágyán. De Klementina balesetét nem lehetett ráfogni a természetre. Ám még így is nagy kérdés, hogy el lehetett volna-e kerülni. Sanyi sokat rágódott ezen, elvégre honnan tudná ezt megítélni, hiszen *akkor* nem is élt még. Véleménye szerint valószínűleg nem. De nem úgy Vilma néni. Alighanem haláláig furdalta miatta a lelkiismeret, hogy akkor inkább mért nem ő, talán mert Klementina szemrevalóbb volt? Vagy a Jóisten Klementinát eleve áldozatnak teremtette? Nehéz és megválaszolhatatlan kérdések. Vagy a titok mélyén egy még nagyobb, még kimondhatatlanabb titok lappangott, amely már sohasem fog kitudódni, mert Sanyi anyja is, Vilma néni is magával vitte a sírba? Hogy Klementina felkínálta magát? Feláldozta magát értük?

Azon a decemberi napon, 1944-ben a szovjet katonák felforgatták az egész házat, bujkáló németeket kerestek, nemcsak a szobákban, a konyhában, a pincében és a padláson, hanem a konyhaszekrényben és a fiókokban is, s hogy egy s másnak a látogatásuk nyomán lába kelt, hát egye fene! Korábban a németek legalább nem fosztogattak és udvariasak voltak, mondta egy alkalommal Sanyi anyja, és Klementinát körbeudvarolták, mert nemcsak értett, hanem szinte folyékonyan beszélt a nyelvükön. Aztán a házkutatást követően az egyik orosz tiszt maradt még egy keveset. A többi el lehet képzelni... Hát nem lehet elképzelni, pedig Sanyi többször is próbálta, még fiatalemberként, csakhogy a történetek elbeszélése ezen a ponton mindig félbeszakadt. Az orosz tisztnek nyilván neve is volt, lehetetlen, hogy az anyja vagy Vilma néni elfelejtették volna, de Vilma néniéknél ez a házkutatás és ami utána következett, sokáig hétpecsétetes titoknak számított, Sanyi anyja pedig a tisztet vagy csak „az a ruszki”-ként emlegette, esetleg bővített alakban „az az átkozott ruszki”-ként. Hogy valójában mégis mi történt, azt a történetfoszlányok mozaikdarabjaiból sokáig tartott Sanyinak összerakni, s a „puzzle”-nak még így is hiányzott több mozaikköve, amely már sosem kerül elő. Az valószínű, hogy sem „az a ruszki”, sem más ruszki nem bántották őket. Férfi nem volt a háznál, Vilma néni férje és Sanyi apja valahol Észak-Lengyelországban vagy Kelet-Poroszországban vitte vásárra a bőrért a fronton, Vilma néni apósa pedig a legbeszaribb alak volt, akit Vilma néni ismert. Ott volt a „három nővér” együtt és mégis egyedül, „a többi el lehet képzelni...” Majd nemsokára a három nővér kettőre apadt a házban, ahová egy másik szovjet tisztet szállásoltak be, „az elég rendes volt, némi védelmet nyújtott”. „Amikor Klementina négy napra elveszett...” Ezt így kellett mondani, sosem másképp, blaszfémiával ért volna föl egyetlen szót is megváltoztatni a mondatban. „Klementina elveszett.” Csak úgy. Mint, mondjuk, egy papucs. Hogy Klementina „elveszése” összefüggött az átkozott ruszki személyével, az a napnál is világosabb volt, de ezt az összefüggést tilos volt firtatni, Sanyi anyja is csak odáig merészkedett, hogy hát azért tudták, hogy nem veszett el egészen, azt is, hogy valószínűleg hol tartózkodik. Ráadásul Sanyi anyja egyszer el is szólta magát. Azt mondta: „Klementina nem ellenkezett.” Majd sietve hozzátette, hogy nem is lett volna értelme ellenkeznie, ha ellenkezik, lehet, hogy az az átkozott ruszki mindhármukat helyben agyonlőtte volna. Vagy elhurcolta volna őket. „Klementinának nem volt más választása.” Könyörögtek, rimáinkodtak a hozzájuk beszállásolt oroszoknak, hogy tegyen valamit érte.

Sanyi annyit tudott meg, hogy Klementina négy napig volt „elveszve”, aztán, hogy az orosz tiszt közbenjárására-e vagy sem, hazajött (küldték? kergették?) a nővéreihez. Hogy aztán mi történt? Arról sem tudott meg sokat, mert arról meg már minek beszélni? Az orosz tiszt harasózott és megpaskolta Klementina arcát. Sosem hívták őket szovjeteknek, mindig következetesen oroszoknak, jöllehet a hozzájuk beszállásolt tiszt valami mongol fajzat volt, Batu kán leszármazottja. De, azt azért el kell ismerni, a szíve a helyén volt, borotválkozás közben valami rettenetesen szomorú dalt énekelt, mindig ugyanazt a dalt, és egy kicsit kiabálva beszélt. Klementina viszont a hazatérte utáni hetekben, hónapokban keveset beszélt, ez volt a legnagyobb és a legijesztőbb változás rajta. Mintha kicsit megbolondult volna, ami nem csoda, azok után, amit az alatt a négy nap alatt átélhetett. Hogy mit, arról sosem beszélt, de el lehet képzelni... Vilma néni és Sanyi anyja nagyon aggódtak miatta. A legkisebb zajra is összeresztett, éjszaka virrasztott és nappal aludt, de akkor sem sokat. „Klementina azelőtt is szelíd volt, mint a galamb. De most még a galamboknál is szelídebb.” Sanyi eltűnődött, ugyan melyik állat lehet még a galamboknál is szelídebb? A bárány? Vagy a tyúk? Vagy esetleg meg kellene fordítani a hasonlatot olyképpen, hogy ezentúl a galambokat hasonlítjuk Klementinához. „Olyan szelíd ez a galamb, mint Klementina.” Klementina szelídsége állítólag még az orosz tisztet is lefegyverezte. Ezek szerint, gondolta Sanyi, a V-2 helyett Klementinát kellett volna bevetni csodafegyverként, hogy a háború végkimenetele megváltozzék. Másokat viszont frusztrált Klementina szelídsége. Mint, például, Katit. Kati emiatt nem bírta hosszabb ideig Klementina társaságában maradni, kettesben maradni vele pedig végképp nem. Bizonyára azért fenyegetődött, amikor Sanyi Vilma néni halála után néhány hétre szerette volna Pozsonyba telepíteni Klementinát.

– Akkor én inkább elköltözőm.

Sanyi kénytelen-kelletlen belátta, hogy Katinak a maga módján igaza van. Egy bizonyos határon túl a szelídség is elviselhetetlen tud lenni, mint a durvaság, vagy bármilyen más jellemvonás, amely ha eluralkodik az emberen, blokkolja az egyéb tulajdonságok és jellemvonások kibontakozását. Az alatt a négy nap alatt, amikor „el volt veszve”, valami sorsdöntő dolog történt Klementinával, ami leblokkolta a fejlődésében. Mintha az idő megállt volna a számára. Az idő járata eltömődött előtte, ez lehet az igazság, gondolta Sanyi; Klementina nem volt infantilis, ahogy Kati szerette beállítani (vagy inkább befektíteni) előtte a nagynénjét. Sanyi nem tudta, örüljön-e vagy sajnálja, hogy az ő életéből hiányzott a Klementináéhoz hasonló sorsdöntő pillanat. Talán ezért is volt az ő élete egy marék homokhoz hasonlítható, melynek szemcséi szétperegtek az ujjai között. Így vagy úgy, Klementina mégiscsak személyiség volt, s talán ezzel váltotta ki öntudatlanul Kati iránta való ellenszenvét. S talán ez az, ami közös Klementinában és Daniban, annak ellenére, hogy máskülönben világok választják el őket egymástól. Daninak sosem volt Klementina-fóbiája. Dani ugyanolyan következetesen el tudta szigetelni magát a külső befolyásoktól, mint Klementina. S ez, akárhogyan gondolkodjék is Dani felől, megérdemel némi tisztelgetet. Bizonyára abban is szerepe volt annak a négy sorsfordító napnak, hogy Klementina igyekezett térben is körülbástyázni magát. Ritkán tette ki a lábát otthonról, legföljebb, amikor templomba ment. Önként, a saját akaratából ítélte magát házi őrizetre, s az sem kétséges, hogy jól érezte magát a száműzetésben, hiszen börtönének a kapui éjjel-nappal nyitva álltak, s ha kedve támadt rá, bármikor kiléphetett rajtuk. De ritkán volt hozzá kedve. Az esküvőjükre sem jött el, amit Kati egyáltalán nem vett zokon. Viszont néhány héttel az esküvő előtt aggódva kérdezte Sanyitól:

– Jó lesz ez neked, fiam?

Nyilván a hatodik érzéke sügött valamit, s az aggasztotta, hogy Kati egyszer már szakított vele.

– Nem egyszer. Többször is.

– Hát ez az...

– De aztán mindig visszajött.

– Igen – bólintott Klementina. – Ez is jelent valamit. Talán valami jót.

Az igazság azonban az, hogy Klementina senkinek sem hiányzott az esküvőn, még neki,

Sanyinak sem. Senki nem emlegette, még Vilma néni sem, senki nem kérdezősködött felőle, ami nem jelentette azt, hogy nem létezővé nyilvánították, hanem inkább azt, hogy az ő létezési terét behatárolta az a ház, udvar, kert és szoba, amelyet betöltött a jelenlétével. Ezen a létezési körön kívül Klementina csakugyan nem létezett. Más kérdés, hogy Klementina amúgy sem érezte volna jól magát az esküvőn a sok hangoskodó és handabandázó idegen között. Ez nem az ő világa volt. Arról nem is beszélve, hogy a lagzi nem tartozott Sanyi életének fényes eseményei közé. Kati még éjjel előtt ráunt a kapatos vendégseregére, és köszönés nélkül távozott. Sanyi először azt hitte, csak a toalettre ment ki, de aztán, ahogy múltak a percek, majd a tízpercek, egyre kínosabbá vált a dolog. Pedig hát nem lett volna ebben semmi rendkívüli. Az ifjú pár egyik fele már türelmetlenül várja, a nászéjszaka kezdetét. Kati távozását lehetett volna így is magyarázni. Az ifjú pár másik felének most az a dolga, hogy teljesítse kötelességét, menjen már a francba, és ne szerencsétlenkedjen itt!

Kati aludt. Vagy úgy tett, mintha aludna. Volt már elég nászéjszakájuk ahhoz, hogy ezt a hivatalosat átaludja. Sanyi nem gyújtott villanyt. Az egyik ablakból bevilágított azzal az ostoba, bumfordi, szellemi-fogyatékos képével a hold, hogy a rosseb essen bele az ilyen kibaszott nászéjszakába! Bezzeg, ha most elvinné Velencébe! Bár meg lehet, akkor meg amiatt nyavalyogna, hogy sok ott a víz... Sanyi lábujjhegyen az ablakhoz somfordált. Az utca másik, jobban kivilágított feléről a temetkezési vállalat cégtáblája nézett vissza rá. Még ez is... Visszalépett az ablaktól, és megbotlott a bőröndben, amelyben Kati a váltóruháját hozta. Nekicsapódott a szekrénynek, amely nagyot nyekkent. A dörejre Kati is fölébredt, és meggyújtotta az asztali lámpát. „A szívbajt hozod rám.” Sanyi lekurvázta a koffert. Kati megkérdezte, hány óra van. Fél kettő volt. „A francba! Még csak?” Alighanem ez volt a nászéjszakájuk csúcspontja. A telihold hiába kukkolt még vagy tíz percen át. Sanyi a nászéjszaka kötelességének a fürdőszobában tett eleget egyedül, miközben Kati megint úgy tett, mintha az igazak álmát aludná.

Másnap Kati virgonc volt, kipihent és jókedvű, és délben azzal a képtelen ötlettel hozakodott elő, hogy még a legközelebbi napokban fel kell kerekedniük meglátogatni Klementinát, mert bizonyára szomorkodik, hogy nem lehetett jelen az esküvőjükön, „elvégre téged szinte a fiaként szeret”. Sanyi nem esett mindjárt ámulatba, hanem azon törte a fejét, vajon miféle hátsó gondolat erjedhet Kati fejében, de Kati viselkedésén most nem látszott hamisság. Nem volt kibúvó. Klementina örülni fog, ez nem lehetett kétséges. „Ez így van rendjén – erősködött Kati –, pedig tudom, hogy Klementina engem nem kedvel.” Sanyinak azt kellett volna felelnie, hogy dehogynem, dehogynem, de nem volt kedve alakoskodni. Annyit jegyzett meg csupán, hogy Klementina senkire sem tud haragudni. „Nem mondtam, hogy haragszik rám. Azt mondtam, hogy nem kedvel.” Hát ezt nehéz lett volna cáfolni.

És Klementina tényleg örült, felsikkantott, amikor meglátta őket az előszobában. Csatakosak voltak, mert úgy zuhogott az eső, hogy csuromvizek lettek még az esernyő alatt is, mire az állomásról, ami pedig nem volt messze, ideértek. Klementina örült, ellentétben Vilma nénivel, aki szúrós tekintettel, nem kevés gyanakvással fogadta az ő előre be nem jelentett látogatásukat. Éppen ebéd után voltak, és Kati segített Klementinának a mosogatásban, de Vilma néni ezzel sem derítette jobb kedvre. Sanyi megnyugtatta őket, hogy nem maradnak sokáig, csak Kati látni akarta Klementinát, mert hiányzott neki az esküvői vendégek közül, noha Vilma néni bizonyára részletesen elmesélt mindent. De kiderült, hogy Vilma néni fukarul bánt az esküvő és a lagzi eseményeinek elmesélésével, Klementina faggatódzására csak kelletlenül és címszavakban válaszolt, s amit mondott, azt is harapófogóval kellett kihúzni belőle. Katira rá sem lehetett ismerni. Ragyogott az arca, a szeme, hiába, a színészkedés a vérben volt, Sanyi nem is értette, hogy lehet, hogy annak idején nem marasztalták a színházban? De most nem bánta, hogy megjátssza magát, ha egyszer örömet szerez vele Klementinának. „Miklós bácsi, az a vén disznó...” – mondta Kati, és nevetett. Minél öregebb, annál gyerekesebben viselkedik. Miklós bácsi Kati nagybátyja volt, valaha pincér, aki most nem állotta a felesége jelenlétében megfogdosni a fiatal hölgyek fenekét, és Kati bevallotta, hogy „hát képzeld, Klementina, még az enyémet is, amikor Sanyi nem nézett oda.” És persze Kati bátyja is megéri a pénzét, már a levesnél kótyagos volt, hát még később! Estére úgy berúgott, hogy ki kellett venni neki egy szobát, és le kellett fektetni. És ezek azt hiszik magukról, hogy városi emberek! Eljönnek Pozsonyba, és úgy viselkednek, hogy egy tanulatlan parasztember is illedelmesebben, ha intelligens. Az ember csak szégyenkezik a szállodai személyzet előtt, azoknak most biztosan megvan a véleményük, jobb nem is gondolni rá. Klementina meg rábólintott, hát igen, ebben a nagy kommunizmusban elkanászosodnak még a rendesebb emberek is. Azzal kezdődik, hogy egyre ritkábban mennek templomba, mígnem egy napon végleg elmaradnak. Ha nem Klementina sopánkodik ekképp, akkor azt Kati és ő akár célzásnak is tekinthették volna, de Klementinának meg sem fordult a fejében, hogy ők sem nagy templomjárók.

Így teázgattak és csevegtek a legnagyobb egyetértésben és békességben, mint valami régi angol filmben, s odakint az eső is angolosan zuhogott, és az ablaktáblákat angol szél rázta. A tea mellett Vilma néni is fölengedett, már csak néha rebtent meg a szeme, ha Kati valami zaftosabb, békés teázáshoz nem illő szót vett a szájára. Sanyi most már nem bánta, hogy eljöttek. Csak akkor komorodott el, amikor valami balszerencse folytán a nászéjszakájukra kanyarodott a beszélgetés, s oldalról látta, hogy Vilma néni is helyteleníti ezt a nem ide való fordulatot. Kati pedig olyan nászéjszakát varázsolt a két, élettől meglehetősen megedzett idős hölgy elé, hogy valósággal megbabonázta vele őket. Eszerint Kati és ő úgy fürödtek a boldogságban, akárha termálvízben lubickolnának. A mese végén azonban hanyagul, mintegy mellékesen odavetette:

– De te ezt nem értheted, Klementina.

Ebben a minutumban minden megvilágosodott Sanyi előtt. Hát ezért kellett ilyen sürgősen idejönni! Hogy ezt a nyomorult, gonosz, fullánkös mondatot Klementina arcába vágghassa! Látta, hogy Vilma néni arca is első-tétedik. De Klementina vagy nem értette a célzást, vagy úgy tett, mintha nem értené.

– Az a fontos, hogy boldogok vagytok – mondta, s e pillanatban a végtelen együgyűsége a legnagyobb bölcseségnek tűnt. Kati is annyit tudott csak hamarjában kinyögni, hogy:

– Igen. Boldogok vagyunk.

Migrén

Migrénbe ragadt a vers,
ráadásul lábon kell
kihordani. Mantrázni,
hogy el ne felejtsem,
már úgy értem, mindkettőt.

Ezoterikus leszek,
azoknak egyszerű ilyenkor,
hajlítani mondjuk, még
egy kicsit a hídon
(épp átgördülök rajt’),
idegrendszeren,
biztosabb legyen az alap,
gondolatban természetesen.

A Duna alattam folyékony
fájdalomcsillapító,
szuggeráлом,
ez is egy technika.

Meg a vers.
Biztos, hogy
nemcsak az.

Versszerű hajók,
csónakok, centizve
úsznak el egymás mellett,
átszólnak, nem szólnak
át az emberek.

Kivetítem: egyikben
Kassák, másikban
Babits. A víz ugyanúgy
ringatja őket, egyik
hullám sem hamis.

A vers a biztos.
Bemondanak egy utcát,
valami teret, sápadt
erkélyen fiatal tetovált
férfi tereget.

Nehéz név

Apás íz a számban.
Finom szivarka-keserű.
Furcsa, hogy valaminek
úgy van értelme, ahogy
én szeretném. Hogy
meg kell dolgozni érte.
(pl. vers)

A nevem. Szerb–horvát
eredetű. Láttam a
neten, valami patak-
völgyet hívnak így.

Biztos nehéz környék,
ólmos kövekkel,
bokrokkal, követhetetlen
emberekkel. Ha már
kimondani az. Általában.

Voltam én már Sókotni,
Szputnyik, meg csupa
SZ-es kreatív. Mesefigurának
szoktam érezni magam,
ha rontanak, tévesztenek.

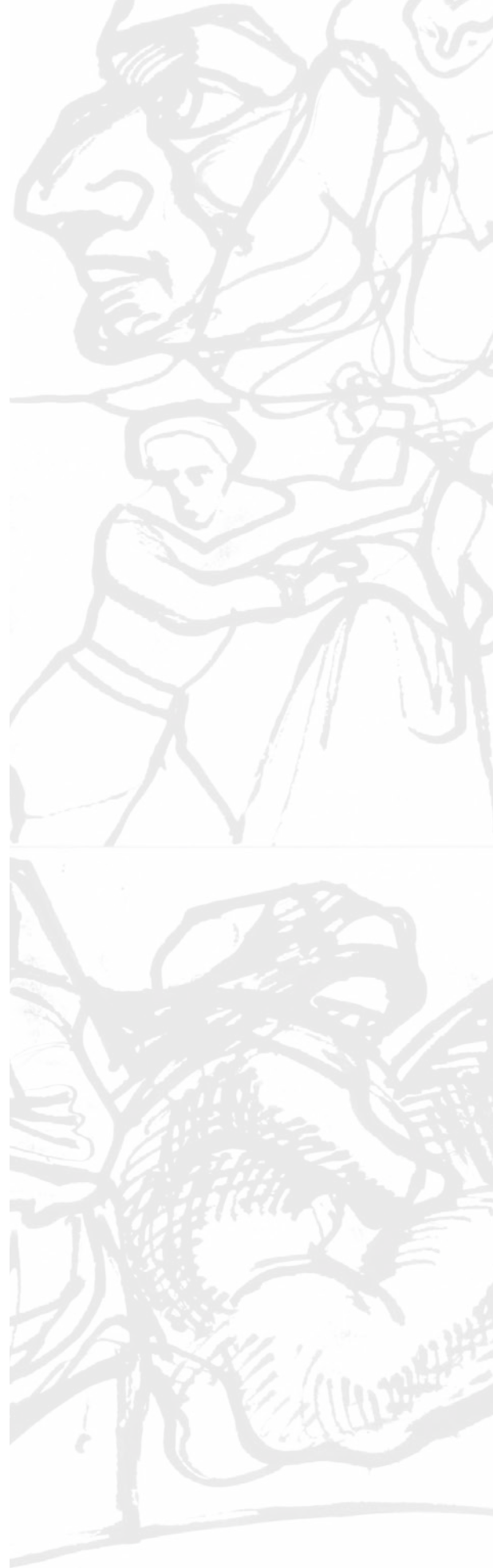
Dupla jókedv,
megint a nyelv van felül.
Mozog bennem a szeretet.

Viszem a nevem, csökönyös
biciklit a temetőbe. „Néha
megakad, simogatom,
leesik róla a lánc”.

Ragadós

A rend emlékezni akar.
Mintha nem lenne
mindegy neki. Nem az.

Tizenöt éve, Eszter
születése utáni nap,
elmentem anyám
mellett a kórházkertben.

Nem vettem észre.
Van is róla egy kép,
néha előjön, általában
mikor nem kéne.

Mondjuk, akkor már
csináltuk egy ideje,
mint egy érzelmi
gyakorlat, csak a visszája.
Azt hiszem, az volt a
végpont, ott fejlesztettük
tökélyre.

Fiatal apa, arra
koncentráltam inkább,
remegett a lábam,
volt időm a másnaposságra
fogni.

Csináltuk már egy ideje
anyámmal: nyelvet öltve
a nyelvnek, a másik
mondait szépen elvezetni,
gázpalackba, villanyrezsóba,
satöbbi.

Mintha a rossz férje lettem
volna. Hamar megtanultam,
hogy a tipikus az halálos ütés
is lehet.

És akartam
is volna ezekkel kezdeni
valamit, bár az is igaz, csak
tizenöt év után,
ha jól emlékszem egy
ügyvédi iroda előtt.
Mégis elengedtem az érzést,
gyanús macskát, a lábam
mellett, valahogy
jött az a kórházi jelenet.
Beragadt.

A GYEREKNAP-CIKLUSBÓL

Szeretkezés (1)

Az éjszaka rémálmom volt, kimentem vécére, és ittam egy pohár vizet, majd visszafele megakadt a szemem a hálószoza résnyire nyitva felejtett ajtaján. Benéztem, és az éjjeli lámpa fényében először láttam meg anyámat és apámat meztelenül. Nem értettem, mi történik. Először veszekedésnek tűnt, majd verekezésnek, ahogyan anyám sáska-teste összegabalyodott apám cserebogár-testével, és az így összenőtt rovartestük ringatózott zihálva, miközben a levegőben állatkerti szagok terjengtek. Anyám arcán undort és türelmet láttam, apám tekintete pedig olyan volt, mint a deszka. Nem tudtam eldönteni, hogy most bántják-e egymást, és ha igen, ki büntet kit, csak az össze-vissza forgó ízeltlábú végtagjaikat figyeltem, és reménykedtem, hogy mielőbb vége. Nem tudtam, mitévő legyek, rontsak be anyám segítségére sietve, vagy szaladjak inkább vissza a szobámba, másnap reggel pedig zavaromat leplezve jól nevelt gyerekként lapátoljam be szótlánul a tányér müzlit, mintha nem láttam volna mindazt, ami a mesékből kimarad. Végül elfúló sóhajtozások közepette apám izzadva az ágy szélére húzódott, én pedig visszaosontam ágyamba, undorral teli izgalmat érezve, ami még sokáig nem hagyott elaludni.

A bizonyítványosztás

Anyám egy cigány bokszolóhoz ment feleségül, én nem hasonlítok rá, csak az öcsém, és ezért örökre hálás leszek neki. Apám pirosarannyal keni a kaszinótojasokat, aztán pedig úgy falja fel őket, mint egy szörnyeteg gyermekeit. Most még béke van. Anyám ilyenkor olcsó csaposlánnyá aljasul, szótlánul tölti apám poharába a sört, én pedig a fiúra gondolok, akivel ma reggel iskola előtt pornófilmet néztünk a videón. Tudom, hogy tetszem neki, mert nekem már kinőtt a mellem, és egyszer láttam, hogy merevedése van, és azt is tudom, hogy ilyenkor szívesen megtapogatna, hozzám nyúlni mégse mer. Reggeli áhítat után véres lakoma. Apám végzett, rágyújt, anyám előhossa a bizonyítványomat, látom, ahogy végigfutnak szemei a számokon, kettes, kettes, négyes, hármas, fújja a füstöt, nekem pedig, mielőtt tenyere az arcomhoz érne, a fiú jut eszembe, és hogy két test mennyi furcsa pózban találkozhat, majd az elkenődött pirosarany apám arcán és kezén, miután leoltotta a lámpát a konyhában.

Iwiw – elégia

A virtuális térben egyre
csak figyelek lélegzetedre.

Beléptél, jó tudni, hogy élsz, és
mégsem szűnik bennem a féltés.

Mint orrod alatt pihetollat,
idegeimet felborzoltad.

Ágyad szélén ülök: ez álom,
s e virrasztás lesz valóságom.

Fénykép, adatlap – ennyivel még
több vagy számomra, mint a nemlét.

Nem moccansz néma éjszakámban,
homlokod mögött más világ van.

S ez a lélegző elevenség
ott gyöngyözőn kacag, szeret még.

Ott is van egy példány belőlem
megsárgult lapok közt egy könyvben.

Pólya

Elváltunk néhány napja, s most
felperzselt föld a testem –
jelenléteddel balzsamozd,
ne hagyj ki egy sebet sem.

Bepólyálva fekszem, akár
csecsemők, kiket saját

ürülékük csíp, mar, ha már
elaludtak az anyák.

Vagy a közöny géze tapad
hiány égette bőrbe –
csak akkor tépd le, ha magad
fércelsz, mint bábót, össze.

La commedia finita

Megreked, ki itt vonatra vár,
bérletes utazás az éden.
Láttam, volt már néhány ősz hajszál
is zsíros, kusza üstökében,

beesett, vékony arcán ráncok,
dzseki alól, izmos karján
kék ér, kék tetoválás látszott,
s mellette egy gyönyörű lány,

ében haj, rövid farmerszoknya,
tiszt, fehér pamutharisnya,
hóna alá retikül fogva,
s jól illett mindehhez a csizma,

derű ült hamvas, rezzenetlen
arcán; hátát a falnak vetve
az alacsony férfi terpeszben
állt, s néha szólt csak. A lány teste

mint termőföld és mag hó alatt,
hús szépségével úgy kirítt
a férfi makkos cipős, szakadt
hátteréből, hogy a stricit

irigyeltem, tiszteltem érte,
hogy a nő ennyire övé,
szeretőnek s pénzkeresésre
használja, az ujjá köré

tudta csavarni ez a csúnya,
közönséges, durva alak,
tudja, mi az öröme, bújja,
hogy mi az, amire harap.

Hittem csupán, hogy kedves voltam?
Rajongó versem, levelem,
mit gyengédségnek szántam, porban
hever, magamat megvetem.

Én mit sem érek hozzá képest,
e levelet is azért küldöm,
hogy mint a többit, összetéphesd,
s legördüljön végre a függöny.

Vonatkocsi-út az éjszakában

Mikor a vonatra szállt a kedves,
fellármázott a sok idegen nesz.

Mikor az ajtó sziszegve tárult,
az IC teste egy nagyot rándult,

s mint Jónás hajója, hánykolódott,
majd olyan lett, mint a cethal-gyomrok.

Üléssorok keskeny folyosóján
lépdelt végig, mint egy nyoszolyólány,

de nem lány volt, mert hasára kötve
szendergett békésen csecsemője.

Szép, tiszta arcába lógó hajfürt
vágódott szemembe, mint egy gally. Űrt

éreztem, és benne súlytalannak
magamat s mindent, míg megrohantak

a képek, hogy én, a nő s e gyermek
összetartozunk, engem ölelnek

jólesőn, s mint egy Józsefnek, mindegy,
miféle Úrtól fogant a kisded.

Parfümjé, istálló-meleg csapott meg,
majd a kihalt kocsi újra fagyos lett.

CZAPÁRY VERONIKA ◀

Anya¹

„– *Hitvány egy emlékezet az olyan, amelyik csak
visszafelé működik – jegyezte meg a Királynő.*
– *És milyen dolgokra emlékszik a legjobban? –*
kockáztatta meg a kérdést Alice.”

(Lewis Carroll)

Néha elnézem a régi fényképeket, nézegetem őket, érzem áramlását, jelentenek valamit, ott voltam egykor az időben, sétálgatok a nagy városokban, nem írom le, ahogy áramlik bennem, az idő elsodor mindent, nem írom le, gyönyörködöm a szavakban, áramlanak az időben, hatalmas városok épülnek fel, birodalmak rombolódnak le, mintha történt volna valami, vissza kell oda mennem, falak a gyógyvizeknél, most újra itt, Budapest, Budapest, gyönyörködöm benne, egy szókapcsolat vidámságot kényszerít rám, érdemes élni, minden rendbe jön, a harctereken szünet van, és nincs feltöltve a sütemény, most apály van, és a papagáj nem szólal meg, nem akar beszélgetni a telefonnal, elstutogni neki, nincs kivel beszélgetni aznap, ő is beszélne, mi minden marad meg.

Viaskodom a szavakkal, a szavak áramlása bennem, ami felelevenít, nézegetem a képeket, egy strandon, viaszban vagy lábkeretben, holnap jobb lesz, a holnap nincs itt, elmúlt örökké, a fégjáratok fura kapcsolódási pontok, asztalok, célozgatok a kedvenc helyszíneimre, otthagynak egy megálmodott papír zsebkendő, visszatérek, őt látogatok meg ibolyával, itt csókolt meg először, itt veszttem össze X-szel, ha a tér is idő lenne, egy másik maszkban, másik üzenetben, a másik kapcsolódási pontjain, a szerelem elsodor, áram, semmi nem fog számítani, leírhatatlan szavak, egy stand a Duna-parton vagy Doborgazsziget, fényes nappal a szöveg áramlásai, el vagyok távolodva, hús és vér, meg csont, olykor becsönget és meglátogat ibolyával, rózsaszín borítékokat hoz és letűnt babákkal beszélget, régen volt már itt, azt veszem észre, bármikor emlékezhetem rá, ahogy megkeverte a kávé, és beszélgetni kezdett a hatalmas bíbor asztalterítővel, nem múlik el semmi, erről jut eszembe, vágott közbe a fehér Királynő lesütött szemmel a kezeit tördelve, akkora zivatar volt a múlt kedden, vagyis a múlt keddek egyikén, a mi országunkban, jegyezte meg, egyszerre csak egy nap van, együgyű ország lehet, mondta Alíz, nálunk egyszerre két-három nappal, vagy éjszaka van, sőt télen néha öt éjszakát is tartunk egyszerre a meleg miatt, egy perc alatt felidézhető, és hajába tűr, ahogy én szeretem, mellette hangsugárzás, zongora, csempe és víz, nem akarok megfélekezni, kedves, puha a bőre, árad a rózsaszín, át a földéken, melegség és odaadás, olykor rendbe jön, hiszek benne, meglátogatok, át-át a földéken, azt ígérte, elmegyünk síelni, simogat, hozzám ér, hozzátartozom, Anya a naplementét várja, van remény, ad nekem enni.

A kezemben játszik az idő, sugárzik, elbocsátom át a földéken, érdemes élni, itt van ő, az órák száma, a kedvéért, a szerelemért elsodor minden.

Egy összehajtogatott papír zsebkendő és violaszín ablak, az áramlás a hegyek felől jön talán, az ablak, a rózsza, a kertilak, ilyenkor sugárzó haja van, egy idő után nem jön át rajtuk a hús, a hosszú hajú lányok is megkérdezik, elképzelik, milyen a Meg Nem Érintett sugárzó arca, amikor a kocsiiban ülünk, a szavak szakadatlanul folynak közben, Anya táncol, teste melegséggel tölt el, átáramlik rajta a hús, olyankor úgy szeretem, magyarázkodik végre, az idő megbocsáthatatlanul száguld át rajta, fújja őket a szél, táncolni, azt mondja Anya, és arany haja van.

Arra gondol közben, hogy a két kézzel való gyűrődések, vagy esetleg az összehajtogatott papír zsebkendő, a megálmodott eső, a meleg levegő a határokon át, milyen sivatagban élni, Anya testében lenni, mellére hajolni, emlékezhet rá a pusztaságban, öntudatlan érzés, ezüst falak, átsimítani a sejtáramlást, a bizonyíték arra, hogy létezem, a meghitt érzés, ami Anyában történik Anyával, fehérség, áramlanak a szavak, fáj a bőre, az élet, ez azt jelenti, él.

És nyugvópontra kerülnek az ébredések, a csészék a lakásban, meleg levegő itatja át.

¹ A szövegben idézetek találhatók Pilinszky János és Lewis Carroll szövegeiből.

Anyában lenni jó, Anya teste melegséggel tölt el, nevemet is tőle kaptam, ezt ő találta ki, én, így neveznek, Anya szólított meg először, a melegség, testében áramolnak a szavak, az összes jó dolog áramlik Anyában, életre hozott, neki köszönhetem, akarta, fehérség.

Ő Anya.
Összeolvadni, átjáróست játszani, kielégítve lenni, meleg tejjel élni.
Ad nekem enni, tudom, hogy életben maradok.
A két kézzel való gyűrődések, az áram a fehérséggel egyenlő, az áradással, a szép alaprajzokkal az úton, mintha üvegből lenne, velem marad, a csilingelés, a harangok, a fehérség, Anya ott fehér.

Jó Anyával eggyé válni, abban az országban élni, köztünk áramlik az idő, nem lesz Apa neve sem.
A betűvetések csöndje az üvegfalakból összeépített úton, ottmaradni a pillanatban, elfűjni a szelekkel együtt át a testeken, az időt átmossa bennünk, ott maradni a pillanatban.

Nem fűjja a csönd, úgy szeretlek, hajol át hozzám, megkérdezi élek-e még, egy kifordult húsdarab, tudod, akkor éjszaka, beszéltél hozzám, az örök áramlás hegyek felől jön talán, a neved, az élet, az ajkaid, a félig kinyíló szád, én nem te vagyok, ezt meg kell jegyeznem, és kettészakadunk.

Elmúlik, nem tér vissza, elporladnak az évek, akár egy időrohanás, elhalkulnak a szavak, nem látszik meg világosan a szája, a tetemei, a nyelv betör az erekbe, végrehajtja az elérhetetlent, átkúszik a falakon és itatóspapírral áztatja be a testet, átáramlik, vártunk az örök maradandóságra, elporladnak az üvegfalak, a lakás körvonalai, a fájdalom átette Anya testét, az atomok, egyek voltunk a mondatok párolgásával, a víztorlaszokkal, az üde babakocsival, csak szaladunk fel a napfényben, jó reggelizni, sóskát enni, a hasadt patákon élni, mert a gyermekkori ház falát szétmállasztja a naplemente, a betűvetések csöndjei is nyomokat rajzolnak a kövekre, gondolatban mindig hazavágytam.

Elmulasztja a fehéret, ő hazavágyott, szeretne fehérbe öltözni, a sziklák alatt át a földeken, Anyával sütkérezni az időben, megvéd és nevetgél, kacarászik (Apával nem lenni), vissza oda hamarabb, az idő átáramlik benne a fák alatt, a lepedők alatt csiklandozni, miközben a Nagy nevetgél és ebédet főz, simítani át, a viaszfalak és kódok, ez jelenti az üdvözlést, a ránc kisimítását, szabadságot, át-át a földeken, nővérem, a kishúgom, akkor hajnalban az áramlás, hiszek neki, a széllel ébred, a vizes földeken kedvessége, sóvárgás a tapasztott út, a nővérem, a kishúgom és a mondatok, elfelejttem a nevét, egyszer csak világítson át rajtad a hófehér.

A váltóláz közötti hajnalokban, éppen úgy szeretlek, elfeledve, a polcok után ájultan a falon, elfeledem a kertet, a vizet, a közhelyes fényt, a rózsaszín fehérségű táj marad csak meg, mosolygás és asztmaállapot, a horgolás csendje, a feloldozás utáni vágyakozás vak ragyogása, Anya megszámálhatatlan mondatai, Anya megszámálhatatlan teste, megszámálhatatlan történeteit összehajtogatja az idő, még mindig csak én vagyok, elmossa a pillanatok is, a szempillámat, a kishúgomat is, itt vannak vele az összehajtogatott papír zsebkendők, a nyár, az utolsó pillanatilag ismételt fénykép, várook, hátha megértem, mi az elkötelezettség.

A fürdőszobában üvegfalak, Anya kezén az erek, milyen üvegfalak között élni és soha többé nem félni.
Anya teste, ruhái és félelmei így lettek a viaszosvászon.
Kinyitod a fiókokat, megtaláltad bennük a csontokat, a tűszúrások nyomait, Anya testét.
Anya betegsége, mondták, Anya, nekem nem árulja el, előttem eltitkolja.
Én mégis tudom.

Amikor babakocsival tolsz, egyek vagyunk, a tej, Anya melegsége aztán eltűnik hirtelen, ezért táplál Anya, életnedv és fehérség, a tej, ezért szeretlek, a mosolygás, a tejjel együtt átáramlanak az évek, függőség a másiktól (nem lehetsz szabad), a nyelv minden, ami gyönyörű, akkor megkérdezed Anyát, szaladgálunk a napsütésben, eláraszt minket a táj, nem mondhatom el az otthoni sugárzást, a szabadság az ünneptelen lét, a kishúgom, nővérem, akkor még nem árasztottak el minket roncsai, a tetűk utáni tetemek porladóssága, én, és az út reménytelensége, nem voltam neki elég ahhoz hogy életben maradjon.

Olyankor kacarászkodunk az úton, babakocsival tol, szorosan becsatol, hogy ne tudjak kimenekülni, eltör a lelkem, amikor bezár és nem táplál Anya, hús legyél te is, ne éheztesd, húsdod eleven íze legyen én.

A fájdalom a viaszos falak mögötti jön felénk, a húsát meséli el nekünk, a megkínzott és kékes, az eleven hús fájdalma a teste.

A terhek, amiket a testében hord Anya.
A húgom, a nővérem, a por és a sejtek, a hófehér szövet, megőrül a reggel.
Babakocsival tolsz, Anya, és kimenekülünk a friss levegőre a szobából, abból a szobából, ahol már nem tudjuk elviselni egymást, ahol a megkínzottak.

Te mindig tudod az átjárót Anya, nálad vannak a kulcsok is, tudom hogy félsz a megőrüléstől, hangja, azt akarom, hogy élj, a húgom, a nővérem, a nők illatos combjai, tündöklő falai, a láz, elmúlik (fehér), ott nem lesznek fák.

Akkor beléptél a szavakba, étellel teli volt a szád, minden áramlott fel-alá benned, te szeretted, ahogyan végigsimított a nő combján, te akarsz élni a kockaszínű házban, bársonyos színű mondatok között, megküzdeni egy szóért az anyatejjel, tavak, ilyenkor áramolnak, tele félelemmel, húsom rózsaszínű, önmagamért szeretlek, az összes papír bennem, érzi, ahogyan átmossa bőrüket a víz, átmossa húsuikat, ebben a világosságban akarok élni, persze a játék, hogy Alíz átment a tükrön, nem is tudom, mennyi játékot talált ott az álmosságban, hogyan kell oda jutni végül, a nap szertelen, Anya, pedig úgy szeretlek, ömlik alá a fény, a boltokban játszani, Anya megölelte magát és én megnőttem, túléltem, azt mondta, 12 mínusz tíz, az agy lejegyezte, ott vannak a pontok a harmadik napon, beleivódik a sejttáratok közötti elektromos hullámokba a félelem, az álmosság táj és sejtkapcsolódás, az agyi pályák, aztán Alíz átment a tükrön, de nem érdekelt már senkit, elmúlik, élni a kockaszínű házban, játszunk egyet, a papagáj nem szólal meg, nem akar beszélgetni a telefonnal, nem létezik, rájössz, hogy valójában nem létezik.

Tudom, mert Anya megölte magát, mielőtt átvágta húsát az üveg és átment a tükrön, Anya.
Csak fél évig csinálta, a húgom, a testvérem, a gyerekeim, a nővérem.
Amikor a babakocsit tolja, néha eltűnik, a láz újra éget, hol van Alíz a lakásban, becsukja szemét, puha lett, mint a selyempapír és át tudunk menni rajta, egyenesen a tükörszobába, bársonyos színű mondatok, egyik ilyen a másik olyan, hol van Anya teste, nem önti el semmi.

A végtelen fény a szobában, olyankor jó nagyon, emlékszel rá, egy álca, tudod, velem mi lesz, naphosszat sétálgatunk és suttogsz nekem a fákról, engem ki gyógyít meg, a rendetlenség, reméltem, minden rendbe jön, akkor kibeszéljük a felnőttéket, az égő testek, és a királynő a babakházban, a hatalmas házfalak egymás után, a házibuli, simogatom a hátát, utána űr marad.

A legkézenfekvőbb pillanatban jut eszébe a nap, a táj, a Meg Nem Érintett szemcséi, szárazság, talán egyszer kiprobálom, átjárja a szilánkokra szakadt tükördarab, puha takarókban Anya teste.

Mindig viccelődik, nem érzem rajta a lehetetlent, kitágult szemei, nagy az arca a félhomályban, a keze, csontja, a viaszos fehérség, a csobbanás, kocka, el nem múló fájdalom, magára csukódó dobozok, a rács, napsugárzás, hinta és lécs.

A fehérség, ott nem lesznek fák.
Nehéz abban a pillanatban maradni, hogy Anya fogadjon magába, és kerüljenek nyugvópontra az ébredések, a csészék a lakásban és fehérség, tág szemek és az, hogyan lehetne tárt karokkal élni és nem félni.

Hadd legyenek áramlása, egybeolvadás a vörös nappal, sugárzás reggeli előtt és után, hat lehetetlen dolog elhívése, a tenger márvány foltjai, nyitogatni kezdi a fiókokat, a végtelenségben lerótt atomok, Anya arca.

Teleszkált tűk, úgyis mindegy, az ezüstszőrkét kimossa az idő, a kendőket is, a tetemeiket, reggel hat előtt már hat lehetetlen dolog, a kendőm a sárga sejtek, a kiúttalanság és akadás, én nem haltam meg, nem vagyok a tenger, én festettem ki a szobát, én mostam ki a bútorokat.

Nem töröltem tisztára a kendőt.
Értsd meg már, Anya.

A végtelen nap vár, eszeveszett fehérség, nem mostam tisztára a szobát, csöndben maradnak az atomok, a lehetetlen lázadása, hangod, utoljára árullak el, a tenger, aztán belenézek, csak a végtelen szerkezetet látom, kockákat és atomokat, négyszögeket, Anya teste, Anya kendője, Anya illata, Anya sejtjei, a mozdulat suttogása, ahogy megigazítja a kendőt, tisztába rak, vagy kitesz az erkélyre, érjen hozzá, a fény, sétálni indul, fel a fellegekbe a kiúttalan levegőben, továbbmegyek az idővel, Anya a változhatatlan feloldhatatlan, tudod, az a hinta bennünk, amikor önfeledten, végre önfeledten, közöttünk a sárga betonok, egy haldoklás a szobában reggel, simogatni kezdte, vagy megérinteni a szívét, ezt a szót még nem írta le, mert vágyakoztam volna rá akkor hajnalban, a testére, hogy szeressen, fehér köveken fényesek a házak, ahogy az ép elméjük szoktak beszélgetni, vágyom rá, hogy szeressen, kérdezed, nem világos milyen fényben, ez egyszer nem mondom el a titkát, a hinta körülöttünk, a nővérem én ápolom, megbeszéltük reggel, suttogom fülébe, egy álca, emlékszel rá, pár percre simogattam meg, milyen kegyetlen vagy te, Elizabeth, suttogsz itt naphosszat a fákról, de nem árulod el, velem mi lesz, reméltem, minden rendbe jön és játszunk naphosszat, vagy kibeszéljük a felnőttéket, most ez nem történik meg, az égő testek hangjai, Anya újra magába fogadja, és beszélget velem, a Meg Nem Érintettel is, megőrülés, a telefonok, csend, a táj, arcok, Anya egy szobában, percek, órák, fényesek a házak, én nem én haltam meg, fényben árullak el, nem mondom el a titkát.

A reménytelenség viaszfalai, megtalálod-e a szavakat minden nap, nincsen összefüggés, Anya teste, Anya melle, mohó, amire vágyik a kockaízü szobában az a tej, nem hitted el, más ott a fény, más a levegő.

Egy bezárt gömb, fedő nélküli lét, tudom, tudom.
Bársonyos színű mondatok, szépen mosolyog.

verstemető

ülök a gyanúsán zúgó masina előtt és versre várok köztem és a sápadt képernyő között egyre mélyebb az árok mint mikor patinás utak mentén fényes kedvvel nyitnak a bazárok én pedig természetlenül bezárok mert már tudom mikor szólít meg rossz szögből az írás kényszere amiből valóban csak a nyenyere nyekergése és a közlés igényének száralmas prése a tárgyi bizonyíték melyre rögtön ráhasal az irigykedés levegőtlen árnya hiszen te babrálgatnád még az elvétett taktust s nem dobnád kosárba minként nagy idők megannyi szigorú pályatársa nem te még kész vagy a matatásra ahogy áradó folyóvizekből szegény kalandorok szűrnék a parányi aranyat forgatsz magadban néhány metaforát hátha későbbi futamokhoz valami fennakad a feledékeny agy pókhálójában valahogy nem áll kezrede klaviatúrád jobbán a delete inkább játszod a dilit mely a mákonyosra stilizált teremtés valamely sávjába végül is mindig belefér formateremtő maszatolásnak pedig ott vibrál a kettétagolt egér melynek lassan már csak neve rémes mivel engednéd folyton feledésnek a rágcslókkal gyakran megosztott ifjúságot ki volt az a hülye ki a biológiai láncon erre az ocsmány kitérőre is játszott főleg mióta a macskáknak is dobozból teremnek a tápszerek s pomogács dorombolói sem láttak még soha egeret így aztán ők is sunyin lapítnak a házi kényszervállalkozásban s a vers egykori gazdag ihletését elkerülik mikorra meg a lazának indult asszociációk megülik valahol a koponyában a versteremtés kódját hiába keresnéd a besűrités módját szalad a képzet ezer irányba s az értékes maszatok mögött egyre erősebb az egybe rántó lendület hiánya mely jobb esetben biológia hisz a lélegzetvételnél sincsen már hímpora a száradó tüdő nehezen veszi a pulzáló jambusokat bár sosem pumpáltam beléjük sokat inkább rábíztam magam a fegyelmezett áradásra ám egyszer ennek is lesz öszvér ára s valamelyik hermeneuta kéjesen kimutatja milyen suta a lírai ellentéteknek ez a kisiparos összetereleése jobb esetben pedig a szimpatizánsokkal marad a béke ahogy civilizáltan megtanultunk olykor félrenézni ha nyers marad közepén a knédli miközben dicsérni kezdjük a szafot így teremtve hazafias malasztot vagy ingerelve a világfiasságra hol szélesebb körökben csak az árva attitűdje ér valamit no ebben a dzsumbujban aztán keresd a hazafit ki egyszerre nyilazik hátra és bátor kereskedő lám esik egyre széjjelebb a vers és felrémlik a kezdeteknél beígért temető mivel e kalandban az ihletnek már nincsen íve valami imbolygó vizuális térre van felfeszítve a talányos lírai kényszer s ha a megindult becsületes menetben netán feketézel megnézheted az elringyósodott szövegmaszatot mégis csak szoríthat a műben némi morális kényszer melyet idolt állítgató remegő kézzel lejárt őseink a pulzáló riadt tereken megformáznak legfeljebb nem sejtet hol jó a gyalázat ha túl ideologikusra veszed a normát melyek csápjai már a szerény esztétikumot is fojtják mely számunkra megadatott mert legyezhetik irtózatosan sudár pálmaágakkal is a divatot azért a biológiai lényt csak egybe látjuk röptetésük és kifulladásuk gyakran grafikonra írható jöhet itt ezoterikus haiku éposz mozgalmi lendület a belvárosba ültetett kis kató zakatol fölöttünk az űr hideg ideje s a búcsú bármily megható a fekete drapériák riasztó árnyai mögé egyszer csak kihátrálunk s addig minél gacsosabban mozgott a lábunk valamiféle zsenit inszisztálva a falon túl nyekereghet a sok árva hogy neki magas a pontszáma alatt tekintélyesebb féreg járja a kis mozgékonyak is éppúgy megeszik vacsorára s legfeljebb akkor ébrednek ha valami használható szöveg kell az új szelekbe önfényezésre bizniszre játszva s már mindjárt nem leszel olyan báva egy fölszuszogó szellem zavaros farvizén

A napfény áthatol...

A napfény áthatol az ablaküvegen,
megfényesít ibolyát, asztalt, szekrényt.
A könyv lapja vakítóan világít,
szemet éget.
Agyadba lézerként hatol a ragyogás,
a pillanat és az örökkévalóság játéka,
nem tudni merre, és meddig tart, s mi végre!
A boldogság beteljesülése: égni.

A fecskék szerelmi tánca el-eltakarja a napot,
be-beárnyékolja a vakító ismeretlent,
fel-felvillan a piszkos valóság.
Mint régi írógépek karja a betekert papírra,
a betűk úgy ütődnek a szemedbe,
megterhelve, jelentést kutatva.

A napfény áthatol a szíveken,
megfényesít testet-lelket, tekintetet.
A könyv lapja mosoly és elégedettség.
A világ, a fényorgiában hempergő feketeség után,
újra tanul látni,
ibolyát, asztalt, szekrényt,
fényárban úszó, táncoló fecskepárt.

Tavaszi levél ajtóval, ablakkal

Tavaszi szellő futja át a szobát,
ajtó, ablak tárva,
a lélek is fut vele.
A test, ami nyúzott, nehéz és fáradt
marad,
ül és konokul tekint a falon lógó képre,
krikszkraksz az egész, gondolja.
De amikor elhomályosodik,
a színek kavalkádja közül

Tiszavirág

Akárha semmiből,
a vízcseppeknek mintha szárnya nőne.
Előbb csak egy. Libben le-föl –
végső, az egyetlen gyönyörre

vár. Bőre leng,
fehér virág a sáson.
S amíg a napkorong
lehull, sok százezernyi, halványzöld-sárga bársony-

„lepke” száll. Némely leszédül,
duplán barázdál a víz színén,
s a falánk folyó a mélybe rántja végül.
A parton ott ülünk én s Irén –

csak ámulunk: miképp
kellemked, enyelg és riszál.
Egy a másik nyomdokába lép,
arcunkra finoman feromon szítál –

Irén pirul. Napestig tart a nász – az élet.
Még fölröppen, túl a fák hegyén,
s mint beérett kalász-
ból, pereg újabb három év remény.

A méh

Magdié

Előbb az ágy
lett egyre keskenyebb.
Középütt nem mélyült tovább. A vágy,
akár egy nagybeteg

távolba tűnő sejtelmes utak tűnnek elő
hívogatón, csalogatón.
Az egyik úton, egy zsíros kenyeret majszólo,
a másikon egy szénakazalba bukfencet vető,
a harmadikon tavaszi fűben hentergő gyermek,
a negyediken minden, ami szép volt, lágy és
kerek.
A lélek a fényes alagútban, lebegve, boldogan,
míg a tavaszi szellő vissza nem tereli.
Ajtó, ablak bezárul,
A konok tekintet meghátrál.
Az izom megfeszül, a test feláll.
Győzedelmeskedik a vágy,
hogyan ablakhoz lépve, a rügyből levél bukjon elő.

Invalidus (évszám nélkül; tus, papír; 262x125 mm; jelzés nélkül; Corvin János Múzeum Kohán Képtára; leltári szám: 8042)

állat, hevert.
Nem kondult közben
a félrevert
harang. S az istenverte csöndben,

halkan, miként a fűrge méh,
a fullánkját a szívembe döfte
(sajnáltam, hogy még elpusztul belé),
s tovaröppent.

a lány

Magdinak

nem felejttem el azt az estét
kedves a lányod vézna testét
kitárva
az ajtó s az ablak félig a párna

a paplan és megannyi női holmi szét
a lányszobában a melle szép
volt a szemhéja
zárva csak a pillá rebtent néha

úgy mintha látna
a sűrű fátylon át s parázna
vágyak gyötörtek(!) szívem
aztán megmentettél talán
azt hiszem

LÖVEI ZSOLT ◀

Fűben, fában...

Tizenegy körül, amikor érkezem, még szinte üres a kocsmá, illetve dehogy üres, egy csomóan vannak, nyáron még kicsit korábban is jövök, a nyitott ablakokon ilyenkor bezúdul a fény, szétterül a padlón, de nemcsak szétterül, mélye is van, és a vendégek, mint naptól ragyogó folyóban szügyig merült lovak, kötésig állnak a fényben a söntéspult előtt, és a korsókban, mintha csak hanyagul a derekuk mellől merítenék, ugyanaz a sárgán villódzó arany szín ragyog. Amikor ezt így először megláttam, nem sokat vacakoltam, fejvesztve hazarohantam, tíz perc múlva újra ott voltam a fényképezőgéppel, csináltam pár fotót, aztán vagy fél év múlva a Tanár Úr noszogatására a legjobbat beküldtem egy amatőr pályázatra, kis idő múlva jött a hír, megosztott első díjat nyert. Tényleg jó kép volt, később kiállították egy csoportos tárlaton is, ott voltam a megnyitón, utána egy csomóan odajöttek hozzám gratulálni, érdeklődtek, hogyan találtam rá erre a prima helyszínre, mondtam, ez az én kocsmám, itt szoktam sörözni, lett nagy csodálkozás, ember, maga idejár mindennap, hiszen ez gyönyörű, teljesen odavoltak, pedig ők is fotózhatnak gyönyörűségeket a saját életükből, persze ezt nem mondtam nekik, úgysem hitték volna el, szóval ott tartottunk, hogy üres a kocsmá, hiába vannak sokan, mert egyik sem olyan, aki nekem olyan nagyon számítana, a söntéspult előtt elég sokan állnak, de csak amolyan díszek, hogy kilegyen a létszám, pontosan úgy, mint saját életedben, ismersz egy csomó embert, mégse érdekel igazán, mi van velük, ott vannak körülötted, szinte csak statiszták, kimennek-bejönnek, némelyiknek akad szövege is, vagy inkább olyan, mint valami festmény, a saját képeden te vagy a főalak, ezek meg ott a háttérben, kellenek tömegnek, jól van ez így. Mások képén meg nyilván én vagyok a tömegben hátul, az is jól van, nem zavar. És hát az egészet eleve rosszul kezdtem, mert ez nem is kocsmá tulajdonképpen, hanem kifőzde inkább, vagy a kettő együtt, mert enni is lehet, a környéken itt vannak a legjobb egytálételek, mind sűrű, hogy megáll benne a kanál, jönnek is a melósok mindenhol, délben már alig lehet lépni, azért is jövök ilyen korán, aztán szép sorban befutnak a nekem fontos emberek: Lapát, aki becenevét a szeneslapát nagyságú tenyeréről kapta, Pöttyös, Csiriz, Tomajka, a Dominós Robi mindig itt van, mert ő a tulaj, de ő is a haveri körhöz tartozik, a kötényén, amiben kiszolgál, egy dominó látható, a Tanár Úr kicsit később érkezik, ő különben először a fények miatt kezdett idejárni, azt mondja, nem tud még egy helyet, ahol ekkora, délre néző ablakok lennének, szóval korán itt van a brancs, így már javában hátradőlve ejtőzünk, amikor mások még éppen csak elkezdenek enni, mi meg nézzük őket, közben Csiriz meg Lapát a kedvenc játékukat játsszák, találgatják, ki mit csinálhat, úgy értem, mi a foglalkozása, tippelnek, aztán fogadnak rá, korsó sör, odamennek, megkérdezik az ürgétől, és aki bukott, az már rendel is, de az a szabály, hogy az ürgét is meg kell hívni, így illik, ezt a Tanár Úr mondta, mikor látta, mit csinálnak, és tényleg, igaza van. A Tanár Úr sok mindent mondott, amióta idejárok, és mindig igaza van, csak az a furcsa, hogy egy csomó dolog magunktól is eszünkbe juthatott volna, de valahogy sose jutott, mégse. Ez is úgy volt, hogy már jó ideje fixírozunk egy zömök kis palit, a söntés előtt álldogált, sose láttuk azelőtt, teljesen normálisan volt öltözve, nem munkából jött, de pont az ilyeneket szeretjük, mert nem nagy tudomány egy színes pontokkal összepettyezett nadragot hordó mukiról megállapítani, hogy festő-mázoló a lellem. A Lapát azt mondta, ez lakatos vagy hegesztő lehet. Csiriz meg, hogy ez bizony hentes, vagy ács. Odamentek hozzá, kiderült, hogy ács. Jó volt Csiriz tippje, mert ahogy a fazon tartotta a korsóját, kiszúrta, hogy a bal kezén az egyik ujjából hiányzik a felső perc. Ballagnak vissza a sörökkel az asztalunkhoz, még le sem ülnek, Tanár Úr a szokott szelíd hangján kérdi, miért nem fizetetek az ácsnak is egy korsóval? Fogadtok rá, mint egy lóra, és meg sem hívjátok? Kavargatja nyugodtan a forró bablevest, közben mondja tovább, hárman vagytok a játékban, fiúk, ha ő nem lenne, nincs kire fogadni, miért nézitek levegőnek? Aztán meg, az is lehet, hogy nem örül olyan nagyon, amikor meghallja, hogy csak úgy fogadtok rá. Miért nem csaptok a vállára, jól van, komám, mi játszottunk egy jót, de engedj meg, hogy meghívjunk téged is, nyomjunk le együtt egy korsóval! Megisszátok, kicsit beszélgettek, utána mindenki megy a dolgára, meglátnátok, legközelebb már messziről mosolyog, előre köszön. Még egyszer belekotor a bablevesbe, ez a játék

így lenne kerek, fiúk. Csiriz meg Lapát csak néznek egymásra bambán, teljesen egyszerű az egész, tényleg így kerek, de hogy nem jutott ez eszükbe eddig? És az az igazság, hogy nekem se jutott eszembe idáig. De így van ez mindennel, valahogy nem kerek semmi, nekünk nem megy az a kerektség, ami a Tanár Úrnak megy. A neve onnan van különben, hogy amikor kezdett idejárogatni, először azt sem tudtuk kicsoda, aztán kíváncsiak lettünk, és egyszer a Csiriz suttyomban utánament és kileste, az egyetem itt van a kocsmához pár percre, vagy inkább a kocsmához, a fene tudja, hogy helyesebb mondani, szóval oda ment be, és azóta Tanár Úrnak hívjuk, de később kiderült, hogy ráhibáztunk, mert tényleg az. A Csiriz nevével meg nekem gyűlt meg a bajom, mert amikor én ideszoktam, ő már törzsvendég volt itt, nem tudtam, miért hívják Csiriznek, gondoltam, enyves a keze, ha mellettem ült, feszt a zsebem tapogattam, vajon megvan-e a pénzem, aztán kiderült, egy közeli pékségben dolgozik, onnan a Csiriz, jót röhögtünk, amikor később elmeséltem neki. Szóval itt üldögélünk, ejtőzgetünk kényelmesen, nézzük őket, ahogy esznek, ahogy kavarják az ételt, a forró gőz száll a fejük körül, erről is csináltam egy képet, szerencsére mostanában mindig kéznél tartom a gépet, rájöttem, sosem tudhatod, milyen lesz a következő pillanat, és tényleg, Pöttyös evett éppen, és már láttam őt legalább százszor itt enni, de ez most valami különleges volt, mert ahogy belekavart a forró gulyásba, illatos gőz szállt fel belőle, hirtelen beborította, a feje teljesen eltűnt a gőzben, csak a felsőteste maradt, nyaktól fölfelé semmi, és emlékszem, borús volt az ég, de odafönt kicsit szétcsúszhattak a felhők, mert egy kis résen előtört a nap, és az ablakon át egy behulló fénykéve éppen erre a gomolygó páragömbre esett, olyan volt, mintha telibe kapta volna egy reflektor, de ez nem jó hasonlat, mert annak erős a fénye, ez pedig valami aranyló búzaszín volt, ráadásul kicsit még át is világította, így a gőz alatt elmosódva látszott az arca, ahogy ránéztem, elakadt a lélegzetem, egy pillanatra megdermedtem, mint a vadász, aki előtt pár lépésre a nád takarásából vadkacsacsapat húz fel az égre, de aztán egy mozdulat, és hirtelen bumm, bumm, lőttem négyet-ötöt a géppel, atyám! micsoda kép lett!, amikor a Tanár Úr meglátta, rögtön elkérte, elvitte kinagyíttatni, felrakta a szobája falára, azt mondta, ez maga a szürrealizmus, a kocsmában senki sem tudta, mi az, erre a Tanár Úr másnap behozott egy nagy albumot, tele képekkel, hát, az marha érdekes volt, mindenki csak lesett, szép sorban végiglapoztuk, lehetett kérdezni, a Tanár Úr meg válaszolt, és amikor Lapát-hoz ért, elnéztem, ahogy a nagy virsli ujjaival próbálja forgatni azokat a finom, fényes, csúszós lapokat, és belegondoltam, ha bárki más behozna ide mutogatni egy ilyen albumot, akkor a Lapát feltűnés nélkül hátravinné a klotyóba az illetőt, és szép csendben addig verné, amíg az meg nem esküszik, hogy az életben be nem teszi a lábát ide többé, ehhez képest most zavartan elvörösödik, ha olykor két lap összetapad, és a tömpe, vakolókanál-hoz szokott ujjával nehezen tudja szétválasztani őket. És mindez a Tanár Úr hatása miatt, és az is az ő hatása, hogy el tudott cipelni bennünket múzeumba, még ott, melegében rukkolt elő vele, ha már ilyen szépen benne vagyunk a képnézegetésben, akár el is mehetnénk múzeumba, mit szólnánk hozzá, lesz ez a Múzeumok Éjszakája, éjszaka is lehet menni múzeumba, meglátjuk, milyen klassz lesz, remek buli, nem fogjuk megbánni, majd ő elmagyarázza a képeket, ne féljünk semmit, mi meg annyira meglepődtünk, hogy mire végiggondoltuk volna, esetleg itt lehetne nemet is mondani, már mondtuk, hogy igen, megyünk. Zárás előtt a kocsmában gyülekeztünk, mert jött a Dominós Robi is, aztán, ahogy elment az utolsó vendég és kezdtünk szedelődzkődni, megcsörrent Lapát mobilja, otthonról hívták, ott ültem mellette, akaratlanul is hallottam a neje hangját, igaz, nem is nagyon fogta vissza magát, mondhatnánk, kiabált, mért nem jössz haza, tán azt hiszed, nem tudom, hogy esténként a szeretődnél koszlatsz, mit nem, mi az, hogy nem, csak ezt tudod hajtogatni, hogy nem, na akkor mondd, hova mész, mondd hát, hova mész ma este, bezzeg most semmit nem tudsz kinyögni, te szemét! Múzeumba, röffent bele a telefonba Lapát, erre a vonal túlsó végén olyan csönd lett, mint a sírban. Ilyen válaszra szerintem nem számított az asszony, Lapát meg jó érzékkel rájött, hirtelen út nyílt előtte, nyomta tovább: jól hallottad, megnézzük a haverokkal a szürrealistákat, te persze azt sem tudod, mi az, de azért, remélem, nincs kifogásod ellene? A mobilból valami sivító, robbanásszerű hang hallatszott, mit válsz te el, dörögte válaszul Lapát, holnap reggel majd megmutatom a múzeumi belépőt, de akkor szorulsz!, azzal diadalmasan, ragyogó arccal kinyomta a telefont, és miután fölkerekedtünk, végig az úton, gondtalanul, füttyörészve jött, látszott rajta, neki már akkor is megérte az egész múzeumosdi, ha semmi más nem történik, pedig a java még hátravolt, mert amikor bementünk és megálltunk az első kép előtt, a Tanár Úr magyarázni kezdett, először féltünk, hogy egy kukkot sem értünk az egészből, de hamar kiderült, fölösleges aggódni, mert minden teljesen világos volt, de nemcsak világos, hanem nagyon szórakoztató is, mert a képek mellett a festőkről is mesélt, na hát, mondhatom, jó kis firmák voltak ezek a festők, de így már valahogy a képek sem voltak olyan idegenek, egész más szemmel kezdtük nézegetni őket, és nemcsak a szürrealisták voltak ott, hanem egy csomó más is, a Tanár Úr azokról is beszélt, aztán egyszer csak azt vettük észre, hogy pár ember odasomfordál hallgatózni, utána még néhányan, de akkor így már egész nagy csoport lettünk, ami másoknak is feltűnt, úgyhogy még többen csatlakoztak, és akik később jöttek, szerintem azt hitték, ez valami szervezett előadás, hihették is, mert már a teremőrök is ezt hallgatták, de a Tanár

Urat ez nem zavarta, csak kicsit hangosabban folytatta, hogy a hátul állók is jól hallják, és esküszöm, ilyet sosem éreztem még eddig, kicsit olyan volt, mintha mi is felléptünk volna, mert a Tanár Úr végig nekünk beszélt, minket nézett, közben szépen haladtunk teremről teremre, a tömeg pedig, mint valami menyasszonyi uszály, hullámzott utánunk. A végén szabályosan megtapsolták, tisztára, mintha színházban lettünk volna, az egyik teremőr meg odajött és kezet fogott vele, azt mondta, ő már tíz éve itt van, de ilyen tárlatvezetést még nem pipált, ugyan, nem olyan nagy dolog, szabadkozott a Tanár Úr, csak próbáltam elmondani pár gondolatot a barátaimnak, azzal széles karmozdulattal ránk mutatott, mire a teremőrök meg a körülöttünk állók barátságosan mosolyogva bólogtattak felénk, kíváncsian, de látható elismeréssel néztek ránk, mi meg büszkén kihúztuk magunkat, még Tomajka is, pedig egyébként ő olyan hajlott háttal járkál, hogy az már botrány, komolyan mondom, óriási volt, úgy jöttünk el, mint akiket megkoronáztak, kicsit kezdtem kapiskálni, mit érezhetnek a királyok, mit mondjak, nem egy szar érzés, de más is így lehetett ezzel, mert rákövetkező nap, amikor a Tanár Úr fizetni szeretett volna az ebédért, a Dominós Robi nem akarta elfogadni a pénzt, azt mondta, mostantól egy évig az ő vendége, ingyen ehet-ihat, de a Tanár Úr erre azt felelte, ő ingyen nem jár ide, mert akkor nem fog neki jólesni a gulyásleves, ezen kicsit elvitatkoztunk, végül megegyeztek, hogy a sör ingyen lesz, a kaját meg továbbra is fizeti.

De azért lett más következménye is a tárlatvezetésnek, nemcsak az ingyen sör, mert, hogy mást ne mondjak, vagy egy hónapra rá Lapát séta közben meglátott egy nagyalakú posztert a kirakatban, rögtön ráismert, megvette, és otthon ki akarta szögelni Toulouse-Lautrec káncánt táncoló lányait a falra, na, abból csinos kis botrány lett, nem elég, hogy nők után caplatsz, még itthon is hivalkodol vele?, sipított az asszony, átjön a szomszéd Joli, mit mondok neki, mi ez a szenny a falon? Lapát kivételesen nem vitatkozott, ami azért baromi nagy szó nála, ellenben másnap este felvitte magukhoz a Tanár Urat, aki viszont egy csokor virággal érkezett, átnyújtotta a hűledező háziasszonynak, aztán, alighogy leültek, rögtön belescapott a lecsóba, elkezdett mesélni a maga varázslatos stílusában Toulouse-Lautrec-ről, hogyan lett nyomorék, az édesanyjának életen át tartó, végtelen szeretetéről, az apja ridegségéről, miként lett belőle elismert művész, mit keresett a lokálokban, a táncoslányokról és a párizsi éjszakáról, csak úgy dőlt belőle a szó, mit mondjak, meg is lett az eredménye, félóra múlva már együtt munkálkodtak, Lapát szegelt, az asszony tartotta a posztert, a Tanár Úr meg ellenőrizte, hogy egyenes-e? Így megy ez, hogy egy Vonnegut nevű mikit idézzek, ez különben a Tanár úr kedvenc szavajárása, ez az „így megy ez”, aztán később mondta, hogy nem ő találta ki, hanem egy író, de annyit mondta ezt a szlogent, hogy a végén kíváncsiak lettünk rá, mi lehet abban a könyvben az „így megy ez”-en kívül, és szép sorban elolvastuk, a Tanár Úr csak utólag árulta el, hogy ez egy baromi híres könyv, mi meg nem győztünk csodálkozni, hogy értettünk belőle mindent, eddig azt gondoltuk, az ilyen könyvek nem nekünk valók, erre a Tanár Úr azt felelte, hogy nem kell rinyálni a művészettől, nem így mondta persze, de az értelme ez volt, szóval nem kell félni tőle, mert a művészetet csak csinálni baromi nehéz, élvezni viszonylag könnyű. Tomajka erre azt mondta, hogy minden tisztelete a Tanár úr, és most már aláírja, hogy ez a festményeknél így van, még a regényeket is aláírja, de az, hogy őneki például valaha valamilyen köze legyen a komolyzenéhez, az tisztára kizárt, merthogy számára kibírhatatlan csörömpölés az egész, nem is beszélve arról a vernyákolásról, ami az operában megy. Mi többiek kicsit restelkedtünk, hogy Tomajka ilyen szavakat használ a Tanár úr előtt, de mi tagadás, a lelkünk mélyén nagyjából egyetértettünk vele. No, igen, igen, bólogatott derűsen a Tanár Úr, viszont ennek fényében már-már érthetetlen számára Tomajka beteges vonzódása Beethoven iránt. Azt hittük, nem jól hallunk, mindegyikünk kérdőn Tomajkára meredt, ő viszont leesett állal, megkukulva nézett a Tanár Úrra, az meg csak folytatta nyugodtan, máskülönben minek tulajdoníthatná, hogy akárhányszor hívja valaki, csengőhangként Beethoventől a Für Elise hangzik fel Tomajka telefonján? Látszott Tomajkán, hogy piszkosul meg van lepve, és ezzel akkor még nem is mondtam semmit, nála puffabb csak Pöttyös lett, mikor megtudta, hogy az ő telefonján meg Mozart Török Indulója szól, úgy bámult a mobiljára, mintha attól várna magyarázatot, a Tanár Úr viszont, ha már benne volt, nyomta tovább, és hozzánk, többiekhez fordult, ahogy ott heherésztünk, veletek meg fogadok egy korsó sörben, szerdánként már alig várjátok, hogy felcsendüljön egy kis Händel-muzsika, csak néztünk egymásra, egyikünk sem várt semmiféle Händelt, sőt, a magam részéről, ha pisztollyal fenyegetnek, sem tudtam volna akár csak egy hangot felidézni tőle, de a többiek is így voltak ezzel, persze, hogy fogadtunk, erre nem kiderült, hogy a Bajnokok Ligája focimeccseinek bevezető szignálja Händeltől való, hát, ezt meg ki a fene gondolta volna? De addigra már teljesen elbizonytalanodtunk, hogyan is van ezzel a komolyzenével, van is közünk hozzá, meg nincs is, már benne voltunk a fazékban és kezdtünk rotyogva főni, a Tanár Úr ezt nagyon érti, ezt a főzést, mert megkérdezte: Vivaldi? Mit lehet erre felelni, nagyjából semmit, néztünk mi mindenfelé, csak a Tanár Úrra ne kelljen, erre elfütyült egy dallamot, rögtön rácsaptunk, ő, hát ezt persze, persze, hogy ismerjük, hiszen ezt mindenki ismeri!, úgy is van, bólogatott a Tanár Úr, ez a Négy Évszaktól való, közben sorban, egyenként végignéztünk rajtunk, mosolyogva, de valahogy fürkészőn nézett ránk, mint aki villával próbálgatja a húst, elég puha-e már, aztán szépen kiemelt bennünket a

lábosból, kis só, bors, és mire észhez tértünk, már ott találtuk magunkat egy koncertterem bejáratánál, persze, azért ez nem volt ilyen egyszerű, nem kell megijedni, mondta még ott, az asztalnál a Tanár Úr, ez csak matiné előadás, ki se kell öltözni, amolyan kedvcsináló a komolyzenéhez, elvégre senki sem úgy születik, hogy mindjárt Bartókot játszanak a bölcsője mellett. Ebben nagyon igazat adtam a Tanár Úrnak, mert próbáltam Lapátot elképzelni a nem létező bölcsőjében, ahogy valaki Bartókot játszik mellette, vagy, hogy ne mindig mással példálóz-zak, akár mellettem, annak viszont, hogy nem kell kiöltözni, nagy szerepe volt abban, hogy csak ráálltunk a dologra, de az igazat megvallva, kicsit be voltunk szarva, ettől jobban tartottunk, mint a múzeumtól, attól fél-tünk, hogy egy borzalom lesz, egy rémálom, és akkor azt meg hogy a francba valljuk be a végén a Tanár Úrnak, amikor ő csak jót akart nekünk, de kisimult a dolog, mert az első részben polkákat, keringőket játszottak, a mű-sorfüzetből láttam, hogy csupa Strauss, szinte mindegyiket hallottuk már valamikor, úgyhogy egész jól szórakoz-tunk, a szünetben Pöttyös meg Lapát vehemensen tárgyalták, micsoda mellei vannak az egyik hegedűs csajnak, barátom!, mint egy köteg banán!, sóhajtozott Lapát, én meg bocsánatkérő tekintettel néztem a Tanár Úrra, de ő csak hunyorított, hogy nem baj, és később még odasúgta: az a fő, hogy jól érzik magukat, hát, abban úgy láttam, nem volt hiba, lelkesen, fénylő tekintettel mentek vissza a második részre, amiben szerepe lehetett a büfében bedobált konyakoknak is, na jó, nem mondom, én is ittam, de én azért, mert tartottam Csajkovszkijtól, láttam a műsorfüzetben, hogy az következik, féltem, hogy lerombolja a jó hangulatot, ehhez képest kellemesen megle-pődtem, teljesen dallamos zene volt, nem túlzás, fülbemászó, és hiába volt ez már több mint egy éve, ha beka-punk néhány sört, Tomajkával még mindig simán elfütyüljük a főtemát az Olasz Capriccio-ból, és egyáltalán, ha szóba jön a komolyzene, már nem érezzük úgy, mintha anyáznának bennünket, meg egyébként is, egy csomó mindent kezdünk másként látni, mert olyan dolgokról esik szó, amikről azelőtt sohasem, bár, ha belegondolok, azért ez így nem is igaz, mert most is teljesen szokványos dolgokról dumálgatunk, csak a vége kanyarodik el mindig másfelé, mint a múltkor is, egyik este sörözgettünk, beszélgettünk, valahogy szóba jött, kinek mi hiány-zik, mire vágya úgy istenigazából, persze rögtön jött a pénz, aztán a nők, meg hogy ne kelljen dolgozni, érdekes volt, hogy ki mit hozott fel elsőnek, de a legérdekesebb az volt, amikor a Tanár Úr azt mondta, hogy neki a ven-dég-élet hiányzik nagyon, arra vágya a legjobban. Csak néztünk, mint a vakegér, hát az meg mi a penész lenne? Ezt úgy kell elképzelni, magyarázta, mint amikor az ember lefekszik aludni, ugyanúgy a vendég-élet megkezdé-se előtt is lefeküdne az ember, de előtte elhatározná, hogy miben fog felébredni. Mondjuk, egy sirályban ébredne az óceán fölött. Vagy egy delfinben, egy katicabogárban, egy pipacsban a pipacstenger közepén, és így tovább, mikor mihez van kedve. És ott maradhatna néhány órát, esetleg egy napot, de ez nem valami álom lenne, arra az időre tényleg sirály lenne, napraforgó, paripa, vagy földieper, és élné azoknak az életét. Utána visszatérne megint a saját testébe az ágyon, közben mindenre emlékezne. És ezt megismételhetné bizonyos számú alkalommal, nagyjából ugyanúgy járna ez, mint a rendes évi szabadság, egyszerűen kirándulhatna az emberlétből más fajok felé. Leesett az állam, amikor ezt meghallottam, teljesen elbűvölt ez a csodálatos gondolat, és rögtön elkezdtem tündődni, vajon mit választanék először, de a többieket is igencsak lázba hozta, csak úgy röpködtek a kívánságok, egyik érdekesebb volt, mint a másik, sosem gondoltam volna például, hogy a behemót Lapát szeretne kisborjú lenni, aztán persze voltak röhejesek is, közben annyira belemelegedtünk, hogy nemcsak az ötletek, hanem a sörök is röpködtek szépen, és amikor már annyit felsoroltunk, hogy alig emlékeztünk az elejére, csökkentettük a lehetőségek számát tízre, aztán lementünk ötre, végül háromra, mindenkinek a legfontosabb három, közben, ahogy fogytak a vendégek a Dominós Robi is odajött az asztalunkhoz, persze ő is beszállt, és mikor záróra után egészen kimelegedve, a többieket követve átzöttyentem a küszöbön, Pöttyös meg Tomajka már kinn az utcán, a kocsmafalnak dőlve röhögtek azon, hogy Csiriz muslinca szeretne lenni szüret idején, hát, mit mondjak, rég szórakoztunk ilyen jól. Másnap, amikor a Tanár Úr előtt szóba hoztam, milyen váratlan sikere lett a felvetésének, igencsak meglepődtem a válaszában, mert azt felelte, ő már számtalan embernek elmondta ezt a dolgot, volt azok között az égvilágon mindenfajta foglalkozású, a vonatkalauztól az ügyvédig, a professzortól a postásig, és min-denfajta gondolkodású, vallásos, istentagadó, jobboldali, marxista, amit el tudok képzelni, de soha senki még nem mondta, hogy ez egy marhaság és menjen a fenébe az ilyesmivel, sőt, mindenkinek tetszett a dolog, teljesen komolyan vette a kérdést és rögtön latolgatni kezdte, miket is választana, és neki egyre inkább az a gyanúja, hogy ez az ember legbensőbb, öntudatlan vágyai közé tartozik, de a Földön ez a vendég-élet valamiért blokkolva van, amiért baromi nagy kár, mert egészen más lenne a helyzet, ha lehetne erre-arra kirándulgatni, és nem is csak pont az élmény miatt, hanem ami utána van, mert ha egyszer valaki volt már mondjuk, ezüsfenyő, akkor az illető később tízszer is meggondolja, hogy emeljen-e baltát rá. És hát, mi tagadás, egyébként is igencsak szűkösek a körülmények, mert egy csomó más is blokkolva van, olyan, mintha egyedül lennénk egy sötét szobában, a mi létünkben nincsen rálátás más világokra, de ez mind semmi, mert még a sajátunkra se, ha belegondolunk, még egy olyan apró, jelentéktelen dologhoz is, mint lefutni néhány száz métert, még ehhez is bemelegít az ember,

nyújt, lazít, előkészíti az izmokat, átgondolja, hogyan fog futni, na most egy élet megkezdése ehhez képest nagy-ságrendekkel nagyobb vállalkozás, erre mi történik, egyszer csak arra eszmélsz, létezel, hogy honnan, nem vilá-gos, belepottyansz egy készen álló világba, előzmény, magyarázat semmi, itt még azt sem tudod, mi lesz a táv, mennyit kell futni, lehet, hogy két méter, lehet, hogy maraton, na, erre varrjál gombot, itt egyetlen tuti dolog van, a halál, micsoda remek hír, könyörgöm, mit lehet várni egy olyan lénytől, akinek saját életével kapcsolatban egyetlen fix kapaszkodója van, és ez önnön megsemmisülésének biztos tudata?, naná, hogy mindenkiben ott villog egy hatalmas felkiáltójel, hogy legjobb esetben kilencven-száz év, aztán lehull a függöny, addig kell minél gyorsabban összehozni valamit, autót, házat, nyaralót, gyereket, pozíciót, pénzt, persze, hogy törtetnek, könyö-kölnek, irigykednek, háborúznak, acsarkodnak, és hiába olyan-amilyen az emberi történelem, nézzük csak meg a körülményeket, gúzsba kötve nem lehet balettozni, és személy szerint neki az a véleménye, hogy az emberiség nagy része egészen jól állja a sarat ebben a méltatlan helyzetben. Ami azt illeti, egyszer már mondott valami hasonlót, az még régebben történt, bejött egy melós, az út túloldalán dolgozott az építkezésen, előtte járt már itt párszor, nem volt vele semmi gond, egy darabig csendben iszogatta a sörét most is, aztán egyszer csak elkezd hepciáskodni, hogy micsoda lötty ez, biztos vizezik a sört, meg különben is, látta, hogy nem volt tele a korsó, félig habosan kapta, szóval csálnak, de ezt már kivörösödött fejfel üvöltötte, mindenki csak nézett, olyan hirtelen, egyik pillanatról a másikra történt, meg sem tudtunk mozdulni, és már belevágta a félig teli korsót az italos áll-ványba, ott repült el a Robi feje mellett, sose felejttem el, oldalról tisztán láttam, hogy az állvány felé zúgó korsó-ban milyen moccanatlanul áll a lé, ezen jobban elképedtem, mint amit a fickó utána csinált, mert kést rántott elő és innentől látszott, ez már nem egyszerű eset, azért annyira veszélyes sem volt, mert a törzsvendégek közül többen igen hatékonyan tudnak fellépni ilyenkor, gondoltuk, hadonászik kicsit, aztán úgyis leüti valaki, de ez hirtelen a saját csuklóját kezdte nyiszálni, erre többen rávetették magukat, kész cirkusz volt, a végén jöttek a mentősök és kényszerzubbonyban vitték el, illet ügysem láttunk addig. Utána elég nehéz volt megnyugodni, hiába ültünk le, újra fel kellett állni, a feszültségtől szinte vibrált a levegő, mindenki hangosan, egymás szavába vágva mondta a magáét, míg fel nem tűnt, hogy a Tanár Úr, nyugodtan ül az asztalnál, mintha mi sem történt volna, erre valaki, már nem tudom ki volt, megkérdezte: – Mit szól ehhez az idiótához Tanár Úr? – Rögtön felfigyelt mindenki, az összes fej a Tanár Úr felé fordult, várta a választ, mert ha ő beszél, akkor, nem tudom jobban kifejezni, nem is én találtam ezt ki, hanem a Pöttyös, de nagyon igaza van ebben a Pöttyösnek, szóval, ha elkezd beszélni, akkor az élet alapzaján kívül mást is meghallhatsz közben. Biztos onnan jött ez a Pöttyösnek, hogy ő autószerelő, és mindig figyelni kell neki a motor alapzaját, állandóan fülel, hol van egy kis gyanús csörgés a zaj mögött, valami szokatlan hang, amit meg sem hallanál máskor, de én mást is mondok, mert nekem mást is jelent ez az egész, nekem kicsit olyan, mint amikor a csillagos ég alatt hallgatózik az ember. És a Tanár Úr el-kezdte mondani azon a halk, nyugodt hangján, emberek, ne bántsuk ezt a szerencsétlent, lehet, hogy idióta, hogy komplett bolond, de hát, legyünk őszinték, kedves barátaim, ki nem örült, mindnyájan azok vagyunk. Az emberek örültek, mert tudják, hogy meghalnak, és ezért nem is szabad haragudni rájuk. És ezt csak így kimond-ta, ilyen egyszerűen, de engem ez a végtelenül egyszerű mondat úgy megrázott, mint az áram, letarolt, mint egy ágyúgolyó, már jártam így egyszer régebben, beültem egy filmre a moziba, az úgy kezdődött, hogy csupa fekete-ség volt a vászon, és vagy egy percig nem is látszott más, csak ez a nagy koromsötét. Aztán az egyik sarokból egy kis imbolygó, apró láng elindult a vászon közepe felé. És ott felgyulladt egy másik pici fény. Az első kis láng haladt tovább, meggyújtott egy harmadikat, aztán a következőt, a huszadiknál már látszott, hogy ez egy hatalmas csillár. De addigra más irányokból újabb imbolygó kis lángok is indultak, fokozatosan világosodott minden, és a végére a nagy koromfekete vászonból egy fényben úszó, hatalmas palota tükrös bálterme lett, és az is látható volt, hogy az imbolygó kis fények a libériás lakájok kezében hosszú boton lévő kis gyújtólángok, és ez lett a nagy ko-romfekete vászonból, de addigra már nekem folytak a könnyeim, és olyan zokogás jött rám, hogy ki kellett botor-kálnom a sor közepéről, égett az arcom a szégyentől, akkor meg csak ültem a kocsmában, mint akit fejbe vertek, és úgy éreztem, ha ezt én előbb hallom, előbb tudom, egy csomó mindent másképp csinállok, és visszagondoltam arra a sok hasznavehetetlen marhaságra, amivel az iskolában tömték a fejünket, ahelyett, hogy ilyesmire tanítot-tak volna, biztos másképp nézek a többiekre, ha mindjárt az elején valaki elmagyarázza, ahogy most a Tanár Úr, hogy a mélyén a dolgoknak, a legmélyén egy a bajunk, mert a halál tüskéje ott van az összes szívben, és rögtön kitör a gyalázat, ha az asszony elsőzza a levest, meglöknék az utcán, vagy kisebb szám áll a fizetési papíron. Azt mondja, azt nem tudjuk elképzelni, mi lenne itt, ha egyszer csak kihirdetnék az örök életet, ha megtudnánk, hogy a halálunk innentől viszlát, és mátl mindenki annyit él, amennyit akar, persze ha nem akar, akkor nem, semmi sem kötelező, akkor kiszállhat, de ha úgy dönt, marad, akkor hadd szóljon, nincs időbeli korlát. És mind-ez nem valami bizonytalan ígélet lenne, hanem mindenki a sejtjeiben éreznék, hogy ez a visszavonhatatlan kinyi-latkoztatás maga, és olyan biztos, mint eddig volt a halál. Azt mondja, olyan ünnep törne ki, amelyet alig lehet

elképzelni, az emberek kitódulnának az utcára, ordítanának az örömtől, vadidegenek csókolgatnák egymást, zokognának a boldogságtól, leállna minden, a munka, a közlekedés, nem számítana semmi, a világon semmi, csak a mámor, a mámor, hogy nincs többé haldoklás, elmúlás, temetés, táncolnának és innának, míg a kimerültségtől össze nem esnek, és csak akkor derülne ki, micsoda rettenetes görcs volt eddig a lelkekben, milyen jejes félelemben éltek, és hogyan próbálták elnyomni magukban ezt az iszonyatot. A következő nemzedék pedig, amelyik a halál fenyegetése nélkül nőne föl, szent borzadályal tekintene vissza, és egymástól kérdegetnék, hogyan lehetett így élni, ilyen nyomorúságban? Mit mondjak, nem lesz jókedve az embernek, amikor ilyeneket hall, de azért mégis örülök, hogy hallhatom, és nyilván úgy van, hogy az itteni életből nem lehet rálátni más világokra, de én meg kezdek rálátni más dolgokra, olyanokra, amikről azelőtt fogalmam sem volt, és szerencsére azért nemcsak ilyen lehangoló témákról folyik a szó, mennek a mindennapok, apró-cseprő ügyek, ha lehet, segíjtük egymást, ott volt például, amikor a Tanár Úr megemlítette, elromlott otthon a wc, gyorsan meg kellene csinálni, de mindenki, akit csak hívott, vakarózik, hogy majd holnap, meg így, meg úgy, gondoltam, olyan nagyon sok minden nem tud elromlani egy wc-n, ajánlkoztam, hogy majd megjavítom, elkértem a címét, megígértem, hogy még aznap este felugrok, így is lett, a Tanár Úr nyitott ajtót, betessékelt, a szoba küszöbén majdnem hanyatt estem, mert odabent Lapát, Csiriz, Tomajka meg egy ismeretlen ürge konyakoztak vígan, elkéstél, kis pajtás, vigyorgott Lapát, már megcsináltuk, nagyon bárgyú képet vághattam, mert kitört a röhögés, kisült, hogy ezek is megtudták a Tanár Úr gondját és eljöttek, de úgy, hogy nem is tudtak a másiktól, így aztán nemcsak én vágtam olyan hülye képet, hanem mindenki, aki az elsőnek befutó Tomajka után érkezett, az idegen pali meg a Dominós Robi haverja, ő valódi vízvezeték-szerelő, a Robi őt küldte maga helyett, mivel nem tudta otthagyni a kocsmát. Így aztán öten voltunk egy klotyóra, szerintem ez nem rossz arány, a Tanár Úr felesége mondta is, mennyire hálás a sorsnak, hogy ezt megérhette, a konyhából kiabált ki, ahol gyártotta a szendvicseket, ami azt illeti, hatan lettünk volna, ha Pöttyös is eljön, kár, hogy nem jött, mert az tuti világrekord, egy budira hat szerelő, ilyen még nem volt, de ez a süket pók esküvőn, utána meg lagziban volt aznap, na, nem irigylem érte, mert amit kapott tőlünk utána... ment a zrikálás másnap rendesen, mi van, már egy vacak kis esküvő is fontosabb, mint a Tanár Úr wc-je, hagyjuk a süket dumát, hogy a lányod ment férjhez, téged minden kicsiség eltántorít?, ne bántsátok ezt az ócska kis árulót, avatkozott közbe jóindulatúan Lapát, eszement nagyságú napszemüveget viselt, mert a konyakok után még mindig bántotta szemét a fény, nem is láttuk, merre néz, csak onnan gondoltuk, hogy Pöttyösre, mert rámutatott, aztán én is beszálltam, mert volt egy kis elszámolnivalóm a Pöttyössel, mégpedig Csajkovszkij kapcsán, eddig mindig csodáltam, milyen jó a memóriája, mondtam is neki, ez igen, ez már döfi, mert olyan részeken is elfütyült az Olasz Capriccióból, amikre én már nem emlékeztem, erre a múltkor elkottyantotta, hogy ő megvette a CD-t, mit megvette, rendszeresen hallgatja munka közben, amikor először felrakta a műhelyben, a segédje csak lesett, de egy mukkot nem mert szólni, mostanra meg már az is rájött, hogy sokkal szórakoztatóbb így autót szerelni, mintha feszit az idegesítő, hülye híreket hallgatnák a rádión, de a lényegét még nem mondtam, mert a Tanár Úr lakásán viszontláttam a fotómat a falon, azt, amit Pöttyösről csináltam évés közben, aminek a kapcsán végül elmentünk múzeumba, és azt mondta, büszke lehetek erre a képre, és tényleg, jó érzés ránézni, ez a kép eddig nem volt, de most, hogy megcsináltam, egyszerre csak létezik, és valóban úgy van, ahogy a Tanár Úr mondta, valamit hozzáadtam a világhoz, sose gondoltam volna, hogy ez ilyen csodálatos érzés, én eddig semmit nem adtam hozzá, semmilyen új dolgot nem csináltam, vagy semmi olyat, amire különösebben büszke lehettem volna, egy bazi nagy raktárban targoncázni nem éppen alkotómunka, erre a Tanár Úr azt mondta, ne becsüljem le saját munkámat bármi legyen is az, mert azzal saját magam is lebecsülöm, és igenis minden munkának van értéke, különben meg, és most elnézést kér, de kis kitérőt kell tennie, később megértem, miért, szóval, mi csak apró részei vagyunk egy nálunk hatalmasabb rendszernek, mert nehogy azt higgyem, hogy az emberiség a Földön élő emberek létszámával egyenlő, ahogyan a hangyaboly sem a benne élő hangyák összessége, annál sokkal, de sokkal intelligensebb, nézzük meg például, mi van a nagy háborúk után, ilyenkor halomra dőlnek az évszázados statisztikák, mert mindig több fiú születik mint lány, mintha valami valahonnan pontosan tudná, hogy pótolni kell az elesett férfiakat, vagy például a hosszú háborúk alatt eltűnik a rák, mintha éppen elég lenne a háborús veszteség, és egy halálos betegség már túl sok lenne mellé, ilyenkor ez a halálnem ideiglenesen eltűnik a színről, és ez a titokzatos, bonyolult önszervező rendszer igen bölcsen működik, mert például az emberiség intelligenciaszintje sokkal magasabb is lehetne, de muszáj a mostani szintre belőni, mert csak így van egyensúlyban, nagyjából ennyit engednek a földi körülmények, gondoljuk el, ha mindenki atomfizikus lenne, festő, meg feltaláló, nem lenne, aki megcsinálná a feltalált gépet, ki vinné el a szemetet, ki építene utat, kár is tovább sorolni, és itt jövök én megint a képbe, ahonnan tulajdonképpen elindultunk, hogy egyáltalán nem hiábavaló a munkám, nagyon is szükség van rá, és legyenek csak büszke rá nyugodtan, viszont van egy másik oldala is a dolognak, méghozzá az, hogy ez a rendszer rugalmas, és a benne lévőeknek engedi a mozgást, és ő már régen mondani

akarja nekem, hogy tanulnom kellene, szerinte több van bennem, mint amit kihoztam magamból, és nem is késtem le még semmiről, hisz csak most múltam harminc, még minden nyitva áll előttem, még minden lehet. Amióta ismerem a Tanár Urat, most néztem rá először kedvetlenül, nem akartam újra beülni az iskolapadba, eszem ágában nem volt ilyet csinálni, de ő folytatta tovább, mert látta rajtam, hogy semmi kedvem az egészhez, azt mondta, szerinte az emberek olyanok, mint a kagylók, kagylók a meleg tengereken, mindegyikben ott egy kis gyöngy a mélyén, egy egész kicsi gyöngykezdemény, és ez ott van mindenkiben, tekintet nélkül arra, kicsoda az illető, és mindenkinek a saját felelőssége, nevel-e belőle igazi gyöngyöt, önbecsülés kérdése az egész. Ezt a szót sem hallottam sűrűn idáig, az iskolában meg sem említették, nekem sose mondta senki, hogy érték lehet bennem, és én sem néztem magamra úgy soha, mint akiben gyöngy van, másokról nem is beszélve, de ezen most gondolkodóba estem, annyira, hogy alig hallottam a Tanár Úr hangját, csak akkor figyeltem föl, amikor a fotó szó elhangzott, hogy szerinte fotós iskolába vagy tanfolyamra kellene mennem, úgy érzi, ehhez van tehetségem, mit mondjak, nagyon meglepődtem, igaz, mindjárt elsőre megtetszett az ötlet, mert ez tényleg érdekelt, csak valahogy sosem gondoltam rá, hogy ezt tanulni is lehetne, a Tanár Úr megígérte, segíteni fog, és tényleg, közösen utánaéztünk, de kiderült, hogy nem valami olcsó játék egy ilyen éves tanfolyam, így hát elkezdtem spórolni, a Tanár Úr meg biztatott, mondta, addig is képezzem magam, hozott fotóalbumokat, meg könyveket, ahol a technikai leírások vannak, közben mindig érdeklődött, hogy állok, lassan, de biztosan kezdett gyűlni a pénz, és nagyjából a fele már összejött, amikor, sose felejttem el, hideg decemberi este volt, együtt a banda, iddogáltunk, beszélgettünk, egyszer csak váratlanul mindenki felállt, a Tanár Úr hozzám lépett, átadott egy borítékot, utána megölelt, és sorban jöttek a többiek, és ők is megöleltek, először azt sem tudtam, mi van, kiderült, ezek a hátam mögött titokban összedobták a hiányzó részt a tanfolyamhoz, amikor ezt felfogtam, csak álltam ott, nem tudtam kinyögni egy szót sem, pont azt éreztem, ugyanazt, mint amikor a moziban abban a filmben az egymás után felgyulladó sok kicsi lángból tündöklő fény lett, csak nyeltem nagyokat, olyan lehettem, mint egy hónappal azelőtt a Dominós Robi, ha nincs sok vendég, a Robi pár percre mindig leül az asztalunkhoz, éppen a kocsmákról folyt szó, és a Tanár Úr, aki rengeteg helyen járt a világban és mindegyik országban megnézi a kocsmákat, azt mondta, hogy egy csomó félében volt már, nagyon híresekben is, de ő ugyan egyiket sem cserélné el semmi pénzért ezért a kocsmáért. A Robi ezt hallva csak ült, nem szólt semmit, ehhez tudni kell, hogy Robinak egy élet munkája van a kocsmájában, nem túlzás, ez az életműve, a második szerelme, szóval csak ült, babrálta a névadó kötényt, aztán krákgova elnézést kért, sok a dolga, de mikor felállt, én láttam, milyen fényes a szeme.

Szóval, most iskolába járok, ezt se gondoltam volna, azt meg végképp nem, hogy élvezem, de azt sem, hogy a Pöttyös CD-ket kezd vásárolgatni, Lapát meg rákapott a posztergyűjtésre, azt tartja a mondás, egy fecske nem csinál nyarat, hát, szerintem meg attól függ, ki az a fecske, a borítékos eset után nem sokkal csináltam egy fotót, a fiúkat kértem meg, segítsenek a felvételnél, szóltam nekik, hogy nem nagy dolog az egész, kihoztunk az asztalhoz hat kori sört, elrendeztük kör alakban, mindenkit megkértem, fogja meg a korsó fülét, én meg egy székre felálltam, és levettem az egészet. Nem is látszik egyéb, csak az asztal felülről, a fénylő, habos kriglik, meg könyéktől hat kar, mindegyik más, ott van Lapát feltűrt inge, a Pöttyös szerelőruhájának olajos ujjja, a Tanár Úr zakója, és így tovább, „Barátok”, ezt a címet adtam neki, ezt meg a Dominós Robi nagyíttatta ki, ott van most is a kocsmá falán, ez nekem ér annyit, mint ha valamelyik híres kiállítóteremben lenne kitéve, szerintem érdemes megnézni, ott lóg a söntéspult mellett, ha van egy kis idejük, ugorjanak be, leginkább nyáron érdemes, ilyenkor, mintha a Napból csapolnák, aranyszínűben égnek a korsók, dél körül már együtt van a brancs, játsszunk a szokott játékunkat, talán éppen egyikük lesz majd, akire fogadunk, vajon mit csinálhat, de akkor számíthat egy meghívásra, fizetünk egy korival és megisszuk együtt, kicsit beszélgetünk az asztalunknál, az asztalunknál, aminek a lábát déltájban már körbeöleli a fény, ott lebeg rajta, mint valami csónak, mint valami kis sziget, és ami szétárad az emberben ilyenkor azt nem a szesz teszi, annak semmi köze hozzá, valami békés elégedettség, amikor egyszerűen csak jó lenni, jó létezni, élni, és tudom, hogy röhejes, de én néha ilyenkor még azt is képzelem, talán nem is sört iszunk, hanem azt a sárgás, aranylő, magasból hulló fényt.

Felejtő

Kering a Föld, álmában nem érti meg a végtelent.
Forog kéken, üres tájfunokat terem.
Alszik, benti szeme a régi magmába lát át,
szivacsos belsejébe huzatot suttognak a bányák.
Lebeg a felejtő Föld a tűzeges féltekékkel,
erdőtüzeket próbál gyújtani minden éjjel.
A Hold felől jól látszik, hogy felejt,
nagy, fénylő tárgyakat a világűrbe ejt.
Lüktet rajta az Egyenlítő homlokpántja,
lombok közt verejtéksíkos autópálya.
Jobb és bal félteke illesztgeti össze a múltat:
újramondja a lucskos háborúkat.
Ügyet se vet a behallatszó jelenre,
gömbhéjában villámok futnak egyre,
gomolyfelhőt, migrénes port terelnek,
pulzál a víz és a piramissejtek,
az üres autópályák zümmögő axonok,
alszik, vakon felejt, völgyeket vigyorog,
szemei árapállyal pislogó tengerek,
szakad a nyálfonál, a völgyhíd megremeg
és a hajnali ködben a mélybe száll a busz,
jeleket küld tovább a topáz talamusz,
alszik a Föld, felejt, alszik, felejt keringve,
émelygő, lassú álma emberrel telehintve,
skizofrén, kérges arc, bolyongó látomás,
halott vizek színén lebegve úszó záptojás.

Munkadal

Lakik a szívben egy csillagász,
fekete ernyője az égbolt:
molyette lyukain az égbe látsz,
ábrákat pöttyöz rá a kék Hold.

Lakik a szívben egy buszsofőr,
nem visz utast, az erdőben megáll,
rádiót hallgat, a kormányra dől,
fényszórózik és éjfélkor leszáll.

Lakik a szívben egy orvos is,
de a nyakában csúzli van csak.
Minek ide egy orvos is?
Köpenyben dől a kamrafalnak.

Lakik a szívben egy szív, igen.
Aranyhal-forma, ritka példány,
síkosan vergődik a felszínen,
vizet dalol és néha vért hány.

Amikor felcsillannak az összefüggések

Beszélgetés Tóth Krisztinával

A *Hazaviszlek, jó?* kihagyhatatlan, ahogy a *Magas labda* is. 2009 úgy fog bevonulni a magyar irodalomtörténetbe, mint Tóth Krisztina éve. – idézem a könyvesblog interjójának „cinkos” nevű kommentelőjét. Valóban: egy verseskötet és egy prózakötet egy évben szép termés!

– A *Magas labda* című verseskötet a Könyvesfesztiválra jelent meg, s a Magyar Narancs irodalmi sikerlistáján az első helyet érte el. A *Hazaviszlek, jó?* ősszel került a boltokba, ötven írást tartalmaz, mindkét kötetéről beszélgettünk. A verseskötet fülszövege végén olvasható, hogy „Ezekben a csodálatos és megrázó szövegekben a lírai én a legdrámaibb helyzetekben is összpontosítani tud a lényeges mozzanatokra, melyek lelkünk titkait tárják föl. Idézek a Hangok folyójából: „Dobog a szív alatti szív, zubog a hang alatti szó, ...ki beszél folyton itt... Zubog az emberi beszéd”...Sokszor érezhetünk utalást arra, hogy nagyon fontos neked – jobb szó híján – az írásbeliség. Hogy a hang alatti szó valamiképpen meg tudjon jelenni, hogy ez a forrás sose apadjon el. Többször, mint valós félelmedet tártad fel, hogy mi lesz, ha egyszer csak nem fogsz tudni verset írni. Azért úgy tűnik, hogy ez a működés eleve tréningben van, tehát nem tud csak úgy megszűnni. Hogy vagy ezzel most?

– Érdekes, hogy ezt kérdezed, mert ez megint egy nehéz időszak. Azt úgy értem, hogy megint rég nem írtam verset. Úgy látszik, a rendszeres, kötelező prózáírás elvonja kicsit az energiákat. És az is igaz, hogy nálam a vershez mindig kell valami üresjárat: egy olyan nyugodt időszak, akár csak pár nap, amikor nem köti le más a gondolataimat, nem kell fejben előre dolgoznom. És mostanában nem voltak ilyen holtidők, mindig párhuzamosan több feladatra kellett figyelni. Szóval mostanában inkább prózát írok. Meg fogsz lepődni, de a prózában is ki kell várni, amíg kialakul a szöveg. Nem minden ötlet engedi magát rögtön megírni, néha csak második, harmadik nekifutásra megy. De mégis kevesebb múlik az isteni véletlenen, mint a versnél, ahol az ajándékba kapott sorok nélkül el se lehet indulni.

– Vannak számomra megindító verseid. Ilyen az Esős nyár, amit kitéptem az ÉS-ből és hetekig a táskámban hordtam. A Szülők, a Kutya – szintén nagyon megérintettek. Meg a Vaktérkép, amelyet fiadnak dedikáltál. Emlékszem, az első interjút egy női lapba készítettem veled. Arról is beszélgettünk, hogy van-e női költészet, vagy nincs. Erre azt mondtad, hogy ennek se füle, se farka, persze, nagyon fontos, hogy nő vagy és a nőiséged benne van a versekben, de nem ez dönti el, hogy jók, vagy nem jók. Bármilyen jól beszélgettünk, az interjú nem lett eléggé „nőcis”. Így nem is hozta le az a lap, mire kimentettem onnan a Könyvjelzőbe. Most elmondom neked, hogy ez indította be nálam az irodalmi interjúkat. Úgy is fogalmazhatnám, hogy az én személyes „vaktérképem” Te így hagytál sorsalakító nyomot. Mit szólsz ehhez?

– Nagyon megleptél, és persze örülök neki! Én – azt hiszem – nem is tudtam, hogy az interjú eredetileg máshová készült, mint ahol végül megjelent. Nyilván nem akartál ezzel terhelni. Az, hogy nem elég nőcis valami, az számomra értelmezhetetlen. Arról, hogy a versek hogy hatnak, az ember

keveset tud. Én elengedem a szöveget, amikor elkészült, aztán valaki valahol találkozik vele, és esetleg fölismer valamit a saját életéből, a saját tapasztalataiból.

– Marci fiad 11 éves. Mesélted, hogy óvodás korában Arany-balladákat olvastál neki, de a Londoni macskákat már szóraozásból improvizáltad. A nyelvi táplálékkal, játékokkal odáig jutottatok, hogy például a kisföldalattin mondókat talált ki: „Köröndnél körözzünk, Operánál operálunk, Bajcsinál bajt csinálunk.” Hogyan alakulnak a közös mesélések, vagy kérdezem inkább úgy, hogyan változik az irodalmi érdeklődése? Találgy karácsonykor a literán olvashattunk tőle egy mesét...

– Ebben a korban még nem látszik világosan, merre fordul valakinek az érdeklődése. Én nem irányítom, inkább csak figyelem őt. Úgy tűnik, a történetek izgatják, szívesebben dolgozza fel verbálisan az őt ért benyomásokat, mint mondjuk rajzban. De most kevesebbet olvas, mint mondjuk két éve, mert nagyon izgatja a számítógép. Az osztálytársaival is ez a közös téma, nem a könyvek. A verseket továbbra is szereti, és – ez nyilván az életkorából adódik – legjobban azt díjazza, ha valami vicces. Szóval értékeli a humort, és ez fontos képesség. Képzeld el, milyen felnőtt férfi válnék belőle enélkül! Egy humortalan férfi (és nő, jegyzem meg) riasztó. Érdekes, én ezt viselem a legrosszabbul. A humortalanságot és a fősvényiséget.

– A Futrinka utca című versed parafrázis, József Attila Születésnapomra című versére. Miért választottad ezt a közeget? Neked is kedvenced volt a Futrinka utca meg Böbe baba?

– Persze! Imádtam, főleg a tökházat. Csináltam is gyerekkoromban, csak sajnos hamar megrohadt. De a novemberi töklámpás-készítésnél mindig van egy kis nosztalgia, amikor kigyullad odabent a mécses. Olyankor mindig elképzelem, milyen lehet ott bent lakni, abban a kis házikóban. A sárga fény meg otthonos. Nekem nem volt Tádém, vagyis kistestvérem, a világot meg sose éreztem túl otthonos helynek, úgyhogy ebben nyilván ez a vágy is megfogalmazódott. A múltkor az Aréna bevásárlóközpontban egy kávézóban különös lámpákat láttam. Száritott tökök voltak átluggatva színes gyöngyökkel, elég jól nézett ki. Rájöttem, hogy azért tetszik annyira, mert én még mindig egy tökházban akarok lakni, ez valahogy beakadt, ez a dolog.

– Irodalomtankönyv-, olvasókönyv szerkesztés, francia kortársregény fordítás: e két tevékenységgel mi a helyzet?

– Fogadalmat tettem, hogy nem vállalom fordítást az elkövetkező időben, mert muszáj a saját dolgaimat csinálni. Tele vagyok tervekkel, és nagyon felaprózza az időmet a sokféle feladat. A tankönyv kirándulás volt, sokat tanultam belőle. Nagyon jó volt Valaczka Andrásal dolgozni, mert ő józan, tapasztalt és rendkívül vicces ember, nélküle bele se vágtam volna.

– Prőzakötetedet egyébként ő mutatta be a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Ott avattad be a közönséget egy műhelytúlködbe, hogy a verset egy indító sor indítja be, a prózát meg általában egy mozzanat, egy kép, amiből kisarjad a történet. Azt is mondtad, hogy úgy képzeld, a versek világa nem különbözik radikálisan a novellák világától. Ezt az egységes világot érzékelik az olvasók is. Te hogyan látod, milyen ez a közös világ? Hogyan alakul?

A szerkezet persze más. Ami közös, az talán a látásmód, a szemlélet. Hogy a novellákban és a tárcákban is úgy nézem a világot, mint a versekben: a részletek felől. Mindig az érdekel, mi az a mozzanat, amelyben valahogy megmutatkozik a lényeg. Mi az a részlet, ami az önmagán túlról beszél. Nem tudom, ez így mennyire érthető: mondjuk egy párbeszéd-töredék, ami utal az egész viszonyra, egy gesztus, amiben benne van az illető sorsa. Engem a sűrítés izgat, sűríteni pedig – többek között – úgy lehet, ha a pontos részleteket kihagyásokkal illesztgetem egymás mellé.

– Nőies nő, anya, női látásmód az írásban. Bár azt mondd, hogy az író maga soha nem érdekes, a szöveg a lényeg – mégis, az olvasó mindig is kíváncsi volt az alkotóra, mint magánemberre. Azért is olyan népszerű mindig a naplók-levelek műfaja. Nyilván kell valamit láttatni a személyesből, szükséges az „imázs”, de mégis csak irodalomról van szó. Miféle egyensúlyt kell tartani ebben, és hogyan tudod ezt tartani?

Manapság nagy jelentőséget tulajdonítanak az író személyes jelenlétének. Ahogy mondd: az emberek kíváncsiak magára a figurára. Ennek egyébként egyik vadhajtása az a jelenség, amikor a médiában feltűnnek különböző „érdekes” emberek, akikről a közönség tudja, hogy például filozófusok, költők, pszichológusok, mit tudom én, de valójában soha senki nem olvasott tőlük egy sort se, nem látta őket játszani, stb. Minden szakma kitermeli a saját médiabohócait, akik aztán a celeb-létből nem tudnak többé visszaevickélni a saját életükbe. Rö-

vid távon nyilván kifizetődik ez a fajta ismertség, de hosszú távon igazán nem kedvez a szakmai teljesítménynek. Ezzel csak azt akarom mondani, hogy aki komolyan dolgozik, az nem tud és nem is akar ilyen módon előtérbe kerülni, mert minek legyen szem előtt. Az írás magányos dolog. Én nem vagyok híve a személyes jelenlétnek, de elfogadom, hogy ez szükséges és a lehetőségeimhez mérten próbálom is teljesíteni az ezzel kapcsolatos elvárásokat, elvégre egy könyvet el is kell adni. Ugyanakkor tudom magamról, hogy nem vagyok jó szereplő. Nem okoz örömet a nyilvánosság előtt felolvasni, izgulok, és nehezen tudok utána visszazökkenni a saját ritmusomba. Az izgalom az utóbbi években kicsit (de csak kicsit) csökkent, de igazán jól akkor érzem magam, ha becsukhatom az ajtót és csak arra kell figyelnem, amit épp csinálok. Az író maga egyébként tényleg nem érdekes, tévedés azt hinni, hogy a szövegeken keresztül az olvasó az ő életébe lát bele. És hát minek is kukucskálna, nincs ott a világon semmi! A művek pedig mind konstrukciók, azok egy-egy teremtet világ. Az nem az én életem, még akkor sem, ha időnként belegyúrok valamit a személyes tapasztalataimból.

– *Megjelentek az első kritikák a tárcakötetéről. Mit szólsz ahhoz, hogy Örkényhez, Kosztolányihoz hasonlítsanak?*
 – Hát örülök neki, mit szólnék. Nyilván nem azt akarják ezzel mondani, hogy akkora író vagyok, és én se vagyok annyira hülye, hogy mindjárt ezt gondoljam: csak kijelölik a kapcsolódási pontokat. Valóban nagyon fontosak nekem ezek a szerzők a technika és a látásmód szempontjából.

– *Kortárs, nem kortárs, író, költő – kiket szeretsz olvasni?*
 – Valamennyire igyekszem követni a pályatársakat, de nem tudok mindent elolvasni. Nehéz kiemelni pár nevet, de akkor megint mondanám, mondjuk Kosztolányit és Karinthyt. És Móriczot. A kortársak közül elfogultan szeretem Spirót, Tar Sándort, a hozzám közelebbi nemzedékből Háty Jánost talán. És Németh Gábort. A költők közül kit? Annyi mindenkit mondhatnék, de Rakovszky Zsuzsát feltétlenül, meg talán Schein Gábort, Várady Szabolcsot, G. István Lászlót, Vörös Istvánt, Lackfi Jánost, Gergely Ágnes... Kemény Istvánt mélységesen tisztelem, igazi megrendültséget érzek a nagy versei olvasán. Sokukhoz személyes barátság is fűz, de van, akit nem is ismerek, mégis mindig elolvasom, ha megjelenik tőle valami.

– *Nagyobb és bonyolultabb a játéktér – mondod egy beszélgetés során –, ha valaki ismeri az előzményeket, és folyamataiban látja az irodalmat. Magam is elmondhatom, hogy az irodalom élő folyamatában benne lenni olvasóként is izgalmas kaland. Prózaköteted kapcsán Dunajcsik Mátyás is erre utalhat, amikor azt írja, hogy a nyelvben és a nyelv által válik láthatóvá a világ titkos szerkezete... Te hogyan látod ezt a kérdést?*

– A nyelv titokzatos alapanyag, mert önálló életet él. Akkor a legizgalmasabb egy készülő vers vagy próza, amikor váratlanul felcsillannak a belső összefüggések, amikor már nem a szerző szándéka dolgozik, hanem a szöveg saját akarata. Ez nem azt jelenti, hogy az ember teljesen elveszti a kontrollt, inkább azt, hogy figyel a formálódó versalakzatra vagy próza esetében az alakuló történetre. Soha semmiből nem az jön ki, amit a szerző elképzelt, már ha egyáltalán gondol valamit, amikor nekifog a semmiből kibontani a szavakat: abban nem is volna semmi izgalmas, az nem költészet. Ha pont azt csinálja, amit előzőleg kigondolt, akkor valójában csak farigcsál. Lehet persze azt is, szóval lehet gyártani versszerű dolgokat, de nem fogja átvilágítani a titok. Ha meg átjárja valami mélyebb áram, akkor egyszer csak felgyullad, mint a becsavart villanykörte, és világít.

– *Úgy fogalmaztad egy beszélgetésben, hogy az írás permanens figyelem, olyan üzemmód, amikor az ember úgy jár-kel a világban, hogy minden hasznosítható elraktároz az agyában. Mobilbeszélgetések, képek, sorsítoredékék, folyamatosan rád ragadnak, ebből építkezel. Olyan ez, mint a kőleves. Lehet, hogy végül benne sem lesz a kész műben, de megadja a kezdő lökést. Mi a különbség alkotói állapotaid között? Mi dönti el, hogy ebből vers lesz, abból rövidpróza, amabból meg tárcá?*

– Jó kérdés, még sose próbáltam ezt körbejárni. A történetnél mindig fontos, hogy honnan jutunk el hová, hogy milyen pillanatokat emelek ki az egészből. De a vers is lehet történet, ott még nagyobb sűrűség szükséges, még kevesebb pilléren kell kifeszülnie a sztorinak. A nagyon titokzatos, sugallatos sorok, amelyek első pillanatra sokszor még nekem is érthetetlennek, vagy használhatatlannak tűnnek, mindig egy verset előlegeznek meg. Kicsit olyan ez, mint amikor a régész rábukkan valami darabkára, és elkezd keresni, hogy mi van ott a mélyben. Még ő se tudja pontosan, mekkora, milyen formájú az a tárgy, amit össze szeretne rakni, csak sejtése van róla. És akkor jön a munka, az ásás, meg a porolás. Na, a vers, az valahogy ilyen. A prózánál meg belül szól egy történet, és addig mesélgeted belül magadnak, amíg lehullnak róla a felesleges részek és elkezd megtalálni a saját kerekeit, terjedelmét. Ha ez már megvan, akkor lehet elkezdeni leülni, megírni. Nálam ez legalábbis így működik, van egy erőteljes terv a fejemben, aztán közben ötletszerűen belekerül más is. Mindez persze csak a kisprózára igaz, nagyepikával még sose próbálkoztam. Szerintem ahhoz nincs is semmi érzékem, mert ott már nagyobb szerkezetben kell gondolkodni, és előre. Sakkozni se tudok például.

– *Mit szólsz a két kötet borítójához?*
 – A *Magas labda* borítójának alapját egy Szilágyi Lenke-fotó adta. Amikor oda jutottunk, hogy el lehetett kezdeni gondolkodni a borítón, akkor nem volt semmi konkrét elképzelésem. Erre a Magvető Kiadó átküldött

két képet Lenkétől. Az egyik rögtön megtetszett, mert titokzatosnak tűnt, első pillantásra nem volt világos, hol is vannak a lebegő, gomolygó figurák. A fotó egyébként a Szigeten készült a Magic Mirror sátorban, és a háttérben a Hold helyén eredetileg egy diszkógömb volt. Az alakok kicsit olyanok, mintha víz alatt mozognának, a fröcskölő fény is ezt juttatja az ember eszébe. A *Hazaviszlek, jó?* című kötetnek pedig eredetileg más borítót szántak, de amit a grafikus ajánlott, azzal nem igazán voltunk elégedettek. Király Levente szerkesztő ötlete volt, hogy akkor nézzünk körül az interneten, így találtam rá erre a képre. Nagyon tetszett a humora, azt gondoltam, illeni fog a szövegek hangvételéhez. Az egyébként, hogy mindkét könyv most jelent meg, nem azt jelenti, hogy ezek az írások mostanában születtek. A verseskötetben az utóbbi négy év versei vannak, a tárcakötet pedig válogatás. 2005 és 2009 között több mint száz tárcát írtam különböző lapokba, ezekből válogattam ki az általam említett ötvenet.

– *A prózáid és a verseid között számomra az is a különbség, hogy a prózáid jó hamar be lehet falni, a verseket meg lassan kell csemegézni. Már a Vonalkód kötet a legjobb novellisták közé emelt. Amíg abban a hetvenes-nyolcvanas évek világa, a Hazaviszlek, jó?-ban a rendszerváltás körüli miliő ábrázolódik nagyon egyedien, sokszínűen. Erről írja Gerőcs Péter, hogy kíválsz, sőt mi több, páratlan, üde, okos, profi, bájos és magával ragadó... (Egy könyvesblogos kommentelő meg egyenesen csak annyit ír, hogy ez egy szeretetkönyv!) Hanglejtés, ironia, a megfigyelés lírai érzékisége – továbbra is maradnak ezek a „tóthkrisztás” ismertetőjegyek? Mit tudhatunk a készülő, új prózakötetéről?*

– Hát, az szerintem egészen más lesz, mint ezek a tárcák. Nemcsak az írások terjedelme miatt: a tónusa is sötétebbnek látszik. A *Vonalkód* című kötet novelláival vannak talán inkább távoli rokonságban, de ezeket nem fűzi össze semmiféle szál. És talán reménytelenebbek is, ha ez lehetséges. Ezt a reménytelenséget valahogy szerkezeti elemmé is szeretném tenni. Azt érzékeltetni, hogy a szereplők csak egy lépésre vannak a megváltástól. De soha nem érik el. Kísérjük őket egy darabon aztán elmaradunk mellőlük. Vagyis a történeteknek nincs igazi hegyes végük, inkább csak abbamaradnak egy ponton, tompa befejezésük van.

– *Ami számomra a prózáidban a témákon kívül a legizgalmasabb, azt Gerőcs Péter fogalmazta meg. Azt írja, hogy a szöveg nem csupán dominálja a történetet, hanem elemelkedik tőle, s maga a beszédsszituáció az, ami a poétikai játékot megteremti. Ez számomra egy másik műfaj felé is nyitottá teszi írásművészetedet, és ez a színpad. Hogy vagy ezzel?*

– Sohasem próbáltam színdarabot írni. Forgatókönyvet is csak egyszer, de nem lett valami jó az se. Az, hogy valaki mondjuk párbeszédekben (is) gondolkodik, az még szerintem nagyon messze van attól, hogy jó színpadi szerző váljon belőle. Ott eleve úgy kéne megformálódnia a történetnek. Ismerek igazi drámaírókat, az egy másfajta működés. Sose lehet persze tudni, merre tart egy pálya, de most pillanatnyilag azt érzem, hogy ez nagyon távol áll tőlem. Máté Gábor mondta a múltkor, hogy nézzem meg a *Sáskák* című előadást, amit egy fiatal szerb író, Biljana Srbljanovic írt. És tényleg igaza volt, tudom, mire gondol: nem olyan merevek már a határok, mint azt megszoktuk. Ennek ellenére azt gondolom, hogy ez is alapvetően színpadra írt szöveg, az én írásaimban viszont nagyon sok minden történik belül, és ezekből az érzelmi/tudati folyamatokból kevés látszik, ha ez így világos.

– *„Nincs nagyobb kiégülés, mint amikor történetté vagy verssé válik valami, ehhez pedig egyedüllét és csend szükséges. Annál nagyobb boldogság nem létezik”. Folytatva ezt a gondolatodat, az a meglátásom, hogy a művel való babrálás, akár alkotói, akár befogadói oldalról nézve – legtöbbször, ideálisan –, csendben és egyedülletben történik. Úgy érzem, hogy ezek az ideamozgások aztán kiadnak egy mintázatot, aminek mindannyian lehetünk részei, részesei, és amelyekből újabb mintázatok sarjadhatnak ki. Ez maga az írásbeliség. Izgalmas és hatalmas örömforrás. Hogy van ez szerinted?*

– Szerintem is fontos, hogy az ember egy folyamat részeként érzékelje a saját életét és ezen belül az irodalmi működését is. Mindenben, amit írunk, ott van a nyoma az előzményeknek. állandóan behallatszik a szövegeinkbe az elődök hangja: ez az áthallás hol tudatos, hol tudattalan és számtalan lehetőséget kínál. Úgy kell rátalálni valami saját hangra, hogy közben játékba hozzuk, mozgatjuk a hozott anyagot. Formáljuk, használjuk, elemeire bontjuk és építkezünk belőle. Ez is nagy öröm, mármint a tevékeny rész, meg az is, amikor az ember ráismer erre az általam említett mintázatra, amikor felcsillannak az összefüggések.

Fotó: Marton Szilvia

DZSÍPÍESZ

Tóth Krisztina: Hazaviszlek, jó?

A kötet cím kérdő szószerkezete az utolsó ciklus, benne az utolsó *novellette* címe is, és ennek az írásnak megismételt, kétszeresen lezáró mondataként a tárcanovellákat, publicisztikákat tartalmazó gyűjtemény egészének befejező formulája is. A „Hazaviszlek, jó?” óvó-féltő, nyomatékos hangsúlyával szemben azonban nyíltan vagy bújtatottan ugyancsak rendre jelen van egy másik, jövőtlenebb út- és kérdésirány: „Hallod? Hova mész?” (*Pepi*). Tóth Krisztina jól szerkesztett könyve tematikus váltóáramával a néha halványabb rövidtörténetek között is fenntartja a feszültséget. Öt fejezet, tíz-tíz szöveg, illetve az egyik – a centrális – ciklusban tizenegy; összesen ötvenegy. Az első (*Teiresziász*), harmadik (*A kalap közepe*, a középpontra való utalással) és ötödik (*Hazaviszlek, jó?*) tömb anyaga súlyosabb, sötétebb, a második (*Háztartási parajelenségek*) és negyedik (*Sors, nyiss nekem tért*, első felében az *Örkény-árnyjáték* pastiche-aival) derültebb, ironikusabb.

Mindegy, kitűnő megfigyelőkészség vagy élénk fantázia ihlette-e, s a kettő milyen arányban hívta életre a jobbára alkalmi írásokat, melyek először eltérő arculatú napi- és hetilapokban, illetve folyóiratban láttak napvilágot. A formálás az első közlés helyétől függetlenül egyenletes. Méltó a nagysikerű kisepikai kötet, a *Vonalkód* (2006) elbeszélőjéhez. Szinte valamennyi történet a szolidaritás, az empátia érzéséből táplálkozik. Azok is az együttgondolkodásból levezetett saját, kortársi ön- és helyzetértelmezésnek hatnak, amelyeket Tóth Krisztina nem rendel a sokszor megszólaló alakmás nőfigurához. Ez a fiatal asszonyalak éli a maga életét, tevékeny mindennapjainak finoman lebegő magányossága korántsem feloldhatatlan – egyszerűen csak mindig önmagára van utalva –, és nemegyszer vele tartó fiúgyermeke egyébként is a legjobb és legfontosabb társaság számára. Mintha folyton úton lenne a mesélő, aki persze nem pusztán írásba örökített énjéről mesél. Rengeteget metrózik, gyakran vált vonattjegyet. Mozog a talpa alatt az ország, mozog a kocsiablakok képernyőjén az új évezred első dekádjának történelemfilmje vagy a metró mélytengere. Íródnak a pontos történetek, útközben.

Tóth Krisztinát nem fenyegeti témaszegénység. Ritkán elégszik meg olyan elhasznált tárcatárgyakkal, mint a (valamelyest sikeres) fogyókúra, mely pár kilométer gépben futás után kiköveteli az izzadás azonnali jutalmát: a sütit, netán a Rákóczi túróst (*Perpetuum mobile*). Időnkénti vétése még – ha már a szeplőknél tartunk –, hogy keveset mondó vagy szószaporító verbális feloldással dekódolja azt, amit valamely írás 7-10000 karaktere rejtve közöl. Például az *Esti Kornél szelleme* – Tóth Krisztinát is megérintette Kosztolányi Dezső manapság oly sokszor visszajáró hősének szellemujja – finom titkossággal rájátszik az eredeti mű „a bolgár kalauz” epizódjára, remek groteszk kalandot fabulál az „éljen a bolgár–magyar barátság!” jegyében, de így zár a hirtelen megszállt lakása külföldi vendégei közé kényszerűen hajfestéssel a haján előlépő író gondolatait kivetítve: „Da, yes, felelem az idegen galaxis követének, és valamiért ez az igen Esti Kornél hangján szól, bizonytalanul, kissé rekedten. Állok, böngészem a papírt, a nyakamon lassan elkezd lefolyni a festék, a nagymutató a japán lány feje mögött az egésze ugrik, én pedig szédülni kezdek az élet mély, kibogozhatatlan zűrzavarától”. A fél emberöltőre, vaktában finnországi fizikai munkát vállaló fiatalemberekről szóló tárcanovella (*Kitántorogtak*) az „azt gondolom”-ot publicisztikai biztatással is megtoldja: „Eszembe jut a három fiatal, tanácstalan arc, és arra gondolok, hogy azóta már megtanulhatták az első néhány finn szót. Ügyesek legyetek, fiúk!” A szolidaritás hangjánál erősebben, teltebben szól a szövegalattiból – bár hárommillió helyett csak háromról van szó – József Attila visszhangzó versszava, a „Kitántorgott Amerikába...”

A vezérgondolat olvasót segítő felfedése, a mondandó közvetlenebb megfogalmazása a *Hazaviszlek, jó?* több kritikus szerint legkitűnőbb darabján, a *Szóláncon* is mintha nyomot hagyna. A balatoni vonatu-

társá által durván megalázott, a kalauznő és a többi utas által cserbenhagyott nő, aki bátor viselkedése ellenére szédelegve ocsúdik ok nélküli megtámadtatásából („Ne pofázz vissza, rohadt zsidó cigány kurva, mer’ lerúglak, meg a kölyködet is!”), megfáradva, vonatcsatlakozásra várva a kishíával játszott nyelvi játékot fűzi tovább fejben. „Lehetne folytatni a szőláncot, amíg nem jön a következő szerelvény – olvassuk. – B, mint *Balaton*, N, mint *ne*, E, mint *egyedül*, L, mint *lakos*, S, mint *saját*, T, mint *takarodj*, J, mint *jövő*, Ó, mint *öriz*, Z, mint *zavar*, R, mint *remény*, Ny, mint *nyugalom*, vagy nem is, legyen inkább *nyelvem* – és végül M, mint *Magyarország*.” A játék szabályait is áthágja a lezáró koszorú – toldalékos elemek nem iktathatók be –, hogy végül megnevezhesse azt (de feltétlenül meg kell-e neveznie, szőláncpoétikailag a leghangsúlyosabb helyen?), ami épp a szőláncban: nyelvében él, vergődik – az országot, a hazát.

A kérdező, nyitva hagyó befejezések funkcionálnak legjobban (*A lélek; Örkény-árnyjáték III. [Ahasvérus]; Sors, nyiss nekem tért* stb.), bár a szerző természetesen más megoldásokat is eredményesen működtet. Egészen cseleket is, mint az aláírásszerű Anna név a *Talált levél* alján, vagy a sietős rápillantásra nemigen érthető *Vót* cím megvilágító visszaforgatása az életkép végén. De a „bevezetés–tárgyalás–befejezés” iskoláságától szabadulva az írások bármely belső sávját nézzük is, Tóth Krisztina szinte mindig nagy dramaturgiai biztonság-

gal, számos szintagma-leleménnyel, színesen, és még a nyílt seb szövegek esetében is humorral építkezik. Aki annyit van úton, mint e könyv központi alakja, nem nélkülözheti a lélek iránytűjét. A gépkocsiba szerelhető úttervezőnél, a GPS-nél – szó esik e „kütyüről” a *Pepi*-ben – fontosabb a tapasztalati és morális tájékozódás szilárdsága. A történetek tekintélyes százaléka – a csupasz struktúrát tekintve – kéttényezős: az egymáshoz viszonyuló-viszonyított főszereplők erkölcsi alá-, illetve fölrendeltsége termi az írásművet. Ezeket a legjobb alkotásokat minden megszorítás nélkül remek novelláknak nevezhetjük. Szerelmi tematikára, párkapcsolat-konfliktusra hangszerelve ebbe a csoportba sorolódik az *Adventurer*, a *Damil* és a kimagaslóan jó *Veránjútrom*.

A makulátlan, impulzív nyelvi megformáltság csúcsteljesítménye az utóbbi. Mira, a bakfis pincérlány és Jan, a középkorú nős férfi futó találkozása már a szcenírozásban is elsőrangú. Hersegnek a mondatok, „emberi beszéddel, nevetéssel, illattal, kiabálással” teli a Földközi-tengeri üdülővidék, ahová a germán – vagy szláv – Jan menekül házassága elől, s ahol a főpincér tizenhat éves lánya is az idegeneket bálványozó mediterránok egyike: „...germán és szláv testek hevernek a homokban, a latinok pedig reménytelen, örök szerelemmel bámulják a rózsaszín, szőke embereket”. A rózsaszín, szőke Jan nemsokára visszatér, visszasüpped a felesége mellé. Októberben képeslapot kap: „Mira írta, Jan nyelvé. Láthatólag szótárból nézte ki a szavakat, a címet pedig a recepció fiútól tudta meg. A lapon csak ennyi áll: Nem kell fél, jó minden, has kiürítve”. A grammatikai státus – az idegen nyelv suta alkalmazása, a helytelen és oly sokat mondó szóválasztás – ugratja *halálos* magaspontjára a novellát, ahonnan már csupán két, életszakadék-közelítő mondat vezet lefelé. Az írás egy – Jan számára ismerős, hallgató, rosszkedvű – házaspár szerepeltetésével a Jan és Mira, Jan és a felesége kettősöket az érzelmi diszharmónia még szorongatóbb csapdájába rántja: „Jan nem tudhatja, hogy épp az imént hangzott el közöttük az a mondat, amit leendő harmincévnyi rossz házasságuk alatt a nő hetente fel fog emlegetni. Minden házasságban megvan az a három mondat, ami örök fájdalommal jelent, és amit egyetlen későbbi más mondat sem tehet jóvá. Jan házasságában ezek már rég elhangzottak, már ismételtetni sem kell őket fennhangon, sértetten”. A rövidtörténet valamennyi alkatrésze a helyén: igazolódik a Mira (*lélek*) névválasztás – a világszerzte elterjedt, gyakori János név itt épp Jan változatának oldalán –, katalizálóak a takarékos szóképek, szolgálatkészek az önmaguknál többet jelentő tárgyak.

A nem gyógyuló és nem gyógyítható „három mondatok” variánsai szövik át, lebbentik – akár a hiányukkal is – a *Milyen volt székesége*, a *Disznósajt*, a *Térkép* lapjait. A három címből az első jelzi, hogy időnként ott is nyomul a literarizálás, a szövegméltre hagyatkozás, ahol ennek nincs valódi funkciója.

Külön említést érdemelnek a „Na mennyé te is. Utazzá’” mottójú első ciklus hajléktalanovellái (a szövegekből minden fejezet élére ugratott mottót a szerzői eligazító szándék). Az indító *Homokakvárium* alcímként ható jelölése – (*Nincs rá szó*) – a domináns nyelvi szervezethez előrebocsátása. Az előadás tónusa, nyelvezete a *Foghíjban*, a *Remetében* is meghatározóbb eseménynél, cselekménynél. A *Teiresziász* érdekessége, hogy a Kossuth

Magvető Kiadó, 2009

Lajos téri metrómegálló világtalant ábrázoló kutyás szobra kerül középpontba: a szobor, melynek kezéből újra és újra kilopják a botot. Becketti kép: az érbe öntött, székéhez szegzett vakot – hiába pótolják a pálcát – minduntalan megfosztja támaszától az érzéketlenség, a sem a fogyatékosságra, sem a művészetre nem fogékony, színesfémgyűjtő kapzsiság. A szobor körül egy, a föld alá menekvő véglény kóvályog, akinek legfontosabb tudása – meg is osztja fontoskodva az elbeszélő szemlélővel –, hogy volt botja az öreg szoborférfinak, s hogy ő „ismeri a modellt” (s neki is volt kutyája, „De már nincs. Meghalt”). „És a szobrászt is ismeri?” – kérdi a mindennapi metrózó, akinek kilétét jótékonyan homályban hagyja az írás, hogy a két férfira: a karmos kezű, sebes, mocskos hajléktalanra és a szoboralakra koncentrálhassunk, másfelől pedig a modellre és az szobrászra. A szobrászt nem ismeri a sebhelyes arcú, „Csak a modellt. A csávót”. Ha nem novellára lapoztunk volna rá, hanem szabályszerű publicisztikára, itt aligha hiányozna, hogy a szobrot Tóth Krisztina költő, író, műfordító nemzedéktársának, Lackfi Jánosnak az öccse, Oláh Máttyás László készítette.

Lehetne dominózni a novellákkal, tárcákkal. A *Remete* – iróniája folytán – átköltözhetne a második ciklusba; erősen dialogizál egymással az első és az utolsó fejezet, s amiként az *Úrkutyák* és az *Úrcica*, úgy kapcsolódhatnának más történet- és ötletpárok is. Pompás minisorozat az *Örkény-árnyjáték*, mely egyrészt mai változatokban, hommage-osan írja újra, írja felül az egyperces novellák észjárását, egyes formáit és témáit, másrészt rámutat, hogy a *Hazaviszlek, jó?* kötet egészének eredését nem annyira a sajtóliteratúra egyébként sok tekintetben nemes hagyományai táján kell keresnünk – sokkal inkább az Örkény nevével fémjelzett rövidtörténet forrásvidékén.

Jelenetek I. (évszám nélkül; tus, papír; 430x615 mm; jelezve lent középen: Kohán; Corvin János Múzeum Kohán Képtára; leltári szám: 80.2137)

Lábuk rövid

Beszélhetünk egy helyszínről
lehetőségeként valamiféle
felfoghatatlan tér áthidalásának
– fesztáv, körül körkép azok számára,
akik öregkorukra törpék.

Beszélhetünk a helyről, amelyet
fel nem fedezünk soha,
hisz mi a lakott világot járjuk,
csodáljuk, mint zuhan párkánya,
és a mélybe egy amfiteátrumot tettünk,
ott történik napi két előadásban csoda.

Az idő, és míg el nem törik, a tér
találkozásának elméleti pontja ez,
elvesztettünk már minden poggyászt,
fejből idézett kötél tánccsokat
láttni övig: két nő és egy férfi,
felsőtestük felnőtt, lábuk rövid...

Patrióta

Annyit ücsörögtem itt, ezen a szigeten,
hogy legnagyobb dombja lettem,
bárányai legelője, a legnagyobb barlang szája,
szónokai magaslata, s rejteke a vérengző medvének,
elásott tetemek, tárgyi bizonyítékok sírhelye.
Annyit ücsörögtem itt, hogy már több vagyok patrióta,
ügyetlen, messze néző szobrok talapzatánál,
s meghaltam mindannak, amit a távolban félszemű torzók látnak,
s ezért a földért, az ittlétért meghaltam a túlvilágnak is.
Az ég ügyei zajlanak magasan felettem,

miért ne utazna kisinyovba
 ő ha tehetné
 ő most elutazna kisinyovba
 vissza sem jönne
 ott sétálna
 meginna egy igazi kávé
 de az igazgatónő egyre csak kiabált
 hogyan vegye leltárba
 a jerikói rózsát
 mondták úgy hogy kisinyovi rózsza
 akkor már tépte a haját
 majd a tenyerében lévő hajcsomóra meredt
 és azt mondta kisinyovi rózsza
 gyerekkoromban láttam
 egy rubin kalaptűt
 jóllehet a kalap már
 rég nem volt
 tűpárnába volt döfve
 árván megdőlvé
 rozsdás gombostűk között
 állítólag trockij köröszta hozta
 a szúnyog lányának
 de a rubin nagyobb volt
 mint a feje
 száraz jerikói rózsza
 meg egy befejezetlen gobelin
 szépen látszott
 az elképzelt táj
 gondolta egy kis sétát tesz
 mint az a bácsi kisinyovban
 őt úgy kellett volna leltárba venni
 hogy a kisinyovi bácsi
 gondolta egy kis sétát tesz
 megiszik egy igazi kávé
 egy kis sétát tesz
 a gobelinrongyika zsákszín
 visszáján
 szépen látszott
 nem ment rajta tovább út
 hol fogyott el a sárga
 jóllehet ő még sétált
 gyerekkoromban egyszer
 jött gyarmatáruval
 talán csak tengeri fűvel
 tele egy nagy jutazsák
 kihúztam belőle néhány szálat
 szépen látszott

hol fogyott el a zöld fonál
 melyik volt az utolsó
 tengerifűszál
 sosem is maradt így félbe
 fa
 szépen látszott a teremő
 e fát valamiért már nem akarta
 vagy csak egyszerűen
 elfogyott a zöld fonala
 mondják valaki
 az igazgatónő
 ő sem állandóan indignált
 vagy talán éppen a teremő
 átszalasztotta a lüke fiút a boltba
 de ott sosem is árultak fonalat
 csak élesztőt meg gyufát
 beborult mert kék se volt már
 s akkor egy napon
 szépen látszott
 a lila fonál is elfogyott
 elszalasztotta a lüke fiút
 a másik boltba
 ám ott sem árultak
 lila fonalat
 csak lámpabelet meg cikóriát
 sétált volna még
 ám egyszerűen nem volt tovább
 a semmibe aláengedni sem volt
 már semmi fonál
 pókháló se
 végén száraz léggel
 ölelkező száraz pókkal
 jóllehet akkor megcsillant
 a kis ezüstkanál
 akkor már mesélik tenyérnyi
 táskarádiója is lemerült
 azzal játszott a radiátoron
 a madárcsontú zenetanárnő
 lám nem vitte magával
 mert azt akarta magával vinni
 túlra
 nem vitte magával
 befejezni a gobelinrongyikát
 sem a kis ezüstkanalat
 muzsikálni a teremőnek
 a szomszéd szobából
 cikória illata szivárgott át

a teremtmő azt mondta
a lüke fiúnak (futárjának)
naponta bejárt az elfekvőbe
azt mondta ha nincs fonál
hozzon cikóriát
és a lüke fiú
hozott cikóriát
hozta boldogan
talán őt kellett volna
kisinyovba küldeni
ott nem mondták volna
a lüke fiúra hogy lüke
valami állást is kapott volna
műtermet utaltak volna ki neki is
a víz akkorra már felforrt
átjöttek a kis ezüstkánálért
a gobelinért nem jött senki
akkor bejött az igazgatónő
azt mondta az idén újrafestik
a radiátorokat
a falra kis virágsablonokat
pingálnak
a gobelinrongyikáért nem jött senki
azt mondta nyugodtan
beletemetetem arcom
a kis forró
befejezetlen tájba
ő is beletemetné arcát
a kis forró
befejezetlen táj
juta rongyikájába
de a könyvelő ismét regnálja -----
az már egy másik költemény témája
ahogyan veszem vulkánfiberem
és szépen elutazom kisinyovba
egyszer ugyanis az egyik röptéren
láttam egy lányt
azt hittem velem utazik
de a kisinyovi gépre szállt
akkor is a vulkánfiber volt nálam
benne zöld filcbe bugyolálva
lila ibisztójás
amely szintén sivatagot feltételezett
sivatagot mint ama rózsa
a kisinyovi rózsa.

Amit átéltünk és amiről álmodtunk

A nyolcvanas évek vége felé Szlovéniában, akár csak a cseheknél, lengyeleknél, magyaroknál, horvátoknál vagy a litvánoknál, az írók sokat beszéltek Közép-Európáról. Akkor hirtelen úgy rémlett, hogy létünk igazságát többé nem az ideológiák és a nemzetállamok zárt, klausztrófobikus terei jelentik, hanem valami tágabb, mélyebb és ősbibb térség. Nem tudtuk, mikor, de egyszer csak egy „komikus klubban” találtuk magunkat, az egyik szlovén író nevezett így bennünket, azért minősítve komikusnak, mert ez a klub olyasmire nosztalgizált, amin túlhaladt az élet, ami ottmaradt a század elején, aminek identitása megfoghatatlan volt és bizonytalan, amit kerestünk mindenütt, a barokktól a fin de siècle-ig, Musil, Roth, Kafka, Hašek, Krleža írásaitól, Cankartól Kunderaig, Konrádig, Esterházyig és Magrisig, komikus volt azért is, mivel a Közép-Európáról szóló igazság mindig annyira lebegő, különös irodalmi utópia volt, amely egyszerre pillantott előre és hátra. Bár utópia volt, éreztük, hogy értelmetlen ideológiai skizmákon lépünk túl, nemzetállami határokon és állami törvénykezésen, és hogy ebben a komikus klubban mi szabadon beszélünk olyan emberek mellett, akiknek a szeme vérben forog az ideológiai és nemzeti gyűlölködéstől. A különbözés, a nézetek pluralizmusa, a széttagoztság, a kis nemzetek, a többnyelvűség, ez az egész kulturális Babel, amely véres drámákat élt át az előző fél évszázadban, országok széthullását, határok megváltozását, ideológiák felemelkedését, felséges víziókat és félelmetes csalódásokat, mindebből nőtt ki az utópia, amely nélkül, ahogy akkoriban olvastam Konrád Györgynél, az ember ostobává és undorítóvá válik. Közép-Európa nélkül, írta, nagyobb állomásaink végállomásokká, határállomásokká, s a városaink frontvárosokká válnak. És főként ilyenre válnak a nemzeti és az ideológiai határokat átlépő irodalom nélkül.

Az irodalmat már rég nem a nemzeti identitás eszközének tekintettük, még kevésbé a huszadik századi ideológiák szolgálóleányának. Már a nyomában voltunk annak, ami ma európai irodalomként határozza meg önmagát, illetve, ami ma kérdésként vetődik fel: mi európai az európai irodalomban?

Úgy érzem, szkeptikusabbnak kellett volna lennünk e téren, legalább annyira, mint azokban az időkben, amikor a közép-európai irodalom jellegzetességeit próbáltuk meghatározni. Amikor az Egyesült Európa még sehol sem volt a láthatáron, jól tudtuk, hogy a nemzeti ideológiák az irodalmat gyakran állították piedesztálra, és szuperlatívuszokban szóltak róla. Ha valaha beszélhetünk majd egységes európai irodalomról, sohasem szabad beleesnünk az üres, mindent elborító locsogás csapdájába. Még kevésbé az „európaival” helyettesíteni a nemzeti önelégültséget. A mindent átható orosz eszme jut eszembe a tizenkilencedik századból, amiről Dosztojevszkij írt 1861-ben, az orosz irodalomról szóló cikksorozatában.

Európa és irodalomesztétikája mibenlétéről nem szívesen olvasnék hasonlókat. Akkor mit kellene tartalmaznia? Netán a német irodalom „gondolatiságát”, a francia „artizmusát”, az angol „humorát” és az orosz irodalom „mélabúját”? Ehhez a katyvaszhoz hiányozna még néhány alkotóelem, mondjuk, a „svejkizmus” a cseh, a „keserűség” a magyar, vagy az „elvágyódás” a szlovén irodalomból. De hagyjuk az iróniát és a kliséket, az „európai irodalmi szubsztancia” keresgélése helyett talán azt kellene megnézni, tulajdonképpen mi történik az európai irodalmi milióban. Ma leginkább közös a merev esztétikai kritériumok széthullása, meg az, ahogy a kiadókat előnti a kommersz irodalom, amit újabb klisével, tudniillik az „amerikanizálódással” illetünk, bizonyos irodalmi könnyedséget, olvashatóságot és eladhatóságot értve ez alatt. Ez ugyanis a Mély és a Nagy Irodalom elit jellegét, súlyosságát és unalmát volna hivatott ellensúlyozni. Evidens, hogy nemcsak a kiadók, hanem a szerzők és a kritikusok között is az eladhatóság jelent egyre magától értetődőbben egyet a minőséggel, amilyen mértékben a kultúrát általában felváltják a kulturális iparral. A zavar nem csekély és nem kisebb az európai irodalmi kontinens keleti tartományaiban sem, miközben ez a kontinens egyszerre éri meg az irodalom és a társadalom közötti azon feszültség teljes széthullását, amely az írókat paradox módon az olvasói érdeklődés középpontjában tartotta, valamint a mindent előntő középzsért, amit sok fordítás által a kiadói érdek tudott gyorsan érvényre juttatni.

Kalandozás a szerb, horvát, szlovén irodalomban

„Karl kramte aus seiner Geheimschasse, die er den Blicken dieser Leute zu zeigen keine Bedenken hatte, seinen Reisepaß hervor, den er statt weiterer Vorstellung geöffnet auf den Tisch legte.”

(Franz Kafka: *Der Verschollene*, Reclam, 1997)¹

(Hova utazik?)

A Vajdaságban, Újvidéken élő Végel László a következőt írja: „A kelet-közép-európai ember máshol szeretett volna születni, ezért európai nosztalgiájával vigasztalódik. Átkozza a sorsát, mert nem született nyugat-európainak. Örökös kisebbségi érzésben szenved, elvágyódása megakadályozza közvetlen szomszédja megismerését. Csak akkor tud meg valamit szomszédjáról, ha nagyon távolra sodródik. De ez megbocsátható, hisz önmagával is csak ilyenkor szembesül.”² Innen nézvést azért érdemes foglalkozni a szomszédaink kultúrájával, mert akkor megspórolhatunk némi időt (és pénzt), ugyanis nem kell elutazni messzire innen ahhoz, hogy a másik által szembesülhessünk a saját világunkkal. Mert a saját világunk sohasem csak a sajátunk, hanem a másiké is és fordítva. A nemzet fogalma ebben az esetben a maga összetettségében, s nem homogenitásában érdekes. Végel az idézett művében azt állítja, hogy a kelet-közép európai heterokozmosz többlényegű, ennek metaforája – Milan Kundera nyomán – a közép-európai, bolygó zsidó, illetve a mindenkor kisebbség „kallódó polgára”.

„Itt mindenki ártatlan és mindenki bűnös”³ – írja Végel az említett esszéjében. Innen látszik, hogy a saját tapasztalatunk nemcsak minket érint, a minket hidegen hagyó szomszédainkat ugyanígy meghatározza. Mostanában két magyar szerző is foglalkozott a délszláv–magyar kérdésekkel. A szintén újvidéki származású Balázs Attila a *Kinek Észak, kinek Dél* (2008) című regényében írt erről a problémáról elsőként úgy, hogy figyelembe vette a magyar és a szerb történészek munkáit, kiélezve a különbségekből fakadó feszült-

séget. Darvasi László *Virágzabálók* (2009) című regényében szintén találkozhatunk e problematika több szempontú kidolgozásával, ám Balázshoz képest itt nem a hivatalos történelmek közti különbségek, hanem a Szegeden élt különféle kultúrák, a kisemberek hősködése, ideológiai megvezethetősége felől látjuk a délszláv–magyar konfliktust (is). Mindkettőjük esetében külön érdekesség, hogy a Nobel-díjas bosnyák–horvát–szerb Ivo Andrić⁴ regényeire hivatkoznak a műveikben. Darvasi esetében a fordításnak köszönhető a délszláv szerző poétikájának megismerése és felhasználása. Ebből a két friss magyar regényből is látjuk, hogy bár kis számban, de a délszláv műveknek vannak magyar olvasói, s hogy ez az olvasás milyen mértékben gazdagíthatja a saját kultúrát, milyen mértékben problematizálja a „kontextus” fogalmát.⁵

(Kivel utazik?)

A szerb, horvát és szlovén irodalom magyar befogadástörténetének gazdag hagyománya van. Koronként változott a másik kultúra befogadásának ideológiája. Ezért némileg árnyalnunk kell azt a közéleti, hogy Magyarországon senkit sem érdekel a fenti irodalmi hármass. Leginkább a szerb–magyar, illetve mindjárt utána a közös államiságot megtapasztalt horvát–magyar viszonyból rajzolódhat ki a befogadástörténet gazdag térképe. És kisebb mértékben ugyan, ám semmi esetre sem elhanyagolható a szlovén–magyar irodalmi kapcsolat. A horvát–szlovén–magyar viszony kutatója, Lukács István a következőt állítja: „Magyarországon mindig különös érzékenység nyilvánult meg a szomszédos népek irodalmának törté-

¹ „Karl a titkos zsebéből (ezeknek az embereknek nem félt a fölfedni), előkotorta útlevelét, s további bemutatkozás helyett kinyitva az asztalra helyezte.”, Franz Kafka: *Amerika. A kallódó fiú*, ford.: Kristó Nagy István, Magvető, Bp., 1967, 48.

² *Kelet-közép-európai alkímia*, In: Végel László: *Hontalan esszék*, Jelenkor, Pécs, 2003, 77.

³ Magyarokat a jég alá!

⁴ Andrić nemzeti hovatartozásának problémájáról bővebben lásd: Lukács István: *Sem utódja, sem őse?*, *Ex Symposion* 2007/61–62.

⁵ Vö.: Fried István: *Nemzetiségi, nemzeti lét az irodalomban*, *Tiszatáj* 1991/12., 58.

Európában az irodalom nem hipotetikus dolog. Mindenütt egyéni emberi tapasztalatból fakad. És az európai huszadik század tapasztalata elég tébolyító. Őrült reformátorok, kétségbeesett anarchisták, lelkes szocialisták, buzgó nacionalisták a század elején; illegalitás, összeesküvések, zavargások, folytatásként pedig tömegek az utcákon és a tereken; puccsok, forradalmak, háborúk, cellák, kihallgatások, lágerrek, orgyilkosságok, kivégzések és tömeggyilkosságok minden folyamat végén. Mindenkit utolérnek a nemzetállamok, a társadalmi változások, a forradalmi változások, a társadalmi megrázkódtatások. És a század végén, ha visszatekintünk, akár egy gyorsan lepergő filmben, minden kissé álomszerűnek tűnik: mintha csak álmodtunk volna egy különös gazságot, tele gyilkosságokkal, romhalmazokkal, koncentrációs táborokkal és gulagokkal. Romok és a megöltek csontjai, rétegekben – ez is Európa. Minden változás újabb réteg csontot jelentett. Ebben a században az ember egész életét leélhette ugyanabban az európai városban vagy eldugott faluban, a Történelem mégis meglátogatta reményeivel és parancsaival. Nem kellett elmennie sehová, mégis legalább négy állam polgára volt ugyanott, látott sok hadsereget, sok új pecsétet a hivatalos okmányain, sok új szónokot hallgatott és újra meg újra hozzászólt az egészhez.

Ez nem absztrakt tapasztalat, a huszadik századi európai irodalom maga a törekeny és sebezhető individualitás, annak az egyénnek a tapasztalata, aki a saját bőrén és a saját lelkén tapasztalta meg a történelem ellentmondásait.

Gállos Orsolya fordítása

Asszonyok disputája (évszám nélkül); tus, papír; 224x303 mm; jelezve jobbra lent: Kohán; Corvin János Múzeum Kohán Képtára; leltári szám: 80.23)

nete iránt. Ennek a »vonzódásnak« a gyökerei egészen a Monarchiáig nyúlnak vissza, amikor Magyarország e térségben birodalmi pozíciót foglalt el. Valójában viszonzatlan szerelem volt ez, hiszen hasonló törekvésekről egyik szomszédos nép esetében sem tudunk beszámolni. Magyarország felől tekintve e kitüntetett érdeklődés mögött ott lappang a politikum is: a birodalmi pozíció érvényre jutása a kultúrában.⁶ A „viszonzatlan szerelem” gondolata azonban csak részben fogadható el, hiszen a romantika idején több jelentős szerb költő, irodalmár is foglalkozott a magyar irodalommal, a legfontosabbak közül Jovan Jovanović Zmaj, Đura Jakšić és Laza Kostić mind Petőfi-rajongók voltak. A klasszicizmus idején pedig külön helyet kap ebből a szempontból a Pesten élő, magyar és szerbül író Vitkovics Mihály munkássága. Kazinczy Ferenc Goethe világirodalom elképzelése nyomán foglalkozik majd a német fordításból megismert szerb népköltészet egyik remekével, a *Hasanagica* hősi énekkel. Több irodalomtörténész is foglalkozott ezzel az időszakkal, Lukács Istvánon kívül még Hadrovics László, Lőkös István, Póth István, Szeli István, Fried István, Milosevits Péter és mások. A XX. századi horvát–szlovén–szerb–magyar kapcsolat-formák kapcsán pedig az említetteken kívül Bori Imre, Thomka Beáta, Bosnyák István, Cindori Mária, Bányai János, Medve A. Zoltán, Bojtár B. Endre, Virág Zoltán, Juhász Erzsébet, Varga Anikó, Csányi Erzsébet, Hóza Éva, Faragó Kornélia stb. neve hagyott nyomot a kutatásban. Ezek a szakemberek akár tudatosan – mint pl. Fried István – akár öntudatlanul a goethei világirodalom-paradigmát valószínűsítik meg. Azt a gondolatot, amit Juhász Gyula egy helyütt így fogalmaz meg: „[...] nincsenek kis népek, nagy népek, csak népek vannak.”⁷ A XX. és XXI. században számtalan magyar folyóirat közölt és közöl folyamatosan délszláv irodalmat, most csak azokat említjük, amelyek rendszeresen tették vagy teszik meg ezt: a századelőn a *Tűz* (1922–1923), a *Kalanga* (1932–1944), később a *Híd*, az *Új Symposion* (1965–1992), az *Ex Symposion*, a *Symposion*, a *Főszéllia* (2000–2008), a *Tiszatáj* (a MOST-PUNTE-HÍD rovatok), a *Lettre*, a *Vár Ucca Műhely*, a *Napút*, a *Nagyvilág*, az *Átváltozások* (1993–2000), illetve a *Tiszatáj*hoz hasonlóan olykor külön blokkot szentelt vagy szentel az említett irodalmaknak a szegedi *Harmadkor* (1984–1989) és *Pompeji* (1990–1998), a pécsi *Jelenkor*, a győri *Műhely* és a sor még folytatható, akár a napilapok vagy igen fontos tanszéki kiadványok felidézésével is, vagy az újvidéki Forum kiadó délszláv (ex-jugoszláv) irányultságú kiadói koncepciójának elemzésével.⁸ Am most elsősorban arról szeretnék beszámolni, mely könyvek olvasása, fordítása jelentett és jelent élményt számomra.

(Miért utazik?)

Lukács István említett tanulmányában azt állítja, hogy a Trianon után kezdődik igazából a délszláv irodalmak műközpontú figyelme. Ezt a folyamatot a második világháború akasztja meg. A kommunista diktatúrában szintén ideológiai alapú volt az egykori szocialista országok, s így az akkori Jugoszláviában élő szlovén, horvát és szerb irodalom magyar recepciója. Ennek ellenére remekműveket is fordítottak, például Ivo Andrić munkáinak tolmácsolásában Csuka Zoltán vállalta az oroszlanrészt. A szerzőről legutóbb a veszprémi *Ex Symposion* készített átfogó különszámot, gazdag képanyaggal, esszékkel, tanulmányokkal és fordításokkal. A szerző elbeszélései, esszéi és regényei nemcsak a regionális, de a világirodalmi alappóltságot veszi át. Andrić prózája a Boszniát modellezi, mint a sokszínűség és a konfliktusok világának allegóriáját. Thomka Beáta szerint: „Andrić történelmi fikciója az orientalizmus, a kis-ázsiai török hatás, a keleti és a nyugati kereszténység különleges együttesének, regionális egymásmellettségének és feloldhatatlan konfliktusának tapasztalatából nő ki.”⁹ Balázs Attilán és Darvasi Lászlón kívül a kortárs magyar szerzők közül Tolnai Ottó is mélyen kötődik a délszláv prózaíró munkásságához.

A pécsi Jelenkor Kiadó több délszláv szerzőt is felfedezett magának, így mai horvát regényírók közül modernségit poétikákhoz vonzó Nedeljko Fabriót. Medve A. Zoltán írt egy tanulmányt Nedeljko Fabio és Márton László történelmi témájú regényei kapcsán.¹⁰ Nedeljko Fabio regényeit a pécsi jeles műfordító, költő és szerkesztő, a Jelenkor Kiadó vezetője, Csordás Gábor fordította. Külön fejezet lenne értékelni mindazt a tevékenységet, amit Csordás elvégzett a kilencvenes évek elején, amikor a Jelenkor számított a legmenőbb könyvkiadónak Magyarországon. Elsősorban a nyitottsága miatt, hiszen az első olyan kiadók közé között tartozott, amely egyetemes magyar kultúrában, Közép-Európában gondolkodott. Számtalan délszláv szerző jelent meg nála. Amióta a Soros Alapítvány

kivonult a magyarországi támogatási rendszerből, a Kiadó veszített a pozícióból, ám korántsem süllyedt el. Manapság többnyire Csordás fordítja a Jelenkornál megjelenő délszláv szerzőket, így a kortárs szerb próza egyik kiemelkedő alakját, Radoslav Petkovićot, akitől a *Sors és körvonal* [Sudbina i komentari, 1993] című regényét és a *Az ember, aki álmában élt* [Čovek koji je živeo u snovima, 1998] című elbeszéléskötetét ültette át magyarra. A párhuzamos történelmekkel, történetekkel posztmodernül „játszó” *Sors és körvonal* a magyar olvasónak különösen izgalmas lehet, hiszen az ’56-os forradalmat egy szerb értelmiségi szemszögből látatja, anélkül hogy elmulasztaná az akkori jugoszláv nagykövetség oroszbarát szerepvállalásának kritikáját.

A következő szerző, akiről szólni szeretnék, szintén több kulturális kötődésű. Műveit számos hazai és nemzetközi díjjal kitüntették, s talán csak a korai halála akadályozta meg abban, hogy megkapja a Nobel-díjat. Akárcsak Andrićnak, az egykori *Új Symposion*ból lett *Ex Symposion* különszámot szentelt neki, méghozzá mindjárt a másodikikat. Tolnai Ottó fia, Tolnai Szabolcs pedig kivételes filmet készített a szerző „családi cirkuszából” *Fővenyóra* címmel: Danilo Kišről van szó, aki Szabadkán született 1935-ben, ám Belgrádban élt, majd végül Párizsban halt meg 1989-ben. Montenegrói, szerb, magyar és zsidó vér csörgedezett az ereiben. Kiválóan beszélt magyarul, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Radnóti Miklós, József Attila, Petri György, Juhász Ferenc, Domonkos István, Tolnai Ottó és mások műveinek egyik legjobb szerb tolmácsolója. A szintén kevert származású, Zentán született, de Belgrádban élő, magyar irodalmat szerbre fordító Marko Čudić foglalkozott egy könyv (illetve magiszteri dolgozat) erejéig Kiš magyar versfordításaival.¹¹ Munkájának bizonyos részletei magyarul is olvashatóak a *Híd* folyóiratban. A jeles fordító, Radics Viktória pedig amellet, hogy számos Kiš-művet lefordította magyarra, pályarajzot és breváriumot is alkotott Kišről¹² (melyet éppen Marko Čudić fordított le szerbre).

Számtalan kortárs magyar szerző kötődött és kötődik mindmáig Kiš munkásságához, csak néhányat említek most: Esterházy Péter, Eörsi István, Petri György, Tolnai Ottó, Végel László, Brasnyó István, Balázs Attila, Maurits Ferenc, Bozsik Péter, a fiatalab-

bak közül Kollár Árpád stb. Kiš a borgei próza szerb, illetve akkor még jugoszláv meghonosítói közé tartozott, akárcsak Mirko Kovač, Filip David és Borislav Pekić. A magyar olvasó nagy szerencséje, hogy mindegyik szerző néhány műve magyarul is olvasható. Am az említettek közül leginkább Danilo Kiš épült be az irodalmi köztudatunkba. Elsősorban Esterházy Péternek köszönhetően, aki „ellopta” Kiš egyik elbeszélésének fordítását a *Bevezetés a szépirodalomba* című kötetébe.¹³ Ugyanakkor Kiš nemcsak a magyar irodalom számára kiemelkedően fontos, hanem világirodalmi formátumú szerző. Kiš olvasása lehetőség, mélyebb önismeretünkhöz, vagy ha nem hiszünk a „megértés” fogalmában, akkor: önértelmezésünkhöz, ami egyben egzisztenciális szükségletünk is. Kiš különösen érzékenyen reagált a (Kelet-)Közép-Európa kérdésre, például Bartók Béla kapcsán a következőt állítja: „Valjao bi ispitati dal i je Bartok uporno upotrebljivao izraz »Istočna Evropa« zato što je hteo da tim pojmom označi taj deo evropskog kontinenta kao celinu – gde su Istok i Zapad samo geografske dominante jednog istog entiteta – ili je tu evropsku enklavu, na osnovu njenog duboko zapretanog melosa, u prvom redu mađarskog (koji je u svojoj arhajskoj formi petotonski i azijskog porekla), posmatrao kao poseban i samosvojan entitet, koji čini organsku celinu pre sa slovenskim i istočnjačkim folklorom nasleđem podunavskih plemena nego sa evropskim zapadom.”¹⁴ Kiš prózavilágának „toposzai”: az elnyomó rendszerek következtében sínylődő közép-európai kis ember, az emlékezés töredékessége, a több nézőpontúságra szórt nagy elbeszélés(ek) és még sok minden más. A szerző *A csönd elemei*. *Mai jugoszláv esszé*¹⁵ címmel szerkesztett egy magyar nyelvű antológiát, amelyhez utószót is írt, magyarul. A prózájában, esszéiben fellelhető magyar vonatkozások bősége miatt akár magyar szerzőnek is tekinthetnénk Kišt, vagy ahogy Petri nevezte a *Levéltöredék* című költeményében: Kis Danit. Az is magyar írónak számíthat, aki nem magyarul ír, ám magyar gyökerei révén kötődik ehhez a világhoz. Ilia Mihály az „areális” irodalom jelenségének tartja Danilót, „mindannyiunk írója” mondja róla (www.barkaonline.hu). Ilia keserű humorral állapítja meg, hogy Danilo magyarságát nem az irodalmárok, hanem a III/III-as ügynökök „jegyezték le” először, mert

11 Marko Čudić: *Danilo Kiš i moderna mađarska poezija*, Plato, Beograd, 2007. Čudić mellett még sok jelentős szerb fordító foglalkozik magyar irodalommal, így pl. Sava Babić, Vicko Árpád. Am a jelen dolgozatban, csak a magyar befogadástörténettel foglalkozunk.

12 Radics Viktória: *Danilo Kiš, pályarajz és brevárium*, Kijarat, Bp., 2002.

13 Erről írtam bővebben: *Apakrifek (Esterházy & Kiš archeológiájáról)*, In: *Elmélet/irodalom/történet. A komparatív megértés lehetőségei*, Szerk.: Sággy Miklós és Tóth Ákos, Tiszatáj könyvek, Szeged, 2004.

14 *Varijacije na srednjoevropske teme*, In: D. K.: *Život, literatura*, Prir.: Mirjana Miočinović, Bigz, Beograd, 1995, In: D. K.: *Kételemek kora*, Kalligram–Forum, Pozsony–Újvidék, 1994; „Jó volna utánajárni, vajon Bartók a »Kelet-Európa« kifejezéshez azért ragaszkodott-e olyan kitartóan, mert ezzel a fogalommal akarta megjelölni az európai kontinensnek ezt az egységes egészként értelmezett részét – ahol is a Kelet és a Nyugat csupán földrajzi meghatározásai ugyanannak a közös entitásnak –, vagy pedig ezt az európai enklávét, a mélyrétegekben megbúvó melosza, mindenekelőtt magyar melosza alapján (amely a maga ősi alakjában pentatonikus és ázsiai eredetű), különálló és sajátos entitásnak tekintette, olyannak, amely inkább a szláv meg a Duna-völgyi törzsek keleties folklórával alkot szerves egészet, nem pedig az európai nyugattal.” (*Változatok közép-európai témákra*, Ford.: Borbély János, In: D. K.: *Kételemek kora*, Válogatta és az utószót írta: Bányai János, Ford.: Balázs Zita, Borbély János, Piszár Ágnes, Toldi Éva, Vujcsics Marietta, Vujcsics Sztoján, Kalligram–Forum, Pozsony–Újvidék, 1994, 159.)

15 Vál. és az utószót írta: Danilo Kiš, Ford.: Sztepanov Predrag, Európa–Modern Könyvtár 142., Bp., é. n.

6 *A szlovén irodalom magyar irodalomtörténeti megközelítésben*, In: Lukács István: *Közel s távol. Szlovén–magyar irodalomtörténeti tanulmányok*, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, Bp., 2005, 7.

7 *Magyarok, szerbek, emberek*, In: Juhász Gyula: Örökség. Válogatott prózai írások, Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Péter László, Szépirodalmi, Bp., 1958, 137.

8 Az újvidéki Forum kiadó számos jugoszláv irodalmi antológiát, ex-jugoszláv szerző művét adta ki magyarul, ezek bibliográfiai adatai megtalálhatóak a Csáky S. Piroska által összeállított könyvben: A Fourm Könyvkiadó bibliográfiája 1957–2006, Forum, Újvidék, 2007.

9 Thomka Beáta: *Topográfia és retorika. Andrić másik Európája, Ex Symposion* 2007/61–62., 2.

10 *Új és pszeudo. Nedeljko Fabio és Márton László történelmi témájú regényeiről*, In: Medve A. Zoltán: *Kontextusok és annotációk. Adalékok az újabb horvát próza történeti-komparatív vizsgálatához*, Kijarat, Bp., 2009.

az egyik ügynök félrehallott valamit. Ám félrehallása termékeny szemléletre buzdíthatja az areális irodalom magyar olvasóját. Kiś mellett a költő Horváth Ottó (Oto Horvat) is az areális irodalomhoz sorolható, mert magyar létére szerb nyelven ír, szerb nyelvre fordítja a magyar irodalmat, könyve még nincs magyarul, ám néhány verse többek között Fenyvesi Ottó tolmácsolásában megtalálható a folyóiratokban. Vajon melyik kánonhoz tartozik, ha jelenleg egyikhez sem teljesen? Az Ilia által javasolt, megírandó „areális” irodalom dinamikus kánonjához mindenképpen. Akárcsak Kiś kortársa, az Újvidéken élt Aleskandar Tišma, aki a zsidó–magyar–szerb problematikáról írt, esszéiben pedig a közép-európai identitásról, az idegenség tapasztalatáról gondolkodott. Tišma fordította le többek között Kertész Imre *Sorstalanságát* szerb nyelvre, még a Nobel-díj előtt (ám a szerb kiadók csak a díj híre után adták ki a munkáját). Végel László és Bányai János izgalmas esszét, Faragó Kornélia pedig tanulmányt írt róla. A szerző műveit több nyelvre is fordítottak, magyarul a *Blahm könyve*¹⁶ és *Az ember ára*¹⁷ című regényei, illetve válogatott elbeszéléseit bemutató *Az eszerkettedik éjszaka*¹⁸ című könyve olvasható. Ezenkívül *A barna hajú lány nyomában* című regénye megtalálható folytatásokban az újvidéki *Híd* folyóiratban, valamint más műveiből is fellelhetőek részletek valamennyi irodalmi orgánumban. Tišma a vaskos naplójában több helyütt is kitér a magyar irodalmi párhuzamokra, bevallása szerint leginkább Krúdyból és Máraiból merített inspirációt.

Fenyvesi Ottó költészeti, kritikusi és képzőművészeti munkássága mellett igencsak bőséges fordítói tevékenysége is figyelemre méltó. Különös, hogy a néhai *Új Symposion* szerzőit még nem kutatták a fordítás, mint kulturális gyakorlat szempontjából. Pedig a fordítás lehetőségeinek, útjainak kiaknázása külön megvilágításba helyezheti az areális irodalmakat. Nagy valószínűséggel a nyelvi kompetencia hiánya okozza a késlekedés okát. Am Medve A. Zoltán, Rudaš Jutka, Fried István, Milosevits Péter stb. fordításelemzései kiváló mintául szolgálhatnak. Fenyvesinél a fordítás gyakran alkotással párosul, mint például a kortárs horvát „ludista” poéta, Branko Maleš néhány versének magyarítása során. A fordítás itt alkotási mámmal párosult, ennek eredménye Fenyvesi harmadik, *A káosz angyala* (1993) című kötetében olvasható *Commando dance* című hosszú remix-költemény, mely a horvát szerző versei mellett a saját, *Új Symposion*-ban megjelent és betitított, *Orgia mechanica* című darabjának átdolgozása is egyben.¹⁹ Később Fenyvesi mégis beaadta a derekát, és lécfordította az egyik újrakevert Maleš-költeményt a horvát szerző válogatott verseit bemutató kötetben.²⁰ Az *u voćarni, u draškovićevoj* című

verset mindketten lefordítottuk, Fenyvesi a *drašković utcai zöldéskereskedésben*, én pedig a *zöldégesnél, draškovićevojában* címmel. A fordítás során nehézséget okozott a magyarul csak szórványosan fellelhető költészeti hagyomány, a ludizmus poétikájának megszólaltatása. Hogyan lehetséges úgy fordítani ezt a költészetet, hogy azt a magyar olvasó ne dadaista blöffnek tekintse? Hogyan lehet meghonosítani a magyar verseléstől idegenebb, nyersebb, vadabb hangzást? Hasonló problémába ütköztünk a szintén horvát Delimir Rešicki fordításakor.²¹ E munka során a fiatal szabadkai-szegedi költő, Kollár Árpád és néhány vers erejéig a zentai író, a www.zetna.org (ahol külön link tartalmazza a magyarra fordított délszláv munkák jegyzékét) szerkesztője és szervezője, Beszédes István is csatlakozott hozzánk. A központosítás önkényes használata, a képzavarok poétikája (mert tudatos), a nehezen felfogható, már-már alig tolmácsolható verssorok mind feladták a leckét.

Hasonló problémával találkozott Fenyvesi az általa fordított és válogatott Vojislav Despotov (1950–2000) költeményei magyarításakor, amelyet *Tíz deka lélek* címmel adott ki (zEtna-BabelPress Bt., 2007). Fenyvesi újvidéki barátja a szerb irodalom egyik legjátékosabb poétája, a korai conceptualista és „konkrét költészeti” kísérleteit leszámítva műveit az amerikai beat-költészet lazasága hatja át. *Fuck You!* – ezzel a címmel adta ki Despotov – saját fordításában – a számára vonzó amerikai beat-költők antológiáját. „A költőnek kövérnek kell lennie, / Túlsúlyosnak és zsírosnak” – áll az egyik versében. Despotov a saját irodalmi estjén összeesett, másnap agyvérzés következtében a kórházban elhunyt. Nemcsak verseket, hanem prózát is írt, az *Európa No. 2* [Evropa broj dva, 1998] című regényét a budapesti Masszi Kiadó jelentette meg 2003-ban, Bognár Attila fordításában. Szombathy Bálint a könyv utószavában a következőt állítja: „A szerző lényegében azt a régi elképzelést eleveníti fel, amely a világot művészeti jelenséggé értelmezi, s mindezt annak a felismerésnek a tükrében, hogy az alacsony szintre süllyedt politikát és erkölcsöt csakis a művészet válthatja meg, nem pedig valamely másik erkölcs vagy politika. Ennek a mindenkori ideának az időnkénti fellángolásai lennének a művészet nagy romantikus pillanatai.” Bognár Attila szintén több műfordítást hagyott örökölni a magyar olvasónak, így Svetislav Basara egyik főművét (*Feljegyzések a biciklistákról*), a több díjjal kitüntetett Dragan Velikić prózáját stb. Fordításait többek között a budapesti Napkút Kiadónál közli, amely talán egyedülként foglalkozik kortárs macedón és bolgár irodalommal is Magyarországon.

A mai irodalmi antológiák sorában Papp Márió készítette el az első kortárs horvát költészetet bemu-

tató antológiát *Határtalan családok* címmel, 1991-ben (Széphalom, Bp.). Utána következett Virág Zoltán szerkesztésében a horvát *Quorum* folyóirathoz kötődő szerzők antológiája, a *Magánszféra reinkarnációja*.²² Ezután a Goran Rem válogatása, *A melanholia krónikája* (Posztmodern horvát költők antológiája).²³ Valamint a 2009-es, a mai horvát költészetet eddig talán legjobb és legteljesebb gyűjteménye, *A káosz vígasza*.²⁴ Külön említést érdemel még a 2004-ben, Lőkös István szerkesztette, műfajilag vegyes gyűjtemény, a *Horvát irodalmi antológia* (Eötvös József Könyv Kiadó Bt., Bp.).

A szlovén irodalmi antológiák közül kiemelkedik a kétnyelvű és két részes *Szlovén irodalmi antológia*²⁵, továbbá a fiatal szlovén prózaírókat bemutató *Az első nap. Kortárs szlovén elbeszélők*²⁶ című összeállítás, illetve egy szlovén esszé-válogatás, *Az eltört korsó*.²⁷ A rengeteget fordító Lukács Zsolt készített egy szlovén költészeti válogatást, ám a mai fiatal szlovén költők verseit bemutató válogatása változó színvonalú fordításokat eredményezett.²⁸ Lukács Zsolt, úgy tűnik, legjobban Tomaž Salamun lírájához vonzódott, rövid idő alatt három Salamun-kötetet is „piacra dobott”: *Megrozdáll a szerelem, ha követelik. Szerelmes versek antológiája*, *Arkhilokhosszal a Kikládokon. Válogatott versek 2000–2005*³⁰, és az eddig legteljesebb magyar Salamun-kötet, az *Almafa*.³¹ Salamun költeményei kapcsán Tolnai Ottó jut eszünkbe, aki a magyar költők közül elsőként ismerte fel a szlovén „reista”, „ludista” költő játékos és örült világát, s verset is írt hozzá anno az *Új Symposion*-ban. De ugyanígy eszünkbe jut az első, igen izgalmas gyűjteményes kötet, amelyet többek között Salamun barátja, Oravec Imre, illetve Parti Nagy Lajos, Csordás Gábor, és Gállos Orsolya fordított (*Póker*, Jelenkor, Pécs, 1993). Salamun már a nevében is hordozza a tréfa jelentését, ugyanis szlovénul (akárcsak horvátul és szerbül) a šala tréfát jelent: nomen est omen. Aki szereti a laza versmondásokat, annak mindenképpen ajánlatos „eltévedni” a *Salamuniában*. Ám

akik az egzisztenciális, komorabb vagy melankolikus lírához vonzódnak inkább, azoknak az idősebb generációból többek között Edvard Kocbek³² művei fognak nagyobb szellemi izgalmat nyújtani.

A fiatal szlovén irodalomból Aleš Šteger³³ verseskötete, illetve a költő Lanczkor Gábor által megszólaltatott Aleš Čar³⁴ regénye, valamint Andrej Blatnik³⁵ novelláskötete megtalálható már magyarul. A kortársi irodalmi kapcsolatok szempontjából igen fontos az élő irodalom „árucseréje”, nemcsak a szerzők, hanem az olvasók szempontjából is.

Az említett Gállos Orsolya talán a legszínvonalasabb szlovén fordítóink közé tartozik. Számtalan munkája közül kiemelkedik a nemzetközi díjakat is nyert, kiváló szlovén próza-, dráma- és esszéíró, Drago Jančar műveinek fordítása: a *Gályarab* [Galjot, 1978], a *Kaján vágyak* [Posmehljivo poželjenje, 1993], a *Zajgás a fejben* [Zvenenje v glavi, 1998] és a *Katarina, a páva és a jezsuita* [Katarina, pav in jezuit, 2000] című regények. Ezen kívül számtalan drámát is fordított a szlovén szerzőtől, *A nagy briliáns valcert* [Veliki briljantni valček, 1985] a legendás Paál István rendezte 1989-ben a Veszprémi Petőfi Színházban. Gállos igényes válogatásában megjelent a Jančar novelláit tartalmazó *Az angyal pillantása*³⁶ kötet is.

Jančar prózája a modern és a posztmodern között helyezkedik el. A *Kaján vágyak* például posztmodern darab, ám a többi magyarul olvasható regény inkább a modernségi poétikai eszközökhöz, kérdésekhez kanyarodik vissza: az egyén és a történelem viszonya, metafizikai, illetve egzisztenciális kérdések, szorongások. *Az angyal pillantása* gyűjteményes kötetként jól reprezentálja a szlovén szerző tematikai és formai sokszínűségét. A Jugoszlávia felbomlása előtti és utáni paranoid állapotok lélektanilag is hiteles ábrázolását olvashatjuk benne: Közép-európai sorskérdések, balkáni problematika, mágikus realizmus és brutális

22 Ford.: Fenyvesi Ottó, Lukács István, Orcsik Roland, Szoboszlai Anna, Virág Zoltán, Messzelátó, Szeged, 2002

23 Ford.: Beszédes István, Bozsik Péter, Fenyvesi Ottó, Ladányi István, Radics Viktória, Rajslj Emese, Tóbiás Krisztián, Virág Gábor, Jelenkor Alapítvány, Pécs, 2003. Később elkészült egy horvát prózaantológia is, ám ez inkább a szlavóniai kötődésű szerzőkre koncentrál: *És a Dráva csak folyt. A horvát irodalom szlavóniai rövidtörténetei* (Jelenkor Alapítvány, Pécs, 2005). A vers- és prózaantológiák csereprogram keretén belül születtek, ugyanis a horvátok megjelentették a mai magyar költészeti- (*Jelencore*, Szerk.: Ágoston Zoltán, Ford.: Peternei Krisztina, Matica Hrvatska, Osijek, 2003) és prózaantológiát (*Váloviti Balaton*, Szerk.: Ágoston Zoltán, Ford.: Peternei Krisztina, Matica Hrvatska, Osijek, 2005).

24 *A káosz vígasza*, Szerk.: Miroslav Mićanović, Ford.: Csordás Gábor, Fenyvesi Ottó, Kollár Árpád, Orcsik Roland, Radics Viktória, Söktsevits Dénes, Stjepan Blažetin, Jelenkor, Pécs, 2009

25 Szerk.: Bajzek Mária, Lukács István, Mladen Pavičić, ELTE BTK, Szlav Filológiai Tanszék, Budapest, 2007–2008

26 Szerk. és előszó: Mitja Čander, Ford.: Gállos Orsolya, Körtvélyessy Klára, Reiman Judit, Jelenkor, Pécs, 2002. Az antológia több nyelven is megjelent.

27 Szerk. és előszó: Gállos Orsolya, Ford.: Gállos Orsolya, Reiman Judit, Jelenkor, Pécs, 1992

28 *Küszöbön aludni. A fiatal szlovén költészet antológiája*, Ford.: Lukács Zsolt, Átjáró–Parnasszus Könyvek, Bp., 2007

29 Babel Könyvkiadó, Bp., 2006

30 Napkút Kiadó, Bp. 2007

31 Ráció kiadó, Bp., 2008

32 Edvard Kocbek művei magyarul: *Félelem és bátorság* (négy novella), Ford.: Gállos Orsolya, Forum-Európa, Újvidék-Budapest, 1989; *Éjszakai ünnepély* (válogatott versek), Ford.: Csordás Gábor, Jelenkor, Pécs, 2006; *Kisfiú a fán. Dialektikus versek*, Ford.: Lukács Zsolt, Széphalom Könyvkiadó, Bp. 2006.

33 [Protuberance] *Protuberancia*, Ford.: Orcsik Roland, Utószó: Darvasi László, BabelPress Bt., Veszprém, 2006

34 [Pasji tango] *Kutyatango*, Ford.: Lanczkor Gábor, JAK–L'Harmattan, Bp., 2006

35 [Menjave Kož] *Bőr*, Bevezető: Szilágyi Ákos, Ford.: Gállos Orsolya, Reiman Judit, JAK, Bp., 2002

36 Ford.: Gállos Orsolya, Reiman Judit, Körtvélyessy Klára, Jelenkor, Pécs, 1997. Ezenkívül *Téli éj* címmel megjelent egy második világháború utáni szlovén novella-válogatás is, ám ez a szocreál szerzőkre koncentrál inkább, így a mai olvasó nem biztos, hogy élvezetét leli ebben a többnyire átlátszóan ideologikus prózában. (Utószó: Tóth Ferenc, Ford.: Bodrits István, Csuka Zoltán, Dudás Kálmán, Szilágyi Károly, Tóth Ferenc, Európa–Modern Könyvtár 187, Bp., 1970)

16 [Knjiga o Blamu] Ford.: Illés Sándor, Európa, Bp., 1977

17 [Upotreba čoveka], Ford.: Dudás Kálmán, Európa, Bp., 1985

18 Ford.: Borbély János, Jung Károly, Pap József, Forum, Újvidék, 1984

19 Erről a problémáról írtam bővebben: „Istenem, emlékszel-e valamire”. Fenyvesi Ottó *Commando dance* című versének horvát irodalmi vonatkozásai, Új Forrás 2006/8.

20 Branko Maleš: *Valóság elleni gyakorlatok*, Ford.: Fenyvesi Ottó, Orcsik Roland, Szerk.: Orcsik Roland, Fialat Szegedi Írók Köre – BabelPress Bt., Szeged–Veszprém, 2005

21 Delimir Rešicki: *Meghalni a pandákkal*, Szerk.: Orcsik Roland, ford.: Beszédes István, Fenyvesi Ottó, Kollár Árpád és Orcsik Roland, BabelPress Bt., Veszprém, 2008

romantika. Az *Augsburg* című novellája többek között azzal a Milorad Pavićtyal (1929–2009) vitatkozik, aki megírta a posztmodern irodalom egyik alpművét, a Darvasi László által is szívesen forgatott, magyarul is olvasható *Kazár szótárt*³⁷ [Hazarski rečnik 1984].

Danilo Kiš és David Albahari³⁸ után Milorad Pavić a legismertebb posztmodern délszláv szerző. A *Kazár szótár* „nyitott mű”, szótárformában írt „lexikon-regény”, többféle képpen olvasható: a szócikkek önkényes váltogatásával, de hagyományos, lineáris módon is. A kazár hitvita töredékes és fiktív „rekonstrukciója” háromféle nézőpontból (keresztény, iszlám és héber hiteles és álforrások alapján), mindez álomszerű, költői nyelven előadva. A könyv igazi „bumm” volt a maga idejében, külföldön is. Drago Jančar nem poétikai vitát folytat az elbeszéléseben Pavićtyal, hanem etikait: Pavić a '90-es évek balkáni konfliktusai során mindvégig a nagyszerb álláspontot képviselte, Slobodan Miloševićet a középkori szerb egyházi uralkodóhoz, Sveti Savához hasonlította, Vukovár bestiális pusztításában a megújulás lehetőségét látta, miután szerinte a várost szerb barokk stílusban kell majd újjáépíteni, a hivatalos honlapján olvasható önéletrajzában pedig azt állítja, hogy a világ „leggyűlöltebb” népéhez, vagyis a szerb néphez tartozik (www.khazars.com). Pavić sorsa valószínűleg Knut Hamsunéhoz, illetve Louis Ferdinand Céline-hez lesz hasonlatos, azzal a különbséggel, hogy a szerb szerzőt sehol nem tiltották be, lévén, hogy antiszemita kijelentései, népiirtásra buzdító nyilatkozatai nem voltak, „csupán” ideológia-ig, vagyis közvetetten készítette elő a vukovari rémálmot, a srebrenicai mészárlást stb., stb., stb.

Ami a saját munkámat illeti, a legutóbbi két regényfordítás bizonyult nagy feladatnak és falatnak számomra. A regényfordítás sok mindenben különbözik a versfordítástól. Az első regény, amit fordítottam, egy fiatal, tehetséges horvát szerzőtől, Igor Štikstől származik, horvátul *Eljahova stolica* [Eljáhú széke, 2006] a címe, amit magyarul *Illés próféta székeként* adtam vissza (Magvető, Bp., 2007). A fordítás nehézségeiről a könyv utószavában írtam, a regény párhuzamos olvasási lehetőségeiről pedig esszét az *Ex Symposion* „regény a regényben” tematikájú számába. Štiks könyve a balkáni háborús diskurzus egyik legfontosabb alkotása, úgy, hogy a szerző nem vett részt a harcokban, legalábbis, fizikailag nem, pszichikailag persze igen, mint mindenki, aki valamilyen módon érintett volt. A másik mű, amely igen nehéz munkát jelentett számomra, Mirko Kovač legújabb, *Grad u zrcalu* című regénye volt, amit *Város a tükörbenként* fordítottam le. Kovač és Štiks között Danilo Kiš a kapocs, mindkettejük prózáját átszővi a kiši poétika. Kovač nem ismeretlen a magyar olvasók számára. Eddig négy

könyve jelent meg nálunk: az *Európai költésrohadás* esszékötet (Ford.: Borbély János, 1987) és az *Égbéli jegypár* (Ford.: Brasnyó István, 1990) novelláskötet az újvidéki Forumnál, a *Bevezetés a másik életbe* (Ford.: Radics Viktória, 1989) című regénye a Magvető Kiadónál, legutóbb pedig a *Malvina Trifković életrajza* (Ford.: Radics Viktória, 2001) című regénye pedig a JAK–Osiris világirodalmi sorozatában látott napvilágot. Kovač prózája, akárcsak Kišé, borgeszi „időszámítású”: ál- és valódi dokumentumok keverednek, közép-európai sorsok bonyolódnak a regény lapjain. A szerző fiatalkori műveihez képest a mostani regény vallomásos jellegű: az elbeszélő visszaemlékezése írja újra a család- és a személyes történetet, közben lezajlanak a világháborúk, emberek tűnnek el nyomtalanul, s csak a regényben, pontosabban az emlékezetben marad nyomuk. A visszaemlékezés által nosztalgikus hang is vegyül a prózába, ám nem válik csöpögőssé a család- illetve fejlődésregény. Számomra a kérdés az, hogy miként fogadja majd a regényt a magyar olvasó? Az első reflexió a prózaíró Józsa Márta nevéhez kötődik, az *Élet és Irodalom*ban megjelent értő-és építő kritikája³⁹ remélhetőleg vonzóvá teszi a regényt az érdeklődők számára. Meglátása szerint hiányosak a könyv jegyzetei, ez mindenképpen megfontolandó, mert a jegyzetek segítik az olvasót a szélesebb kulturális kontextus megértésében.

Nyugat-Európában, tehát a távolról sem szomszédos országokban Mirko Kovač igen népszerű szerző, akárcsak Miljenko Jergović, a sarajevói, de a háború óta Zágrábban élő horvát szerző, akinek a *Sarajevói Marlboro*⁴⁰ [Sarajevski Marlboro] novelláskötete több díjat is nyert külföldön, Magyarországon viszont szinte észrevétlenül bukkant fel és tűnt el. A JAK Kiadó jövőre adja ki a szerző második magyar regényét *Ruta Tannenbaum* címmel, Kollár Árpád fordításában. Remélem, ez a könyv jobban bekerül majd az olvasói köztudatba.

A '90-es évek háborús prózájával egy filozófiai jellegű művet lenne érdemes párhuzamosan forgatni. Radomir Konstantinović 1969-os alpmunkájára, a *Filosofija palanke*ra gondolok, amely *A vidék filozófiája* címen jelent meg magyarul, Radics Viktória tolmácsolásában.⁴¹ Konstantinović a II. világháború utáni szerb experimentális és egzisztencialista próza jegyében indult. Műveivel számos kortársának, köztük az *Új Symposion* néhány magyar szerzőjének is birizgálta a fantáziáját. Konstantinović többek között Samuel Beckettal volt baráti viszonyban, a szerző ki is adta kommentárjai kíséretében a levelezésüket, ebből részleteket olvashatunk az *Ex Symposion*ban.⁴² A *Filosofija palanke* kapcsán miért javaslok „porfészket” „vidék” helyett? Azért, mert Konstantinović egy olyan szellemről, szellemiségről

beszél, amely nemcsak vidéken, hanem a centrumokban is, vagyis mindenütt jelen van, ilyen szempontból Radics címfordítása félrevezető lehet. A porfészek által megképzett világ nem létezik, mert projekció, mégis hatással van az emberi sorsokra. Harcolni ellene ugyanúgy a porfészek szellemisége része, mint elfogadni, belenyugodni a jelenlétebe. Akár a csótány, túlélne az atomtámadást is. Mit tehetünk ellene? Konstantinović a gondolkodást javasolja. Így lesz számára a gondolkodás etikai tett. A porfészek szellemisége mindenütt ott tanúzik, nemcsak balkáni specifikum, Magyarországon is szépen burjánzik, Konstantinović munkája éppen ezért megkerülhetetlennek bizonyul nemcsak a szerb, de a magyar olvasó számára (is).

Nem szoltam még a Bóra könyvek elnevezésű izgalmas vállalkozásról. A könyvsorozatot a délszláv női irodalommal foglalkozó Lóránd Zsófia szerkeszti, többek között olyan profi fordítókkal dolgozik, mint Gállos Orsolya és Radics Viktória. Lóránd az eddig megjelent könyveknek blogot is szentelt: <http://borabooks.blogspot.com>. A sorozatban kitűnő szerzőnők munkái jelentek meg: a horvát Dubravka Ugrešić és Irena Vrkljan, illetve a szlovén Mojca Kumerdej. Mindhárom szerző az elmúlt Jugoszláv időkre és az ország felbomlása óta kialakult élethelyzetekre (is) reflektál, hol nosztalgikusan (Ugrešić), hol ironikusan (Kumerdej). A sorozat célja a múlt században, '70-es években felbukkant és máig jelenlevő délszláv szerzőnők magyarországi bemutatása. A könyveket a pesti L'Harmattan kiadó gondozza, külön ki szeretném emelni Kálmán Tünde egyedi borító- és logóterveit, markáns arculatot biztosítanak a könyvsorozatnak. Ugyancsak Lóránd Zsófia szerkesztésében jelent meg a JAK-nál az említett Dubravka Ugrešić egyik legfontosabb műve: *Štefica Cvek az élet sűrűjében*.⁴³ Ez a „patchwork-regény” ironikusan játszik rá az olcsó, szerelemes ponyvairódomra, a női szerepekre. Ötletes, szellemes munka, a posztmodern egyik remekműve.

(Viszontlátásra!)

Közhely, hogy addig él a mű, amíg van olvasója. A jelen írás szintén életre keltett pár emléket, olvasói élményt. Áttekintésem korántsem teljes, számos szerző kimaradt, pl. a horvát Miroslav Krleža, a szerb Miloš Crnjanski, a szlovén Aleš Debeljak, akik szintén fontosak az olvasói életrajzom szempontjából. A szerzői válogatásom nem objektív, de nem is pusztán szubjektív, hanem ideiglenes vázlat arról, hogy mi jutna eszembe, ha a szlovén, horvát, illetve a szerb irodalom magyar befogadás-történetéről kérdeznének. Kitépt lapok egy olvasónaplóból. Lehet, hogy pár év múlva egészen más szerzők jutnának eszembe.

Elképesztő mennyiségű műfordítás áll a magyar olvasó rendelkezésére. Ha csak az újvidéki Forum tevékenységét vesszük elő, már akkor tengernyi irodalomba csöppentünk bele. A legrangosabb magyarországi kiadók is felvállalták a szomszédos irodalmak megjelentetését. Ám ezeket még mindig inkább a szakmabeliek olvassák, pedig több világirodalmi rangú kincs van közöttük. Ugyanakkor nem akarom kötelező értelmiségi pesszimizmussal zárni a munkámat, hiszen a lehetőség adott. Az elején azt írtam, a délszláv irodalmi művek befogadása koronként más ideológia jegyében zajlott. Ma, az „ideológiák általános csőtörésekor” (Tolnai) egy valami maradt még, ami szintén kényszerből fordítja a figyelmünket a másik felé: a pénz. Ugyanis a legtöbb közös projekt az uniós támogatásoknak, az adott országok kulturális minisztériumainak, illetve kisebb mértékben a hazai alapítványoknak köszönhetően valósul meg. Ám az igazi nyertesek azok, akik kíváncsiságból vesznek kézbe egy-egy délszláv könyvet. Meg aztán ki tudja, nem úgy járnak-e, mint Kafka regényének kallódó hőse, Karl Rossman, aki Amerikába utazva a hajón egy számára ismeretlen rokonára bukkant rá.

37 A prózaíró és műfordító Brasnyó István tolmácsolásában jelent meg, két kiadásban, az első az újvidéki Forum adta ki 1987-ben, a másikat, az „andrögűn” változatot a budapesti Cartaphilus 2006-ban. A szertőlől lásd még magyarul: *A tüszögő ikon*, Ford.: Bojtár B. Endre, Gállos Orsolya, Jelenkor–Forum, Pécs–Újvidék, 1993.

38 Novelláskötete jelent meg magyarul: *Apám evangéliuma*, Ford.: Vujcsics Marietta, Forum, Újvidék, 1989

39 Józsa Márta: *Egy megúszhatatlan feladat*, *Élet és Irodalom* 2009/51–52.

40 Ford.: Csordás Gábor, Jelenkor, Pécs, 1999

41 Radomir Konstantinović: *A vidék filozófiája*, Ford.: Radics Viktória, Forum–Kijarat, Újvidék–Bp., 2001

42 *A porfészek filozófiája* kortárs magyar szerzőkre is hatott, ennek nyoma az *Ex Symposion* 2003/42–43-as, *Falufónia* tematikájú száma.

43 [Štefica Cvek u raljama života] Ford.: Radics Viktória, JAK–Kijarat, Bp., 2004)A szerzőnő első magyarul megjelent regénye: *A feltétlen kapituláció múzeuma*, Ford.: Radics Viktória, Európa, Bp., 2000

A tízéves zEtna portál és kiadó és Beszédes István

A vulkán alatt

A *zEtna* – magazin a vulkán alatt irodalmi portál 1999. november 2-án kezdte el működését. Neve a székhelyül szolgáló város (Zenta) nevének anagrammája, alcíme pedig Malcolm Lowrey¹ regényére utal. Nonprofit és független kezdeményezés, amelyet önálló egyesület működtet, céljaul kortárs irodalmi értékek létrehozását és népszerűsítését tűzte ki a társművészek bevonásával, rendszeres és időszakos, hagyományos és elektronikus kiadói tevékenység folytatásával, közönségtalálkozók, szakmai és ismeretterjesztő rendezvények szervezésével, a különféle földrajzi régiók illetve különböző nyelvterületek alkotói közötti kapcsolatok fejlesztésével.

A *zEtna* magazin az együttműködés terévé vált. A magazin „határok fölötti” jellegéből eredően a kapcsolathálója meghaladja az országhatárokat, szerzők és partnerműhelyek, közöttük rangos irodalmi lapok is vendégeskednek a folyóirat oldalain, állandó hazai és anyaországi szerzői mellett időről időre erdélyi, kárpátaljai, felvidéki, de franciaországi, hollandiai és kanadai magyar alkotók is közölnek írásokat a portálon, amely szívesen látja tárhelyén, sőt odagyűjti a kortárs irodalom magyarról szerbre, illetve szerbről magyarra fordított darabjait.

A portál folyóirat- és egyben műhelyjellegét tematikus sorozatai adják: a *Szoba kílátással a...*, a *klon neve: Balog*, a *Kezeit csókolja dr. Tóth*, a *Zynthanova: kivonulás, városlapítás (jó?)szomszédság*, a *Fehér füvek*, a *Dobzseiáda*, a *Túllirat*, a *Láthatatlan madarak* a *Quadrille-e, vagy flottaverseny*, a *Biopoétika*-sorozat. A webmagazin és olvasóterem legrégibb projektuma a közép-kelet-európai térség különféle tájlelemeinek összekapcsolását célzó, már kilencedik éves *Maikropoliszi történetek* négykezes prózasorozat, amiben egy-egy magyar szerző egy-egy szerb íróval felelgetve duzzasztja az egymással párbeszédben álló, vagy egymásra ráíródó urbánus közép-kelet-európai prózakísérlet történetfolyamát.

A *zEtna* magazin 6.900 htm-dokumentumot tartalmaz, hozzávetőlegesen 25.000 kéziratoldali terjedelemben. Tartalmaz folyóirattükrözést, húszat meghaladó önálló tematikus sorozatot, elektronikus könyvtárat százánál több címmel, ma-

gyarból fordított irodalmat jó arányban közlő szerb nyelvű „kaput” stb. Évi 270.000 látogatót, 1.700.000 találatot, 850.000 letöltést számlál.

A *zEtna* az utóbbi években elsősorban mint *könyvkiadó* hallat magáról, 2002 óta ugyanis hagyományos könyveket is kiad. Próza-, vers-, értekezőpróza- és műfordítás sorozataiban a mai napig félszázánál több első kiadású kötet jelent meg (lásd: www.zetna.org/zek/folyoiratok/62/pub.html). Évente 8-10 könyvet jelentet meg, az utóbbi öt évben a kiadók mezőnyében a legtöbb kortárs vajdasági magyar szépirodalmi művet. Kiadója elsőkönyves, fiatalabb (Sáfrány Attila: *Dosztójevszkij szelleme* – tanulmány, Tóbiás Krisztián: *Vér/sec; vasjani* – versek, Szögi Csaba: *Korai orgazmus* – vers; *Drót; Mint ami lent van* – regény, Nagy Abonyi Árpád: *Tűkőrcselek* – próza; *Budapest, retour* – regény, Samu János Vilmos – Beke Ottó – Deissinger Ákos: *A háromlövétűség dicsérete* – próza) és középnemzedéki (Fenyvesi Ottó: *Halott vajdaságiakat olvasva* – vers, Bence Erika: *A XX. század metaforái* – tanulmány, Tóth Lívia: *Ördöglakat* – próza, Verebes Ernő: *Magzatlégzés; Árnyak a tetőtérben* – próza), határon túl is népszerű szerzőknek (Tolnai Ottó: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben* – vers; *Grenadírmars* – próza, Koncz István: *Összegyűjtött versei*, Danyi Zoltán: *Szívások; Pszichoszomatikus életrajzok; Párhuzamok flamingóval* – próza, Gyümölcsversek – vers, Balázs Attila: *Világsarok (non-stop)* – próza, Thomka Beáta: *Déli témák* – tanulmány) kortárs drámaszövegeknek, magyar szerzők szerb fordításköteteinek (Danyi Zoltán, Koncz István), szerb írók magyar fordításköteteinek (Vojislav Despotov: *Tíz deka lélek*) és magyar–szerb négykezeseknek, antológiáknak (a *Kezeit csókolja dr. Tóth*, a *Citadella.doc*, *Huszonnyolc* stb. antológiák szerzői), de vannak egynyelvű szerb kiadványai is (Zdenka Fedjver kisprózái, Sava Babić – Hamvas szerb fordítója – tanulmánykötete). A *zEtna* sorozataiban megjelent kötetek közül többet díjazott a Vajdasági Szép Magyar Könyv, a Szirmai-, a Sinkó Ervin, a Híd- és az ARTISJUS-díj zsűrije. A *zEtna* Könyvkiadó webes ikertestvérehez ha-

¹ Malcom Lowrey: *Vulkán alatt*. Fordította és az utószót írta Göncz Árpád. Európa, Bp., 1973

sonlatosan nyitott a kortárs magyar és szerb nyelvű irodalom irányában, könyvsorozataiban nemcsak a Vajdaságban élő, hanem a vajdasági származású írók kéziratait előtt is nyitott. Miként a fenti felsorolásból kitetszik, a zentai kiadó jelentette meg például Tolnai Ottó *Omama egy rotterdami gengszterfilmben* című, összegző jellegű verskötetét, valamint *Grenadírmars* című prózakötetét, illetve Balázs Attila *Világsarok (non-stop)* prózagűjteményét, Verebes György *Alvó titánok* című képzőművészeti albumát, de a zEtnánál közöl a Hamvas-kutató Danyi Zoltán, a Tolnai-monográfus Thomka Beáta, a költő-drámaíró Szegedi-Szabó Béla (*Bill a mennybe megy* – dráma; *Azúrpajzs* – vers) – és itt csak a papíralapú kötetekre utalok.

A költő

Beszédes István a zEtna webmagazin és könyvkiadó szerkesztője, egyben mindenese. Költő, próza- és drámaíró, fordító, a műhelymunkák ötletgazdája, koordinátora. Kiadója az utóbbi öt esztendőben gyakorlatilag elsőbbséget szerzett a délvidéki kortárs szépirodalom publikálásában.

Költőként nagyon csendesen indult, verseit kezdetől fogva a tudatosság, a költői szótárral szembeni elégedetlenség jellemezte, a tagadás felőli indulás, ami új állítást eredményez, a *talán, lehet* állapotának vállalása határozta meg költői kibontakozásának poétikáját. Az 1988-ban Újvidéken megjelent debütáló kötetének (*Kívánja-e a pirosat?*) kritikai visszhangja a megújított költői szótárra figyelt fel Beszédes verseiben.

Beszédes versélménye a második kötetétől² fogva meglepő, eredeti képek révén nyer megfogalmazást. Nem az elmélyülést, a reflexió bölcsességének lehetőségét keresi a költészetben, hanem a kifejezés módzatait és örömet habzsolja epikurosi boldogsággal. Alapvetően élményköltészet Beszédes István verselése, ennek ellenére nem káprázatos képekben kívánja az élményt kifejezni, hanem a szöveg megformálásával. Végeredményben nem is a versvilág az egyedi Beszédes István költészetében, hanem a formavilág, a kitalált versforma, a kitalált lexika, a kitalált szintaxis, a *szabállyá váló szabálytalanság*. Szövegeinek vizualizálása ugyan valamelyest emlékeztet Podolszki József évtizedekkel korábban megjelentetett szövegtömbjeire, mégis más: amíg az előbbiek a tömbből kihasított-ság darabosságát sugallták, az utóbbiak a művesség benyomását hivatottak erősíteni.

Amikor pedig Beszédes a költészet konvencionális hangzásának, hagyományos nyelvének tekintett formában szólal meg, teljességében mutatkozik meg tehetsége, amiről bizonyosnak vélhető, hogy túlnőtt az adott beszédhelyzeteken. Számára a vers a beszéd, a mindennapi megszólalás; a burjánzó rokokó finom aprólékosságával teremtett nyelv pedig a költemény – ebben költészete közeli rokonságot mutat Tolnai Ottó versvilágával.

Visszatérvén Beszédes azon verseihez, amelyek nem kínálják közvetlenül megértésük kulcsát, amelyek

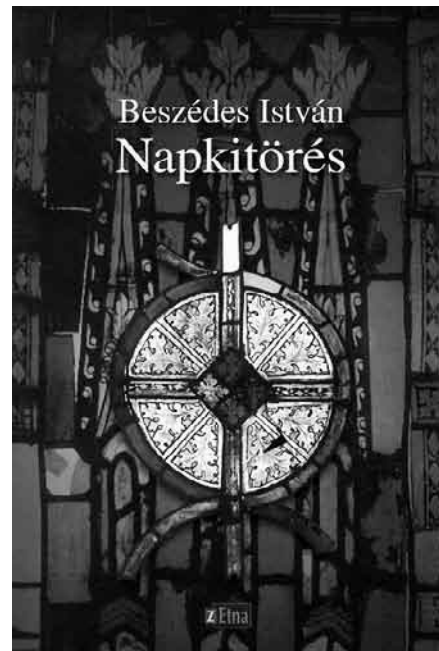
a hagyományos (és jelenleg érvényes) szókészlet felett a költő által teremtett neologizmusokat vonultatnak fel, amelyek halandzsának tűnő szóegyütteseket sorjáznak, amelyek a magyar nyelvből ismeretlen szórendet és mondatalkotást alkalmaznak, amelyek mintha nem is magyarul íródtak volna; eleve más pozícióba kell helyezkednie az olvasónak. A verssorok lejtése és a váratlan helyen összecsendített hangsorok egyfajta, hagyományos versre emlékeztető ritmus hatását keltik. Ezenfelül azonban nehéz a közelükbe férkőzni, ha a lírai élmény konvencionálisan versszerű képekként megfogalmazását keressük bennük. Valami más teszi ezeket a szövegtesteket költeménnyé.

Talán az, amit Tolnai Ottó *tónusnak* nevez. Meg mindaz, ami állandó élményvilágként sejlik e beszéd-tónusnak a tekintet, a gondolatot befelé fordító, lelassító függönye mögött. A kettő, az élmény és a kifejezés Beszédes István magánmitológiájának vagy a feltárását, vagy a megteremtését szolgálja. Korai verseit olvasva felvetődik az a kérdés, hogy mi valóbb előbbre, a vers vagy a szabályos mondatszerkesztés? Talán a vers, gondolnám Beszédes István poétikája alapján. Pedig nem igaz: az ő verseiből éppen a spontaneitás, a megfogalmazás, az élmény formába öntésének spontaneitása hiányzik. Talán, inkább: nincs bennük. Annál inkább a tudatosság, a költői szótár bennfentes ismerete és az iránta kibontott szubverzív elégedetlenség. Meg a konstrukció, ami esetében jószerével dekonstrukciót jelent. A versbeszéd dekonstrukciójának radikális módszere szolgálja esetében a vers felépítését. Tagadás, ami új állítást eredményez.

Barokk kőrromok a Pannon-tenger medrében

Beszédes István bizonyára olvasta Tolnai Ottó *Rovarházát*³, már hogy ne olvasta volna, mindannyian olvastuk itt a Vajdaságban, ő meg ráadásul szerkesztett is már több Tolnai-kötetet, szerintem mindent elolvasott tőle, erre utal, hogy a *Messziről Andromeda*⁴ verseiben úgy írja le azt a szót, hogy nap, akár Tolnai, persze ezt a betűsort mindenki ugyanúgy írja le, esetleg a kézírás különbözhet, csak hogy most versről beszélek, és a versben nem a kézírás számít, hanem a szó megidéző ereje, így ez a Beszédes-féle nap egyszerre égítést és fényt, kötetén átsüt a nap, a fény és a tűz metaforája, a nap, mint időegység, a nap mint az éjszaka, a szürkület és a sötétség ellentételezése, a nap, mint a valóság megtestesülése, egyben a realitás transzfigurációja, a nap, mint az adottságok és lehetőségek összessége, az egyhelyben maradás és az útra kelés kettős motivációjának egyazon forrása, a nap, ami hevéllel kiegészíti a karsztot, a nap, mint a láva nyelve, amely a tengerbe mártózva az égre permetezi a végtelen azúrt, és a belemerülő hajót, ami felszentelhető és belakható, de ugyanúgy el is sülyeszthető, mint bármely más hajó, a megverselt, vagy amiről még nem született vers, Rimbaud részeg hajója is jelen van Beszédes verseiben, meg Sebastian Brant Das Narren Schyffje is, a bolondokkal egyetemben, a hajó, ami egyszerre lehet idegen földek meghódításának, és a hódítók előli menekülés

eszköze, mert mindig vannak, akik mások bőrére pályáznak, meg olyanok, akik folyton csak az irhajukat mentik, és jó, ha készenlétben áll egy hajó, vagy bár egy ladik, amely ugyanúgy a tágasság ígérete és a végzet baljós hipochondriájának megtestesülése, akár a tisztai monitor, tengeri ágyúaszád vagy cirkáló, hajó mind, a felfedezések felé haladó vízi alkalmatosság, a kényszermunka által életet gálya, mint a haszonelvű büntetést kiöltő elme produktuma, az indulás és visszatérés egyetlen pontjába sűrűsödött végtelen bejáró vitorlás, matrózok nélkül suhanó kísértethajó, *hajós nemzetek és vízi nomádok* hódító flottája, a fedélzetről az óceánba lökött, zsákba varrt holtest utolsó csobbanásának visszhangja a baljós Hold alatt, fegyelmet gyakorló cirkáló, invázióra kész anyahajó, fürge, hordszárnas űrnaszád és lomha hajóvonta uszályai, a vízen járás és a parton levés korszak illúziója, hiszen ha vízen kívánsz járni, vagy éppen a parton lenni, mindenképpen *fel kell nőni a feladathoz*, nem értem, miért nem a kritikus szolította meg bennem a *Messziről Andromeda*, talán mert az, ami anyagként a versek által születik, testvére a Napnak, a táguló világegyetemnek, amelynek azúrája Tolnai beültette Az Úr metaforáját, de Beszédes se volt rest, poétikája átúszott az *Űrazúrba*, a tenger az űrbe nyíló végtelenségig tágitja határait, az Andromeda csupán irányjelzője az egyetlen utasokkal teli alkalmatosságnak, a szárazföldi Titanicnak, amit a középkori moralizáló tanköltemény Bolondok Hajójának hívott, s a hajón áll a bál, zajos a vurstli meg a zsidvásár, lobogó ironia nyomán alakul körmenetté a csiricsaré, ordenáré, elképesztően szomorú kaval-kád, a vigalomnak álcázott haláltánc önnön farkába harapó kígyója, dugig a *menázs, opálos* a szem, üres a nézőtér, mindenki a porondon tolong, itt nincs szemlélő, mindenki szereplője az öncélú mutatóvanyának, a legények fáradhatatlanul forgatják az ördögmalom kerekét, eltűntek a vízi nomádok, a lovakat *szatír kondások* nyergelik, a szekereken *cseléd nimfák* vihorásznak szakadatlan, a céltalanság angyal-sátáni kacaját visszhangozva üli meg a hajdani tenger lapályát a *végtelen Eljen!*..., az időben és térben megrekedtek vigasztalan nappalai is éjszakának tűnnek, rosszabb ez a hely a rémálmodott világnál, de bizonyára Paraguaynál is, ahol azt se tudni, szokott-e egyáltalán ősz lenni, itt a végtelen léghuzatban hiába állnak számo-latlanul Tündérlak hidai, Macula báblétében feleslegesen dagasztja a dülömtak sarát, itt se híre se hamva homoknak, karsztnak, tengernek, lávanyelvnek, se déli verőnek, Pannónia zsíros televényének, fejtezőre állt az illúziómentes világ, még a kavics is úszik a ví-

*alattam, s még mindig spröd, / Írástudatlan*⁵, az EGY én, aki kitalálta a versek által belakott helyet, de rajta kívül mások is vannak itt, csakhogy még a fű is gyökértelen, és a kövek elvetélt embriókként úsznak Léthé vizén, egy én, aki látja, amint a dolgok pusztulni kezdenek, és tudja, indulni kellene, *fel kell nőni a feladathoz*, különben együtt pusztulsz a teremtett világgal, persze az indulás, mint minden egyéb, választás kérdése és felelőssége; vagy már döntött is: *messziről Andromeda?*

Meghiitt feledés – a lassú szívverés

Van a vajdasági prózaírásnak egy gyakorlatilag egyetlen alkotó által kitaposott ösvénye, amelyen évtizedeken át senki más nem indult nyomába, így, követők nélkül nem az egyedisége tűnik fel, hanem a magány pora és szellőzetlen levegője veszi körül, azt sem tudjuk, mikor olvastunk az ösvényt járótól utoljára könyvet. Úgy tűnt, hogy ez a léghuzatban gyökértelenül lengő prózai életmű nem is hoz majd újabb hajtást, önmaga zárványában megmarad különös ék-kőnek. Az életműhöz fűzött „prózai” jelző talán utal arra, hogy az eddig megnevezetlen szerzőnek van lírai, vagy pontosabban költészeti életműve is. Valóban így van, Brasnyó István – róla van szó – költői és prózaírói műve egyazon töről sarjad és léggöykereivel egymás testéből táplálkozik. Amit Brasnyó elbeszélés-ként vagy regényként írt, talán inkább éteriesített prózának nevezhető, a szerző megtisztította benne a mondatot a történetek ballasztjától, a meséléstől; inkább képekkel élt, akár a költészetben. Így prózavilágának vonatkozásában művészi minőséggént aligha hozható fel az epikum és a narráció, hanem ezzel ellentétben és párhuzamban a líraiság, az alanyi én világának intenzív kifejezése. Téma és intenzitás, ez a két fogalom határozza meg szürrealista, költőivé tett prózáját.

5 Beszédes István: *Írástudatlan*

² Beszédes István: *Égvizi séta, déli tűkőr*. Thurzó Lajos Közművelődési Központ. Zenta, 1997

³ Tolnai Ottó: *Rovarház*. Forum, Újvidék, 1969

⁴ Beszédes István: *Messziről Andromeda*. zEtna, Zenta, 2007

Párbeszéd, átköltés, kultusz

Fenyvesi Ottó: Halott vajdaságiakat olvasva

A kortárs magyar irodalom egyik konzisztens poétikai eljárásának az átírást, az újraírást tarthatjuk. A jelenség fontosságára, miszerint „minden régi szöveg az új szövegek »pretextusává« vagy palimpszesztjévé válhat”, Hans Robert Jauss egy Don Quijote-átírat kapcsán mutat rá. Eszerint „Borges kísérlete, melyben a Don Quijote szó szerinti újraírása a régi szöveget az időbeli távolság jóvoltából új értelemmel rendelkező műként jeleníti meg – vezeti be a klasszikus produkciósztétika és a hatvanas évek recepciósztétikája közötti paradigmaváltást”.¹ Jauss úgy gondolja, hogy „az autonóm mű szingularitása feláldoztatik”² ebben a folyamatban, ezt azonban ellensúlyozza, hogy a szöveg polifónná válik, és az intertextualitásnak olyan teret nyit, amelyben – más szövegek „tematizált jelentéte”³ által – az irodalmi múlt szabad alakításához járul hozzá.

Az átírás tehát mindenkor dialógust kezdeményez: az irodalmi hagyományt szólítja meg, amely az elődök jól felismerhető költői világképének, poétikai megoldásainak átfarmálásában mutatkozik meg. Nem a hagyomány ellenében lépnek működésbe ezek a folyamatok, hanem éppen ellenkezőleg: a palimpszeszt, az átírás, a továbbírás, az utolírás eljárásában megjelenő párbeszéd folytán a hagyomány is a jelen kánonjának részeként mutatkozik, így válhat eleven tradícióvá; ellenkező esetben a tekintélytisztelt, az érinthetetlen-ség előbb-utóbb feledéshez, semmissé váláshoz vezet.

(*Párbeszédelőzmények*) – A dialogicitás igénye merül fel Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva* című kötetében is. Fenyvesi Ottó költészetére a kezdetektől fogva jellemző volt az intertextuális utalásrendszer jelenléte, stílári felismerhetősége. Első kötete a *Selyempatkányok áttetsző selyemzónákon* címet viselte (1978). Mondatszerkesztése, metaforái és helyenkénti balladai-mitikus felhangja Juhász Ferenc hosszúverseinek modorát idézte, amelyet az *Új Symposion* első nemzedékének, Domonkos Istvánnak és Tolnai Ottónak a neoavantgárd szabad asszociációs versalkotó eljárása nyomán teljesített ki. Versnyelve elsősorban a rockzene, valamint más alternatív zenei irányzatok, a

punk – és ahogyan egyik versének címében maga nevezi: a „hardcore-punk blues” – nyomán bontakozott ki második kötetétől kezdve.

A pop-rock zenei ihletésnek kétségtelen közösségi jellege költészetében az avantgárd lázadó gesztusaival ötvöződik, Kassák neve lesz leghosszabb ideig kitűző verseinek élére. *Kollapszus* című kötete kifejezett manifeszt-verseket tartalmaz, s aláfestésként a protest-songok szolgáltatók hozzájuk az alaphangot. A modern kor vívmányait élte, a mozgólépcsőt és a liftet, s miközben azt olvassuk: „Zúzz, tiporj, hogy végre látva lássam / Érezzem beakadt horgaidat / Intézz el, törj össze, lapíts szét, hamvassz el” – nem csupán a polgárpukkasztó életérzést regisztráljuk, hanem azt is, hogy punkzene szövegei egyfajta pretextusokként belejártanak veresszövegeinek létrejöttébe (*Hardcore-punk blues*). „TE TALPNYALÓ, TE SZOLGAELKŰ / MŰANYAG MALAC, RESZKESS” – fenyegeti meg a *Légkondicionált tükkörtőjás*ban a konszolidált konzervatív életelveket vallókat a lázadó, s nem véletlen allúzió csupán, hogy ugyanott arra szólít fel: „hazátlan zöldben legelő nyájak egyesüljetek”, a kor munkásmozgalmi jelszavát ironikusan, tiltakozó gesztussal idézi fel.

A látványos manifesztatív jelleg mögött azonban kezdetektől felfedezhetőek azok a jelek is, amelyek a *Blues az Óceán felett* című, régi és új verseket egyaránt tartalmazó kötetében egyértelműen kirajzolódnak, s jelzik, nemcsak zenei világa szelődül meg, hanem egész versvilága befelé fordulóvá, kontemplatívabbá, önvizsgálatra készítővé válik, ezzel együtt pedig versnyelve is veszít harsányságából, az elégia és a szenvedéstörténet felé mozdul el: a vers- és én-látás szétesése, elbizonytalanodása, identitásvesztése mutatkozik meg: „Ahogy a ritmus elhagyja a betűt, / ahogy az ékezet leválik, / a romos éjszakai jazz is átvált vigíliába” (*Anyám a vigíliában*).

A *Légkondicionált tükkörtőjás* Domonkos-parafrázissal kezdődik: „Mondjuk élet mondjuk halál”, a létösszegző nagyverset, a *Kormányeltöréshent* idézi. De pretextuális közegből keletkezik *A tenger óraszerkezete* is: „Partra szálltam. / A félelem tövise kihúzza húsbomból, / éjeimnek többé nincsenek szígei”. Szét-

1 Hans Robert Jauss: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Osiris, Budapest, 1997. 220.
2 Uo.
3 Uo.

Ezt az artistikus stílust idézi meg számomra Beszédes István kisprózáinak gyűjteménye, a *Napkitörés*.⁶ Majdhogynem kézenfekvőnek is tűnik a talán erőltetett megfeleltetés, hiszen Beszédes István úgyszintén költő, aki prózát (is) ír, 2007-es, *Messziről Andromeda* című verskötetében ugyanannak a felismerhetetlenségig lecsupaszított, de mégis karakteres vajdasági kisvárosnak, falunak, tanyának, pusztának, folyópartnak a hangulata jelenik meg, mint ami Brasnyó folyton csámborgó, nevüket és alakjukat is elhagyó, ködbe vesző és egy váratlan helyen újra előbukkanó hőseinek világát képezi. Beszédes István kisprózáinak megkapó hangulatát, intellektualizmusát és artistikumát sajátos eljárással, a feledés gesztusával helyezi előtérbe. Szövegeiből kicsúsznak a nagy történetek, a nagy élmények, a mély benyomások, és ezek a hiányba forduló elhagyások teszik hangsúlyossá elbeszélésének expresszivitását, mintha valaki a lágyság által szemléltetné a keménységet, a líra révén ragadna meg történeteket, anélkül, hogy szövege lírai prózába fordulna. Beszédes hagyja magáról leperegni az élményt – ami eleve nem lírai magatartás, és nem is a történetalakításon eszel, hanem mondatok felett gondolkodik, mondatokat szerkeszt, majd a mondatokból prózát, amelynek minden mondata annyira fontos, mint a metrum a versben.

Ha ennek a prózaművészetnek az eredőjét keressük, távolabbra kell kutakodnunk Brasnyó regényeinél és novelláinál, talán egészen Proustig is visszanyúlhatunk, azzal természetesen, hogy Beszédes amnézia-teóriája pontosan a prousti emlékezéssel és öntükrözéssel ellentétes irányba haladva válik prózateremtő eszközzé. Proust a gondolatok szabad áramlása nyomán idősíkokat egymásra vetítő időképzetével is párhuzamba áll Beszédes *Napkitörése*, a szerző pontos definícióban rögzíti, hogy „az örökkévalóság: közömbös, lapos és elhúzódó”, és hogy „az örökkévalóság ideje tagolatlan”. Az emlékezőképtelenség, az amnézia és az emlékezés egymás ellen feszül Beszédes prózavilágában, a szövegek beszélője a nem-emlékezés képességét magasztalja a jó és tartós memóriával szemben: „...a nem-emlékezés képessége nem azonos a feledéssel”, figyelmeztet, majd a következőképpen pontosít: „Az emlékezés betegsége gyógyíthatatlan és halálos. A halál az, ami percről percre pergeti vissza az életet. Az emléktelenség megelőzi a történetet, a magánidő emberi eseménysorát, s nyilván az következik akkor is, amikor kifogy lábunk alól a fok.” (Magánidő) Máshol ezt az általános megfogalmazást bensőségesen személyesíti teszi: „Igazából egyetlen dologtól rettegek. Hogyha megöregszem, emlékezni kezdek. [...] Hogy kitékintésem lesz az élet vélhető egészére. Hogy mással se foglalko-

zom majd, elemzem folyton egy rég lejátszott sakkjátsszma lépéseit. [...] Mert végül mindenki veszít – amint megválnak a vitális feledőképességétől, s kényszeresen újracszenvedéi élete összes gályáit... Egyszerre kinyílik az összes behegedt seb, begyógyult kelés.” (Bábel abrosza)

A Beszédes-prózák elbeszélője nemcsak a meg-hitt feledés bensőséges ürességének áldását élvezi, hanem érzékei is tompulóban vannak, gyakran említ látásvesztését, félvakságát, a fehér botot, a farkassötétet, azt, hogy ritka emlékei közt éppen a félhomályra emlékezik világosan, így nem véletlenül kerülhetett a kötet élére a fentebb tárgyalt verskötet képi világával harmonizáló *Napkitörés* cím, ami, noha voltaképpen nem szabad szemmel követhető vizuális esemény, a szó mégis erős vizuális vonzattal rendelkezik. Az ingerszegény belső és külső élet megteremtésére irányuló szándék akaratlanul is a lételméleti tépelődések terepére vezeti az elbeszélőt, akinek számot kell vetnie a saját, önmaga képére formált élet megválasztásának lehetetlenségével, és a meglévőben, az adottban berendezkedni, ennek során emlékezni a nemlétezőre, s ezt a folyamatot, ami során a soha meg nem éltet valós emlékként tételezzük, másként nosztalgiaának nevezünk. A hiánnyal történő folyamatos szembesülés egy szóalkotás révén – *űrsten* – kozmikus méretekre nagyítódik fel, s a hiány kipuhatólása szuggesztív képekben, megdöbbentő és nagyon pontos mondatokban hagy nyomot, olyan mondatokban, amelyekben közvetlen természetességgel jelenik meg a gondolat, a leírás és az elbeszélés egymásba csúszó síkjain „egy fekete tollat köpködő ártatlan öreg angyal”, vagy a cserepeire törő malacperselyhez hasonlatos, felpuffadt sertéstetem, amikor a folyón úszva bójának ütközik, és felhasadó belsője nyüvek milliárdjaira hullik szét.

Azt már régtől fogva tudjuk, hogy a jó mondatokból még nem biztos, hogy jó irodalmi szöveg is összeáll, de Beszédes István kisprózái esetében ez megtörtént. Mondataiban is, egészükben is figyelemre méltó remek alkotások. Olyan kötet a *Napkitörés*, amelyet az elbeszélő valamelyik párhuzamos életében elképzelt: „Egyszer egy vershez hasonlatos gondolatban, vagy tán cselekedetben is már összehajtogattam egy ívet préselt levelezetektől, egy áttetsző könyvet, amelyet a nap látott el üzenetekkel, a fény és a sötétség szíjjelválása, s amelynek lapjai között őszi fejfájás keringett. Akár egy elfelejtett könyvjelző.” (Szájfogás)

Beszédes István valóságérzékelésében, költői művében a világ megélésének lassított eleganciája, szerkesztői munkájában az odafigyelés permanenciája a meghatározó. Egyike azon ritka alkotóknak, akiknek sikerült e két széttartó habitust harmonizálniuk.

6 Beszédes István: *Napkitörés*. Kisprózák. zEtna, Zenta, 2008, 89 o.

írt Berzsenyi-parafrazisként is olvasható, az *Ősztályrészem* első sorait idézi mind szövegében, mind a lemondás és a nosztalgia lefojtott hangja okán. Már említett válogatott verseinek utolsó kötetében pedig még a „líra iszkol az eltűnt idő nyomában”, s a lírai én „nem tud elszakadni az ólomnehéz tradíciótól”. Ha tehát azt állítanánk, hogy új kötete tartalmi újítást és poétikai változást egyaránt hozott Fenyvesi Ottó költészetébe, csak részben határoznánk meg pontosan e költészet helyzetét. Ugyanaz a lírai én szólal meg, aki az avantgárdból és a konvenciók elleni lázadásból továbbra is őrizi a közösségi jelleget.

(*A válsághangulat és idegenség*) – A kötet címadó nyitóverse (akkor még *Halott vajdaságiakat olvasva* címmel) a *Híd* folyóirat *Versék éve* című antológiájában jelent meg először, 1995-ben. „Már nem tudom, kiben és miben bízzak. / Szarnak a versre, válságban a líra” – határozza meg a vers helyzetét. Csakhogy a válsághelyzet bejelentése során, miközben önmagára reflektál, a világra reflektál a vers: az elveszett édent panasolja, amely „felrobbant”. Nemcsak általában a vers devalválódását regisztrálja, hanem a közösség elvesztését is, amelynek folytán a válságjelenség kialakulhatott. A tizenöt évvel ezelőtti antológiában megjelent versváltozat még erősebb képekkel dolgozik, azóta kikerült belőle a „vad idők zavaros”-ságáról szóló sor, valamint az is, melyben halott pályatársainak „hajába kapaszkodva” oldaná fel a tarthatatlan versszituációt. A korábbi változatban erőteljesebben munkál a helyszínek elvesztésének gondolata is. A visszatekintés verspozíciója azonban akkor is, most is a lírai én otthontalanságát és idegenségérzését jelzi, ezért lehet akkora „válságban a líra”, ezért lehet „késő... már mindenre”, és ez indukálja a vers lázadóan hetyke mondatát is: „Nyaljátok ki a szívem!”

A kiutat a lírai én ennek a „felrobbant” világnak a helyreállításában látja, s megnevezi azokat, akiknek a jelenlétét hiányolja. A lista azóta csak annyiban módosult, hogy az akkori felsorolásban még helyesen szerepelt Tamás István neve (nem mint ebben a kötetben, Tanács Istvánként), és „Fehér Feri” neve helyére Hercegé került. Azt hinnénk, a kánonalakítás szándékával, vagy annak jelezéséül, hogy Fehér Ferenc költészetével még nem tudott „megbirkózni”. Az utóbbi kevésbé valószínű, hiszen emlegeti Dóró Sándort is, s a jó barátot, Sziverit, s róluk ugyanúgy nem szól vers a kötetben. Valószínűbb, hogy egyszerű rímtechnikai-ízlésbeli eltérésről van szó. A Tóth Feri – Fehér Feri – Sziveri már túl sok a halmozott rimből, s azt nem bírja el a vers. Nem mellékes tény, hogy Szentelekyt is említi, és két versének címét, a *Bácskai éjjelt*, amelynek

zEtna, Zenta, 2009

részletei, motívumai szórta megtalálhatók a kötetben, és az *Olimposz alattot*.

A *Halott vajdaságiakat olvasva* ugyanis a becskeréki (és nem szabadkai, ahogyan a kötet feltünteti!) *Renaissance* folyóirat 1920-ból való mottójával indul, amely éppen a Szentelekyéhez hasonló panaszáradattal indul, miszerint szomorú vidék a Vajdaság, nincsenek kulturális hagyományai, feudális világrend uralkodik arrafelé, és minden kezdeményezés közönybe fullad, vagy sajnálkozó gesztusok áradatában veszik nyoma.

(*A név nélküli identitás*) – „Aki velünk jön, annak nem adhatunk csak szomorúságot” – állítja a mottóul választott idézett a *Renaissance*-ből, s a szomorúságnak a *Halott vajdaságiakat olvasva* kötetnyitó verse

meg is nevezi egyik eredőjét. A kötődés tárgya mára megnevezhetetlenné vált – nem lehet többé jugoszláviai magyar irodalomnak nevezni – végigvonult rajta a század „összes raja és alegysége”. Végül is a kötet-cím vajdaságiaknak nevezi azokat a szerzőket, akiket megszólít. A kérdést drámaian nyitja: „Már azt sem tudom, minek / nevezzelek benneteket. / Halott délvidékiek. / Mártír negyvennégyesek.” De nem akarja eldönteni a megnevezés kérdését.

A kérdéskört még tovább tágítja a cím, azt állítva, hogy halott „vajdaságiakat” olvas, nem költőket tehát, és a névsorból kiderül, hogy közöttük nemcsak költők vannak, hanem olyanok is, akiket főként prózaíróként ismerünk (Herceg János, Juhász Erzsébet), vagy akit ma már inkább publicistaként (Komáromi József Sándor), nagyrészt történész-szociológusként (Lóbl Árpád, aki mellesleg Lőrincz Péter, Láng Árpád, Lányi Árpád, Lovass István, Žarko Plamenac, Lovrics Péter néven is publikált), főként festőként (Sáfrány Imre) tartunk számon. Kázmér Ernő pedig kizárólag tanulmány- és kritikaíró volt, aki Máramaroszigeten született, majd Pozsonyba emigrált, onnan érkezett Jugoszláviába az 1930-as években, rendszeresen írt a *Kalangyába*, de állandó munkatársa volt a *Hétnek*, s közölte a *Nyugat* is. Nagyobb részt Zágrábban, Dubrovnikban, Belgrádban élt, irodalmi horizontja és értékrendje pedig messze túlmutatott a helyi érdekűségeken. Fenyvesi Ottó mindazokat „olvassa” tehát, akik valamilyen módon kapcsolatba kerültek a művészettel és az írott szóval.

A kötet portrék sorát ígéri, minden vers címe egy-egy alkotó neve, s a portréjelleg erősíti az is, hogy rövid, főként életrajzi tényeket felsoroló lexikonszerű jegyzet előzi meg őket. Fényképet is mellékel a szerzőkről – jó néhányukról azonban nem, mert esetleg csak hosszan tartó kutatómunkával kerülne elő. Egyfajta szellemidézés tehát, közös nyughelyre

olvasás⁴ a kötet, temetői séta, a márványtáblán – vajdasági szokás szerint – ott a portré is, fel van tüntetve születési és elhalálozási dátum. A halál mint a tradíció hitelesítése jelenik meg.

(*„Átköltés” és sors történet*) – A kötet alcíme: versek, átköltések, másolatok, hangsúlyosan veti fel a dialogicitás kérdését. Mit „költ” és „másol át” a kötet? Mire irányul a párbeszéd? A magyar irodalomban az átköltésnek számos formája ismert, és lényegéhez tartozik a párhuzamos olvasás, fontos eleme a pretextusra való ráismerés. A *Halott vajdaságiakat olvasva* című kötetben nem mutathatunk rá egy-egy író egy meghatározott szövegére – erre a palimpszeszt jellegű átköltés lenne alkalmas. Ám az átköltésnek olyan változatát is ismerjük, mint a József Attila kései verseit megjelenítő gyűjtemény a kilencvenes évekből⁵. Az utóbbiak egy egész életművel és irodalmi alakulástörténettel állnak felismerhető viszonyban. Meglehet azonban, hogy az átköltéshez nem is szükséges konkrét életmű, Hizsnyai Zoltán Tsúszó Sándorának „életműve” és „munkarajza” az irodalomtörténeti szemléletmódot ironizálja egy kitalált „teljes” opust hozva létre, olyanira, hogy Tsúszó hipotetikus életművét avantgardista gesztussal számosan gyarapították. A dialógus és a ráismerés azonban mindenképpen szükséges.

Fenyvesi Ottó kötetének versei emberi sorsokkal, élettörténetekkel folytatnak párbeszédet. A megnevezhetetlen hovatarozás természetessége kerekedik felül. Vajdasági lesz mindenki, aki valaha megfordult azon a vidéken, s több-kevesebb ideig ott tartózkodott, ott alkotott, s akit a lexikonok, irodalomtörténetek vajdaságiként regisztráltak. Az elmúlás, s az élet rövidsége és a halál módoszata rendre megjelenik a versek elé illesztett szövegekben. Majd mindenki fiatalon hal meg, ki gyógyíthatatlan betegségben, mint Mikes Flóris huszonnyolc évesen, csonttuberkulózisban, mások a történelmi események áldozatai, a morfinista Csáth – mint tudjuk – az első világháborús magyar–szerb demarkációs vonalon mérgezi meg magát. Koncentrációs táborban tűnt el Radó Imre, Ambrus Balázs, Kázmér Ernő, György Mátyás; Dettre János gyűjtőtáborban vesz magához halálos dózisu altatót. A vándorlók, emigránsként érkezők, majd továbbálók, szülőföldet elhagyók és visszatérők sorsa nemcsak a kis lexikonszerű szócikkekben jelenik meg, hanem a versekben is tematizálódik.

Életutakkal, sorsfragmentumokkal töltődnek fel a versek, utalnak foglalkozásra és tartózkodási helyre (Ambrus Balázs orvosi praxisára, Kázmér Ernő kenyérkereső foglalkozására – „fát árulok hogy szabadon élhessek könyveimnek” –, Bencz Boldizsár afrikai utazásaira, Mikes Flóris zágrábi gyógykezelésének helyszínére, Tamás István amerikai emigrációjára és a filmszakmához való kötődésére). A térbeliségnek létdimenziót meghatározó ereje lesz. Nemcsak arról van szó, hogy „portréd retusálom”, „Képed retusá-

lom” (*Laták István*), miközben a lírai én megszólítja a verstárgyat, „Próbálok elképzelni alakod”, hanem arról is, hogy saját identitásának megerősítését keresi, párhuzamaira reflektál. Én-konstrukciót hajt végre: „Lerombolom önmagam, / hogy átalatok létezzen.” A dialógus ily módon az életek szövegköziségében valósul meg, a világszerúséget is bevonja a vers játékterébe. A „posztmodernül öszülő” lírai én ősei után kutat, hiányvonatkozásokat regisztrál, és a hagyományra mint oltalmazó entitásra tekint. Verseit az elmúlás elégikus hangja lengi be: „feketcsen nincsen káosz és nincsen elmélet / a jövőt még nem látta senki sem erre felé / és nem tudni merre jár a múlt idő” (Podolszki József).

(*A szövegköziség vershelyzete*) – A kötet versei alkotói életművek egészével tartanak fenn kölcsönösviszonyt. Egyfajta „Oda-vissza írás. Vers-klip” keletkezik. Szenteleky *Bácskai éjjel*ének ismert sorai sokféleképpen kerülnek intertextuális kapcsolatba a szöveggel. „Éjjel van, horkol a dagadt disznóhizlaló, / a százláncos gazda gutautóttén emészt / az esti vinkót meg a paprikást” – mondja Szenteleky, Juhász Erzsébet kapcsán kerülnek újra elő a sorok, aki *Műkedvelők* című regényének kulcsfiguráját Szenteleky Kornélban találta meg. A prózaversben ezúttal az „esti vinkó” helyett „bor”-ra változik, rekontextualizálva a szöveget, jelentésén azonban mit sem változtatva.

A szövegköziség leggyakrabban oly módon valósul meg, hogy a vers egy-egy „átvett” cím, szó szerint vagy emlékezetből idézett, esetleg szándékoltan elírt verssor új szövegkörnyezetbe helyezésével idéz meg vershangulatokat. Jellemző szókapcsolatok és ismerős címek kerülnek egymás mellé. A klipszerűség például a Kosztolányi Dezső című versben oly módon valósul meg, hogy *A szegény kisgyermek panasza*i ciklusnak egyik sorából – „Sír a beteg és méla szláv duda” – „a beteg szláv duda” szókapcsolatot emeli ki és variálja több szövegében. A versbeszéd imitatív gesztusait alkalmazzza, amikor Juhász Erzsébetről prózaversben ír, Csáth Gézárt „naplóversben” idézi meg. Podolszki József emberi és írói habitusában az ironiát látja meg, az avantgárd nyereséget teszi a róla szóló vers alaphangjává. Ezzel szemben Utasi Máriáról szólva a szelídség regiszterei szólnak meg, s a költőnő jellegzetes motívumait sorakoztatja fel újra.

A versekben szórta jelennek meg vers- és kötetcímek, a felidézés gesztusával, a *Tavaszi Jaszi-barán*, az *Üzenet a háború mamájának*, a *Duna menti Hollywood*, a *Senki sehol soha* címszerűsége azonban már csak a regionális-lokális irodalmi beszédmódról való tudás elemeként jelenik meg. Ezért valójában nem konkrét átiratokról van szó, hanem mitikus tériséget emlékidézként nosztalgikusan felfogó, a hagyományhoz való regionális eredőjű, intenzív identitáskeresésről, önkonstrukcióról. A hiányzó – „Nincs már téreőr, nincs gyökerünk / Nincs már kontextus” (*Sáfrány Imre*) – újra fellelésére való törekvésről.

⁴ Boldog Zoltán: A közös nyughelyre olvasás. Fenyvesi Ottó Halott vajdaságiakat olvasva című verseskötetéről (zEtna, 2009), <http://www.irodalmijelen.hu/?q=node/3654>

⁵ *Már nem sajjog. József Attila legszebb öregkori versei*. Összeállította Zelki János. Balassi Kiadó–Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1994

Gigantikus torzó

A száz éve született Kohán György (1910–1966) festészete

A makói múzeumban, a barátságos kutatószoba egyik falán váratlanul Kohán-remekre bukkantam. Bár a helyiséget szinte teljesen betakarja a helytörténeti ingyencsok sokasága – többek között Darvas József, Sinka István, Veres Péter, Németh László, Tersánszky Józsi Jenő (és még sorolhatnám) dedikált, József Attila és Juhász Gyula nem aláírt, de eredeti fotográfiái, továbbá néhány festmény –, ám Kohán György emblemikus sűrűségű képe uralja a helyiséget. A művet – ha nem róla volna szó – nagyméretűnek is mondhatnánk, ám az oeuvre falképnyi vásznait ismerve, ezt legfeljebb közepes nagyságúra becsülhetjük.

A képen két, egymást takaró fekete bivaly büszkje látható a háttérben vörösen izzó napkoronggal, amely az egyik állat szarvainak görbületéhez illeszkedik. A téma ismerős, a következetes és kompakt megvalósítás meglepetésszerű élmény.

Egyszerre kevés és sok, ami a képen van. Kevés: a motívumok számában, a formák lakonikussá stilizált tömörségében, a felületek illetve tónusok egyneműségében. Sok: a motívumok szimbólumértékűségében, a formák összegző, illetve a résztanulmányokat magukban rejtő nagyvonalúságában, a redukált színvilág jelképszerűségében. Legjobb műveinek egyike ez, amelyen a céltudatos magabiztosság magától értetődően és hiba nélkül szólal meg egyetlen fölösleges ecsetvonás nélkül.

A „makói bivalyoknak” pontosan meghatározható helye van az életműben: azoknak az olajfestményeknek a vonulatába tartozik, amelyek az alföldi létállapot jellegzetes motívumait jelenítik meg egyfajta időtlenségbe merevített dekoratív hatású tablőbeállításban. Ez a sorozat a *Bivalyoszekér napkoronggal, Vásárhelyi utca, Föld és Kosmosz, Napnyugta* című – hogy csak a legjellemzőbbeket említsük – képek sorával jelölhető ki. Úgy is mondhatnánk, hogy ezek a „legkohánosabb” Kohán-művek, s elsősorban ez az a műcsoport, amelyel Kohán az alföldi festészet egyfajta betetőzéséhez jutott.

Talán fél százada is múlt, hogy élénk vita lángolt fel a szakajtóban az alföldi festészet, illetve azon belül a vásárhelyi festészet létjogosultságát illetően, annak provincializmusát és anakronizmusát támadva. Dömötör János, a hódmezővásárhelyi múzeum akkori igazgatója igen sokat küzdött azért, hogy ez a festői

iskola megőrizhesse erkölcsi tartását, létjogosultságát, s bár a vita szép lassan elült, az alföldi festészet utóhajtása soha nem hegedő sebeket szerzett. Az addigi lendület megtorpant, s jó ideig nem volt szerencsés ajánlólevél alföldi festőnek lenni.

Utólag némely összefoglalás objektívebben látja a hajdani harcot, s nem egyedül az a vélekedés, hogy a koholt összeugrasztással – amely az irodalomban párhuzamosan lejátszódó népi-urbánus polémia mintájára kelt életre – fontos bástyáját hagyta veszni a kutúrpolitika.

Kohán élete vége felé történt ez, így tragikus pályáját már nem, művészi utóéletét azonban jócskán megnehezítette az alföldi festészettel szemben kialakult hangulat.

Kohán György tisztos iparoscsaládban született, érdeklődése azonban – a családi orientációval és szándékkal szemben – már tizenéves korában a művészetek felé fordult. Otthon készített rajzait rendszeresen bemutatta volt rajztanárának, Firtosi József Dezsőnek, aki szülőhelye, a Gyulavári melletti tekintélyes polgárváros, Gyula egyik köztisztviselőjének örvendő alakja és kiváló akvarellistája volt. A tényt maga a mester dokumentálta írásban Kohán egyik korai akvarelljének hátlapján, amelyet tanítványától kapott ajándékba: „Kohán György, 15 éves kovácstanonc ösztönösen művészi festménye. Kiállítatott először Gyulán, a Faluszövetségnek 1924. december 6–9-ig rendezett kiállításán... Tanítottam, mint rendes polgári iskolai tanulót egy évig. Tanonckodása alatt irányításért minden hét vasárnapján hoztam fordult.”

1927-ben a tehetséges fiú meg is kezdte tanulmányait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán, ott azonban Glatz Oszkár osztályába került, ami az indulatos, robbanékony Kohán számára végzetesnek bizonyult. Glatz Oszkár, nagybányai stúdiumai ellenére konzervatív ízlésű alkotó maradt, s valószínűleg nemcsak szakmailag nem tudott mit kezdeni az alföldi fiú nyers tehetségével és viselkedésével. Kohán az első év után távozott a főiskoláról, s ettől kezdve autodidaktaként képezte magát. Elképzelhető, hogy későbbi pályáját befolyásolhatta döntése, elvégre a nagyhatalmú Glatz Oszkárval való szembekerülés nem mulhatott el nyom nélkül az érvényesülés lehetőségeinek terén, s talán a fővárosba igen messziről érkező suhancnak

Távozó nő félalak (évszám nélkül; tus, papír; 227x280 mm; jelezve jobbra fent: Kohán; Corvin János Múzeum Kohán Képtára; leltári szám: 80.31)

(*Olvasónapló és kultusképződés*) – Az olyan költői párbeszédben, minek folytán egyszerre olvassuk mindkét alkotást, a jelölőt és a jelöltet is, Fenyvesi Ottó verseinek nincs valódi jelöltje. Mert Kosztolányi Dezsőn és esetleg Csáth Gézákn kívül az irodalom kiváló értői is esetleg még az avantgárd élvonalába tartozó György Mátyásról hallhattak abból a huszonkét névből álló névsorból, amely a kötet anyagát képezi. A többi a regionális ismeretanyag részévé vált (vagy már a helyi irodalmi emlékezetből is kihullott), nincs tehát mihez viszonyítani. Ily módon a recepció számára a dialógus jelöltje nem konstituálódik konkrét voltában, hanem azzal a szellemi és szövegkorpusszal lesz azonos, amelyet jobb híján úgy nevezünk: vajdasági magyar írás.

A kérdés, amely az átirat típusú irodalmi művek esetében jogosan tehető fel: hogy képes-e kimozdítani a vers a megszólított műveket addigi helyzetükből, és hogy sikerül-e megvalósítani rekanonizációjukat, nem releváns, mert a „kimozdítandók” többsége soha nem is volt kanonizált helyzetben. Mikes Flóris életének huszonnyolc éve alatt jelentős pályát tett meg: két irodalmi antológiába is bekerült, még sincs olyan

értékelhető életműve, amely bármely kánonban releváns módon helyezte volna el. A párbeszéd gesztusa a fontos, amely kétségtelenül megvalósul, és amelynek során a lokális alkotót az irodalmi kánon részét képező mintegy magához emeli. Egy ilyen háttérrel rendelkező olvasatban Mikes Flóris Kosztolányi Dezsővel egyenrangúvá válik. A kötet nem írja át a hagyományt, hanem megteremti.

Ez a hagyomány valós olvasmányok, szövegek révén konstituálódik, a párbeszédre ösztönző olvasat azonban – éppen mert nem alkalmazkodik semmiféle általánosan elfogadott értékrendhez, hanem saját affinitása szerint alakítja ki – személyes, mondhatni, naplószerű formát ölt. Mintha Fenyvesi Ottó olvasónaplójába pillantanánk be, amelyet a kulturális emlékezés és felejtés mitikus tere motivál, és az identitáskeresés indíttatásával valósul meg. A kötetnek kifejezetten ezredvégi létösszegző vonását figyelhetjük meg abban a kijelentésében, miszerint a vajdasági magyar irodalom újraolvasását a 2000. évvel zárja. Hagyomány- és kultusképző gesztusát, egyedi jellegével együtt, tarthatjuk olyan fontosnak, mint izgalmas kérdésfelvetéseit és költészeti hozzáadékát.

sem lett volna kárára a főiskolai oktatás rendszerezett keretében elsajátított művészettörténeti és rajzi-festészeti tudás.

Önképzése nem sokkal később sajtósaftósan folytatódott: festményeket másolt. Kétségkívül, bizonyos értelemben egyfajta iskolának tekinthető ez is, mivel fegyelemre, szakmai alázatra taníthat, de a másik festő logikájába, gondolkodásmódjába is beavathat. Ezt a „szabadiskolát” végezte Kohán 1931-ben Párizsban, amelyhez az ekkor már ott élő Major Henrik révén jutott. Az elsődleges cél ugyan megélhetésének biztosítása volt, de – bármennyire is lekicsinyelte ezt a munkát – minden bizonnyal hasznát hozó stúdium lehetett.

Érdekes találkozás kettejüké (Majoré és Koháné), melynek sem körülményeiről, sem kezdeteiről nincsenek ismereteink. Pályájukat, érdeklődési körüket nézve olyannyira különböztek egymástól, mint a tűz és a víz. Kohán még csak huszonegy éves ifjanc, Major viszont tekintélyes karikaturistamúltat hátrahagyó, harminchat éves befutott rajzoló, aki itthon végigrajzolta a *Nyugat* írónemzedékét. (Rajzai egy részét a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi, amelyeket 1913-ban Kosztolányi Dezső előszavával a békéscsabai Tevan Nyomda jelentetett meg takaros kis kötetben *Panoptikum* címmel.)

Kohán tizennégy hónapig marad Franciaországban, ám kimenetele előtt, s hazatérése után is részt vesz hazai kiállításokon: 1930-ban a *Nyugat* tárlatán, majd 1932-ben a Nemzeti Szalonban. Feltételezzük, párizsi tartózkodása alatt a másolandó művek mellett szakított időt a modern művészettel való találkozásra is, ezzel volna magyarázható néhány korai művének a „párizsi iskolát” megidéző festőisége és témaválasztása. Ennek legszebb példája az *Asszony kálya mellett* (1940 körül) című vászon, s igazán sajnálható, hogy nem hosszabb a lista, de okunk van feltételezni, hogy amikor régebbi műveit megsemmisítette, ehhez hasonlóak is lehettek a „tűzrevalóban”.

Minden bizonnyal kubista műveket is láthatott, amelyek a szerkezetesség és a geometriai váz elemző hangsúlyozására biztatták, bár az a fajta formabontás, amely viasztempera képeit jellemzi, lényegesen leegyszerűsítette a kubista törekvések tanulságait. Kohán nem a kubizmus váltott optikáját, analízáló képalkotási módszerét tette magáévá, sokkal inkább a későbbi fázis szintetizáló dekoratívizmusát érezhette magához közelebb állónak, annak játékos könnyűsége nélkül.

Úgy véljük, azzal, hogy 1933-ban Hódmezővásárhelyre költözik, s a következő évben alapító tagként részt vesz a Tornyai Társaság megszervezésében – amelynek többek között tagja volt a fotográfus Plohn József, Galyasi Miklós, a vásárhelyi múzeum igazga-

Koffán Károly fotója Kohán Györgyről

tója és Vén Emil festőművész – döntő fordulat áll be szakmai jövőjében. Ugyanis ezzel az elkötelezett gesztussal Kohán letette voksát a Tornyai-féle, erkölcsi azonosuláson nyugvó céltudatos tematika mellett. Tornyaiával nemcsak az alföldi téma, de az indulat elemi ereje is összeköti Kohánt. Ami viszont különbözik kettejükben, az Kohán – már mutatkozó – murális igényű nagyléptékűsége.

Kohán '30-as évekbeli működéséről nem könnyű képet kapnunk, mert ebből az évtizedből jóval kevesebb alkotását ismerjük, mint a későbbiekéből. Három elveszett, egyiptomi témájú, '30-as évekből származó grafika fotóját Supka Magdolna közli az általa írt Kohán-albumban, amelyekről az állapítható meg, hogy a monumentalitás és a stilizáció már akkor „anyanyelvi” magabiztossággal alkalmazott képalkotó módszerei.

Van egy másfajta, még pedig líraibb kezdeményezése is ekkor, amire az *Este* (1937) és a *Fáradtság* (1938) című képek kínálnak példát. A tónusgazdagság mellett a fény szinte barokkosan kontrasztos megjelenítése tűnik fel ezeken a leíró jellegű viasztempera műveken. Azt hihetnénk, később búcsút mondott az ilyesfajta finom megoldásoknak, pedig hamarosan induló, üvegablakszerűen tagolt, árkádiai derűt sugárzó nőalakos-gyümölcsös sorozatába mindezt átörököltette. (Például az 1959-es *Termés* című műbe.) Viszont megfigyelhetetlennek tűnik annak a Szőnyire utaló, fénnel átitatott, puha felületeket őrző képnek a születése, amely 1948-ban keletkezett és a *Múzsza* címet kapta, s amelyen két festői világ ütközik – a nőalak testének konstruktívabb és a háttérben nyíló műterem reális megjelenítése –, ha nem társulna hozzájuk harmadikként a figura felsőtestének oldottsága. Társ-művek ismerete híján a *Múzsza* továbbra is kakukktojás marad, annál is inkább, mert úgy tűnik, ez az évtized (és ez most már az 1940-es) Kohán művészi magára találásával és az önkifejezés kísérleteivel telik. Egymás mellett és egymást követően születnek olyan különböző formanyelvű és tartalmú művek, amelyek sokfélesége később az önszelekció útján tisztázódik. Amivel végképp felhagy, az az *Asszony kálya mellett* című vászon franciás íze és a *Múzsza* puha effektusai. Ellenben a *Kéveköltő* (1940) markáns realizmusa, a koporsóra boruló *Sírató* (1942) kontúros, sziluettzerű ábrázolása, továbbá a *Kabát* (1949) geometrizáló szerkezetelemzése a következő másfél évtized kiindulópontjaivá válnak.

A Kohánról szóló írások általában két műcsoportot különböztetnek meg az életműben: az alföldi témájú olajképeket és a formafelbontásos, de mégis lírai töltésű viaszkrétával rajzolt vonulatot. Most – magamat is

korrigálva – háromra növelném az uralkodó vonulatok számát a monumentális munkák különválasztásával. Mert olykor ugyan ezeknek is „alföldinek” ítéltető a témája, azonban csupán a motívumválasztás (bivally, paraszttasszony) nem terelheti őket abba a festészeti kategóriába, amelynek – Németh Lajos definíciója szerint – az expresszív realizmus a fő jellemvonása. Ugyanis véleményem szerint Kohán monumentális méretű kartonjai, vásznai és táblái emlékművek, vagyis egyik előbbi csoportba se tolhatók. És itt különválasztanom a monumentalitás fogalmát az emlékműtől, amire pont az ő művei kínálják a legszemléletesebb példát.

Kohán monumentalitás iránti érzékéhez kétség nem fér, de ez nem méretbeli kérdés nála, sokkal inkább drámai felfogású szemléletmódjának következménye. Az ő témái nem látványélmények, hanem sorshordozó szimbólumok, amelyek túlmutatnak önmagukon. A gondolat nagyszabásúvá tétele, a súlyos mondanivaló etikai kényszere minden területen érvényesül, csendéletein csakúgy (*Csendélet vasalóval*, 1958 körül) mint energikus tollrajzaiban. Azok a művek,

amelyeket én emlékműnek nevezek, nagyméretűek ugyan, de nem emiatt emlékművek, hanem a bennük rejlő gondolat egyetemessé tágítása, illetve emlékköltői szándékuk okán. Az *Invokáció*, a *Korsós nő*, a *Ház előtt* ki is nővik olajkép mivoltukat, s föltehető, csupán megfelelő lehetőség híján készültek vászonra sorozatban.

Különös, időtlen művészet a Koháné, amit ő maga tett azzá. Egyik képén sublót előtt idős, fejkendő paraszttasszony áll – a mű még sem zsáner. A másikon ökrösszekér húz haza az alkonyatban, a harmadikon testes, erős asszony kékét köt a mezőn – egyik sem életkép. A virágcsokrok élőlényekhez illően dinamikusak és izzóak, s a széltepte falombok sem magukról, de a kiszámíthatatlan, nagy erejű viharról szólnak.

„Engem a düh tart életben” – idézte tőle gyakran Supka Magdolna. Nemcsak életben, de a festővászon mellett is – tehetnénk hozzá utólag. Ha úgy vesszük, az életmű kerek, sokirányú, gazdag. Ellenben, ha gigászi küzdelmeire gondolunk, megvalósítatlan murális igényeire – akkor torzó. Talán rossz korban született – idén éppen száz éve.

Akácfaék viharban (1962; olaj, vászon; 164x193,5 cm; jelzés nélkül; Corvin János Múzeum Kohán Képtára; leltári szám: 796.1)

► GYARMATI GABRIELLA

A vonal mentén haladva

Gondolatok Kohán György grafikai hagyatékáról

2370. Ennyi grafikai munkát őriz a Kohán György hagyatékát gondozó gyulai képtár. A képgrafikai igényű megfogalmazástól a napi rajzi gyakorlat egyszerűbb megnyilvánulásainak lapjaiig változatos tematikájú és vegyes méretű műegyüttest foglal magában e tárgycsoport. Felmerülhet a kérdés, hogy mennyire fontos, fontos lehet-e egyáltalán egy festőművész alig ismert rajzi hagyatéka, szolgálgat-e adalékokkal az életmű megítéléséhez. Szakmai szempontból nyilvánvalóan minden fontos, a borítékra vetett gyors rajztól egy támogatásért folyamodó levéllel, hogy a mester milyen ecsetekkel dolgozott, milyen minőségű papírt, vásznat és festéket használt, milyen könyveket olvasott/lapozott, kik inspirálták, halála után milyen színek maradtak a palettáján stb... Szóval a kérdések száma végtelen. Ehhez képest egy ilyen léptékű, gazdag, érdekes, a komplex áttekintés célját remekül segítő Kohán-rajzgyűjtemény hosszú távra elegendő választ jelent a kutatóknak, akinek csupán a megfelelő kérdéseket kell feltennie.

A Kohán György munkásságát tárgyaló források mindegyikében szereplő, az életműnek olykor csupán kettős, más esetben hármas felosztása (realisztikus művek, lírai tárgyú, kubisztikus jellegű viasztempera képek, nagyméretű és monumentális jellegű festmények és rajzok) a hagyatéki rajzi anyagával kapcsolatban is megtehető. Az eredmény azonban más, tulajdonképpen teljességgel más arányokat mutat, mint a festményegyüttes esetében.

Rövid, kategorizáló szándékú áttekintés (a teljesség igénye nélkül)

A gyűjteményben százszámra találunk olyan típusú, tussal illetve fekete krétával készült vonalrajzokat, mint a *Jelenetek I.* A lapot több mezőre osztva kis rajzokat készít a festő, melyeket általában formai, nem pedig tartalmi kapcsolat fűz össze. Máskor csupán alakok sokaságát vagy például arcokat, fejeket halmoz egymás mellé anélkül, hogy azokat különálló képmezőkbe komponálná. E munkák többségének legfőbb jellemzője a rajzolás önfeledtségéből származó fesztelenség (nem sivár rutin!). A könnyed vonalvezetés eleve lankadni nem akaró kíváncsiságot tükröz, amely a vonalrajzban rejlt lehetőségek kiaknázására irányul.

A hagyatéki léptékéhez képest elhanyagolható arányban, ám mégis találunk festményekhez készült rajzi vázlatokat. Egy évekkel ezelőtt a Kohán Képtárban végzett revízió tapasztalatai nyomán körülbelül harminc tételre becsülöm e tárgycsoport nagyságát. Ezek a lapokon a mester feltünteteti az egyes kompozíciós elemek tervezett színét, valamint több esetben találunk a lapokon a méretarányos nagyításhoz használt klasszikus négyzethálós rendszert is. Fontosnak találok megjegyezni, hogy a megmaradt vázlatok nem a kiemelkedő jelentőségű, kiérlelt művekhez készültek, bár Kohán még az 1950-es évek végén is alkalmazta ezt a módszert.

A Kohán György-művek, így a rajzi anyag javának is meghatározó ismérve a monumentalitás. Sajnos számtalan művészettörténeti tárgyú írás a monumentalitás fogalmát tévesen alkalmazza, ezzel szemben magam is osztom azt az álláspontot, miszerint a monumentalitásnak semmi köze az ábrázolás (nagy) méretéhez. Ez a jellemző, a kompozíció jellegében, a formaképzésben önmagában fellelhető arányrendszer Kohán művészetét alapjaiban határozza meg. Előbbi joggal teszi őt a magyar és tulajdonképpen az európai képzőművészet monumentális hangvételű alkotói között iránymutató tekintéllyel. Törekvéseinek legközelebbi párhuzamait a mexikói muralistáknál, Diego Rivera, a művészetében meglehetősen zabolátlan José Clemente Orozco és David Alfaro Siqueiros munkáiban lelhetjük meg. Siqueiros egyik legismertebb műve, *Az emberiség menetelése* példaértékű párhuzamnak tekinthető, de talán még inkább nyilvánvaló a szemléletbeli rokonság a *Cuauhtémoc a mítosz ellen* című falfestményen. Utóbbit érdemes a csupán Szathmári Sándor által fényképen megőrzött és Supka Magdolna által közölt *Ízisz Hóruossal* című, az 1930-as évek elején készült, feltételezhetően magántulajdonban lapangó Kohán-grafikákkal összehasonlítani.^{1,2}

E monumentalitás az, melynek segítségével Kohán egy egyszerűnek tekinthető témát, például egy kéveköto asszony alakját is képes szimbólumértékűvé tenni, előadásmódjával tulajdonképpen jelle redukálni. Még inkább egyértelmű e jelszerűség például a *Szónok* és az *Invalídus*

című lapokon. Nem hinném, hogy elfogultnak tűnök, ha a formát ekképpen koncentrálni tudó képessége csúcspontjának a *Heverő bivalyt* tartom. Az erőteljes gondolati tartalmakat hordozó mű, amely tónusos szénrajz, ma magányosan áll az oeuvre ismert egységében³, bár Supka Magdolna szerint tizenhét-tizennyolc ilyen jellegű rajzot készített egykor Kohán⁴. Az ősképzeteket keltő állatábrázolásokat valószínűsíthetően a kezdeti sikertelenségek hatására maga semmisítette meg: „Vasárnap... Megtettem én azt, hogy évek nehéz munkáját, fal nagyságú kartonokat, amiket éhezve, csontbőrre soványodva csináltam – egyszerre 15 ilyen db-ot – hengerbe rátettem a kecskelábra, elfűrészeltem tűzifa nagyságra, és elégettem...”⁵

Általános vélemény szerint Kohán, murális feladatokra teremtett tehetségét – megfelelő megbízás híján – kénytelen volt táblaképek szűk terébe szorítva kibontakoztatni. Igaza van Perneczky Géának, aki szerint „minden korszakban születnek jelentős tehetségek, és csupán az a nagy kérdés, hogy jut-e az ilyeneknek méltó feladat”.⁶

Kohánnak egy, egyetlenegy „méltó feladat” adatott meg, ám az is későn, közvetlenül 1966-ban bekövetkezett halála előtt. Az előbbieken tárgyalt műveknél jóval komplikáltabb ábrázolás a sokak által *Magyar Guernicának* nevezett, még az 1940-es évek elején készült *Háború emléke* című rajzvázlat⁷, amely látomásos epizódjaiból komponált képi, illetve a kivitelezés tekintetében, tehát technikai értelemben is montázs. A részben Aba-Novák Vilmos szegedi *Hősök kapuja* által inspirált, 235x950 cm méretű mű tehát az egyetlen, és kényszerűen más keze által megvalósult falképterve a mesternek. A kőmozaik technikára átírt ábrázolás évtizedekig a székesfehérvári Szakszervezetek Házának – bemutatásra teljességgel alkalmatlan – szűkös ebédlőjében porosodott, mígnem 2004-ben átkerült Gyulára. Felállítása óta (egy meghívásos, ám végül sikertelenül zárult köztéri szobor-pályázatot követően született praktikus ötlet nyomán) a *Huszádi századi hősök és áldozatok emlékművének* funkcióját látja el.

Visszatérve a monumentalitás problémaköréhez, a Kohán Képtár grafikai gyűjteménye számtalan közepes és kisméretű, sőt apró, teljes mappányi bélyeg nagyságú művet foglal magában, amelyek a monumentalitás belső aránybeli lényegét szemléltetik. Ezek témája lehet ünnepélyes, fenekölt, amelyek közül több állat- és architektónikus ábrázolás *Emlékműterv* címen került

Szónok (évszám nélkül; tus, papír; 349x224 mm; jelzés nélkül; Corvin János Múzeum Kohán Képtára; leltári szám: 80.72)

be a leltárkönyvbe, és egészen egyszerű, a mindennapi élet jelenete, vagy még jelenet sem, csupán egy kiragadott részlet, egy gesztus. A megoldás általában frappáns, sokszor szellemes, néha démoni, máskor olyannyira lényeglátó, hogy a befogadó érezni véli a sajduló fájdalmat, terhet, indulatot, túlzó erőt vagy iszonyodást, máskor, amikor a festő derűsebb gondolatok vezették, a duzzadó szépséget, a vágyat, a szenvedélyt. Az alkotásban Kohán kimeríthetetlenül öntörvényű. Ez az egyik legfőbb erénye. Fogalmazásmódja mentesíti műveit a szószátyárságtól, az agyonhasznált fordulatok alkalmazásától, és ami a legkellemetlenebb lehet képzőművészeti alkotások szemlélése során (is), a gondolatlanságból vagy sekélyes spekulációból fakadó unalomtól.

3 Kohánnak igen nagyszámú munkája van magántulajdonban, melyek többsége ismeretlen a szakma és a közönség előtt egyaránt. Dömötör János, a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum egykori igazgatója az 1970-es években készít egy leltárt, amely hódmezővásárhelyi és makói magángyűjteményekbe tartozó alkotásokat, javarészen festményeket vesz számba. Megközelítően négyszáz tétel szerepel ebben a nyilvántartásban. Több tucat alkotásról tudunk Budapesten és Gyulán is. Egy nagyobb kollekció kerül Bene Lajos orvos tulajdonába, aki a pályakezdő festő támogatójaként döntött többségében korai, a Kohán Képtárban őrzött hagyatékból teljességgel hiányzó művek csoportjának birtokosa lesz. A Bene gyűjtemény az alapja a gyulai Városi Képtár anyagának, amely 2005 óta – a Kohán Képtárral együtt – az akkor létrejött Corvin János Múzeum gondozásába kerül. Néhány képet találunk a hagyatéktól 2005-ig gondozó Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Erkel Ferenc Múzeuma Képzőművészeti gyűjteményében, a Munkácsy Mihály Múzeumban és többek között a Tornyai János Múzeumban. Feltételezhetően Supka Magdolnának köszönhetően kulcsművek kerülnek a Magyar Nemzeti Galériába, az életmű tekintetében kiemelkedő fontossággal bíró *Háború emléke* rajzvázlata, valamint két lírai hangvételű alkotás, az *Eurydiké* és az *Asszonyok – korok*.

4 Supka Magdolna szóbeli közlése a szerzőnek.

5 Idézi Supka Magdolna: I. m. 37 p.

6 Perneczky Géza: Rózsák nyese. Szépmesterségek Alapítvány, Miskolc, 2008. 24. p.

7 Részletes elemzéssel bővebb információként szolgálhat: Gyarmati Gabriella: Kohán György *Háború emléke* című főműve (In: Békés Megyei Múzeumok Közleményei 21. Szerkesztette: Grin Igor. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 2000. 297–326. p.)

1 Supka Magdolna: Kohán György. Gyula Város Önkormányzata, Gyula, 2001. 36–37. p.

2 Kohán és Siqueiros művészetét más művek is rokonítják. Meglepő egyezést mutat például Kohán *Akarat* című képe és Siqueiros *El Coronelazo* című, 1945-ben született munkája.

► SZILÁGYI ANDRÁS

Fényfestő realizmus.

Jakuba János festészetéről*

A képnek megvan a maga sorsa. A festő halálával megszűnik személyiségének illékony varázsa, a művek megkezdik önálló életüket. A közvetlen utókor ítélete viszont nem azonos az idő elrendező akaratával, az előbbi gyakran nem az esztétikai minőség által kijelölt helyre rakja a lezárt életműveket. Joggal tehető fel a kérdés, vajon az idő felismerő ereje okozhat-e meglepetést? A békési régió képzőművészeti értékei állandó jellegű bemutatásának hiánya egyre kilátástalanabbá teszi az idő által elrendezendő feladatot. Hagyatékok porosodnak a raktárakban, fontos képzőművészeti életművek semmisülnek meg, esnek szét anélkül, hogy a közösségi akarat lelkiismerete megszólalna! A jelenlegi intézményi struktúra a már meglévő értékeket sem képes artikulálni. Kimerülnek a saját fenntartásukban.

Ha valaki visszatekint a Békés megyei képzőművészet múltjára, akkor nem lehet nem észrevenni, hogy a meghatározóan realista képi gondolkodás milyen sajátosan köti össze a hely szellemét az érzelmek személyes lírai színekével. Művészetről nem is lehet úgy szólni, hogy ne utaljunk arra a korra, arra a helyre, arra a hagyományra, mely megelőzte. Jakuba János festésze nem tartozik közvetlenül iskolákhoz, festői csoportosulásokhoz, de művésze elválaszthatatlan a posztnagybányai szemlélettől, és az Alföld képi világától. Rendszerint a szolnoki és hódmezővásárhelyi művésztelep alkotóinak tevékenységét jelöljük „alföldi festészetként”, de erről szigorúbb művészettörténeti értelemben nem beszélhetünk, mert a nagybányai festők nemzedékeivel szemben az úgynevezett „alföldi festők” nem tömörültek iskolába. Mégis, szemléleti rokonságuk alapján olyan festőcsoportot alkottak (alkotnak), amelynek hatása a békési régió festőművészeinek munkáiban (is) érvényesült.

Jakuba János 1909. március 28-án született. Immár el is múlt száz éve, de ha a festőművész életének végéről kezdenénk, akkor az ember sorsát mérő párkák olója 1974. március 14-én vágta el életének fonalát. Így, ha minden számmisztikát kerülve a számára megadatott alkotóidőszakot tanulmányozzuk, szokatlanul egységes életművet értelmezhetünk, amelynek szinte

kizárólagos témája a vidéki emberek élete, az ember és a természet életelményeinek és törvényszerűségeinek képi feltárása.

Jakuba János Békéscsabán a Jamina elnevezésű városrészben született, amelynek a szlovák, illetve tót köznyelvi jelentése a talajszerkezet „gidres-gödörös, illetve sáros-agyagos” jellegére utal. A többségében szlovák, illetve tót népesség a két világháború között a helyi szlovák, illetve tót nyelvjárást beszélte. Az itt élő emberek nagyobbik része földművelésből, kisebbik része a mélyebb talajrétegekben fekvő úgynevezett kék agyag külszíni bányászatából és téglagyártásból élt. A Jakuba család kisparraszi életmódjában a hagyományos, a vallási élettel összefüggő kultúra volt a meghatározó. Nem meglepő, hogy a lokális színezet, a békési táj és a már említett békéscsabai, a jaminai városrész válik vissza-visszatérő tematikává nála. Különösen a széles utcakép, a jellegzetes eperfák, a falusi hangulatot idéző házak kerítései, a munkavégzés emberi méltósága, rendteremtő természetessége sugallja a kinti és benti világ harmonikus egységét. Sőt, az alföldi mezővárosi jelleg, a mindennapi gazdálkodás, az állatok etetése, legeltetése, lovak, fuvarosok, favágók, gyümölcszsedők, kertgondozók stb., valamint az álldogáló, beszélgető emberek a képtérben, mintha tematikailag egylényegűvé tenné művészetét a szocialista realizmus ideológiailag preferált elvárás-rendszerével! De a hasonlóság látszólagos, hiszen a megjelenítés egyéni módja kerül minden üres pátozt, minden propagandisztikus őszintétlenséget. Jakuba benne élt ebben a természeti és társadalmi mikrovilágban, visszafogott színjelentéssel ruházta fel az addig észre sem vett egyszerű motívumokat, jelenségeket. Őszintén érdekelték a környezetében élő emberek, meglátta a bennük lévő erkölcsi tartást, az emberi méltóságot. Nála az emberek értékrendje, társadalmi státusza a munkájuk iránti tiszteletből következett. A negyvenes években készült művektől egészen a harminc évvel később születettekig, azok sem festői eszközeikben, sem képi szemléletükben nem különböznek egymástól. Egy következetes, még technikai megoldásaiban is alig változó életmű tárul elénk. Számunkra levonható

az a következtetés, hogy Jakuba János alaposan ismer-te alkotóereje mértékét, szellemi hatóköre határait. Az ezeket meghaladó nagy kalandokra nem vállalkozott, de a szűk, lokális tematika keretein belül a marandóságot kifejező festői értékek megfogalmazására törekedett. A művek kompozíciós erejét nem csupán a képtéren belüli nézőpontváltás adja, hanem az a belülről világító izzás, amikor a házfalak fehéreiből és okkereiből, a háztetők vöröseiből átragyogó fény, magát az újra felfedezett természetet, a tárgyi világot emeli szellemivé. Nem didaktikusan, de mintha taníthatóvá akarná, szeretné tenni azt, hogy a természeti tárgyi formákon a fény milyen átalakulást idéz elő.

A megfestett fény szellemi természete

Mégis, az úgynevezett hely szellemét követő szemlélet tematikai argumentumain túl Jakuba nem első-sorban attól volt alföldi festő, hogy síkvidéket festett, nem is attól, hogy alacsonyan húzta meg képein a horizontot. Fontosabb volt számára, hogy a földet, a tájat megművelő emberrel való mély együttérzést jelenítsen meg. Műveiből sugárzik, hogy panteisztikus hittel festett. Az alföldi festészetre jellemző viszonyt erősíti, hogy amikor Jakuba a hegyekbe költözött, nem változott meg a tájhoz való viszonya. Megfigyelhető, hogy az itt készült munkáin a képkompozíció egészen közel hozza a képtémát, s ezzel mintegy beemeli a nézőt a képtérbe. Nincs benne expresszív zaklatottság, nincs benne torzító erő. A figurák leegyszerűsítő redukálása, a tájszerkezet geometrikus elemeinek felbontása, nagyítása tudatos formaképzésben nyilvánul meg. Az Alföld, a hegy – az ember az éggel a fény hatására egynemű szövetté változik. A meghatározatlan forrásból származó napsütést a tájformák sugárzása úgy erősíti, mintha belőlük eredne. Magasrendű állapotaiban sikerült megfestenie azt a titokzatos fényt, amely a táj és az ember szellemi kapcsolatában szinte anyagtalan. Befelé építkező, csendesen tűnődő, szemérmes, lírai színtónusokat alkalmazott, amelynek az uralkodó színvilága a belülről átvilágított kék. Poézisük fő elemét, a mindig meg-gondoltan alkalmazott kék tónusok árnyalatait, a közel hozott realista képtémák ellentétezzék. Ezzel együtt a természeti formák stilizálása, belső törvényei szerint való átalakítása szemérmes intimítást, rejtett távolságot kölcsönöz a műveknek. Nem egy alkotásán a csend atmoszférikus hangulatát érzékelhetjük, de ez nem a némán hordott magányosság, hanem a nyugalom, a várakozás csendje. Az egyidejű

közelség és távolság eredete valószínűleg nem csupán az etnikai kultúra színekörnyezetéből származtatható, hanem abból a hagyománytörténeti kontextusból is, amelyben a csabai szlovákság élt és természetesen a festő is szocializálódott. Jakuba János szlováksága veleszületett, természetes adottság, amely megjelenik műveiben. Ebben a visszafogott, lírai hangoltságban nem használ alapszíneket, leggyakrabban a már említett kék mellett, az okker, zöld, valamint barna átmeneteket oldja fel. Rendszerint olaj, olajtempera, tempera és gouache technikával festette kompozícióit. A halvány okker és a derengő kék térképzésében a ködszerű folthatások alkalmazásával sajátos atmoszférikus, lírai festőiséget érvényesít. A légies megjelenítés átgondolt, jól felépített, konstruktív szerkezettel társul. Jakuba János az alföldi festészet formaképzésében a hasábokra redukált formákra helyezi a hangsúlyt. A látványból leszűrt elemek újraalkotásában a foltok, vonalak egy, az egészet egybe konstruáló rendszert alkotnak. A geometrikus szerkezetet a képfelület színharmonizálja fogja össze. Ez a fegyelem azonban nála nem válik hivalkodóvá, nem válik csupasz formává. Megőrzi az elevenségét.

Jakuba János. Ház előtt (1970 körül); olaj, farostlemez; 90x70 cm; jelzése jobbra lent: Jakuba; Békés Megyei Önkormányzat / Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma; lelári szám: 7931; fotó: Latorcai János

* A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma Képzőművészeti gyűjteményében tizenhárom Jakuba János-festmény található. Egy e kollekcióból készült válogatás (a Munkácsy Emlékház kiállításai mellett) a Békés Megye Képviselet-testülete Önkormányzati Hivatalának aulájában rendezett tárlaton is szerepelt az utóbbi években. (A szerk.)

HANTI KRISZTINA ◀

Móricz-maraton

Tasnádi István, Forgách András és Pozsgai Zsolt egyfelvonásosai Nyíregyházán

2009-ben ünnepeltük Móricz Zsigmond születésének 130. évfordulóját, ennek apropóján a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház merész vállalkozásba kezdett. Tasnádi Csaba, a tátrum igazgatója felkért három kortárs drámaíró: Tasnádi Istvánt, Forgách Andrást és Pozsgai Zsoltot, hogy írjanak az évforduló tiszteletére újdonsült műveket. Az egyes „kanonizálatlan” írói emlékekből így született meg három új egyfelvonásos és egyben egy rendkívül sokrétű, lényeges gondolatokat ébresztő, impozáns előadás.

A leghagyományosabb Móricz-képpel Tasnádi István él. *Annuska* című darabja egy generációról generációra öröklődő paraszti hagyományt mesél el. Azt a szokást, hogy a könnyebb megélhetés reményében férjhez adják a szinte még gyermekkorban lévő lányokat, így a címszereplő Annuskát is. A történet maga, Móricz azonos című, 1915-ös novellájára épül. Az író által kiemelendő lényeg az új műben még fajsúlyosabbá válik, mivel nemcsak Móricz többi novellája szolgálat alapanyagot a modern Annuskához, hanem Lorca műveinek világképe, motívumai is. Elsősorban a *Vérnász* című drámára gondolhatunk, ahol szintén alapszituáció a kényszerházasság, a női szerep kiszolgáltatottságának a középpontba állítása, és ugyanúgy megjelennek különféle szimbolikus alakok, mint a Hold, a Halál, a Koldusasszony képében. Sikeres egyensúlyát láthatjuk így a móríci szociografikus ábrázolásnak és a Lorca-nál jellemző fullasztó élethelyzetnek, az abból való kitörési kísérletnek (megtudjuk, hogy Annuska iskolába járt, ami szokatlan egy kovács lányától: „Mi az istennek egy kovács lányának négy polgári?!”), a sorszerűség, az élet körforgásának megjelenítése pedig egészen sajátos hangulatot ad a drámának. Jelenetek ismétlődnek ugyanis: Annuska ugyanazokat a szavakat mondja a lányának, amit neki az anyja mondott (aztán a kislány az asztal alatt a babájának is), anyaként ő is férjhez kényszeríti a 15 éves lányát, hasonlóan, mint őt a szülei.

Színészileg a legnehezebb feladata a címszereplőt játszó Széles Zitának van. Több generáció képviselőjét kell

megjelenítenie közel egy óra leforgása alatt, a szülei terhére lévő suta kamasztól az öregedő asszonyig. Tulajdonképpen rá épül az előadás, a szerző is eredendően neki szánta mondatait. (Csak egy érdekes adat: a nyíregyházi *Vérnász*ban néhány éve éppen Széles Zita játszotta a Menyasszonyt!) Hatalmas kihívás ez egy színésznőnek, de egyértelműen jó döntés volt bízni benne, nagyszerű alakítást nyújt. Hargitai Iván helyes arányokat megtaláló, ívelő rendezése igazodik ahhoz a körforgáshoz, amit a történet megkövetel. Az orvos szerepét kifinomultan játszó Petneházy Attila határvonalat alkotó kijelentéséig: „Lehet. Lehet.” (ti. az esküvő), a fiatalkori Annuska történetét elmesélő jelenetek a valóságú színészi ábrázolást követelik meg. A paraszti világ valóságát. Ehhez illeszkedik kiválóan a család: Antal Olga és Tóth Károly kettőse, és tulajdonképpen az addig megjelenő színészek mindegyike. Antal Olga anyai személyisége kettős, óvna is a lányát a korai házasságtól, hiszen annyira gyerek még, közben a konvencióknak megfelelően alá kell rendelnie magát a férje akaratának. Tóth Károly apafigurája nem más, mint a keménykezü kovács magánéleti megfelelője. A menyasszony felöltöztetése – a két falusi asszony-ság, Gosztola Adél és Molnár Mariann, az érzelmi vibrálás és a szélsőségesen *össze nem illő* gondolatok pontos kifejezői – majd a menyasszonytánc átvezet

Széles Zita (*Annuska*) és Tóth Károly (*Apa*) az *Annuskában*

dagógiai tevékenység elhívatott apostola volt. Vizuális szemléletet közvetített, amiben csak két tanítómestert ismert el: a természetet és az elmúlt korok művészetét. Pedagógiai munkáját 1969-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával ismerték el. 1958-ban a Munkácsy-díj második fokozatában részesült, 1970-ben Békéscsábán Munkácsy-emlékérmét kapott. 1972-től a szentendrei új művésztelep lakója. Tanítványai különös szeretettel, tisztelettel emlékeznek róla. A Munkácsy Mihály Emlékházban rendezett Jakuba János emlékkiállításán egyik tanítványa, a békéscsabai Szalai Etelka nyugalmazott rajztanár, a mester *Udvar* című művét ajándékozta a városnak. Így a város tulajdonában – ezzel a nemes gesztussal – már öt alkotás található a művésztől. Civil kezdeményezésre Békéscsaba város a festő nevét egy utca elnevezésével kívánja megőrizni. Művei megtalálhatók több közgyűjteményben, a Nemzeti Galériában, a szentendrei Ferenczy Múzeumban, a pécsi Janus Pannonius Múzeumban, a Miskolci Képtárban és nem utolsósorban a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban*.

A fokozatosan kibomló tiszta képtémák fegyelmező-rendteremtő ereje mögött az egyedi és meghitt érzékiség, a személyes érvényű átélés őszinte vizuális üzenetei húzódnak meg. E realista komponálás tiszta, egyszerűnek tűnő megoldásai mögött tehát egy olyan élményjellegű alkotói magatartás áll, amelynek alapja az itt élő emberek természetéhez fűződő viszonya. Ebben az értelemben Jakuba János realista festő, ám nem csupán az ábrázolt természeti kép realizmusán nőtt túl, hanem időbeli konkrétságán is. Ez utóbbi teszi figyelemreméltóvá életművét, még akkor is, ha a hely szellemiségét közvetlenül előtérbe helyező realista kifejezőmód kontextusai korunkra alapvetően megváltoztak.

Mint ahogy kezdtem... A képnek megvan a maga sorsa. A valódi kép, esztétikai minősége ellenére, végtelenül magányos, csak a szeretet foghatja fel, tarthatja meg, s lehet igazságos hozzá. Végezetül azzal, hogy Békéscsaba város Jakuba Jánosról egy új jaminai utcát nevez el, nem csupán az alkotó művészetéhez igazságos, hanem az itt élők emberségének réges-régen elfeledett magasabb rendjével szemben is.

Jakuba János a Magyar Képzőművészeti Főiskola elődintézményét 1927–1931 között látogatta. Mesterei Rudnay Gyula és Réti István voltak. Rudnay mester mellett szigorú formai tanulmányokat, míg Rétinél elsősorban az árnyék és fény színviszonyait, átmeneteit tanulmányozta. A hamvas felületek elérése érdekében az aláfestést vékony rétegben kell elvégeznie, hogy az alsó réteg/rétegek kloritja a fedőszín alól átsugározzon. A fehér és okker rétegekre felhordott kékek nemritkán zöldbe hajlanak. Ennek ellenére művei nem akarnak hasonlítani az inspirált tájra, tájrészletre. Csupán a szeretet és az ismert táj lelki természete volt fontos a számára. A kompozíciók kiegyensúlyozottak és biztonságosak. A tárgyak sejtelmes „lényén” áthatoló fényeken keresztül érzékelteti a formát: a táj karakterét, a tevékeny ember mozdíthatatlan nyugalmát, a természet állandóságát. Az ember természeti élményét a kép egészében, a kompozíció egyszerű és tiszta logikájával sugallja. Jakuba számára a festés a természeti tárgyak fényeszerű tapintásában, a tájban élő ember bensőséges természeti viszonyában teljesedik ki. Ebben az értelemben Jakuba János nem a tradíciók megszakítása, hanem – a szerves fejlődés részeként – a Nagybánya utáni plein air szemlélet megkülönböztethető folytonosságára törekedett.

1945 után a Gresham-kör tagjai meghatározó szerepet töltöttek be a magyar képzőművészeti életben. A Gresham-kör tagjai közül Szőnyi István vizuális szemlélete különösen inspiráló hatással volt Jakuba János festészetére, kiemelten a nagybányai hagyomány emberi és művészi értékeinek megújításában, megőrzésében.

Jakuba János festőművész életműve, és nem utolsósorban pedagógiai tevékenysége a békési régió határain túl is ismertté tették nevét. Nem volt földhözragadt ember. Praktikus oda ment, ahol a tanításban, a rajzpedagógiai képzésben szükség volt rá. S ha már ott volt, akkor természetesen folyamatosan festett is. Így volt akkor is, amikor Békéscsabáról Budapestre, majd onnan az Egri Tanárképző Főiskolára hívták, de így volt, amikor 1964-ben felkérték, hogy tanítson az Iparművészeti Főiskolára. Utóbbi intézmény igazgatóhelyettese is volt. Elmondhatjuk, hogy Jakuba a rajzpe-

a balladák világba, nem véletlenül kapcsolódik a jelenethez sematikus alakokat felvonultató tánckoreográfia (Ladányi Andrea, Vámosi Máté). Központi szerep jut a lány nézőpontjából közvetített gondolatoknak, hogyan látja a környezetében élőket, kinek miért lehet hálás az esküvőért stb. A házasság gondolatától halálra rémült lány már gyermekeit egyedül nevelő anyaként jelenik meg a következő képben, és kiderül, hogy egy jó szava sem volt az urához az esküvőn. A sógorasszony szerepében Pregitzer Fruzsina nyújt emlékezetes alakítást, új férjet akar szerezni az elkergetett helyett, aki „hat hónap óta egy krajcárt se küld”. Annuska érzelmi kitörése így: „Miből tartom el a gyerekeit?” – a sorsismétlődés irányába vezeti a történetet. Azt igazolva mindezzel, hogy a népi életmód hagyományai nagyon régre nyúló mechanizmusokra épülnek.

Sokak által ismert, ha nem az egyik legismertebb Móricz-novella a *Tragédia*, Kis János története, aki belehal az evésbe a földesúr lakodalmán. Azt viszont már kevesebben tudják, hogy később Móricz újból elővette ezt az írását, egy hollywoodi siker reményében átdolgozta filmnovellának *Egyszer jóllakni* címmel. Leginkább az osztályellentéteket akarta kikihangsúlyozni benne, azzal, hogy beleszó egy szerelmi szálát az eredeti történetbe, a gróf ugyanis elszereti Kiss János feleségét. Forgách András (komédia műfajú) *Tragédia* című művében megvan mindkét novella. Az a kiindulópont a darabban, hogy hollywoodi feldolgozás készül a *Tragédiából*. Valójában az írás folyamatát kísérhetjük végig. Azt látjuk, hogy Móricz a dolgozószobájában ülve írói figurákat gyárt magának. Közben valós személyek is megjelennek a színen, a képzeletbeli sík átvezet minket a hollywoodi történetbe. A színház tehát arról szól, hogy színházat játszanak. Mindez számos alkotáslélektani kérdést vet fel, hiszen nemcsak a két változat lesz a fontos a Forgách-szöveg tekintetében, hanem az is, hogy több réteg szövődik egymásba, az írónak pedig rendkívül sok szereplőt, külön életet élő szövegrészt kell hatásosan mozgatnia. A szereplők ide-oda ugrálnak a novella ideje és a valóság között, a nézőnek meg nagyon kell figyelnie, hogy mindig tudja, melyik szereplő éppen kit alakít, honnan jön be és mi okból. Mindeközben Móricz ren-

dezőként instruálja novellája szereplőit. (A megértést segíti a kitűnő látvány, amiért Tihanyi Ildikót illeti köszönet.)

Az érzékeltetés nemcsak íróilag nehéz, a rendezőnek, Koltai M. Gábornak is nagyon résen kell lennie. Figyelni az arányokra, hogy miként lehet látványosan és érthetően megjeleníteni egy képzeletben élő régen halott szereplőt, hogy egy figura egyáltalán valóságos vagy csak az író képzele. Az alkotóknak sikerült sokrétű, de mégis könnyen átéltető, szórakoztató előadást létrehozni. Brillíroznak a szereplők, szemmel láthatóan élvezik a kettős játékot az idősíkok kavalkádjában: a Kis János feleségét próbáló Simonyi Mária szerepében Szalma Noémi, az újságíró, de az amerikai történetben már gróft játszó Puskás Tivadar és a szintén kettős szerepet vivő Gyuris Tibor a tőlük elvárható módon, könnyedén megoldják ezt a színészi feladatot. Avass Attila is magáénak érzi Kis János szerepét, színészi eszközei leginkább az éhség fokozatainak megjelenítésére korlátozódnak.

Lelkileg különösen megindító jelenetei a darabnak a szerelmi háromszöget láttató jelenetek. Móricz maga mellé képzele a halott Jankát és a jelenbeli feleségét, Máriát. Életrajzi adat, hogy minden nőben Jankát ábrázolja. És íme, Forgáchnál a *Móricz szerelmei* után ismét téma lesz a művészi válságában a boldogságot két női véglet között kereső, két női pólus között öröklődő író. A viszonyok ugyanolyan izgalmasak. Az író fájdalmára Máriából nem lehet jó műzsát csinálni, ezért feltétlenül szükséges az öngyilkosságba menekült Janka megidézése. Csak vele lehet olyan apróságokon vitatkozni, mint például: hol legyen a szobai pálma helye. Erzelmes dialógusok bontakoznak ki a három szereplő megjelenítésében. Horváth László Attila Móricza kiforrott, ügyesen váltogatja a pozitív és negatív érzelmeket. Horváth Réka is emlékezetes alakítást nyújt ebben a hármásban, az író bajszának levétele utáni csókjelenet például kimondottan jól kitalált, s központi elemévé válik az előadásnak:

„JANKA: Ne a nagy bajuszával akarjon férfinak látszani!

MÓRICZ: Most már ideforrt az arcomra. Ezt most már lángvágóval sem lehet eltávolítani. Ha levágják a bajuszomat, többé nem vagyok Móricz Zsigmond.”

Remekül illeszkedik mindkét színész ahhoz a rendezői koncepcióhoz, amely a '90-es évekig rögzült Móricz Zsigmonddal szemben a szereplők lehetségeit valósítja meg. Ezt erősíti a főszereplők (író és hőse) hollywoodi díszletelemmé, filmes kellékké történő minősítése az előadás végén.

A *Naplópók* egy abszolút fikatív történet, pontosabban, ahogy az alcím is mondja, játék az irodalommal. Ady, Babits, Tóth Árpád, Juhász

Jenei Judit (Elefánt Olga) és Felling Domonkos (Tóth Árpád) a *Naplópókban*

Fotók: Nagy Erzsébet

Gyula, Kosztolányi és Móricz a Négyes-szeminárium kezdésére várakoznak, közben a naplójukat írják.

Érdekes kérdést vett föl a darab szövegvilága: valójában Pozsgai Zsolt kinek is szánta a darabot? Ezeket a magánbeszédeteket – amik főleg az életrajzra: nevek-re, adatokra vonatkoznak – csak előzetes tudás alapján lehet igazán érteni, ezért azt gondolom, a fiatal generáció mindenképpen előnyben van. Úgy tűnik, mintha az „értő” befogadók körét is inkább a középiskolás korosztály alkotná, hiszen nekik vannak friss élményeik az adott költő életrajzáról, személyiségjegyeiről, ők vannak jobban képben, hogy kinek milyen nevű műzsája volt, hogy Ady hol és kitől kapott szifilisz stb. S talán a megjelenítés is nekik tetszhet jobban. Ezekhez a mondatokhoz ugyanis Bodolay Géza olyan kifejezési módot talált, amit a szerző nem is gondolt volna hozzá. A rendező abszurd vázat teremt az előadásnak, amely hatásosan egészíti ki a fikatív jegyeket és igazolja a köztudatban élő sztereotip írói alakok érvényét. Így kerül Babits a szobabiciklire és lesz belőle Illyés Ákos alkotáshű értelmezésében távolságtartó és kelletlen figura, Tóth Árpád egyszerűen csak tüdőbeteg, Felling Domonkos így igazodik az írói képhez és a többiek játékához, Pásztor Pál Juhász Gyula szerepében is megfelelően hozza az öngyilkosságot vágyó költőt, Tóth Zoltán László Kosztolányija szintén irracionális anyagból van összegyúrva, ezért lesz egy fennhéjázó, pökhendi alak, aki még a szájára sem venné soha Ady nevét. Jól jön ki a kettejük közötti feszültség a két színész által. A személyiségjegyeken kívül felnagyítódnak az ismert költői viszonyok is a darabban: Kosztolányi–Ady, Babits–Ady, Babits–Kosztolányi. Az ilyesfajta abszurd játék azt is megengedi a szerzőnek, hogy teljesen szabadjára engedje a

fantáziáját, ezzel hatalmas teret biztosít a vendégszövegek számára is. Pozsgai Zsolt él is a lehetőséggel. Azoknak az idézeteknek a legpontosabb beemelésével gazdagítja a textus, amelyek kijelölik az adott költő által követett értékrendet. A legizgalmasabb megvalósulása ennek, amikor a darab végén elhangzik Ady egyik legszebb szerelmes verse, *Az én menyasszonyom*. Azt várná a néző, hogy az előadásban kulcsszerepet játszó Elefánt Olga, a titokzatos szereplő, az örök nő, minden költő műzsájának megtestesítője, hol Ilona, hol Anna, hol Janka stb. – Jenei Judit játssza érzéketlenül mindőjüket – kerül a vers mozgásterébe, de a befejezés mégis másképp alakul. Mivel Ady és Móricz olvassák, szavalják egymásnak, új értelmezést kap, az ismert zárósort –, „Ketten voltunk csak tiszták, hófehérek.” – is kettejük híres barátságának kezdetévé idomul.

Balogh Gábor (Ady) és Nagyidai Gergő (Móricz) a zárlatban remekül érzik szerepük fontosságát és értékeit, egészen odáig pedig az abszurd „köntös” helyénvalóságának igazolóivá lesznek. A drámaíró részéről, valószínűleg valamiféle elkötelezettséget is jelent kettejük életműve mellett. Azzal, hogy a befejezést rábízza egy szépirodalmi szövegre Pozsgai, a várakozás ténye új értelmet nyer, asszociatív keretet ad a történetnek. Ezek a fiatalok nem pusztán az egyetemi szeminárium kezdését várják, hanem a még kiforratlan alkotásaikkal várnak az irodalmi létezésbe való bebocsátásra.

Mindhárom alkotás megszabadítva a korábbi (a '90-es évekig élő) kizárólagos értelmezésétől, mai szemmel nézve hozza közénk Móricz világát. Már csak ezért is, fontos előadás született a nyíregyházi színpadon.

Móricz szerepében Horváth László Attila a *Tragédiában*

► ZALÁN TIBOR

Dobó Katáról. Ivo Andric: Aska és a farkas Békéscsabán Blog (www.barkaonline.hu)

Ez persze meglepő lehet – miért Dobó Katáról? –, s megdöbegtethet nem kevés férfisívet. Azért, mert. Vallomással tartozom neki, magamnak, gondoljuk végig, mi is ez.

Dobó a Lüsizstraté főszerepében bukkant fel Békéscsabán, szép vörös démon volt a színpadon, de Lüsizstraté figurájával számomra adós maradt. Lehet, hogy a szövegkönyv is ludas ebben, lehet, hogy a rendezés nagyolta el az alakítását, annyi bizonyos, hogy Arisztophanész bonyolultabbra és változatosabbra írta meg a szerepet.

Az is lehet, ha megmondom az őszintét, hogy a celeb-létbe átcsúszó színésznő-létség is zavart. Amit nehéz kikerülni. Talán, nem is érdekes.

Mindenesetre, mindenki engem irigyelt, mert szomszédok voltunk két hónapig a színészházban, mindenki vihorászva rákérdezett, megvolt-e, meglesz-e, ha már ilyen szerencse ért, ahogy a férfiak – a civilek – elképzelik a színházak, színészházak belső életét, valaminek történni köll. Csalódást okoztam valamennyi kérdezőnek, az adott időszakban legfeljebb háromszor-négyszer láttuk egymást a lift környékén, valamivel többször a színházi próbákon, ha beszélünk, szakmai dolgokról szólnak a beszédek, szerepértelmezésekről, próbaproblémákról. Dobó el, szomszédom Szabó Lajos színész lett, már nem kérdeznak mórlikálva, nem irigykednek palástolatlanul, holott Lajos úr remek ember, és egyre jobb alakításokban mutatja meg magát.

Jött az Elnöknők, Dorotty Szalma rendezésében, Szilágyi Mária és Parti Nagy Lajos fordításában. Nem

így beszélünk meg az évadterv kialakítása során. Így alakult, tudtom és beleszólhatásom nélkül. Ősz-szeszorult a gyomrom, és rossz sejtések szálltak meg. Láttam Ascher rendezését a Kamrában, Pogány Judittal, Csákányi Eszterrel, Szirtes Ágival, revelációs előadásban. Bede Fazekas Anna, Kara Tünde és Dobó Kata játssza a három egyenrangú (fő)szerepet nálunk. Ezek fiatalok. Ráadásul, Dobó méretkezése filmen történt, ahol megint csak a szépsége és filmszínésznői fizikális adottságai domináltak. Schwab mocsos és könyörtelen. Szadista íróállat. Kara képességeit ismerem, a közelmúlt alakításai és valóban kijáró díjai megalapozzák a felé való bizalmamat. Bede Fazekast a rendező hozta, nyilván nem önmaga megbuktatására. De hogy kerül az asztalra Dobó Kata csizmája? A közönségbehozás

miatt? De hát, a közönség át lesz verve! Ez a darab maga a színpadról lefelé küldött vad nyomor-terror! Sehol semmi szépelgés, testfelmutatás, erotika vagy humor. Az is nyomaszt, hogy az Elnöknők szereplői szerepük szerint vén pocsák, ezek a színésznők meg szépek, ragyognak, messze nem elnyűttek, szétivottak, szétéltek, szétkudarcolódtak.

A bemutató előtt egy héttel megnéztem az egyik összpróbát. Dorotty kutyái ténferegnek mellettem a nézőtérben, halálra idegesítve ezzel engem (a rendezőnek persze joga van a gyönyörű állatokat ténferegtenni, nem tudva, hogy ezzel szétnyomja az összes agyamat), a színészek időről-időre kétségbeesetten keresik a mondataikhoz tartozó arcot vagy mozdulatot, vagy

épp a mondataikat, Mira János díszletelemei számomra követhetetlenül hol ide, hol oda húzódnak, szét, nyomát se látom a játék ritmusának, a ritmus játéknak, szinte nézhetetlen, amit látok, hosszú és unalmas. Kitántorgok az Andrássy úti borozóig, a félelmeimet igazolva látom, és látom a nagy Pestről érkező nagy pesti kritikusokat, akik eleve a bukásra érkeznek, s hogy még határozottabbak legyenek ez irányú elvárásuk, már meg is nézték újra a nagysikerű pesti előadás videofelvételét (az akkori bemutató tájképén még nem dvd-korszakot éltünk, talán...).

A bemutató akkora pofon, amekkorát rég kaptam színházban. Az előadás fenn van, Bede Fazekas és Kara olyan pontosak, olyan jók és invenciózusak, hogy eláll a szám. Egy idő után képtelen vagyok tovább odafigyelni a zenekar unatkozó zenészeinek (az élő zene varázsa) packázásaira – rejtvényfejtés, belső zsebben matátás lapos tárgy után, sálkötés a dob fölött stb. a zenék szünetében –, magával ragad a színpad, és megjelenik azon a harmadik színésznő, a jelenés sorrendjében is a harmadik, de teljesítményben a másik kettővel egyenrangú, ha nem... Dobó Kata. Kata olyan csúnya, mint a bányaré, olyan öregre maszkírozták, hogy rossz ránézni, a rendezővel kitaláltak egy figurát, amelyik kissé elmeháborodott, de mindenképpen nyomi, hörgöve hahog, csorog a nyála, dadog és felejt, nem tud rendesen járni, és csak markolással, markolással pusztá kézzel a szart képzeletbeli eldugult lefolyókból.

Olyan erős a színpadi jelenléte, hogy belém szorul a levegő. Olyan erők lesznek ezáltal ott hárman – és azáltal, hogy semelyik színészi oldalon nem tud elszökni a feszültség –, hogy már-már fojtogat a nézőtérben-lét.

A néző kötelező beleszerelmesedése a színésznőbe – megjelenik bennem. Amit nem tudott elérni a Miniszter félrelép film lenge ruhás lánykája, a Lüsizstraté vörös athéni nője, az ötvenhatos film forradalmárlánya, azt elérte ez a rút, lábát húzó, combját vakaró, vakogó, fejét és száját rángató görcs, korcs. Mert a nézői szerelem soha nem olyan, mint a szerelem. Egy estére vonatkozik, és a tárgya soha nem az a nő vagy férfi, aki a színpadon van, hanem az jelenség, amit vagy akit a nő vagy férfi megjelentet a színpadon. A nagy alakítás szerelme ez. Három szerelmem volt tehát a színpadon azon az estén, három lepukkant, nyomorú és nevetséges kis öregasszony, akik közül kettő végül gyilkossá válik.

Ja, és a negyedik, Dorotty Szalma, aki nyilván tudhat valamit, ha egy hét alatt rendbe rázta, amiről úgy tűnt fel számomra, az életben össze nem rázódhat.

Hogy bele tudjak kötni valamibe, kortyolgattam a Szeremlei-boromat a banketten, bele kell kössek a szövegbe. Parti Nagy Lajos az egykori bemutató idején revelációnak hallható partinagylajosságai helyenként kínosan modorosán csikorogtak, már-már elhiteltelénítve a szereplők beszédmódját. De ez nem a három grácia és a negyedik bűne. Leginkább a dramaturg, aki nem érkezett meg időben a produkció mellé, hogy lássa és megoldást keressen ezekre. Konklúzió: egy fontos színésznővel többek lettünk az Elnöknők után. Milyen jó is, ha feladatot bízunk arra, akinek minden

adottsága megvan ahhoz, hogy akár élete végéig komolyabb feladatok megoldása nélkül is halmozhat sikert sikerre, elismerést elismerésre, rajongást rajongásra.

Na, valami ilyesmi. Isten hozott, Kata!

Az óra járásával ellentétes irányban.

∞ Gondok. Hernyák gondterhelten teszi le a két sört a büféasztalra. Baj van, komám! Megszoktam, hogy ilyenkor, a próbafolyamat dereka táján, megsza-
porodnak az efféle mondatok. A szemem se rebben. Hiába vár, de nem kérdezek rá a bajra. Amúgy sincs különösebb ok az izgalomra. A premierajándékok már megvannak, a szél sem érhet bennünket január 16-án. (Neki egy nagy világháborús bajonettje van a piacról, nekem egy fekete lámaször kalapom egy bődeből.) Ülök tovább, üveges szemekkel bámulok bele a reggelbe, üvegből szopogatom a hideg sört hozzá. Jólesik. Nagyon nagy baj van, komám, sóhajt fel ismét a rendező, és közelebb dugja képét az enyémhez. Na, mi az a nagyon nagy baj, mordulok, csak a rend kedvéért. Lemértem a második felvonást, vakarja meg a fejét. Remek, bólogatok, lemérted. Le én, na. És mennyi? Tizenhét perc. Tátva maradt számból a sör lassan kibuggyan, lecsorog az ingemre, onnan a nadrágomra, nadrágomról a cipőmre. Mi a faszom a tizenhét perc? A második felvonás a tizenhét perc. Ja, motyogja. A' bizony kevés, teszi hozzá, és hümmög, felvonásnak azért a' kevés, írni köll, nincs mese, köll írni hozzá valamit, komám. Hápogok. De hát én úgy képzeltem, hogy táncol egy hatalmasat Aska, táncol egy hatalmasat a farkas, táncolnak egy hatalmasat ketten, táncolnak a vadászok, a farkas lövése után megint táncol egy hatalmasat Aska. Jó van, bólogat, ez mind így történt. Így ti-zen-hét perc. Az összes táncikálással. Mennyi legyen, kérdezem, minden terv és elképzelés nélkül, reflexagresszíven. Har-mínc, mí-ní-mum!

Rendben van, írok valamit hozzá, török meg, de mit írjak? Köll a farkasnak egy haláldal. Baszd meg, csak az operában és a western-filmekben szoktak a halálra sebzett hősök áriákba bonyolódni átlőtt szívvel, csattanok fel! Akkor opera lesz a második felvonásból. Dalolva haljon meg a farkas, azt akarom! Háromszor lőjenek bele, kétszer rogyjon meg, kétszer tápáskodjon fel, harmadszorra maradjon lent végleg, rendelkezik, és képzeletben máris rendez. A büfé eltűnik, a Meredek Réten vagyunk, a szemünk előtt haldoklik épp Henger – akarom mondani, a farkas. No, amikor meghalt, komám, akkor Aska elsíratja. E' kő hogy sirassa! A siratódalt már el is kértem Gézától (Kucsera Géza a zeneszerző, Szabadkáról), ahhoz kell egy rövid szöveg, az elsíratóhoz. Gépről jön majd be. Aska csak sír, sirat, közben jön a két-három mondat a szájából, a zene meg hátulról. Azt most rögtön írd meg, szöveget, hogy haladjunk. Mikor most? Most most. Akkor adjál papírt! Nincs. Te vagy az író. Egy borítékot találok a táskámban, arra írom a szöveget. Elolvassa. Jó lesz. A halál-dalt mikor küldöd? Mikorra kell? Nekem csak a jövő héten, de a Kucserának holnapra, hogy el tudjon kezdeni dolgozni rajta. Van még valami? Igyunk, és maradjunk csöndben. Iszunk, és csöndben maradunk.

∞ Íróasztal, az első fogások az anyagon. Tanács-talanul meredek a pároldalas Ivo Andrič-novellára. Az anyag vékonyka, csöpög belőle a didaktika és az unalom. Ebből nem lehet nagyszínházi bemutatót írni, főleg nem tartani! Egy röpké bábdarabot talán össze lehet kalapálni a történet nyomán, de még az is aggályos. Szereplőket kell kitalálni a meglévő egy-kettő vértelenhez. Aztán az összesbe valami vért kell pumpálni. Nem valamit, sokat! Például, nyelvvel kell ellátni őket.

A kétségbeesés konstruktivitása: mindenki, aki egy pillanatra feltűnik a novellában, a darab leendő cselekménysorában szerepet kell kapjon. Szereppé hizlalom, duzzasztom fel őket. Még az oldalszámot is, ha úgy alakul...

Vegyük csak sorra.

Adott Aska és a Farkas. Mint szerep. Kettő már van. Adjunk több jelenetet, esetleg dalt is, Aska anyjának. Bonyolítsunk a lelkén. Legyen aggódó anya, aki félti a tőle elcsavargó barikát, legyen szigorú és tehetetlen, férjétől elhanyagolt, ezért is ő álljon a sarkára és többiek elé, nem várt elszántsággal, bátran forduljon velük szembe Aska jövőjéért, sőt, ha a lánya álmai úgy kívánják, tagadja meg a nyáját.

A birkák kórusként funkcionálhatnak, de a kosok és a nősténybirkák közül kiemelek egyet-egyet, akik külön szólamot és személyiséget kapnak Aska szapulására, a nyájszellem elvakult és ostoba képviselőre – amolyan pártszóvivőkként funkcionáljanak.

A balett-tanár nő figuráját is erősen fel kell növelni egy erőszakos, idegen ajkú (német), aszexuális tréneré, aki köpködi magából az érthetetlen balett-kifejezéseket, és a legkülönfélébb nyelveken alázza le a tanítványait. Az ő antiszociális viselkedése, türelmetlensége és elvakult balett-imádata űzi majd el a gyereket (kisbirkát) a balett-iskolából. Ide még be kell iktassak egy intrikus táncos-lánytársat, aki összezavarja Askát, amikor szándékosan fordítja félre a gyerek számára még érthetetlen, idegen vezényszavakat. Kis szerep, de nagyon fontos mind Aska jellemének gazdagításához, mind pedig a cselekmény elindításához a végkifejlet felé.

A tetőpont-jelenetben, Aska és a Farkas találkozásakor, meg kell növeljem a vadászok szerepét, akik már első megjelenésükkor is külön dalt kapnak, ott még csak mindenféle humorképzési okokból. A Farkas is fog énekelni, táncolni egy sort Askával, és a vadászok is előadnak majd egy duettet. Gyakorlatilag egy kisebb opera-felvonást kell kialakítani a második felvonásban: a balett alaplépéseit ismerő, azokat felmutató Aska az életéért táncol, tehát olyan lépéseket talál ki a túléléséért, amelyeket addig sem nem ismert, sem nem gyakorolt, csetlése-botlása, ugrabugrálása így akaratlanul magas szintű balett-produkcióvá nemesisül. Hasonló ehhez, ha mértékben nem fogható is hozzá, a Farkas mozgásának a fejlődése: a kezdeti ügyetlen botladozás táncszerű elemekkel dúsul, majd a lelövésakor – amikor el kell énekelnie, illetve el kell táncolnia, a halál-dalát, -táncát – nemes és feltétlenül jól megkoreografált táncelemekkel búcsúzkodik. A két felvonás tehát abban különbözik egymástól, hogy az egyik cselekménnyel lesz telezsúfolt, a má-

sik pedig táncsal, mozgással, balettel – ez utóbbiban csak minimális megszólalási helyeket hagyok benne. Mindent a tánc mozgat ebben a részben, Aska előbb ösztönből fog saját képességei fölé emelkedve táncolni, míg a darab zárásaként – immár balerinaként – a színpadon kápráztatja el a „kétoldali nézőtér” virtuális és valóságos nézőit.

Különös fejlődési út-felmutatásnak szánom tehát ezt a részt, amelyben a kisbárány szökdécselésétől eljutunk az operaház színpadán csodákat felmutató balerina szólótáncához.

∞ Casting. Az asztal egyik oldalán a darab alkotói. A túloldalra egymás után érkeznek a jelentkezők. Dézsi Szilárd osztálya a kiválasztott, harmadikosok a Színitanodában, közülük kerülnek ki azokra a posztokra a szereplők, amelyek még nincsenek előzetesen betöltve. A gyerekek arcán látható, rettenetesen meg vannak ijedve, nem szokták az ilyesmit, merevek, nem tudják a kezüket természetesen mozgatni se föl, se le, Dézsi osztályfőnök ideges, Fekete igazgató ideges, Seregi főrendező ujjaiával dobol az asztalon, egyedül Hernyák nyugodt. Plusz feladatokat kér, ezek között van éneklés, fekvőtámaszozás, indulat-fel- és lemutatás, pantomim, ordítás, suttogás és cigánykerekezés... Mindent megcsinálnak, csak, valahogy, a monológgal nincsenek kibékülve. Nincs monológ a tarsolyban, hiába kérné őket a rendező. Állnak tanács-talanul, a rendező meg csak rázza a fejét, csak rázza, rázza. Közben sutyorgunk. Az lehetne a tanár nő, mondja, az ne a tanár nő legyen, hanem a szomszédasszony, javasolom, akkor meg az legyen a tanár nő... Akkor ki legyen a tanár nő? Amaz. Jöjjön ide, hívja a kiszemeltet, kiabáljon velem nagyon haragosan, döndül rá. Ez nem harag! Ordítson! – ordít a rendező. Gyűlöljön! – gyűlölködi a rendező. A lány kezében meglebben a pohár, kis híján telibe kapja a víz a híres szabadkai főrendezőt. Na, végre, löki hátra maga alatt a széket Hernyák, na végre, a szentségit, tud maga játszani is, nemcsak itt billegdelni! Jó lesz, súgja oda, amikor a lány mögött becsukódik az ajtó. Fasza, ez megvan.

A casting után a büfében folytatódik az egyezkedés. Legyen egy birkák kara, komám, abban legyen benne mindenki. Ebben megállapodunk. Legyen két birkák kara, javasolom, bakok és nőstények kara, azok adott esetben felelgetni is tudnak egymással, más zenei világot lehet hozzájuk kialakítani. Legyen. De akkor azoknak meg legyen egy-egy vezérük. Kiválasztjuk őket. Fekete igazgató szeretné kipróbálni az új balett-osztályát. Az már sok. De nem sok... Kitalálom, hogy az Askát a próbateremben beavató jelenetet meg kell zavarni egy végzős osztály fergeteges tánc-bemutatójával. Hogy a látványtól még jobban megalázkodjék a kisbárány. Mindenkinek tetszik. Az a fekvőtámaszozós fiú jó lesz vadásznak, nem-e, kérdezi Hernyák. Még nem volt színpadon, ideje, hogy kipróbáljuk, bólogatok. Akkor most lesz színpadon. A másikat, a nagyot meg kitömöm, komikus alakok lesznek mind a ketten. Hadd nevéssen rajtuk a gyerekek! Ezzel is elveszünk a gyilkosság mozzanatának a komolyságát. Nyitott még a balett-tanár nő figurája. Annyi eldőlt, Gaál Elvira játssza Szabadkáról Askát, a farkas pedig Henger, alias

Katkó Ferenc lesz, aki épp most távozott Vidnyánszky debreceni csapatából. (Hengerrel Szabadkán ismerkedtem meg, nem tudtam, hogy kárpátaljai, lám, most Békéscsabán sodor össze újra bennünket a szél...)

A balett-tanár nő figurája egyszerre csak becsukódik. Áthaladok az igazgató szobáján, este van, mert kint sötét, valami más ügyben, az ott ülő Tege művész hirtelen azt mondja, Bányai Ágota. Ennyit, és nem

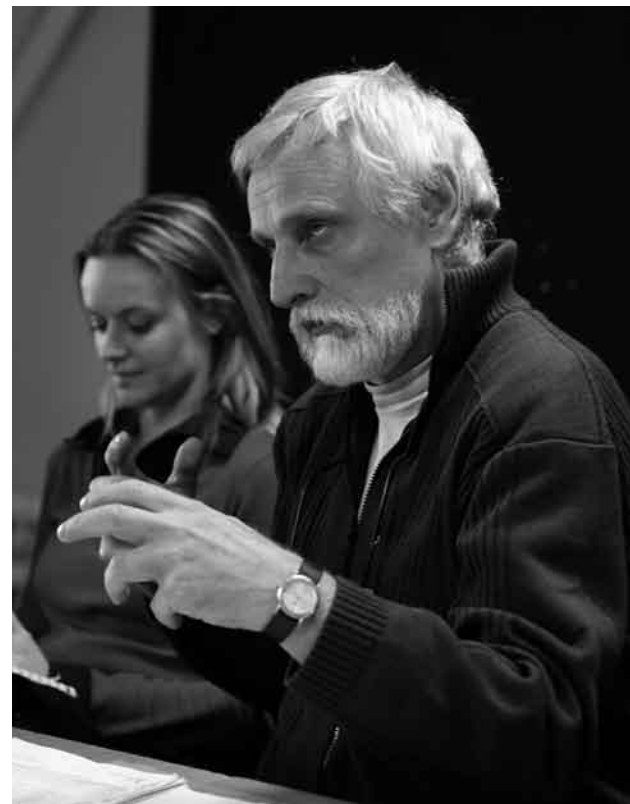
többet. Összenézünk Feketével, a kijelentés egyelőre a levegőben lengedezik. Tánc-tanár nő, mond még egy szót Tege. Bólintás, megelégedés. A tánc-tanár nő tehát a szép és hosszúlábú Bányai Ágota lesz. (Érdekesség, csak később tudom meg: ő is vajdasági. Derül ez ki onnan, hogy amikor megmutatom neki a Hernyáktól kapott kajmakomat, az amúgy komoly és tartózkodó lány egyetlen mosolygubancba bonyolódik, és csak annyit súg a fülem felé: adjál má' belőle!)

∞ Fekete Péter igazgatóval elérjük Szabadkát. Hernyák György rendező kedvéért utaztunk ide, hogy előkészítsük vele az új előadást. Ami egyelőre csak kijelölve van bemutatóra. Mert darab, az nincs. Jöttünk, hogy készüljünk, és készüljön. Hernyák nagyon dicséri az Ivo Andrič-novellát, nekem azonban kevésbé fekszik az anyag, didaktikus és együgyű mese a művészet erejéről (hol van már az, kérem szépen, na hol is...!), nem egy Nobel-díjas érvényes dobás, inkább könnyed tollgyakorlat, darabosra hagyva; mondjuk ki az igazat: írói reszli. A pleszkovica és a sör fogy, a szándékok kezdenek kirajzolódni. A rendező saját színészt akar hozni Aska szerepére, és saját forgatókönyvíró mellett kardoskodik. Az igazgató mindkettőben óvatosabb, a zeneszerző legyen ottani, a szövegkönyvet írjuk itthonról, a főszereplőkben meg majd megállapodunk később. Milyen legyen a megjelenítés a színpadon? Állatok legyenek az állatok, vagy emberek legyenek, vagy a kettő közötti átmenetet képezzük meg; legyünk zavarosak, eldöntetlenek, az

eredeti történethez híven? Hiszen Andricot egy percig nem zavarta, hogy a birkák az operában – és nem birkaoperáról van szó! – táncolnak, iskolába, sőt, balett-iskolába járnak stb. Hja, kérem, a mese az mese, főleg, ha írva van. De ha az írás megmutatódik színpadon, Ivo bácsi, abból már komoly bajok és dilemmák keletkeznek, és eldöntések kényszerülődnek ki...

Mekkora legyen a darab? Egyfelvonásos, vagy két felvonásos? Magamban mulatózok. Én tudom, hogy az alapmatéria egy rövid felvonáshoz is rövidke. Amazok terveznek, és végül a két felvonás mellett döntenek. Nem állom meg, beleszóllok. Ki fog ebből a baszom kis, nyúlfarknál rövidebb, cselekménnyel nem rendelkező novellából két felvonásos darabot írni? Fekete magához inti a fiatal pincérlányt, hozat nekem egy dupla whiskyt, majd amikor elém kerül a pohár, minden ceremónia nélkül kimondja a – már rendeléskor agyamban felderengett – szót: te. Az asztalnál ketten nevetnek, egy igazgató és egy rendező. Az igazgató azért nevet, mert nem ez az első közös munkánk valahogy így, és tudja, előbb halok

bele, semmint csődöt jelentsek az írásban. A rendező meg azért, mert ez az ötödik közös melónk, és ő is tisztában van vele, inkább megszakadok, minthogy feladjam, amit elvállaltam. A színház dramaturgia vagyok, így egy bábu a rendelkezési állományban. Nem ellenkezem, a belső röhögés erős remegéssé változik. A dolgok majd rendeződnek. Lásd fentebb. Hernyák elérte, amit akart, hozta a címszereplőt, mellé Hengert, aki szintén bejáratott színésze. Fekete megírta a szövegkönyvet, két felvonásban, beviszi a produkcióba egy teljes színitanodás osztályát, sőt, az elsős balettosait is megmozgathatja a színpadon. A szerb hónap részünkről előállt. Mindenki nyugodt, ülünk a szabadkai sétáló utca napernyője alatt, és nekem, valamiért épp nekem, mégiscsak az jut eszembe, nincs a teremtésben balfasz, csak én...

Gaál Elvira (Aska) és Hernyák György a próbán

Déjà vu

Krasznahorkai László: Az utolsó farkas

Némileg váratlanul jelent meg Krasznahorkai László új könyve, *Az utolsó farkas*. Nemcsak azért mondom ezt, mert nem kapott különösebb beharangozást, reklámot. És még csak nem is feltétlenül azért, mert alig egy év telt el azóta, hogy a Seiobo járt odalent kijött a nyomdából. Különös, bár nem példa nélküli, hogy a(z új, mellesleg rendkívül szép, bordó vászonkötésű) kiadványon se fülszöveg, se bármilyen más ajánló nem található. A legmeglepőbb azonban az, hogy mindössze hetvenoldali szöveg van a két tábla közé kötve, egyetlen elbeszélés, egyetlen hatalmas, de könnyen olvasható, tipikus, precíz, finom Krasznahorkai-mondat. 70 oldal, de igazából maximum ennek a fele, ha normál méretekben (12-es betűméretben, másfeles sortávban, hagyományos margónagyságban) gondolkodunk. A Magvetőnél megjelent mű ugyanis egy parányi zsebkönyv. Lemértem, pontosan 18,5x11,5 centiméter nagyságú. Egy ilyen „terméket”, egyetlen, nem is valami hosszú elbeszélést önmagában két okból lehet érdemes kiadni. Az első, pozitívabb verzió: olyan yira zseniális a történet, hogy megérdemli az önálló nyomtatást. A második, negatívabb: a marketing szempont, a piaci haszon. Elemzésemben igyekszem annak is a végére járni, esetünkben melyik változat tűnik érvényesnek.

Az utolsó farkas történetét egyes szám harmadik személyű, külső narrátor meséli el. A sztori két fő alakja az egyszerűen csak 'Stammgast'-nak (~törzsvendég) hívott német és a José Miguel névre hallgató spanyol férfi. Előbbi Berlinben él¹. Gyakorlatilag minden napja ugyanúgy, pokoli egyhangúságban telik el. Délelőttönként bemegy a Sparschwein nevű kocsmába, megiszik egy-két üveggel a legolcsóbb sörből, és közben monotonul mondja a magáét a magyar származású alkalmazottnak. Aztán tesz egy kört a Hauptstrassén, melyet szörnyű környéknek gondol. Amolyan kiugrott filozófus ő, egykori egyetemi tanár – aki már csak árnyéka önmagának. Lektorkodásból él, depressziós. Gyakorlatilag mindenkivel megszakította a kapcsolatot, a kocsmában is inkább csak monologizál, magának beszél, „a magyar” nemigen figyel rá. Nem látja értelmét a filozófiának sem, a „nyelv ugyanis már nem alkalmas rá, hogy rögzíthetetlen tartalmaknak formául szolgáljon, nem szolgál többé, mert körbeért, bejárt minden elképzelhető tartományt” (18.), „többé már lehetetlen a gondolkodás, (...) nincs benne kaland és nincs benne tét, (...) nincs mélysége, és nincs magaslata sem” (18.). Véggöveztetése pedig az, hogy a filozófia „nincs már,

Magvető, 2009

nem létezik, csak olyan, mintha volna” (18.).

Ha valakit ez után a déjà vu-érzés kerít hatalmába, az nem meglepő. Ez a Krasznahorkai-könyv (is) valahol az előzőek újraírása. Rengeteg tematikus, motivikus analógiát fedezhetünk fel, a nyelvhasználat ismerőségéről nem is beszélve. Magányos, az emberekkel szinte mindenféle kapcsolatot megszakító hős a *Sátántangó* Doktora, *Az ellenállás melankóliája* Eszter ura is. De a városi és a természeti környezet leírása² szintén

- 1 Bár óhatatlanul is analógiákat vélhetünk felfedezni olvasás közben Krasznahorkai és a főszereplője közt, azért ez az elbeszélés jóval kevésbé közelíti egymáshoz a szerzői-, a narrátori- és szereplői-én(ek)e)t, mint például *Az urgai fogoly* vagy a *Rombolás és bánat az Ég alatt*.
- 2 Berlinben „bádogszürke volt az ég” (8.), s „a járda iszonyatosan mocskos” (8.). (K. L. : *Az utolsó farkas*. Magvető. Bp. 2009) Vö.: a *Rombolás és bánat* kezdő képével, amikor „nyomorult, bűdös és mocskos utcáknak” vág neki a busz a „baránának és szürkének...a lassan gyilkoló változatában” *pompázó* égbolt alatt (7.). (K. L. : *Rombolás és bánat az Ég alatt*. Magvető. Bp. 2004)

Szépítkező / A fülbevaló (évszám nélkül); tus, fekete kréta, papír; 290x215 mm; jelezve jobbra fent: Kohán; Corvin János Múzeum Kohán Képtára; leltári szám: 7967.1)

korábbi Krasznahorkai-munkákra emlékeztet. Maguk az emberek is hasonlóképp³ kiábrándítóak. Újra a naturalista képek és a fantasztikum jelentik a két szélsőséget, ellenpólust a textusban. Az alapszituáció is nagyon ismerős: a kocsmában magyarázó félkegyelmű Stammgast, akire igazából senki nem figyel, lehetne *Az ellenállás melanankóliája* Valuskája, vagy a *Megjött Ézsaiás*, valamint a *Háború és háború* Korimja. A tolmács prototípusa meg a *Rombolás*ból jön.

De vissza a történethez, melyben napjainak reménytelen ismétlődéséből – átmenetileg ugyan, de – kiszakad a törzsvendég. Meghózzá úgy, hogy egy alapítvány meghívja őt Extremadurába, hogy töltsön ott egy-két hetet, és mintegy „cserébe” írjon valamit a spanyol tartományról. Ő pedig némi habozás után elfogadja az invitálást, utazik. Aztán ezt a kint tartózkodását mondja el visszatérve Berlinbe „a magyar”-nak (a kocsmadja a történet keretét) – a két helyszín és időpont közt folyamatosan és zökkenőmentesen ingázik a szöveg.

Multikulturális világba csöppenünk rögtön az elején. A Hauptstrasse környékén leginkább törökök élnek, de mellettük németet, magyart is találunk. Extremadurában pedig arabok is laknak. A spanyolokkal se nem spanyolul, se nem németül, hanem egy harmadik, közvetítő nyelven, angolul kommunikál a filozófus. Multikulturális ugyan ez a világ, de a nyelvek különbözősége miatt, a fordítás révén és a megfelelő nyelvismeret híján nem minden tudás válik közössé, akad, ami nem megosztható az „idegennel”. A közvetítettség által több ízben is távolság keletkezik a szereplők közt. És van, hogy a legfontosabb dolgok nem lefordíthatók. Vagy szavakkal eleve ki sem fejezhetők. Esetleg nem érdemes kimondani

ni őket, mert csak veszítenének erejükből. Extremadura hamar megtetszik a filozófusnak. A múlt és az idegen kultúrák felé forduló romantika toposzaival jellemzi a tartományt. Az ottani életet és embereket romlatlannak, „civilizáció előttinek” tartja⁴. A romantikából vett gesztust megtoldja a romantika utáni keserű tapasztalat: ezt a civilizáció előtti vidéket előbb-utóbb tönkre fogja tenni a külső világ generálta változás⁵.

Miközben Spanyolországban tartózkodik a német férfi, attól fél, hogy nem fogja tudni teljesíteni az alapítvány kérését, és nem ír majd semmit a tartományról. Aztán beleszakad a farkasok történetébe, és a könyv tulajdonképpen másik főhőse, José Miguelbe. Akinek történetesen vadór a foglalkozása. Erről a Krasznahorkai-életműben jártasoknak rögtön beugorhat a *Kegyelmi viszonyok* novelláskötet, és abból az egyik novella. Mégpedig a *Herman, a vadór*, melyről egyébként Angyalosi Gergely joggal mondta: „[j]ómagam a ... századunk [a XX. század] egyik legszebb magyar elbeszéléseként tartom számon”⁶. Herman elvállalja, hogy csapdákat állít a remetei erdőben az elszaporodott dúvadállomány lecsökkentése érdekében. A dúvadak már a környező vadászterületeket és tanyákat is veszélyeztették. Herman kiváló szakember, csapdái két év alatt rengeteg „kártékony” állat vesztét okozzák. Ő azonban elbizonytalanodik tevékenységének jogosságában. Odáig jut, hogy tévedett, mert a világot képtelenség kártékonyra és hasznosra felosztani. Innentől új célt tűz ki magának. Kiköltözik az erdőbe, valósággal átváltozik⁷, „átáll” az állatok oldalára. Eztán az embereknek állít csapdákat. De rá kell jönnie, hogy ismét hibázott és bűnt követett el. „Talán mindkét ízben a rossz, vagyis az összevisz-

zaság szolgálatában cselekedett, s ahelyett, hogy visszaállította volna a »hiányzó rendet«, netán épp maga kezdett teljes szétzilálásához...”⁸. Ennek felfedezésekor, „megvilágosodásakor” megtébolylul.

Az új elbeszélésben José Miguel meséli el a német férfinak, hogyan irtották ki a környéken az utolsó farkasokat. José Miguel felettébb természetközeli ember, „mindenki tudta róla, hogy a keselyűkhöz őt különleges kapcsolat fűzi, értette, mit mondanak, mit akarnak, mit éreznek, és azok is értékék őt” (49). Története szerint már az első hét farkassal is lassan végeztek, de a maradék kettő végképp feladta a leckét a vadászoknak. Bár nincs kimondva a történetben, de az elbeszélés logikája megengedi a feltételezést, hogy ő segített az állatoknak a menekülésben, rejtőzködésben. Igaz, azt gondolja, hogy „a farkasokban csodálatos jellem dolgozik” (56.), s hogy „bennük (...) sohasem csalódott” (56.), sőt, „az állatok szeretete az egyetlen szeretet, amelyben az ember sohasem csalódik” (57), mégis: kevésbé radikális, mint Herman. Megkönnyezi az állatok halálát, de tulajdonképpen nem fordul szembe (legfeljebb titkon és kevésbé élesen) a fennálló renddel, világszemlélettel, elfogadja annak szabályait. A többi ember létszemlélete nagyon is hagyományos, szerintük „minden ember, hacsak nem bolonddal állnak szemben, a farkas ellen van, mert el sem tudták másképp képzelni, hogy farkas és ember, azok ellenségek, így volt ez évszázadok, vagy évezredek óta” (61.), és a farkasoknak segítő személyt – tehát aki nemcsak az emberek érdekét nézi – „elvetemült gonosztevő”-nek (62.) titulálják.

A könyv címe⁹ – természetesen a konkrét értelmén túl – a spanyol férfira is vonatkozhat. De a német-

re is, akire használja is ezt a kifejezést „a magyar”¹⁰. De átvitt értelemben mindenre, ami kívül van a világon, így Extremadurára is. Helyenként önironikus gesztusok és komikus szituációk is színezik az elbeszélést, de az alaptónus tragikus. Az olvasó nyugtalanul távozhathat a felkavaró történetet feldolgozó könyvből; akár a német férfi, aki nem tudván beletörődni, hogy a farkasokról szóló história tragédiába fut ki, „napról-napra folyton újrainrja a fejében José Miguel történetét” (69) – de a (fikció szerint) a várt szöveget továbbra sem adta le az alapítványnak.

De az olvasó más miatt is nyugtalanodhat. A kritikám elején említettem, hogy egy ilyen rövid elbeszélést vagy a munka kivételes minősége vagy marketingszempontok miatt adnak ki önállóan. Nos, a szöveget elolvastva sajnos az utóbbi verzió tűnik valószínűbbnek. Nem mintha *Az utolsó farkas* sikerületlen elbeszélés lenne. Erről szó sincsen. Mindenféle kontextus nélkül szemlélve élvezetes, hatásos olvasmány. Mégis hagy maga után hiányérzetet. Aki először találkozik most Krasznahorkai-szöveggel, az nyilván elégedett vele – aki viszont ismeri az életművet,

az nem. Éspedig azért, mert a szerző ugyanazokat az egyébként már tökélyre fejlesztett írói eszközöket vonultatja fel itt, mint korábbi munkáiban, így a befogadás során nem éri meglepetés az olvasót: éppen azt kapja, amit korábban, már többször is. Ez az elbeszélés bizony gond nélkül beilleszthető lett volna a *Sciobo*-kötetbe, mind tematikáját és motívumait (utazás, mint kizökkenés a megszokottból; a hétköznapi emberek és valóság sivársága; a kiemelkedés a sivárságból valamilyen különleges élmény, különleges ember hatására), mind nyelvhasználatát, az előbeszédyszerű, ám retorizált, halmozásokból, ismétlésekből és többnyire mellérendelésekből építkező szövegalakítást, mind pesszimizista, apokaliptikus, nosztalgikus világszemléletét tekintve.

Egyelőre nem látni, hogy haladna valamerre, bármiféle új cél irányába ez az epikus világ. Mint ha inkább statikussá, merevvé vált volna. Nem én teszem fel először a kérdést: érdemes-e, lehet-e, illetve meddig lehet ugyanazokra a motívumokra építeni, mekkora teherbírási egy történet, hányszor lehet majdhogynem analóg módon újramesélni¹¹. Mint ahogy az

is kérdéses, hogy minden esetben a hosszúmondatok-e a legalkalmasabbak a mondandó közlésére. Tény, hogy Krasznahorkai nyelvhasználatát – *Az utolsó farkas* csak önmagában, mindenféle kontextus nélkül nézve – most is zseniális, gördülékeny, de – a többi munkáját is figyelembe véve – kissé már kiszámítható. Persze, lehetne azt mondani, ez a nyelvezet a szerző írói védjegye. Igen ám, de előbb-utóbb ez könnyen manírrá, külsőlegessé válhat. Nem beszélve arról: ha elfogadjuk, hogy egy szöveg beszédmódjának tükröznie kellene a narrátor és \ vagy a hőse megkonstruált személyiségét, akkor lehetetlenség, hogy minden egyes elbeszélés ugyanazon a hangon szólaljon meg. Egyetlen példát említve: egy egyszerű embert (és most nem *Az utolsó farkas* két főhőséről van szó) hajszálponstos, logikus hosszúmondatokban ábrázolni eléggé ellentmondást keltő. A kitartóbb, türelmesebb Krasznahorkai-olvasók közé sorolom magam, de mára nekem is problematikusává vált a szerző önismétlése. És talán az író számára is nagyobb tétje, bár persze ezzel együtt nagyobb kockázata lenne új utakat keresni.

3 „állandóan köptek, akár fiatal, akár öreg, mindenki állandóan köpött” (6.), „a kapubejárókban is gyakran ott csillogott a még az éjjel odafagyott hányadék” (7) (K. L.: *Az utolsó farkas*). Vö.: a *Rombolás és bánat* „nyomorult, bűdös, mocskos” embereivel (7).

4 „Extremadurának különleges varázsa van (...) a természet...csodálatos” (31.), „ezek ott egyszerűen jó emberek voltak...” (32.), „a tartomány *kívül van a világon*, még *odakívül*...”, ezért volt minden olyan csodálatos a természettől az embereig” (33.)

5 „mert elkárhozik minden, a természete és az emberei is ennek az Extremadurának” (33.)

6 ANGIALOSI Gergely: *Egy metafizikus prózáiról* = Alföld 1999. 3. 39.

7 Vö.: 'herma' szó jelentésével

8 ANGIALOSI: Uo.

9 A könyv címével párhuzamba állítható, hogy Herman önmagát *utolsó mohikánnak* nevezi: „...a hozzáértők benne [Hermanban] a csapdázás egyedülálló művészt tisztelik, aki – mint keserű ironiával maga Herman is több ízben megjegyezte – amolyan »utolsó mohikánként« örzi még egy ősi mesterség ragyogó, ám lassan örökre homályba tűnő titkait.” (K. L.: *Herman, a vadór* = K. L.: *Kegyelmi viszonyok*. Q.E.D. Kiadó. 1997. 38–39.)

10 „...azt morogta maga elé magyarul, hogy mondjad csak, te utolsó farkas, mondjad, én hallgatom...” (68.)

11 Ezek a felvetések újra és újra megfogalmazódnak a Krasznahorkai-életmű kapcsán. Először *Az ellenállás melanankóliája* megjelenése után merültek fel. Katona Gergely az elemzésében úgy beszél már a szerző második, 1989-es nagyprózájáról is, mint ami egy „másodlagos” változata, „megkettőződése”, „hamis másolata”, „utánzata” a *Sátántangó*-nak, egy azon élősködő, „parazita” regény; lásd: KATONA Gergely: *Destrukció elméletben és gyakorlatban*. Menippea, példázat és öntükrözés Krasznahorkai László *Az ellenállás melanankóliája* című regényében = Protestáns Szemle 1998. 1. 26–47. = Az irodalmi szöveg antropológiai horizontjai. Szerk. BEDNANICS Gábor, BENGI László, KULCSÁR SZABÓ Ernő, SZEGEDY-MASZÁK Mihály. Osiris. Bp. 2000. 198–217. De a jelenség azóta is foglalkoztatja a szakembereket. Kritikám megszületése után, de még a korrektúrázás előtt jelent meg az Alföldben egy alapos elemzés, mely a *Sciobo járt odalent* kapcsán szól az önismétlés problematikájáról, lásd: BARANYÁK Csaba: *Szerző, mű és...?* = Alföld 2009. 11. 102–107.

► HOVÁNYI MÁRTON

„Elromlani milyen”

Telep-antológia (szerk. Keresztesi József)

Mit tegyünk, ha egy verses-kötetben, még ha antológia is, a prózai utószó a legsikerültebb? Jöjjünk zavarba, vagy emeljünk kalapot a szépíró Borbély Szilárd előtt? Nem kínos azt mondani, hogy ez az esszé egyszerűen szép? Az esztétikai értéke kiemelkedően magas, „belterj” ide vagy oda. Többször is, boldogan, már-már kéjelegve ízelegettem sorait, bekezdéseit, gondolati íveit. Esszének olvastam, nehogy tanulmányíráson kapjam az implicit szerzőt, mert annak, sajnos, ez a szöveg harmadrangú, esetleg amatőr. A mondatok az esszé ruhájában jól mutatnak, tanulmányként csak feszengve illegetik magukat. Nem így Szegő János előszava, ahol semmi hasonló vád nem állná meg a helyét. A Szegő-féle előszó olyannyira légiiesen semmitmondó, hogy még a fajsúlyos Hegel-citátum sem kölcsönözhet neki nyomatékot. Mindezeknél természetesen fontosabb a versek mustrája ebben a könyvben (és kritikában) is.

Előtte azonban még egy tapasztalatról úgy tűnik, a képek cseréje rossz, vagy legalábbis groteszk döntés volt. Tudniillik, amely képek a Telep-blogon (merthogy a blog volt in principio) egy-egy vers kontextusaként szerepeltek, azok az antológiából, valószínűleg finansziális okokból, kimaradtak. Cserébe annyi vizuális élményt azért ad a kötet, hogy minden poétáról közöl egy-egy fényképet, amit egy rövid pályaképpel, életrajzi ismertetővel(?) is kiegészít. A képek kvázi-ikonként funkcionálva többször attribútumaikkal ábrázolják a fényképalanyokat: van, akit sok-

sok könyvvel, mást az induló vonat háttérével, megint mást a dekadens kocsmái miliőben közvetít a könyv. Mindössze azért érdekes mindez, mert az internetes változatban nagyon sok esetben a vizuális médiumok nemcsak apropóul szolgáltak a verseknek, hanem igen komoly párbeszédet is folytattak velük. Talán a legjobb példa erre Dunajcsik *Winterreise* című verse, amely, ne tagadjuk, néhány ponton a kötetben nehezen felfejthető, de legalábbis igen elvont, hermetikus irányultságúnak mutatkozik. Ez a blogon, ahol Kicsiny Baláznak az 51. Velencei Biennáléra készített installációjának fényképe és egy, az eseményhez utaló, link együtt kerül a befogadó szeme elé, teljes mértékben közérthetővé teszi a vers képvilágának miértjét. Ha tetszik, immanens referenciát képeznek egymásnak az önmagában nehezebben interpretálható művek a blogon. Természetesen találunk olyan költeményeket az interneten is, amelyek önmagukban állnak és olyanokat is, ahol a képhatás kizárólag illusztráció, ezeknél nyilvánvalóan nem nagy veszteség a képek hiánya. Azonban sok esetben egy-egy kontextualizáló alkotás jelenléte a könyvben legalábbis kimosdítaná, de az is előfordulhat akár, hogy radikálisan át is formálhatná az értelmezését néhány versnek. Ha valamivel szigorúbban fogalmazunk, a tapasztalat az, hogy ha olvassuk a Telep-antológiát, többször is találkozunk olyan versekkel, amelyek láthatóan sántítanak, nem állják meg a helyüket önállóan (hiába írják oda, jobb esetben, egy-egy sorban a játékba hozott

képvilágot, ez önmagában kevés). Ez a rossz szerkesztői döntés hozza azt magával, hogy a blogon és más fórumokon is tehetségesebben bemutatkozó Dunajcsik, Krusovszky és Nemes Z. is áldozatul esik nem egy, amúgy izgalmasabb versével ennek a vágásnak. Erre is igaz tehát Krusovszky itt publikált versei közül talán a legerősebbnek a címe: „*Elromlani milyen*”, a kötet pedig maga adja meg a bloghoz viszonyított választ: *ilyen*.

Általában véve igaz tehát az antológiára, hogy nem a telepesek valódi arcát mutatja, ami méltatlan a fiatal ambíciókhoz, de méltó a csoport önfelszámolásának gesztusához. Ebben a ferde tükörben egyértelműen Bajtai András válogatása a mélypont, de sokan torognak az utolsó előtti helyért is. Deres Kornélia kötetbeli versecsokra, hogy őt idézzem: „engem nem tudott kicsalni a napra”, pedig a blogon tőle is olvashattunk ígéretebb vállalkozásokat. Érdekes statisztikai adat, hogy Nemes Z. vonzza a rossz verseket, amennyiben a neki dedikált versek (például Dunajcsiké, Pálffyé) bizony nem tartoznak a jobbak közé. Nemes Z. Márió verseit azért megmenti, szinten tartja a techné többnyire nagyon biztos uralása, de ami a *Bauxit*-ban például elég jól sikerült ritmikailag és asszociációs ívekben, az a másik prózaversnél, *A fétismajom*-nál már elcsépejté és gondolati váltásainak túlbujánzásában tarthatatlanná válik, kattogni kezd a vers.

Figyelemreméltó Sirokai Mátyás első verse, a *Lécek között*. Jóllehet, az utolsó mondat, talán

a szervetlensége miatt, esetlennek hat, mégis a vers korábbi részei ügyesen játsszák ki a fénymásoló hasonlat által kínált lehetőségeket. Az alkalmazott hasonlat és a beszédhelyzet (ti. a kerítés lécei között kilesve) a megfigyelő látás egyszerűségét jól ellenpontozza a fénymásolás sokszorosítva megőrző intenciójával. Hasonlóan izgalmas kísérletet tudhat a magáénak Sopotnik Zoltán, aki a futó-előtaggal képzett különféle tematikus címekkel egyfajta ciklust adott a kötet számára. Ezek a versek, a mikro szintű vizsgálatokon, egyesével talán elvéreznének. Így együtt viszont támogatják egymást annyira, hogy a kiindulási ötletek sokszínűsége és egy-egy jól sikerült formai megoldás által megemeljék az olvasóban a gyengébbek nimbuszát is. Ugyanez kicsiben, Szabó Marcellnél *A szorítás alakja* ciklusban nem sikerült ennyire jól.

A legmeggyőzőbb minden esetre Ijjas Tamás lírája ebben a nyomtatott változatban. Azt nem sikerült eldönteni, hogy Ijjas versei közül a *Hipnózis* vagy a *Magház* a legmaradandóbb, mivel mind a kettő jó vers, emellett mind a kettő, sajnálatosan, kicsiklik egyet, ha nem is nagyot. A *Hipnózis* első szakaszának második mondata esik szét a „mint” hasonlító szónál, míg a *Magház* utolsó szakaszának első mondatzárata az, ami nagyon finoman, de zökken egyet a vonatkozó névmásnál. A *Hipnózis*-ban mintha túl sokáig késleltetné „az egész, mélyre, aludni, aludni” befejezést, de az út, ahogy megérkezik a lírai én ebbe a végső állapotba, igen izgalmas és feszes tud maradni mindvégig. Az önértés, önnyugtató és az elemi ösztönök feletti uralomból fokozatosan alámerül az akvárium látványából a hipnózis állapotába. A *Magház* című vers már csak azért is kiemelkedő a kötet egészét tekintve, mert egyedül itt figyelhető meg az erotika olyan szolidan bujtatott, de ezáltal még inkább izgalmas tematizálása, amelyre más telepesek olyan sokszor képtelennek bizonyulnak ebben a kötetben. A két fiatal születése közötti hét szívdobbanásnyi különbség és az ősidőtől meglévő intimitás olyan érzetet is kelt, mintha ikrek szeretnének

egymásba. Valójában az ősi férfi-nő vonzalom felszínre bukkánásával inkább az androgén mítoszt idézik meg a sorok. A harmónia természeti képe, a magházas gyümölcs és az emberi kultúra egyesülési vágya nyugodtan simul egymáshoz a vers szóképeiben. Az éppen csak megpendített Nárcisz-mítosz, paradicsomtörténet vagy a populáris kultúra felidézett szegmensei, hogy csak néhány intertextuális lehetőséget említsünk, elég alaposan behálózzák a verset ahhoz, hogy számos lehetséges olvasatot kínáljon, az egyensúly mégis megmarad, amennyiben nem feszíti szét a vers olvashatóságának és koherenciájának kereteit a motívumok és utalások pluralitása.

Kiemelendő még a kötetből két vers Pollágh Pétertől, mindkettő *A cigarettás* főcímet viseli. Végre jót is mondhatunk magáról a könyvről, amikor elismeréssel nyugtázzuk azt, hogy e két vers tipográfiaileg is párt alkot a kötetben, ami igen szerencsés (reméljük, nem véletlen). Az első, *Kékraktár* alcímmel ellátott vers alaposabban kidolgozott, finomabban érzékelt és megénekelte karakterrajzot ad a cigarettásról. Hiába jobb a másodiknál, mert a kapcsolatuk olyan szervesnek tűnik, hogy nem engedhető meg a második olvasásának elhagyása az első javára. Attribútuma a cigarettá, amely csak a címben jelenik meg (mindkét versben), összekapcsolódik a köd versindító képével, de a később megjelenő tejúttal is. A visszatérő homályosság egyre bensőbbé válik, közelít a cigarettáshoz, akiről nem lehet eldönteni, hogy ő maga dohányzik, vagy csak árulja a cigarettát, például a kékraktárban. A lírai én megfigyelő szerepe a vers végén elbizonytalanítóan összeesik a cigarettás látványával, ami felvetheti az ars poetica műfaját, annál is inkább, mert a kötetben szereplő Pollágh-fotó cigarettázva ábrázolja a költőt. A *Tesztember* alcímű párvers ehhez képest inkább egyetlen kérdésfeltevésre épülve, mintegy továbbfűzi a *Kékraktár*-ban olvasottakat. A korábban nehezen interpretálható raktár szín-

Scolar Kiadó, Budapest, 2009

megjelölésére is kérdez a lírai én, amikor azt találgatja, hogy a cigarettás vajon csak egy színnek lenne-e a tesztembere. A köd ebben a szövegben már teljesen interiorizálttá válik, amennyiben a kalap kivételével mindent elnyel, így a cigarettás arcát is. Ezáltal válhat gyanússá vagy kérdésessé a híradások objektív stílusát idéző („Sem meg erősíteni sem megcáfolni”) tény-megállapítás és a lírai én egyéni tapasztalatát közvetítő versbeszéd modalitásának tükörében is az előző versben még bizonyosnak tűnő cigarettás szubjektuma.

Összességében elmondható a Telep-antológiáról, hogy egy érdekesen alakuló művészeti kezdeményezésnek igen rossz reprezentációként kevesebbet mutat a kötet szerzőinek eredeti verseléséről, mint amennyi egyébként adódna. Hiába szép kiállítású a kötet és igényes a záróösszé, ha koncepciólan elhibázott a versek bemutatása (például a képek és linkek kontextusa nélkül). És valóban elmondható lenne az is, hogy választhatnak volna más, jobban sikerült verseket is a kötethez, de nem érdemes túlzott reményeket táplálni, ez a poéta-csoport igazán jól a világhálón érezte magát. Ilyenformán a Gutenberg-galaxisba átlépni egyet jelentett a Telep tudatos önfelszámolásával. Tudjuk, hogy ezt akarták, tudjuk, hogy ez történt, és azt is látjuk már, hogy elromlani milyen. Kár, hogy annak vége.

► MOLNÁR ILLÉS

„Az elváló igekötő magányossága”

Bajtai András: Betűember

I.

Egy költő második kötetétől az irány kijelölését várjuk. Két pont már meghatároz egy egyenest, két kötetben már van mit összegezni és tanulságot levonni.

Bajtai András esetében egy nagyon markáns első kötet után jött egy még sokkal markánsabb második, ami *Az átlátszó városhoz* képest sötét, komplex, magánmitológiát építő. És eme második fényében az első már nem is tűnik annyira meghatározónak, de ez legyen a legnagyobb gondunk.

A Betűember a saját hang megkérdőjelezése, majd egy – sikeres – (ki)útkeresés kötete. Minden fiatalos allúrtól megszabadult, ami az *Átlátszó városban* megvolt. Ott a pályaindítás aktusa még a költő önnön hangját pozicionálta, tülekedtek a megszólalással kapcsolatos megszólalások („Ereszkedő hanglejtéssel / fejezzük be mondatainkat, és könyökölve / hallgatjuk egymást, mint a mesemondók. / Erre vágytam volna?” – *Mint a mesemondók*). Kulcsfontosságú volt az írás rituális jelentősége („Meséim nem tündérmesék, vízre írott / szavaim pedig veszélyesebbek, mint / gondolat.” – *Tenyerembe gyűjtöm*). És klasszikus szimbolista, kamaszos pózok is fel-feltűntek benne („Az evezőket összetörtem, és vitorlámat / szétszaggatta a szél, keserűségem kicsi / hajóit mégis a folyóra bízta.” – *Az ötödik ősz*).

Ezzel szemben a *Betűember* első mondata: „Miért kellene bármit is mondanom, / amikor holnap sem merek majd lelépni / a járdáról anélkül, hogy ne gondol-

nék / a ketrecekre.” – A kényszeresség hiszterizálja a megszólalást, az elhallgatások pedig fragmentálják azt. Amit mégis kimond, azt is gyakran visszavonja, ettől zaklatott, nyomasztó aurát teremt maga körül.

Újra és újra visszatérő szüzsék és ijesztően következetes retorika: a félelem, a rémálom görcsösen precíz logikája szervezi ezt a kötetet. „Nem akarok / megszólalni, hasznavehetetlen vagyok, / köröm-ágy köröm nélkül, egyetlen kívánság / vagyok, bár csináltam volna valamit ma is, / mondjuk faraghattam volna szappanokat / a fogsorommal.” Feszültségtől remegő csendek, Szijj Ferenc és David Lynch fog kezét ezekben a szürreálékban. A Bajtai-líra azonban több, mint pusztán szürrealizmus. Igaz, hogy gyakran él annak eszközeivel, de a szürreális ornamentika alatt ott egy sokkolóan realista-egzisztenciális konzekvencia, amely egy érdekes, már-már metafizikusnak mondható élménnyé transzformálja a légüres térben lebegő, saját belső félelmei által körbevett én izolációs élményeit.

Ezeket a sztorikat mind egy következetes módszertan mozgatja, ez a rémálmok narratívája: a hétköznapi, normális élettől az álmodó elzárattott. A rémálomban teljesen magától értetődőek a dolgok.

E rafináltan kegyetlen, olvasót terrorizáló szövegek egyik jól bevált módszere az elhallgatás: „És tudom, hogy én kinek / a ketrecében élek, és hogy éltek mások / is az én ketrecemben nem olyan régen,” (*Ketrecek*) – mi azonban

nem tudjuk meg. Ahogyan azt sem, kiket takar a versekben többször visszatérő többes szám harmadik személy: „Persze hogyha lett is volna saját nevem / valamikor, ők akkor sem hagyták volna, / hogy véletlenül lejegyezzem,” (*A hátsó szobákban*).

A kötet elején álló Süket nőciklus versei egytől egyig ilyen „rémálom-”, vagy „paranoiaversek”, a *Jó cím* például egy meg nem nevezett, bizarr lényről számol be, aki a szavakat diktálja a költőnek, de aztán egyre többet akar, fausti horrorszituáció, a nevet kéri a vers fölött.

A *Másik oldal* szintén egy az elbeszélőből kinövő sötét lényről szól, aki „A sötétben él, ragadós kezeivel állandóan tapogatózik.” Ezek a félelmek azonban nem önmagukban érdekesek, hanem az érdekes, amiből kinőnek, amiből táplálkoznak: az eredetük. Az eredetük pedig éppen maga az eredet. A család, a szülők, a származás kérdéséhez kötődnek ezek a versek végül. A fent idézett *Másik oldalban* például a fura lény „A testemnek... sötét oldala... A bölcsődében felejtette valaki, ott találtam rá... ha kérdezik, azt mondom, / hogy a testvérem.” A *szatyrokért jöttünk* című szövegben az szatyorban furcsa, nyálkás lények moco-rognak, az öregek sötétedés után cipelik őket. Majd: „Ma meglátogatott egy férfi és egy nő, / sose láttam őket, de azt állították magukról, / hogy ők az apám meg az anyám.”

Az eredetről való tudás hiánya, annak elsötétülése, eltörlése újra és újra visszatérő motívum, amely

végül mindig a létet magát kérdőjelezi meg, hiszen aminek nincs eredete, az nem létező. Ezek a félelmek tehát nemcsak úgy vannak, hanem a létről magáról mondanak valamit. Az identitás önmagába zártsága teszi a gondolkodást, mint olyat végérvényesen magára hagyott aktussá, amely csak fokozza, aláhúzza az eredendő magányt. A szövegek szintjén természetesen erről is csak elszórt vagy elhallgatott információink vannak: „Élem valaki másnak az életét, / és mielőtt távoznék, hagyok valamit az asztalán, / ami sosem volt az övé, hogy ha nekem nincs is / már miről beszélnem, legalább neki legyen.” (*Másnak*).

Az énjétől hol szabadulni próbáló, hol pedig épp annak elvesztésétől, illetve az annak helyébe lépő semmitől rettegő versek olvasása mindenképpen rákényszeríti az olvasót az személyiség, mint olyan, koherens voltának megkérdőjelezésére. S mint ilyenek, veszélyes olvasmányok.

Mert a Bajtai-versek nem a szavakkal, nem hangalakokkal, de még csak nem is jelentésekkel játszanak, hanem az individuum alkotóelemeivel, annak legalapvetőbb pilléreivel, mint a gyerekkor, az emlékezés, a család. Ezért egy naiv olvasat egy depressziós, bomlófélben levő elme dokumentációjaként is olvasható, és talán ez lenne a kényelmesebb megoldás.

A legtöbb szöveg azzal ér el hatást, hogy olyan helyen állít összefüggést, ahol első olvasatra nem lehet találni ilyesmit, ezért fokozott olvasói figyelemre sarkall. A *Bárki lehet* című versben például a szöveg éppen az állítmány lényegi részét hallgatja el, hogy ti. mi lehet bárki, csak tételesen sorol föl egymástól és önmagukban is esetlegességbe zuhanó történeteket. És persze a „kezdődik előlről” is tárgy nélkül marad, az egyetlen kézzelfogható információnk a sötétedik, és a vers elején említett sülyedés, amik a vers párhuzamosait, gondolatrímeit adják. Ez a tehetetlenség dagad kozmikus méretűre a versben. „[M]intha születésem óta / feltételes módban élnék”, írja a következő versben (*Betájtott rettegés*), és ez a négyzetre emelt feltételes mód jól illeszkedik az egész kötetben ural-

kodó bestiális karnevalizációhoz, hiszen ezekben a szövegekben bármi bármelyik sorban megtörténhet, és rengeteg dolog meg is történik, de szinte mindegy, mit írnak a konkrét mondatok, ami lényeges a versben, az a szöveg térereje, amely hasonlóan hömpölygő centripetális teret hoz létre, mint Hugo Bosch festményein: ott sem a rengeteg démoni figura érdekes egyenként, hanem maga a kvázi-végtelenített antihumán tér, amely rámutat a lét mélységeken ember-telen voltára, és az ego kicsinységére a kozmikus erők szelében. Az embertelenség a *Betűemberben* is kulcsszó, azonban itt épp az üresség, a hiány és a bizonytalanság adja a kozmikus rettegés kiapadhatatlan forrását. Ez a hiány fokozódik a kötet első ciklusában, egészen annak záróverséig (*Elvesz*), amely a könyvben egyetlenként, szinte elejétől végéig olvasható önéletrajzi, konkrétan szakítás versként is. Amelynek végére, talán szeméremből, talán kötelességtudatból, odakerült azért egy szürrealista sor is.

II.

A könyv közepére került, a kötet legkülönlegesebb ciklusa, a *Név és szín*, amely (már a centrális pozícióból adódóan is) igen hangsúlyos részét képezi a *Betűembernek*. Roppant koherens ciklus, egységes formai megoldásokkal és egy irányba tartó retorikával. Minden verscím két szóból áll, az és kötőszóval összekötve (*Fekete és álarc*, *Szín és szabadulás*, stb.), továbbá minden vers egy vagy több színről szól, és túlnyomó többségükben felbukkan a „kerítés” motívuma is.

Az olvasónak könnyen az az érzése támad, hogy a könyv első és utolsó ciklusa csak azért van, hogy keretezze a *Név és színt*, helyet csináljon neki, kiemelje.

A *süket nő* és a *Betűember* csak groteszk angyalokként tartják a *Név és szín* címerét, előkészítik a Bajtaifölötti Bajtai eljövételét. Ha ez így szarkasztikus túlzás is, azt mindenképp mondhatjuk, hogy egyfajta újrakezdése ez a Bajtai-lírának, új eszközökkel,

József Attila Kör és PRAE.hu, Budapest, 2009

más stílusban, kevesebb narratív elemmel, töményebben, de esz-köztelenebbül.

Itt sem vagyunk híján a pusztulás képeinek, azonban észrevehető a kontraszt a másik két ciklus és ezen szövegek között: utóbbiak nem az elhallgatás, sejtetés, hanem épp a felmutatás demonstratív ereje által működnek.

Ha a hiány, a vákuum lesz hangsúlyos, az is valahogyan teremtő aktusnak hat:

„Megjöttél, és jöttek veled a színek is. Betegek voltak. / Bemutattad nekem őket, zsírkrétával kerítést rajzoltál / az arcomra, és szín lett a hangom, és szín lett a nevem.” (*Szín és szabadulás*)

A kerítés, határ- vagy vonalmetaforaként olvasva minden dolgok körvonalát, kontrasztját adja, a színek pedig kitöltik azt. Tehát ezek a versek zártabb alakzatokkal operálnak, és így a sokkal nagyobb szerephez jut a nyelv a maga materialításában, mint a másik két ciklusban, ahol szövegek inkább klip- vagy szkriptszerűek, de mindenképp mozgalmassabbak.

Ebben a ciklusban bukkan föl először a *Betűember* figurája is a *Szín és hegedű* című versben. Itt egy pusztító figuraként ábrázoltatik, aki felzabálja a színeket, és a kerítéseket (határvonalakat) is eltünteti, és csak semmit hagy maga után. A süket nő pedig hegedül, „mert a hegedűben / sziklás táj van, hol kaktusz terem, és fúj a szél.”

A megtartás módozatai

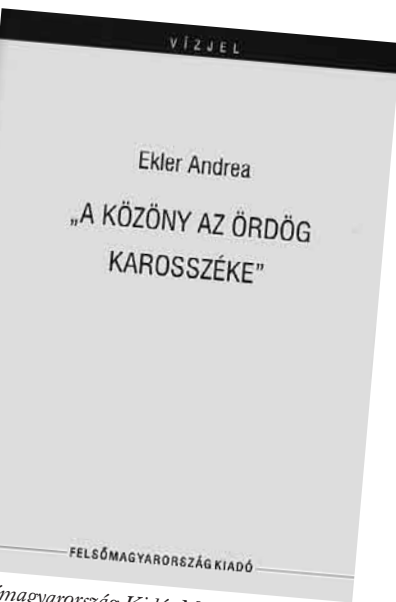
Ekler Andrea: „A közöny az ördög karosszéke”

A Felsőmagyarország Kiadó, Vízjel sorozatában megjelent kötetébe tanulmányokat, esszéket, kritikákat válogatott egybe Ekler Andrea. Sokszínű, gazdag a gyűjtemény. Elmélyült, tudományos igényű születt tanulmányok mellett rövidebb írások, recenziók, könyvismertetések sorjázna. Mégis összeköti őket valami. Az a feltétlen hit, elkötelezettség, amelyet szerzőjük így fogalmaz meg: „Abszolút mértékben hiszek morál és esztétikum együttes jelenlétének lehetőségében, létezésében a műalkotásban éppúgy, mint szakszerűség és emóció találkozásának lehetőségében, szükségességében a kritika terén.” Ezt a kettősséget Ekler Andrea következetesen szem előtt tartja, bármiről írjon is: egy költői pályáról, verses- vagy éppen prózakötetről.

A kötet írásainak szellemi foglalatát adja a bevezető tanulmány. A *Cselekvő értelmiség* nem csupán a *Cselekvő irodalom* című tanulmánykötet címét idézi meg, amelyet Görömbei András tiszteletére állítottak össze tanítványai, hanem Ekler Andrea személyes hitvallása is. Hisz abban, hogy az értelmiségi lét nemcsak társadalmi státuszt, hanem hivatást, felelősséget is jelent. Írásában láttelest adja korunknak, melyben a politikusok elvesztették a beléjük vetett bizalmat, és amelyben így felértékelődik az írástudók minden megnyilatkozása. Fontosnak tartja, hogy cselekedjenek, megszólaljanak, ha szükségét érzik. Ez a feladatvállalás azonban soha nem lehet öncélú. Felelősségtudattal kell párosulnia. Úgy véli, hogy ha „egy

nemzetnek, közösségnek nincs saját kultúrája, elenyézik nyelve, identitása, léte a relativizmus ködébe vész”. Ez a féltés motiválja írásait. Számot vet kultúránk értékeivel, aggodva emel szót nemzeti hagyományunk védelmében, szellemi igényességünk megőrzése érdekében. Ebben a folyamatban kiemelt szerepet szán a mindenkori olvasónak, így értelemszerűen saját olvasójának is. Németh Lászlót idézve bízik abban, hogy lehet igényes olvasóközönséget kinevelni, és meg lehet szeretetni a minőségi irodalmat, művészetet.

Ekler Andrea írásait tudományos felkészültség és empátia egyaránt jellemzi. A rendszeres újraolvasás igényével közelít Németh László életművéhez. Az *Irgalom* című regény elemzésekor gazdag elméleti háttérrel mozgósít. Genette gondolatai nyomán a név átalakulásának, a felcserélt nevek, a névazonosság, a névmási megnevezések narratológiai funkcióit vizsgálja elmélyülten, de nem öncélúan. Megfigyeléseinek segítségével Kertész Ágnes és édesapjának viszonyát tudja árnyalni. Vizsgálja a regénybeli tér- és időstruktúrákat, a prousti asszociációs technika szövegtervező szerepét, Michael Riffaterre szubtextusfogalmának segítségével pedig a szövegbe illesztett dokumentumok vagy belső, fiktív beszédek jelentésgazdagító hatását is. Ekler Andreát azonban nemcsak a szakmai felkészültség jellemzi. Írásainak jellegadó vonása a személyes

Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2008

hang, az esszézerű fogalmazás. Az Agh István kötetéről írott kritika bevezetőjében ezt olvashatjuk: „Úgy vélem, ez a tudósok és művészek kora. Előbbiek fizikai valólnk, utóbbiak emberi mivoltunk megőrzésében tesznek szolgálatot. (...) Akárhogy is, ők kapják a legkevesebb figyelmet.” Ebben a szellemi környezetben tarthatja különös fontosnak, figyelemreméltónak a kötet verseit.

„A közöny az ördög karosszéke” írásai szervesen felépített ciklusokba tagolódnak, jól mutatva Ekler Andrea érdeklődésének irányvonalait. Az 1956 ötvenedik évfordulójára megjelent könyveket szemlélve számba veszi Nagy Gáspár, Buda Ferenc, Agh István, Szócs Géza emlékező írásait, verseit. Maga is szembesül a történelmi múlt fontosságával. Kiemeli, hogy meg kell

A zene teremőaktusával hozza létre a kreáció és pusztítás egyensúlyát, amitől a vers – a többihez képest – már-már vidám lesz.

Később épp ellenkező előjellel bukkan föl a címadó figura:

„Aztán megjelent a Betűember, / és a színekkel együtt lépetve foglalta / vissza a várost, ami, mondjuk úgy, bezárt.” (*Mondjuk úgy*). Itt a káoszról teremt rendet, színeket, és a bezárás révén áttelesen körvonalakat megteremtő figura lesz. Ellentmondásos alak tehát, már-már a hindu Brahmant idézi meg, akinek ki- és belégzése a világot teremtő, majd elpusztító erővel bír.

A kötet címadó versből és a kötetzáró *A Költözés* címűből is keveset tudunk meg róla. Alakjához egyfelől egy emberfeletti hatalom képzei társulnak, másfelől pedig a kosz, rende(ze)tlenység érzetét kelti megjelenése, és felfordulást hoz, ellehetetleníti a megértést,

mégis hatalma van az ember felett és szükség van rá.

A nyelvnek azon aspektusát testesíti tehát meg, amelyet a celani *Nyelvrács* fogalmával írhatunk le: nem is pusztán a nyelvet, hanem a teljes fogalmi gondolkodást, vagy fogalmiságba zárt gondolkodást értve ezalatt: nyelv, ami bezár, bebörtönöz, mert sokkal inkább elszigetel, mint összeköt, kényszeresen ellenállást vált ki, azonban csak a saját eszközével küzdhetünk ellene, sikertelenül. A nyelvnek ez az arca hátrafelé néz: elsősorban az emlékezés eszköze lesz. Ez az instrumentum azonban inkább szike, mintsem lant.

Az emlékezés a szenvedés közepe, mert az emlékekből nincsenek kijáratok: „Abból a szobából mindenféle zaj kihallatszott. / Négylábú állatok futkosása, hajmosásé, ... egy fénykép / küszködött, vagy csak a gyerekkor ragaszkodott / megkí-

mélt emlékeihez egyre szánsalmasabban.” (*A szoba*). Talán erőltetett a párhuzam, de ilyen szoba ez a kötet is: egy fekete doboz, amiből kihallatszanak dolgok, de amibe soha nem látunk igazából bele. Az emlékezés, mivel elvont gondolkodást igényel, az emberi létnek egyik alappillére, az állati fajok többsége nem képes rá. S mint ilyen, erősen nyelvi meghatározottságú, a költészetnek majdnem a nyelvvel egyenértékű alapanyaga.

Az emlékekkel folytatott párbeszéd – amely esetünkben inkább vérre menő harc – egy költészeti pályaeépítés esetében létfontosságú. S talán éppen ezért érezhető a kötet olvasása közben, hogy ez egy nagyon agresszív, egyszersmind radikális költészet, amely önmaga létre kérdő rá. S az efféle belső harc jellegéből adódóan magányos terep, hiszen Gary Lutzsal szólva: „a mondat egy magányos hely.”

Extázis (évszám nélkül; tus, papír; 325x238 mm; jelzés nélkül; Corvin János Múzeum Kohán Képtára; leltári szám: 8040)

tanulnunk emlékezni, kérdezni és odafigyelni a kérdésekre.

A következő ciklust Ekler Andrea Németh László sokszínű életművének szenteli. Újraértelmezi a szépprózát éppúgy, mint ahogy az esszéírói munkásságot is áttekinti. Németh László világirodalmi témájú tanulmányait új kiadásban kötetbe is szerkeszti Ekler Andrea. A kötethez írt utószóban kiemeli, hogy Németh László csillapíthatatlan tudásszomjával, szüntelen érdeklődésével szellemi „pajtáskodásra, párbeszédre hív”, minden írásával olvasókat szeretne nevelni. Az életmű elmélyült vizsgálata fogalmaztatja meg Ekler Andreával egy kritikai kiadás halaszthatatlan szükségességét. Ismerteti Monostori Imre és Bertha Zoltán, Németh László szellemiségével foglalkozó köteteit, kitekintve ily módon a kutatás legfrissebb eredményeire is, melyek tovább árnyalják történeti, politikai, eszmetörténeti témájú írásairól alkotott képünket. Kiemelt hangsúlyt kap a „mélymagyar” elnevezés összefüggéseinek és keletkezéstörténetének, valamint Németh László zsidósághoz fűződő viszonyának szemléletes bemutatása. E ciklus záródarabja Nagy László szellemiségének, organikus egységet létrehozó lírai univerzumának ma is érvényes mondanivalójáról elmélkedik a költő születésének nyolcvanadik évfordulóján.

Szomorú aktualitás fogja össze a *Főhajtás* című ciklus szövegeit. Olyan alkotókról emlékezik meg ezekben Ekler Andrea, akik nem titkoltan közel állnak a szívéhez, akiktől irodalmi, olvasói eszmékedése során iránymutatást, szellemi útvalót kapott, akik azonban nincsenek többé köztünk. Rövid időn belül egymást követő halá-

luk az egyetemes magyar irodalom vesztesége, de az itt olvasható pályaképek, recenziók, „szubjektív jegyzetek”, vagy „tűnődések” arról tanúskodnak, hogy a személyes élményekkel gazdagodott egyéneké is. Sütő András életművének formálódását áttekintve Ekler Andrea dacos büszkeséggel vallja meg, hogy „nem kell lesütnöm a szemem, hisz sokakat ő eszméltetett rá, mi a különbség a kiáltás jogáért való foházkodás és az eszelen ordibálás között.” Sütő esszéit olvasva azt a felelősségtudatot hangsúlyozza, amelyek olyannyira áthatják szerzőjük írásait, bármiről szóljanak is: kiháló falvakról, a nyelvi-kulturális megsemmisülés fenyegetéséről vagy a széthúzás tragikus következményeiről. Lázár Ervin naplójegyzeteiben az író egyedi nyelvi világa ragadja meg, az állandó „nyelvi úton-lét” élménye, az, hogy „hogyan válik sajátjává a nyelv az álombeli szavaktól a megőrzötteken keresztül a felfedezettéig, a megértettéig, a megalkotottáig”. Kiemeli, milyen figyelemmel szól Lázár Ervin a töltőtollakról, az írói lét e csendes mellékszereplőiről, alkotótársairól. Ekler Andrea szeretettel olvassa Nagy Gáspár, Berzsenyitől a kor- és pályatársakig, barátokig ívelő „vallomásos irodalomtörténetének” a „rengetegből érkező szavait” éppúgy, mint a pályakezdésről vagy a fociáról szóló emlékeztetéseket, másik kötetében pedig az összegyűjtött versek ismerős sorait, mert azok egy tisztaságot sugárzó egyéniséget őriznek meg a hátramaradottak számára.

Újfelzárkózás címmel napjaink íróinak, költőinek kötetei között tallóz Ekler Andrea: egyaránt szakértő tudással ismertet, összefüggésbe helyez verseket, esszéket, vagy

drámai műveket. Ennél azonban többet is tesz: az épp értelmezett műve(ke)t mindig ajánlja is olvasójának. Csoóri Sándor *Visszanéztem félutamról* című válogatása kapcsán meggyőzően szól a népi kultúrában rejlő személyiség- és közösségformáló erőről, kiaknázandó szellemi energiáról. Bemutatja Buda Ferenc mesterségbeli tudásról bizonyosságot tevő, sokrétű irodalmi hagyományt felhasználó költészetét éppúgy, mint a Szepe-si Attila líráját gazdagon átszövő motívumrendszert, formai sokszínűséget, játékoságot. Kovács István munkásságában leginkább a történelmi és személyes emlékezet egymást erősítő szerepét érzi feltárandónak, amelyben hangsúlyos szerepet játszanak az 1948–49-es forradalom és szabadságharc alakjai és a hozzájuk kötődő jelképek. A fiatalabb alkotók közül érzékenyen vázolja a kárpátaljai Penckőfer János egyéni és közösségi sorsvállalást a középpontjába állító művészi törekvéseit, elemzi Nagy Gábor és Falusi Márton versesköteteit.

A kötet záróciklusának (*A gondolkodás öröme*) írásai irodalomtörténeti munkákról szólnak. Ekler Andrea egyaránt szívesen gondolkodik együtt Ács Margittal, Tóth Erzsébettel, N. Pál Józseffel vagy Sipos Lajossal, legyen szó Tamási Aronról, Kányádi Sándorról, Szilágyi Domokosról, Camus-ról, Czesław Miłoszról, vagy éppen a Püski családról vagy Latinovits Zoltánról. Mert Ekler Andrea a művészetben más által pótolhatatlan megtartó erőt lát. Buda Ferenc kötetének olvasásakor úgy érzi, hogy a versek történetévé állnak össze. Az ő szövegei ugyanígy krónikává formálódnak. Félmúltunk, jelenünk irodalmának krónikájává. Érdemes benne lapozgatni.

SZAKOLCZAY LAJOS ◀

Külső és belső fény

Csáji Attila: *Billenő idő*

Egy negyvenéves mottó rajzolja körül a képzőművész állandóan robbanásra kész – a változásokat előkészítő – egyéniségét: „Az út folytatódik ott is, ahol most a horizontot sejtjük”. Amikor Csáji Attila új könyvének – képekkel teli albumának – filozófiáját megfogalmazta, tudta-e, hogy a modern művészetnek az útja éppúgy tövisekkel teli (egy-egy ártó szöveget a hatalom és a politika ugyancsak elpotyogtat), mint azoké az *álmodozóké*, akik fittyet hányva a „dzsanovi” elvárásoknak, nem nyughatnak addig, amíg rájuk nem köszönt a szabadság. Bizony tudta. Kisebbségiként – a bűnös felvidéki magyarokra a kitelepítés várt – vérében hordta ezt a tudást. *Életmozai*k című vallomásában – nincs külön művész, az alkotó egyszersmind *ember* is – így ír az 1956-os magyar forradalomtól megindítva: „Mindig tudtam, éreztem, magamban hordoztam, mint éltető energiát, hogy az egyénen túl létezik valami más, valami különös transzcendáló erő, amit úgy hívhatnak: közösség”.

Nem föltétlen csak ezzel a fölismeréssel nyílt meg előtte a *horizont túli* – a technika fejlődése szerint is végtelen – világ, de az egyenes gerincet kívánó magatartásba ez is belejátszhatott. Ha tudom, hogy ki vagyok, és ki – mely ártó szellem – ellen kell harcolnom („A 'rajk-fiúk' úgy kezelték a kitelepítetteket, mint a rühes állatokat”), énem is fölszabadul. S ebben az állapotban a teremtés – a „belső történések” iránytűje szerint formálódó alkotás – az időt helyrebillentő tett: világmagyarázat. A szépi születésű, s a hely auráját csak kevés ideig élvező *kassai polgár* – akinek gyerekként kellett me-

nekülnie – jobbra csupán az emlékezések arányában őrzi a szülőföldet. De benne ez oly elementáris érzés, hogy a *fénnyjátékkal* meghódított új terenumok: a szépben fogant igazság *idődimenziói* – absztraktak voltak ellenére is – erős kapcsolatok.

Mert kell-e különösebben bizonygatni, hogy a *Lappok és laptop* című fény-performansz sziklarajz- és sámándob motívumai mögött (most nem a technikai virtuozitásról beszélek) ott az a kitörölhetetlen hagyomány, amelyben az *ósiség* mint történelem, mint tudás, mint egy nép lelkiületét meghatározó szokásvilág (akár a mítoszba kapaszkodó gyökerekkel) éppúgy alap, mint a kitűnő festő, Jakoby Gyula – ismeri-e valaki ezt a nevet? – szemérmességében is kitartó magyarság féltése. Vagy azok a meseszerű, ám a *couleur locale*-t mégis föliztító utak – „a behavazott tájon lovas-szánkóval vonulunk át a szádellői völgy szűk szikla-torka felé” –, amelyekben élmény gyanánt *táj* és *embere* (itt épp egy családi kisközösség) csaknem eggyé vált.

Az önéletrajzi jellegű írások (P. Szabó Ernő riportja: *Egy avantgárd kassai polgár*; az *Életmozai*k vagy az *A Sziürenonnal kapcsolatban húsz év elteltevel*, stb.) anélkül, hogy csorbítanák a nagyon is koherens szakaszokból álló életpálya szakmai hiteltét, személyes jellegükkel – sokszor a lírába is átforduló meditációval-gyónással – azt a küzdő-szenvedő-örülő arcot formázzák, amely Csáji Attilát, a társadalom torzulásaival és a behódolókkal mindig szembe menő *avantgárd művészt*

Püski Kiadó, Budapest, 2009

kiemeli a szokványművészet zavarosából. Sőt, karakterre válván tudatosítják is az olvasóban a lázadás okait. „Ifjúságomban alapélményem volt a kétely. Kétely a szavakban, az ellentétes értelemben forduló jelszavakban, a hamarkodó, túl gyors igazodásban, a túl kemény rendben, később: kétely a szabadságnak álcázott pancsoló káoszban.”

A „túl kemény rendet” (ami nyilvánvalóan a diktatúra meganynyi túlkapásában leledzett) az idők folyamán (de talán a kezdet is ideértendő) fölváltotta a saját személyére szabott, *fegyelmezett* rend. Amely – a szabályozó erkölcsöt is idevéve – művészi krédó. S a kozmoszba való kitekintésével – *ars poetica*. Egyéni pályáján is ez vezette, s nemkülönben a nem kis szervezőerőről valló csoport-építésében is. Az 1959–61-es *összeÁLLÍTást* (12 példány) – melyben a magyar avantgárd olyan jeles lakjai tűntek föl, mint Csutoros Sándor, Dávid Lehel, Halmy Miklós, Hencze Tamás, Horváth Márton, Ilyés István – egy izgalmas művészeti társulás létrehívása követte. „A hatvanas évek közepétől a képzőművészeti avantgarde egyik szervezője lettem. Létrehoztam a SZÜRENON-t, azoknak a képzőművészeti csoportját, akik az ITT és a MOST hangsúlyozott elfogadásával létük szűrőjén keresztül

használták fel, teremtették tovább a vizualitás új gondolatait.” 1970-ben a Szürenon már a másik forradalmi csapattal, az Ipartervvel együtt mutatkozott be a Műegyetemen. Az 1989-es visszaemlékezés szerint – a csoportban alap volt a belülről való építkezés és a teljességre való törekvés – több művész a szakrális értékrendhez is vonzódott (az emlékezőn kívül például Pap Oszkár, Karátsón Gábor, Türk Péter, Ilyés István, Csutoros Sándor, Haraszty István, akkor Bocz Gyula, Haraszty István, Pauer Gyula, Prutkay Péter hangtűlyos jelenlétét még nem is említettem. Csáji több mint kezdeményező szerepet játszott a Balatonboglári Kápolnatárlatok életre hívásában is.

A *Billenő idő* az életpálya ezen szakaszait – nemegyszer, sajnos, ismétlődésekbe bonyolódva – igen jól világítja meg. A közlemények, a különféle folyóiratokban megjelent esszék-tanulmányok jellemzője a személyesség és a kísérletezőmunkán nyugvó szakmai hitelesség. Ám az album nóvumát Csáji Attila fénynyel való elementáris erejű találkozása – „a legnagyobb emberi élmények egyike, méltán övezte az őskultúrákban áhítat, fohász, imádat –, s a belőle épített új világrend esztétikai törvényeinek képpel-írással történő megelevenítése adja. „A fényművészet a 'testetlen fény' közvetlen artikulációja – mely a fénytulajdonságok ismeretében, vetítés, vagy mesterséges fényerjesztés által realizálódik” (*Szubjektív bevezetés a fényművészetbe*). Ugyanitt: „Fényvonalakkal rajzolni ma szinte mágia. Él, lüktet, előtted születik egy fénypontból, a vonalas rajz nagyságrendje kitágul. Falra, tüllre, térbe, vízfüggönyre, olaj-permetre, akár felhőkre is rajzolhatsz...”

Magyarán, a „testetlen fényt” – jobb szó híján – *testessé* (kifejezővé!) kell tenni, hogy részesei lehessünk annak a varázslatnak – „a fényművészet belső dinamikával rendelkező területe a vizualitásnak” –, amely egyszerre képzőművészet is, zene is, a látvány totalitásában megjelenő érzéki kaland is. Absztrakt voltában is leképzése a *külső* és *belső* teret – „a lézerszemben egyesül a belső és külső utazás” – világmodellként és sajátos *én-képként* megjelenítő kozmosznak. Persze „a külső fény, mint dinamikus képalakító ténye-

ző”, a művészt – innen festményeinek *fémeket idéző* színvilága – már a hatvanas évek közepétől izgatta, de a *fényírás-fényrajzolás-fényfestés* rejtélyével (már-már tudományos szinten) a Központi Fizikai Kutató Intézet igazgatója, Kroó Norbert fizikus meghívására csak a hetvenes évek közepétől kezdett intenzíven foglalkozni. (A magyarországi lézerkutatás vezetője önzetlenül segítette munkáját. 1977-ben létrehozták a FOTON ART csoportot.)

Csáji Attila a bécsi Margaret Benyon, a művészi igényű hologramok készítője után (1971) jó tíz évre, az 1984-es Frankfurt am Mein-i világkiállításon már bemutathatta *Rúgó Voltaire-nek I–III.* (1983) című reflexiós hologram-sorozatát. („A Voltaire-sorozatban egy térérzékelési evidenciára kérdezek rá, s hozok létre egy olyan képi valóságot, mely egyértelműsíti, hogy ez az evidencia nem kizárólagos igazság.”) A nyomtatott képváltozaton is észlelni – egyébként a szöveggel egyenértékű fényvel írott képek és festményreprodukciók az album nagy nyereségei –, hogy a hagyományos térérzékeléstől a bizarr (a külsőt és a belsőt fölcserélő, majd visszacszerélő) térérzékelésig miként válik a francia gondolkodó feje – a hol belül lévő, hol kívülre „merészkedő” rúgóval egyetemben – látványmoddellé. Amellyel szembeesülve megbizonyosodhatunk a hagyományos képi látás nagyfokú kitágíthatóságáról. „Nem fogalmivá vált a világ, hanem virtuálissá” – magyarázza a művész az *Üzenet Joseph Kosuthnak* című ironikus installáció (kép-object) – Magyar Nemzeti Galéria, 1984 – valódi értelmét, vagyis a *trendek* (az újabb és újabb piedesztálok) mulandóságára figyelmeztet.

Miközben a könyv szerzője – aki nem csupán képzőművész, ám matematikusi készséggel és filozófiai vétezettséggel megáldott gondolkodó is – szép lassan fölvázolja a fényművészet útját (gyökerei az ősidőkbe nyúlnak), önálló *fényműveivel* akarva-akaratlan a nagy elődök – a Bauhaus, Moholy Nagy László, Kepes György vagy éppenséggel a műfaj esztétikai elméletét kidolgozó tudós, a dán-amerikai Thomas Wilfred (1930-ban ő hozta létre a Fényművészeti Intézetet) – munkájának folytatójává válik. Értékeiknek örököse, némely esetben túlszárnya-

lója lesz. Személyének kisugárzása, hazai és nemzetközi tekintélye tagadhatatlan. A Nemzetközi Kepes Társaság rendezésében zajló egri Nemzetközi Fényszimpóziumok, a tudós előadókon kívül, mindig nagy tömegeket vonzanak, s az új művészetnek – az új látás térnyerésének – kiváló propagálói. Csáji Attila korai (*Első gesztusok* – 1963) és a kései (*Küzdelem-sorozat* – 2007) festményei mellett az albumban épp azok a fényvel írott képek reprodukciói az izgalmasak – szépségük fölér egy-egy természeti tüneménnyel –, amelyek a fény (holográfia, stb.) közvetítésével a *látható világot* eddig elképzelhetetlen mértékben tágították ki. (Köztük külföldi produkció – *Mezőkőn áttűnő*, Cambridge, 1988; *Visszatérés*, Róma, 2004 – és hazai előadás – *Visszatérés, Lappok és laptop*, Eger, 2007, stb. – egyként akad.)

Az egy pontba koncentrált nagy fényerő városképi nagyságrendű fénystruktúrák, fény-szobrok létrehozását – *építését* (mert az építés valójában *teremtés* is!) – teszi lehetővé. Csáji Attilának, a nemzetközileg elismert *fényhozónak* mégsem adatott meg, hogy az általa tervezett, a milleniumi évet megszentelő *Fénytorony* megvalósulhasson. Pedig az „a magyar kultúra – helyenként bűvópatakszerű – évezre-des folyamatosságának az emlékműve” kívánt lenni. A nagyszentmiklósi kincstől Bartók Béláig, Kós Károlyig, Gábor Dénesig és Neumann Jánosig (elég tág merítés!) villantotta volna föl az *értelem* és a *fény* erejével a gyémántnál drágább – mert mindmáig élő és *működő* – értékeinket.

Nem véletlen, hogy Hamvas Béla a *Jelrúcsok*at szemlélve rátapintott a lényegre: „ezek görög szellemű munkák”. S a művész ezt a megnevezést örömmel fogadva válaszként néven is nevezte a mű státuszát: „a *Jelrúcsok* – a kétely-, a szabadság- és a rend-igény gyermekei”. Így már nem is annyira meglepő a Csáji-művek (írott és képzőművészeti alkotások) sugallata, megannyi üzenete. A *Társalgás képeimmel* meditációs izgalma például abból ered, hogy az esszé nem más, mint önportré. „Hogy benső alkotó erőnket teljesebben kibontakoztathassuk, egyik alapfeladatunk egy új, szellemi honfoglalás.” Ehhez, nem is kis mértékben, művészeti s erkölcsi adalék a *Billenő idő* című, könyvészetileg is remek album.

Az előző számunk tartalmából

Iancu Laura, Térey János, Vári Fábrián László, Acsai Roland, Markó Béla, Gömöri György, Gittai István, Tőzsér Árpád, Kiss Ottó, Bibiczky Tibor, Hartay Csaba versei

Méhes Károly, Kőváry E. Péter, Darvasi László prózája

Tanulmányok a szlovák (Maruzsné Sebó Katalin), osztrák irodalomról (Bombitz Attila), Kepenyes Pál művészetéről (Gyarmati Gabriella) és Gyulai Nyári Művésztelepről (Eisler János)

Kritikák Darvasi László, Kemény István, Szilágyi István, Iancu Laura, Gömöri György, Nagy Zsuka, Lőrincz György kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy u. 1.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: http://www.barkaonline.hu

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni. Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Bárka-díj

A Bárka szerkesztősége 2000-ben pénzjutalommal járó díjat alapított, amelyet minden év végén ítél oda azon, a laphoz hosszabb ideje kötődő, szerzők között, akik az adott évben is jelentős publikációval, publikációkkal gazdagították a folyóiratot és olvasóit. A pénzjutalmat 2002-től Kiss György szobrász- és éremművész kispasztikája egészíti ki. Az elmúlt évek díjazottjai között szerepeltek például Bogdán László, Grendel Lajos, Nagy Gáspár, Podmaniczky Szilárd, Szepesi Attila, Tandori Dezső, Tarján Tamás, Tőzsér Árpád, Varró Dániel, Vámos Miklós, Zalán Tibor.

A 2009. év díjazottjai:

- **Csehy Zoltán** költő, kritikus, irodalomtörténész (*Pornó Eurydiké, Garfield és a turizmus – Orcsik Roland: Holdnak, Arccal* – 2. szám; *Ádám újraformázása – Tóth László: Kötelen, avagy Amint az ég...* – 3. szám; *Lapocskák Mme de Saint-Gelais Priapikus Parnasszus című füzetéből, Limerickek, A gyűrű, reneszánsz széphistória* – 5. szám; Blog – www.barkaonline.hu)
- **Hartay Csaba** költő (*Tömény naplemente, Fénymásolt napok, Adalékok, Száraz nyom* – 1. szám; *Holnapi halak, Újrahangelés, peremen, Több elég, Október* – 6. szám)
- **Iancu Laura** költő (*Kányádi Sándor, Körömversek, Fától, fáig* – 2. szám; *Évelő, Évutó, Feltámadás, Az adzsudi vonaton, Ősz előtt, lenyomat* – 6. szám; Blog – www.barkaonline.hu)

Kedves szerzőinknek gratulálunk és további eredményes alkotómunkát kívánunk!

Bárka

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat.

Kedves Olvasónk, amennyiben folyóiratunk elnyerte tetszését, legyen megrendelőnk, s ezáltal a szponzorunk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, tölts ki ezt a megrendelőlapot és küldje el a szerkesztőségünkbe, vagy küldjön egy e-mail megrendelést a következő címre: janikati@barkaonline.hu! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Bárka-előfizetést! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását! Címünk: 5600 Békéscsaba, Andrassy u. 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot példányban.

Név:

Lakcím:

Aláírás:

Vélemény: